

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANJA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 17 • 2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Karmen Kenda-Jež,
Valerij M. Mokijenko, France Novak, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Tehnična urednica

Alenka Jelovšek

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si

<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, cena dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhajajo dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije.

Tisk: Littera picta, d. o. o., Ljubljana

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

17 • 2

2011

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- Matej Šekli*, Predzgodovina praslovanskega naglasnega sistema
v luči moskovske naglasoslovne šole 7
- Robert Grošelj*, Vezljivost odrazov praslovanskega glagola
*mysliti v zgodovini izbranih slovanskih jezikov 41
- Silvo Torkar*, Priimki *Košmelj*, *Košmrly* in *Minodraš* 69
- Polona Gantar*, Leksikalna baza za slovenščino: komu, zakaj in kako (naprej)? 77
- Jerica Snoj*, Metaforična pomenotvornost z vidika sintagmatike 93
- Mojca Kompara*, Razvoj algoritma za samodejno prepoznavanje
krajšav in krajšavnih razvezav v elektronskih besedilih 107
- Irena Stramljič Breznik*, Različni tipi besedotvornih morfemov
pri današnjih slovenskih tvorjenkah 123
- Elena Šverko*, Prvi slovenski razlagalni terminološki slovar turizma 131
- Vlado Nartnik*, K podobnostim in različnostim slovenskega
in madžarskega pregibanja 143
- Luka Repanšek*, K problematiki palatalizacije velarov v stari frizijščini 159
- Velemir Gjurin*, Slovenščina kot neposlednji jezik: revitalizacija pojma 'J2' 173

OCENE IN POROČILA

- Jožica Narat*, Model zgodovinskega slovarja 181
- Sofija Miloradović*, »Pušti niz vodu, čekaj uz vodu« 189

JUBILEJI

- Ob 70. rojstnem dnevu doc. dr. Vlada Nartnika (*Jožica Škofic*) 195
- Vlado Nartnik: bibliografija 1967–2011 (*Peter Weiss – Alenka Porenta*) 199

RAZPRAVE IN ČLANKI

Predzgodovina praslovanskega naglasnega sistema v luči moskovske naglasoslovne šole

Matej Šekli

Cobiss: 1.01

Профессору В. А. Дыбо к восьмидесятилетию юбилею

V prispevku je podan pregled teorije moskovske naglasoslovne šole o predzgodovini praslovanskega naglasnega sistema. Gre za enega od poskusov pojasniti oblikovanje praslovanskega naglasnega sistema iz praindoevropskega preko vmesnega prabaltoslovanskega. Moskovska teorija ima za osnovo oblikoslovni pristop, središče katerega je naglasni tip. V svoj teoretični sistem vgrajuje nekatere prvine klasičnega naglasoslovja, nadgrajuje Stangovo teorijo, prabaltoslovanski naglasni sistem prikaže na tvorbeno-pretvorbeni način.

Ključne besede: naglasoslovje, baltoslovanščina, moskovska naglasoslovna šola, oblikonaglas, naglasni tip

Prehistory of the Proto-Slavic accentual system according to the Moscow Accentological School

This article reviews the Moscow Accentological School theory of the prehistory of the Proto-Slavic accentual system. The Moscow theory is one of several attempts to explain the formation of the Proto-Slavic accentual system from its Proto-Indo-European source through the intermediate Balto-Slavic system. The Moscow theory is based on the morphological approach, the central focus of which is accentual paradigm. This theoretical system is characterized by several elements of classical accentology, builds on Stang's theory, and presents the Proto-Balto-Slavic system in a transformational-generative manner.

Key words: accentology, Balto-Slavic, Moscow Accentological School, morphoaccent, accent paradigm

0 Uvod

V primerjalnem naglasoslovju slovanskih jezikov velja za bolj ali manj nesporno rekonstrukcija praslovanskega naglasnega sistema, tj. posameznih oblikotvornih in besedotvornih naglasnih tipov ter vanje spadajočih leksemov. Razhajanja se pojavljajo pri interpretaciji nastanka rekonstruiranega praslovanskega naglasnega sistema v odnosu do njegovega praindoevropskega izhodišča. Tako obstaja več v nekaterih točkah med seboj izključujočih se modelov geneze praslovanskega naglasnega sistema, eden od katerih je tudi moskovski model avtorjev V. A. Dyboja in

V. M. Illič-Svityča,¹ ki predstavlja osrednji model v baltoslovanskem naglasoslovju druge polovice 20. in začetka 21. stoletja. Podobno kot ostali sodobni naglasoslovni modeli ima tudi moskovski za osnovo standardni »oblikoslovni« metodološki pristop (rus. морфологическая концепция в акцентологии), katerega središče je naglasni tip. V svoj teoretični sistem vgrajuje nekatera spoznanja »glasoslovnega« pristopa (rus. фонетическая концепция в акцентологии) »klasičnega« predstavnogovskega naglasoslovja (Bezzenberger, Fortunatov, de Saussure, Leskien, Hanssen, Hirt, Šahmatov, Meillet, Vasiljev in Dolobko, Ivšič, Bulahovski), katerega težišče je bilo odkrivanje naglasnih sprememb in postavljanje naglasnih zakonov, izhaja iz dela norveškega jezikoslovca Ch. S. Stanga *Slavonic accentuation* (1957), prabaltoslovanski naglasni sistem v okviru teorije naglasne valence morfemov pa tipološko prikaže na tvorbeno-pretvorbeni način. Spoznanja moskovske naglasoslovne šole so v znanstveni javnosti prisotna od prvih naglasoslovnih objav V. A. Dyboja, osrednje osebnosti moskovske naglasoslovne šole, leta 1958.²

Središče »oblikoslovnega« metodološkega pristopa v naglasoslovju je spoznanje o vpetosti naglasnih prvin (naglasno mesto, zložniška kolikost, tonem) v naglasni tip ali akcentsko paradigmo. Naglasni tip je vzorec razporeditve naglasnega mesta ter različnih zložniških kolikosti in tonemov znotraj pregibalnih vzorcev ali fleksijskih paradigem pregibnih besednih vrst (tj. sklanjatvenih, spregatvenih in vzorcev pregibanja po spolu). Tako razumljen naglasni tip je torej tesno povezan s pojavljanjem naglasa v oblikovju, znotraj katerega je smotno posebej razlikovati naglas v oblikotvorju od naglasa v besedotvorju ter posledično oblikotvorne in besedotvorne naglasne tipe.

1 Praslovanski naglasni sistem

Praslovansko sinhrono gledano je netvorjene in tvorjene pregibne besedne vrste mogoče razvrstiti v posamezne praslovanske oblikotvorne in besedotvorne naglasne

¹ Med odmevnimi modeli geneze praslovanskega naglasnega sistema so poleg Dybojevega in Illič-Svityčevega vsaj še Kortlandtov (Frederik Kortland, *Slavic accentuation: a study in relative chronology*, Lisse 1975), Rasmussenov (Jens E. Rasmussen, Die Vorgeschichte der baltoslavischen Akzentuierung: Beiträge zu einer vereinfachten Lösung, *Indogermanisch, Slawisch und Baltisch: Materialien des vom 21.–22. September 1989 in Jena in Zusammenarbeit mit der Indogermanischen Gesellschaft durchgeführten Kolloquiums*, ur. B. Barschel – M. Kozianka – K. Weber, München, 1992 (Slavistische Beiträge 285), 173–200) in Klingenschmittov (Gert Klingenschmitt, Die Bedeutung des Slovenischen für die Rekonstruktion der urslavischen Akzentverhältnisse, izroček, predavanje v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete, Ljubljana, 22. 10. 1990).

² Illič-Svityč 1963; Dybo 1981, 2000; Zaliznjak 1985; Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990, 1993. – Po letu 1990 (po Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990) je v pogledih moskovske naglasoslovne šole na genezo praslovanskega naglasnega sistema prišlo do spremembe pri poimenovanju praslovanskega naglasnega pomika po Dybojevem zakonu, na kar je v pričujočem delu opozorjeno, pri čemer pa je predstavljeno stanje pojmovanja do leta 1990 (prim. 4.2).

tipe, pri čemer je prehajanje iz naglasnega tipa v naglasni tip v besedotvorju posledica praslovanske metatonije.

1.1 Praslovanski oblikotvorni naglasni tipi

Praslovanski oblikotvorni naglasni tipi so značilni za netvorjene in z neproduktivnimi praslovanskimi priponskimi obrazili izpeljane (za)jimenske besedne vrste (samostalnik, pridevnik, zaimsek) ter za sedanjik glagola. Po klasični Stangovi teoriji (Stang 1957: 56–167) je praslovansščina poznala tri tovrstne naglasne tipe (a, b, c), moskovska naglasoslovna šola pa je za nekatere sklanjatvene vzorce odkrila še četrtega (d).

1.1.1 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip a

Za praslovanski oblikotvorni naglasni tip a je bilo značilno nepremično naglasno mesto na korenu in staroakutski tonem v vseh oblikah: a) samostalniki: sln. *vólna vólno*, nštok., čak. *vùna vùnu*, rus. *во́лна во́лну* < psl. **vǫlna *vǫlnŏ* (a) ‘volna’; sln. *lǐpa lǐpo*, nštok., čak. *lǐpa lǐpu*, rus. *лѝпа лѝпу*, češ. *lǐpa lǐpu* < psl. **lǐpa *lǐpŏ* (a) ‘lipa’; sln. *grǐva grǐvo*, nštok., čak. *grǐva grǐvu*, rus. *грѝва грѝву*, češ. *hrǐva hrǐvu* < psl. **grǐva *grǐvŏ* (a) ‘griva’; sln. *brāt brāta*, nštok., čak. *brāt brāta*, rus. *брѝт брѝта*, češ. *(bratr bratra)* < psl. **brātrь *brātra* (a) ‘brat’; sln. *dīm dīma*, nštok. *dīm dīma*, rus. *ды́м ды́ма*, češ. *dým dýmu* < psl. **dǫmь *dǫma* (a) ‘dim’; rus. *ты́л ты́ла*, češ. *týl týlu* < psl. **tǫlь *tǫla* (a) ‘tilnik’; sln. *šilo*, nštok., čak. *šilo*, rus. *шѝло*, češ. *šídlo* < psl. **šǐdlo* (a) ‘šilo’; sln. *sító*, nštok., čak. *sító*, rus. *сѝто*, češ. *síto* < psl. **sǐto* (a) ‘sito’;³ b) pridevniki: nar. sln. *pǒln pǒlna pǒlno*, nštok., čak. *pǔn pǔna pǔno* < psl. **pǫlnь *pǫlna *pǫlno* (a) ‘poln’;⁴ c) glagoli na **-ŏ-ti *-i-šb*: sln. *lěsti lězeš lězete*, nštok. *lǝsti lǝzēš lǝzēte*, lēsti lēzēš lēzēte, čak. *lǐst lǐzeš lǐzete*, rus. *лѝзть лѝзешь лѝзете*, brus. *лѝзци лѝзеш лѝзете*, ukr. *лїзти лїзеш лїзете*, češ. *lězt lezeš lezete* < psl. **lěsti *lězešь *lězete* (a); sln. *šiti šiješ šijete*, nštok. *šiti šijēš šijēte*, čak. *šīt šijēš šijete* < psl. **šiti *šiješь *šijete* (a) ‘šiti, šivati’; č) glagoli na **-i-ti *-i-šb*: sln. *měriš mērite*, nštok. *mǝriš mǝrite*, mēriš mērite, čak. *mǐriš mǐrite*, rus. *мѝришь мѝрите*, češ. *měřiš měrite* < psl. **měrišь *měrite* (a).

1.1.2 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip b

Za praslovanski oblikotvorni naglasni tip b je bilo značilno nepremično naglasno mesto na prvem/edinem zlogu končnice v sklanjatvi oziroma na prvem zlogu desno od korena v spregatvi, na katerem se pojavlja tonem tipa praslovanskega novega akuta (na dolžini ali na kračini), pri čemer prihaja do naglasnega umika s praslovanskega nestaroakutiranega zložnika na prednaglasni zlog ter do nastanka pozno-

³ Različica z drugačnim vokalizmom je ohranjena v stčeš. *sieto* < psl. **sěto* ‘sito’ (Metka Furlan v Bezljaj 1995: 239).

⁴ Pri navajanju primerjalnega gradiva iz slovanskih jezikov imajo prednost tiste knjižne različice in narečne tonemske oblike, ki izkazujejo starejše naglasno stanje (sln. *nóga nogŏ, žǐv žǐva žǐvŏ* in ne *nóga nŏgo, žǐv žǐva žǐvo*; nar. sln. *pŏln pŏlna pŏlno* in ne knj. sln. *pŏln pŏlna pŏlno*). Knjižnoslovenske tonemske oblike so navajane po SSKJ in SP 2001, arhaične narečnoslovenske pa predstavljajo glasovno poknjižene oblike nadiškega narečja (Šekli 2006). Oblike, ki so posledica analognih izravnav, so navedene v oklepaju.

praslovanskega novega akuta (na dolžini ali kračini): a) samostalniki: sln. *svěca* *svěčo*, nštok. *svijěca* *svijěcu*, *svěca* *svěcu*, čak. *svičā* *svičū*, rus. *свечā* *свечу* < psł. **svěťā* **svěťŭ* (b); nar. sln. *ženā* *ženŭ*, nštok. *žēna* *žēnu*, čak. *ženā* *ženū*, rus. *женā* *жену* < psł. **ženā* **ženŭ* (b); sln. *bólha* *bólho*, nštok. *bùha* *bùho*, *bùva* *bùvo*, rus. *блoхā* *блoху* < psł. **blŭxā* **blŭxŭ* (b) 'bolha'; sln. *mlāj* *mlāja*, nštok. *mlāđ* (*mlāđa*), stčes. *mláz* < psł. **mōldŭ* **mōldā* (b); knj. sln. *pōd* *pōda*, nar. sln. *pōd* *podā*, nštok. *pōd* *pōda* < psł. **pōdŭ* **pōdā* (b) 'pod, tla'; star. knj. sln. *žrēlo*, čes. *zřídlo*, nar. rus. *жерелo* 'odprtina, ustje, jama' < psł. **žerdlo* (b) 'žrelo'; star. knj. sln. *načēlo*, *počēlo*,⁵ nštok. *načēlo*, *počēlo*, vsł. csl. *началo* < psł. **-čedlo* (b); nar. sln. *perŭ*, čak. *perŭ*, rus. *перo* < psł. **perŭ* (b) 'pero'; b) pridevniki: nar. sln. *ŏstar* *ostrā* *ostrŭ*, nštok. *ŏstar* (*ŏstra* *ŏstro*), čak. *ŏstar* *ostrā* *ostrŭ* < psł. **ŏstrŭ* **ostrā* **ostrŭ* (b) 'oster'; c) glagoli na **-ŏ-ti* **(j)e-šb*: sln. *mŏci* *mŏreš* *mŏrete*, nštok. *mŏci* *mŏžēš* *mŏžēte*, rus. *мoчь* *мoжешь* *мoжете*, čes. *moci* *můžeš* *můžete* < psł. **moŭi* **mŏžēšb* **mŏžēte* (b); sln. *zачēti* *zачněš*, nštok. *zачēti* *zāčněš*, rus. *зачāть* *зачнēшь* < psł. **zачēti* **zачněšb* (b); č) glagoli na **-i-ti* **-i-šb*: sln. *blŏdiš* *blŏdite*, nštok. *blūdīš* *blūdīte*, rus. *блyдишь* *блyдите*, čes. *bloudiš* *bloudíte* < psł. **blŏdišb* **blŏdite* < **blŏdišb* **blŏdite* (b₁); sln. *nŏsiš* *nŏsite*, nštok. *nŏsiš* *nŏšite*, čak. *nŏsiš* *nŏsite*, rus. *нoсишь* *нoсите* < psł. **nŏsišb* **nŏsite* < **nŏsišb* **nŏsite* (b₁).

1.1.3 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip c

Osnovne oblike, s pomočjo katerih je mogoče določiti praslovanski naglasni tip c, so: a) samostalniki: sln. *glāva* *glavŭ*, nštok. *glāva* *glāvu*, čak. *glāvā* *glāvū*, rus. *головā* *голову*, čes. (*hlava*) *hlavu* < psł. **golvā* **golvŭ* (c) 'glava'; rus. *ценā* *цену* < psł. **cēnā* **cēnŭ* (c) 'cena'; nar. sln. *zīma* *zimŭ*, nštok. *zīma* *zīmu*, čak. *zīmā* *zīmu*, rus. *зимā* *зиму*, čes. (*zima*) *zimu* < psł. **zimā* **zīmŭ* (c) 'zima'; knj. sln. *nŏga* *nogŭ*, nar. sln. *nogā* *nogŭ*, nštok. *nŏga* *nŏgu*, čak. *nogā* *nŏgu*, rus. *ногā* *ногу* < psł. **nogā* **nŏgŭ* (c) 'noga'; sln. *smrād* *smradŭ*, nštok., čak. *smrād* *smrāda*, nar. rus. *смoрад* *смoрода*, čes. *smrad* *smradu* < psł. **smŏrdŭ* **smŏrda* (c) 'smrad'; nar. sln. *mēh* *mehā*, nštok. *mījēh* *mījēha*, *mēh* *mēha*, čak. *mīh* *mīha*, rus. *мēх* *мēха*, čes. *mēch* *mēchu* < psł. **mēxŭ* **mēxa* (c) 'meh, vreča'; sln. *mesŭ*, nštok., čak. *mēso*, rus. *мяco*, čes. *maso* < psł. **mēso* (c) 'meso'; b) pridevniki: sln. *živ* *zīva* *živŭ*, nštok. *živ* *zīva* (*živo*), čak. *živ* *žīvā* *živo*, rus. *жyв* *жyвā* *жyво* < psł. **živŭ* **živā* **živo* (c) 'živ'; sln. *nāg* *nāga* *nagŭ*, nštok. *nāg* *nāga* (*nāgo*), čak. *nāg* *nāgā* *nāgo*, rus. *нāг* *нāгā* *нāго* < psł. **nāgŭ* **nagā* **nāgo* (c) 'nag'; sln. *sūh* *sūha* *suhŭ*, nštok. *sūh* *sūha* (*sūho*), *sūv* *sūva* (*sūvo*), čak. *sūh* *sūhā* *sūho*, rus. *cyx* *cyxā* *cyxo* < psł. **sūxŭ* **suxā* **sūxo* (c) 'suh'; sln. *mlād* *mlāda* *mladŭ*, nštok. *mlād* *mlāda* (*mlādo*), čak. *mlād* *mlādā* *mlādo*, rus. *мoлод* *мoлодā* *мoлодо* < psł. **mōldŭ* **mōldā* **mōldo* (c); knj. sln. *bŏs* *bŏsa* *bosŭ*, nar. sln. *bŏs* *bosā* *bosŭ*, nštok. *bŏs* *bŏsa* (*bŏso*), čak. *bŏs* *bosā* *bŏso*, rus. *бoс* *бoсā* *бoсо* < psł. **bŏsŭ* **bosā* **bŏso* (c) 'bos'; c) glagoli na **-ŏ-ti* **(j)e-šb*: star. knj. sln. *nēsti* *nesēš* *nesēte*, nar. sln. *nesti* *nesēš* *nesēte*, nštok. *nesti* *nēsēš* (*nēsēte*), rus. *нecтy*

⁵ Pričakovani odraz praslovanskega prednaglasnega dolgega samoglasnika je zabeležen v starejšem knjižnem jeziku (Pleteršnik: *žrēlo*, *načēlo*, *počēlo*), v sodobni knjižni slovenščini se pojavlja nepričakovana široka samoglasniška kakovost (SSJK, SP 2001: *žrēlo*, *načēlo*, *počēlo*).

несѣшь (*несѣте*), brus. (*нѣсци*) *нясѣш* *нясацѣ*, ukr. *нести* *несѣш* *несете* < psł. **nesti* **nesěšb* **nesetė* (c); sln. *tręsti* *tręseš* (*tręsete*), nštok. *tręsti* *tręsěš* (*tręsete*), rus. *трясти* *трясѣшь* (*трясѣте*), brus. (*трѣсци*) *трасѣш* *трасацѣ*, ukr. *трясти* *трясѣш* *трясете* < psł. **tręsti* **tręsěšb* **tręsetė* (c); č) glagoli na *-i-ti *-i-šb: sln. *moríš* *moríte*, nštok. *mòrīš* (*mòrīte*), čak. *moríš* *morītě*, rus. *морюшь* (*морите*) (tip brus. *крычыш* *крычыцѣ*, ukr. *кричюш* *кричите*) < psł. **moríšb* **moritė* (c).

Za praslovanski oblikotvorni naglasni tip c je bilo značilno polarizirano premično naglasno mesto, kar pomeni, da se je le-to lahko nahajalo ali na prvem ali na zadnjem zlogu fonološke besede. To je **zakon Vasiljeva in Dolobka** (Vasiljev 1905; Dolobko 1927).⁶ Glede na pojavljanje naglasnega mesta v pregibalnem vzorcu je mogoče glede na fonološki status ločiti dvojne vrste oblik: fonološko naglašene in fonološko nenaglašene.

Fonološko naglašene oblike imajo lasten naglas, ki se v različnih skladenjskih zgradbah, v katerih se naglašena oblika pojavlja, ne spreminja, pri čemer je glede na vrsto naglasa mogoče ločiti tri vrste oblik: a) oblike z naglasom na zadnjem zlogu, tj. na edinem/zadnjem zlogu končnice: Isg sln. *nogó*, *glavó* < **nogŃ*, **glavŃ* < psł. **nogojŃ*, **golvojŃ*; b) oblike s staroakutskim naglasom na predzadnjem zlogu: sln. Dpl *nogām*, Lpl *nogāh*, Ipl *nogāmi*, čak. Dpl *nogān*, Lpl *nogāh*, Ipl *nogāmi*, slavonsko štštok. Dpl *nogām*, Lpl *nogāh*, Ipl *nogāmī*, rus. Dpl *ногām*, Lpl *ногāх*, Ipl *ногāми* < psł. Dpl **nogāmŃ*, Lpl **nogāxŃ*, Ipl **nogāmi*; c) oblike z novoakutskim naglasom na predzadnjem zlogu in polglasnikom v zadnjem zlogu po poznopraslovanskem umiku naglasa s praslovanskega polglasnika v šibki poziciji (sln. Lpl *zobéh* < psł. **zoběxŃ* < **zoběxŃb*).

Fonološko nenaglašene oblike (oblike ne z naglasom na zadnjem ali predzadnjem zlogu) nimajo lastnega naglasa (podobno kot starogrška *ἐγκλινόμενα*), saj se naglas spreminja glede na besedno zvezo, v kateri se nenaglašena oblika pojavlja: a) na prvem zlogu fonološke besede, tj. na prvem zlogu osnove ali na (prvi) predslonki, se naglasno mesto, in sicer praslovanski stari cirkumfleks, pojavlja ob prisotnosti same polnopomenske besede ali ob prisotnosti polnopomenske zveze in predslonk(e): strus. *рѣкъ*, *нā рѣкъ*, *нѣ нā рѣкъ* < psł. **rŃkŃ*, **nā rŃkŃ*, **ně nā rŃkŃ*; strus. *бѣль*, *нѣ бѣль*, *прѣбѣль* < psł. **bŃlŃ*, **ně bylŃ*, **prŃbŃlŃ* (Vasiljev 1905a); sln. *nogŃ*, *na nŃgo*, *glavŃ*, *na glāvo*, čak., nštok. *nŃgu*, *nā nogu*, *glāvu*, *nā glāvu*, rus. *ногу* : *нā ногу*, *голову*, *нā голову* < psł. **nŃgŃ*, **nā nogŃ*, **gŃlvŃ*, **nā golvŃ*; sln. *dān*, *dnĕ*, *na dān* < psł. **dŃnŃ*, **dŃne*, **nā dŃnŃ*; b) na zadnjem zlogu fonološke besede, tj. na (enozložni) zaslonki, se naglas pojavlja ob prisotnosti polnopomenske besede (predslonk(e)) in zaslonke: rus. *взялся*, *начался*, *родился* < psł. **vŃzĕlŃ sĕ*, **nāčĕlŃ sĕ*, **rŃdilŃ sĕ* ← psł. **vŃzĕlŃ*, **nāčĕlŃ*, **rŃdilŃ*; nar. sln. *dānĕs/dānĕs*, nar. rus. *днĕсь*, *ночĕсь*, *осенĕсь*, *зимѣсь* : *лĕтось*, *ѣтрос* < psł. **dŃnŃsŃ*, **noŃŃsŃ*.

⁶ Pred tem je prvi del zakona pojasnjeval t. i. **zakon Šahmatova**, ki pravi, da se stari cirkumfleks umakne na predslonko (Šahmatov 1901). Tako Šahmatov kot Vasiljev in Dolobko govorijo o premiku naglasa, kar pomeni, da izhajajo iz fonološke naglašenosti oblik. O fonološki nenaglašenosti praslovanskih oblik ob tipološkem sopostavljanju s starogrškimi *ἐγκλινόμενα* govori Jakobson (1963: 7–9), kar v svoj teoretični koncept integrira moskovska naglasoslovna šola (Dybo 2000: 77).

esenšb̆*, **zimqšb̆* : **lětosb̆*, **útrošb̆* ← **dьnb̆*, **nōtb̆*, **ěsenb̆*, **zîmq* : **lěto*, **útro* (Dolobko 1927: 687–693); c) polnopomenska beseda je torej **fonetično naglašena (s praslovanskim starim cirkumfleksom na prvem zlogu osnove) samo v položaju med naglašena polnopomenskima besedama ali med premoroma, tj. ko se ob njej ne pojavljajo breznaglasnice (predslonke in zaslonke) (strus. вѠдѡ : ѡ вѠдѡ, зѠ вѠдѡ, нѠ за вѠдѡ : вѠдѡ лѡ, вѠдѡ жѠ < psl. **vōdq* : **i vodq*, **zā vodq*, **ně za vodq* : **vodq li*, **vodq žě*) (Zaliznjak 1985: 372).

Glede na fonološko naglašenost oblike, v kateri se pojavljata, je za praslovanska stara tonema možno reči, da predstavlja praslovanski stari akut **avtonomni naglas** (tj. stoji »avtonomno« na fonološko naglašenem zlogu), medtem ko predstavlja praslovanski stari cirkumfleks **avtomatični naglas** (tj. stoji »avtomatično« na prvem ali zadnjem fonetično naglašenem, a fonološko nenaglašenem zlogu fonološko nenaglašene fonetične besede).

1.1.4 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip b/a

Pri glagolih z ničto nedoločniško pripono in korenem na nosnik in jezičnik se pojavlja oblikotvorni naglasni tip b/a, kar pomeni, da glagoli tega tipa v oblikah sedanjiške osnove izkazujejo praslovanski oblikotvorni naglasni tip b, v oblikah nedoločniške osnove pa praslovanski oblikotvorni naglasni tip a (sln. *žěti žānješ*, *mlěti mēlješ*, nštok. *žěti žānjěš*, *ml(j)ěti mēljěš*, rus. *жѠть жнѠшь*, *млѠть мѠлѠшь* < psl. **žěti* **žb̆něšb̆*, **měti* **mēlēšb̆* < **žěti* **žb̆něšb̆*, **měti* **mēlēšb̆* (b/a)).

1.1.5 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip c/a

Pri glagolih z ničto nedoločniško pripono se pojavlja oblikotvorni naglasni tip c/a, kar pomeni, da glagoli tega tipa v oblikah sedanjiške osnove izkazujejo praslovanski oblikotvorni naglasni tip c, v oblikah nedoločniške osnove pa praslovanski oblikotvorni naglasni tip a (sln. *grīsti grīzeš* (*grīzete*), nštok. *grīsti grīzěš* (*grīzēte*), čak. *grīst grīzěš grīzētě*, rus. *грѡсть грѡзѠшь* (*грѡзѠте*), brus. *грѡзыци грѡзѠиу* *грѡзыцѠе*, ukr. *грѡзѡти грѡзѠиу грѡзѡтѠе*, češ. *hrýzt hrýzeš* (*hrýzete*) < psl. **grŷzti* **grŷzěšb̆* **grŷzetě* (c/a); sln. *žrěti žrěš žrěte*, rus. (*жрѠть жрѠшь* (*жрѠте*) < psl. **žěrti* **žb̆rěšb̆* **žb̆retě* (c/a) 'žreti'; sln. *pīti pīješ*, nštok. *pīti*, rus. *пѡть пѡшь* (*пѡте*) < psl. **pīti* **pījěšb̆*/**pījěšb̆* (c/a) 'piti').

1.1.6 Praslovanski oblikotvorni naglasni tip d

Praslovanski oblikotvorni naglasni tip d je značilen samo za nekatere sklanjatvene vzorce (to so moška *o*-jevska sklanjatev, *u*-jevska in *i*-jevska sklanjatev, soglasniška sklanjatev samostalnikov srednjega spola z osnovo na *-es-) in je različica praslovanskega naglasnega tipa b: fonološko nenaglašene oblike imenovalnika/tožilnika ednine, nepremično naglasno mesto na prvem/edinem zlogu končnice v ostalih oblikah (čak. *zūb zūbā* < psl. **zq̆bь* **zq̆bā* (d) 'zob'; nar. sln. *mōst mostā* (rezijansko (Bila) *l'must mostā*) < psl. **mōstь* **mostā* (d) 'most';⁷ sln. *uhō ušěsa* < psl. **ūxo*

⁷ V slovenščini odraz psl. naglasnega tipa d izkazuje rezijansko gradivo, kjer je razlika med psl. naglasnima tipoma b in c ter hipotetičnim psl. naglasnim tipom d vidna v odražanju naglasa pri samostalnikih moške *o*-jevske sklanjatve z enozložno osnovo s psl. kratkim sa-

**ušese* (d) : sln. *okô očęsa* < psl. **ðko *ðčese* (c)). V večini slovanskih jezikov pa naj bi že zelo zgodaj sovpadel z odrazi praslovanskih naglasnih tipov c ali b (knj. sln. *môst mostû*, nštok. *môst mõst*, rus. *мо́ст мо́ста*, češ. *most mostu* < **mòstъ *mòsta*; sln. *zôb zobâ*, nštok. *zûb zûba*, rus. *зуб зыба*, češ. *zub zubu* < **zôbvъ *zôbva*).⁸

1.2 Nepremična naglasna tipa s praslovanskim novim akutom

Poleg praslovanskega naglasnega tipa a z nepremičnim naglasnim mestom na osnovi se pojavljata še dva nepremična naglasna tipa, ki pa za razliko od tipa a izkazujeta praslovanski novi akut na osnovi, ki ni povsem jasnega nastanka, najverjetneje je pogojen z besedotvornim vzorcem (Dybo 2000: 98). Praslovanska nepremična naglasna tipa s praslovanskim novim akutom izkazujeta tele značilnosti:

(a) nepremično naglasno mesto na osnovi in praslovanski novi akut na dolžini ali na kračini v vseh sklonskih oblikah; imajo ga praslovanski dvozložni samostalniki *ā*-jevske sklanjatve, izpeljani s praslovanskim priponskim obrazilom **-ja* (posledično je zadnji soglasnik osnove jotiran), zanje je torej značilna t. i. »jotacijska imobilizacija« (rus. йотовая иммобилизация): sln. *súša sūšo*, nštok. *sûša sûšu*, čak. *sûša sûšu*, rus. *су́ша су́шу*, češ. (*souš*) *souše* < psl. **súša *súšq* (a'); sln. *kôža kôžo*, nštok., čak. *kôža kôžu*, rus. *ко́жа ко́жу*, češ. *kůže kůži* < psl. **kôža *kôžq* (a');

(a'') nepremično naglasno mesto na osnovi in praslovanski novi akut na kračini v vseh sklonskih oblikah; poznajo ga praslovanski trizložni samostalniki moške *o*-jevske in *ā*-jevske sklanjatve, izpeljani iz sestavljenih glagolov s pomočjo kvalitativnega prevoja **e* → **o* korenskega samoglasnika, zanje je torej značilna t. i. »prefiksalna imobilizacija« (rus. префиксальная иммобилизация): a) samostalniki moške *o*-jevske sklanjatve: knj. sln. *pótok potôka*, nar. sln. *potòk potôka*, nštok. *pòtok pòtoka*, čak. *potòk potòka*, rus. *помòк помòка* < psl. **potòkъ *potòka* (a'') ← **potekti *potečešb* (c) : psl. **tòkъ *tòkъ* (c) ← **tekti *tečešb* (c); b) samostalniki *ā*-jevske sklanjatve: sln. *zalôga zalôgo*, nštok. *záloga zálogu*, češ. *záloha zálohu* < psl. **zalòga *zalògq* (a'') ← **zalegti* (c).

1.3 Praslovanski besedotvorni naglasni tipi

Praslovanski besedotvorni naglasni tipi so značilni za s praslovanskimi produktivnimi priponskimi obrazili izpeljane (za)imenske besedne vrste (samostalnik, pridevnik, zaimek) ter za sedanjiške in nedoločniške glagolske oblike z izjemo sedanjika. Po teoriji moskovske naglasoslovne šole (Dybo 1981: 55–196; 2000: 97–226) je

moglasnikom: rez. sln. *'buk 'boga* = knj. sln. *bôg bogâ*, nštok., čak. *bôg bôga*, rus. *бо́г бо́га* < psl. **bôgvъ *bôga* (c) : rez. sln. *'bop bo'ba* = knj. sln. *bôb bóba*, nštok. *bôb bóba*, rus. *бо́б бо́ба* < psl. **bôbvъ *bôbâ* (b) : rez. sln. *'must mos'ta* < **mòstъ *mostâ* (d). Za hipotetični tip d je bil v rezijanskem narečju slovenščine doslej najdem samo navedeni primer. Rezijanski zgledi so prirejeni po Steenwijk 1992.

⁸ V posameznih slovanskih jezikih in njihovih narečjih se za psl. naglasni tip d pojavljajo tile odrazi: 1. poseben odraz psl. naglasnega tipa d (nar. psl. **gôrdvъ *gordâ*, **rôgvъ *rogâ*); 2. sovpad s psl. naglasnim tipom b (nar. psl. **gôrdvъ *gordâ*, **rôgvъ *rogâ*); 3. sovpad s psl. naglasnim tipom c (nar. psl. **gôrdvъ *gôrda*, **rôgvъ *rôga*) (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 129–154).

praslovanščina poznala sedem tovrstnih naglasnih tipov (A, B, C, D, E, F, G), ki imajo tele značilnosti:

(A) stalni staroakutski naglas na besedotvorni podstavi (sln. (*stârĕc*) *stârca*, nštok. *stârac stârca*, sr. čak. *stârac stârca*, rus. *стáреу стáрца* < psl. **stârĕcb* **stârĕca* (A) ← psl. **stârĕ* (a); sln. (*sĭlĕn*) *sĭlna sĭlno*, nštok. *sĭlan sĭlna sĭlno*, rus. *сĭльный* < psl. **sĭlĕnb* **sĭlĕna *sĭlĕno* (A) ← psl. **sĭla* (a); vsl. csl. *чĭстога чĭстогу* < psl. **čĭstota *čĭstotĕ* (A) ← psl. **čĭstĕ* (a); sln. *stârost stârosti*, nštok. *stârĕst stârĕsti*, vsl. csl. *стáроств, rus. стáроств стáроству* < psl. **stârĕostĕ* **stârĕosti* (A) ← psl. **stârĕ* (a); sln. *řĭbica řĭbico*, nštok. *řĭbica řĭbicu* < psl. **řĭbica* **řĭbicĕ* (A) ← psl. **řĭba* **řĭbĕ* (a); sln. *krâstav krâstava krâstavo*, nštok. *krâstav krâstava krâstavo*, rus. *кѡрѡставый* < psl. **kŕrstavĕ* **kŕrstava *kŕrstavo* (A) ← psl. **kŕrsta* **kŕrstĕ* (a); sln. *krâvar krâvarja*, nštok. *krâvâr krâvârja* < psl. **kŕrvarĕ* **kŕrvarĕa* (A) ← psl. **kŕrva* **kŕrvĕ* (a));

(B) stalni naglas na prvem/edinem zlogu končnice (sln. *zŕbĕc* (*zŕbca*),⁹ nštok. *zŕbac* (*zŕpca*), rus. *зѡбѣу зѡбѣа* < psl. **zŕbĕcb* **zŕbĕcĕ* (B) ← psl. **zŕbĕ* **zŕbca* (c); nar. sln. *lepŕtĕ lepŕtĕ* (rezijsko (Bila) *lopŕtĕ lopŕto*), vsl. csl. **лѣпŕтĕ лѣпŕтĕ* (tip rus. *слѣпŕтĕ слѣпŕтĕ*) < psl. **lĕpŕtĕ* **lĕpŕtĕ* (B) ← psl. **lĕpĕ* **lĕpĕa *lĕpŕo* (c);¹⁰ sln. *mesâr mesârja*, nštok. *mĕsâr mesârja*, čak. *mesâr mesârĕa* < psl. **mĕsarĕ* **mĕsarĕa* (B) ← psl. **mĕšo* (c));

(C) polarizirani mobilni naglas: sln. *močĕn* (*mŕčna močnĕ*) < psl. **mŕĕnb* **mŕĕnĕa* (C) ← psl. **mŕĕ* (c); sln. *mladŕst mladŕsti*, nštok. *mlĕdŕst mlĕdŕsti*, rus. *мŕлодŕств мŕлодŕству* < psl. **mŕldostĕ* **mŕldosti* (C) ← psl. **mŕldĕ* **mŕldĕa *mŕldo* (c); sln. *kŕvĕn* (*kŕvĕna*) *kŕvĕno*, nštok. *kŕvĕn* (*kŕvĕna*) *kŕvĕno* ≤ psl. **kŕvĕnanĕ* **kŕvĕnanĕa *kŕvĕnano* (C) ← psl. **kŕvĕ* **kŕvĕc* (c);

(D) stalni naglas na polglasniku priponskega obrazila:¹¹ sln. *stŕlĕc* (*stŕlca*), nštok. *stŕlac* (*stŕlca*), rus. *стŕлѣу (стŕлѣа)*, ukr. *стĭлѣу (стĭлѣа)* : nar. rus., brus. (*стŕлѣу*) *стŕлѣа* ≤ psl. **stŕlĕcb* **stŕlĕca* < **stŕlĕcb* **stŕlĕca* (D); sln. *grĕšĕn*

⁹ V slovenščini je pri odrazih posameznih samostalnikov na **-bcb* praslovanskega naglasnega tipa B prišlo do posplošitve bodisi naglasa imenovalnika (psl. **zŕbĕcb* **zŕbĕcĕ* (B) > sln. **zŕbĕc* **zŕbca* ≥ *zŕbĕc zŕbca*) bodisi naglasa odvisnih sklonov (psl. **vĕnĕcb* **vĕnĕcĕa* (B) > sln. **vĕnĕc* **vĕnca* ≥ *vĕnĕc vĕnca*).

¹⁰ V južni slovanščini se v tem tipu prvotno pojavlja odraz praslovanskega naglasnega tipa c (srblg. **лѣпŕтĕ лѣпŕтĕ* < **lĕpŕtĕ* **lĕpŕtĕ* (c), ki je glede na zunanje primerjalno gradivo (baltščina) drugoten. Pozneje je v posameznih sistemih prišlo do izravnave naglasa po eni izmed oblik (knj. sln. *lepŕtĕ lepŕto*, nštok. *lĕpŕtĕ lĕpŕtu*, *lepŕtĕ lepŕtu* z izravnavo po oblikah tipa **lĕpŕtĕ* : knj. sln. *sĭrŕtĕ sĭrŕto* z izravnavo po oblikah tipa **sĭrotĕ*); redki so primeri z ohranjenim odrazom prvotnega stanja (nar. sln. *sĭrŕtĕ sĭrŕto* (ziljsko (Brdo) *sĕrŕtĕ sĕrŕtĕ*) < **sĭrotĕ* **sĭrotĕ*).

¹¹ V pozni praslovanščini je prišlo do naglasnega umika s polglasnika priponskega obrazila v šibkem položaju in do nastanka poznopraslovanskega novega akuta na edinem/zadnjem zlogu korena. V (zahodni in južni) slovenščini na primer se praslovanski novi akut na kračini v nezadnjem zlogu odraža v samoglasniški kakovosti (sln. *žĕna* : *žĕnski*, *kŕnj* : *kŕnjski* < psl. **žĕnĕa* (b) : **žĕnĕskvĕb* (D), **kŕnĕb* (b) : **kŕnĕskvĕb* (D)).

grěšna grěšno < psl. **grěšъnъ* **grěšъna* **grěšъno* < **grěšъnъ* **grěšъna* **grěšъno* (D) ← psl. **grěxъ* **grěxъ* (b);

(E) stalni naglas tipa novega akuta na kratkem samoglasniku priponskega obrazila (sln. *dobrôta dobrôto*, srblg. *доброта добрѣтѣ*, vsl. csl. *добрѣта добрѣтѣ* 'dobrota' < psl. **dobrôta* **dobrôtъ* (E) 'dobrota' ← psl. **dobrъ* **dobrâ* **dobrô* (b); vzh. srblg. *мѣдрѣсть* < psl. **mōdrôstъ* **mōdrôsti* (E) ← psl. **mōdrъ* **mōdrâ* **mōdrô* (b);

(F) stalni staroakutski naglas na dolgem samoglasniku priponskega obrazila z dvema podtipoma z naglasnim mestom: (F₁) na prvem zlogu priponskega obrazila (sln. *ženica ženico*, nštok. *žēnica žēnicu* < psl. **ženica* **ženícъ* (F₁) ← psl. **ženâ* **ženô* (b); sln. *rjāv rjáva rjavo*, nštok. *rđav rđava rđavo* < psl. **rъdâvъ* **rъdâva* **rъdâvo* (F₁) ← psl. **rъdâ* **rъdô* (b)); sln. *nositi*, nštok. *nòsiti*, rus. *носѣтъ* < psl. **nositi* (F₁); (F₂) na predzadnjem zlogu oblike: sln. *nožica nožico*, nštok. *nòžica nòžicu*, čak. *nožica nožicu* < psl. **nožica* **nožicъ* (F₂) ← psl. **nogâ* **nògъ* (c); sln. *bradavica*, nštok. *bradâvica*, nar. rus. *бородовѣца* < psl. **bordavica* (F₂) ← psl. **bordâ* **bôrdъ* (c); sln. *moriti*, nštok. *mòriti*, rus. *морѣтъ* < psl. **moriti* (F₂),¹²

(G) stalni naglas tipa novega akuta na dolgem samoglasniku priponskega obrazila (sln. *konjár konjárja*, nštok. *kònjār (konjára)* < psl. **koňârъ* **koňârâ* (G) ← psl. **koňb* **koňâ* (b)).

Praslovanski besedotvorni naglasni tipi tvorjenk so določljivi na osnovi oblikotvornega naglasnega tipa njihovega besedotvornega predhodnika, tj. pregibne imenske besedne vrste oziroma sedanjika glagola (oblikotvorni naglasni tipi *a, *b, *c), in vrste praslovanskega priponskega obrazila. Pri slednjih sta pomembni dve dejstvi: 1. vrsta prvega zložnika priponskega obrazila (polglasnik, kratki samoglasnik, akutirani dolgi samoglasnik, neakutirani dolgi samoglasnik); 2. odsotnost : prisotnost praslovanskega naglasnega tipa C pri izpeljankah, tj. fonološko nenaglasenih oblik.

	*a	*b	*c	Zgledi
psl. *-b-/*-b-	*A *stǫgьsь *stǫgьsa	*D *stolьsь *stolьsa	*B *zqьbьcь *zqьbьcǫ	*-bcb _{sub} ? *-bca, *-bce, *-bkb _{sub} ? *-bka, *-bko, *-bj-, *-bstvo
	*A *sьlьnъ *sьlьna *sьlьno	*D *grěšьnъ *grěšьna *grěšьno	*C *mōtьnъ *mōtьna *mōtьno	*-bnъ, *-bkb _{adj} ? *-bskb

¹² Razlika med praslovanskima naglasnima podtipoma F₁ in F₂ je jasno razvidna v primerih z zloženim priponskim obrazilom (sln. *Brězovica : Leskòvica : Bəzovica* < **běrzovica* (A) : **lěskòvica* (F₁) : **bъzovica* (F₂) ← psl. **běrza* **běrzo* (a) : **lěskâ* **lěskô* (b) : **bъzъ* **bъza* (c)).

psl. *-ŷ̆-	*A *čŷ̆stota *čŷ̆stotŭ	*E *dobróta *dobrótoŭ	*B *lěpotá *lěpotŭ	*-ota
	*A *stárostŭ *stárosti	*E *mŭdrŭstŭ *mŭdrŭsti	*C *mŭldostŭ *mŭldosti	*-ostŭ, *-ota, *-ovŭ
psl. *-ŷ̆-	*A *rŷ̆bica *rŷ̆bicŭ	*F ₁ *ženíca *ženícŭ	*F ₂ *nožica *nožicŭ	*-ica, *-ina _{sub} , *-išče, *-atŭ, *-itŭ
	*A *kŭrstavŭ *kŭrstava *kŭrstavo	*F ₁ *rŭdávnŭ *rŭdáva *rŭdávo	*C *krŭnavŭ *krŭnavá *krŭnavo	*-ěvnŭ, *-avŭ, *-et-
psl. *-ŷ̆-	*A *kŭrvaŭŭ *kŭrvaŭa	*G *koňáŭŭ *koňáŭa	*B *mešárŭ *mešará	*-arŭ, *-akŭ, *-ikŭ, *-ina _{adj} , *-inŭ

Poznopraslavski oblikotvorni in besedotvorni naglasni tipi

1.4 Praslovanska metatonija

Znotraj praslovanskega naglasnega sistema je opazna besedotvorno pogojena metatonija ali tonemska sprememba v smeri cirkumfleks > akut (natančneje praslovanski stari cirkumfleks na dolžini > praslovanski stari/novi akut na dolžini, praslovanski stari cirkumfleks na kračini > praslovanski novi akut na kračini) in stari akut/cirkumfleks > prednaglasnost. S stališča fonološke naglašenosti metatoniranega morfema gre za spremembo nenaglašenost (cirkumfleks) > naglašenost (akut) oziroma naglašenost (akut) > nenaglašenost (prednaglasnost). Posledica praslovanske metatonije je prehajanje besedotvorne podstave iz naglasnega tipa v naglasni tip ob izpeljavi.

Za praslovanščino so značilni tile prehodi med naglasnimi tipi: a) pri izpeljankah s praslovanskimi priponskimi obrazili kot *-dlo, *-jŭ, *-vŭ prehod **c, c/a** → **b**: psl. *žŷ̆rti *žŷ̆rešŭ (c/a) 'žreti' : *žŷ̆rdlŭ (b) 'žrelo'; psl. *mŭldŭ *moldá *mŭldo (c) 'mlad' : *moldŭ *moldá (b) 'mlaj'; b) pri izpeljankah s praslovanskim priponskim obrazilom *-ja prehod **c** → **a'**: psl. *sŭxŭ *suxá *sŭxo (c) 'suh' : *súša *súšŭ (a') 'suša'; c) pri izpeljankah iz sestavljenih glagolov in oblik za srednji spol primernika prehod **c** → **a, a''**: sln. vrât vratû, nštok. vrât vrâta, rus. sópom sópoma < psl. *vŭrtŭ *vŭrta (c) 'vrat' : sln. obrât obráta, nštok. obrat obrata, rus. oópom oópoma < psl. *obvŭrtŭ *obvŭrta (a'') 'obrat'; sln. tŭk (tŭka), Npl tokŭvi, nštok. tŭk (tŭka), rus. mòk mòka, češ. tok toku < psl. *tŭkŭ *tŭka (c) 'tok' : *potŭkŭ *potŭka (a'') 'potok'; sln. drâg drága dragŭ, nštok. drâg drága (drágo), čak. drâg drâgà drágo, rus. dŭpoz dŭpozà dŭpozŭ < psl. *dŭrgŭ *dorgá *dŭrgo (c) 'drag' : čak. drâže, rus. dŭpŭže < psl. *dŭrŷ̆e (a) 'dražje'.

2 Naglasni sistemi baltskih jezikov z zgodovinskojezikoslovnega vidika

Naglasni sistemi posameznih baltskih jezikov v posameznih naglasnih prvinah izkazujejo sistematične vzporednice, ki jih je mogoče zvesti na skupno prabaltsko izhodišče. **Naglasno mesto** se ujema v litovščini in stari pruščini (lit. *mótė* 'zakonska žena', *añtras antrā* 'drugi, drug', *turėti* 'imeti', *kadā* 'kdaj, kadar', *dabař* 'zdaj' = spr. *mūti* 'mati', *anters antrā* 'drug', *turīt* 'imeti', *kadden* 'kdaj, kadar', *dabber* 'še'),¹³ letonskemu lomljenemu tonemu ustreza v litovščini (in stari pruščini) akutirani prednaglasni zložnik (let. *galva* 'glava', *āzis* 'kozel', *siřds* 'srce' : lit. *galvā* 'glava', *ožys* 'kozel', *širdis* 'srce' (: Asg *gálva*, *óziq*, *širdī*) < pblt. **gál'vá*, **á'žis*, **śir'dis*). **Tonemi** so vzporedni v litovščini in v letonščini v prvem zlogu (lit. *duona* 'kruh', *liepa* 'lipa', *brólis* 'brat', *mótė* 'mati', *sáulė* 'sonce' : *draūgas* 'prijatelj', Asg *aūsi* 'uho', Asg *žiēmą* 'zima' = let. *duōna* 'kos kruha', *liēpa* 'lipa', *brālis* 'brat', *māte* 'mati', *saūle* 'sonce' : *draūgs* 'prijatelj', Asg *āusi* 'uho', Asg *ziemu* 'zima' < pblt. **dónā*, **lējipā*, **b'rālias*, **mātē*, **sáulē* : **d'rāūgas*, **āūsīn*, **zēmān*)¹⁴ kot tudi v stari pruščini, ko so le-ti posredno označeni (na dvoglasnikih in dvoglasniških zvezah) (spr. Asg m *aīnan* 'eden', *pogaūt* 'ujeti, zgrabiti', Apl *kaūlins* 'kost', Asg m *geīwan* 'živ', *boūt* 'biti', Asg *soūnon* 'sin' : *ēit* 'iti', Asg *fwāigftan* 'zvezda', Apl *āusins* 'uho', *īmt* 'vzeti', *desīmts* 'deseti' = lit. Asg m *viēna*, *pagāuti*, *kāulas*, Asg m *gýva*, *būti*, Asg *sūnu* : *eīti*, Asg *žvaigždė*, Asg *aūsi*, *iūti*, *dešīmtas* < pblt. **āīnān*, **pa'gāutėj*, **kāulas*, **g'ūān*, **sūnūn* : **ēītėj*, **žuaigždēn*, **āūsīn*, **īmtėj*, **de'šīmtas*).¹⁵

Nobeden od dokumentiranih baltskih jezikov ne ohranja prvotnega prabaltskega naglasnega stanja, v vsakem od njih je prišlo do naglasnih sprememb.

2.1 Litovščina

V litovskem naglasnem sistemu je prišlo do regularnih naglasnih sprememb (naglasni pomik po drugem de Saussurjevem zakonu, krajšanje izglednih dolžin po Leskienovem zakonu, daljšanje v naglašanih odprtih nezadnjih zlogih, navzkrižna metatonija) in analognih sprememb (naglasnomestne izravnave znotraj pregibalnih vzorcev, prehajanje leksemov iz naglasnega tipa v naglasni tip).

¹³ V tretjem staropruskem katekizmu (*Enchiridion*, 1561) je na naglasno mesto mogoče sklepati na osnovi dveh grafičnih posebnosti: 1. znak ~ (v transliteraciji ~) označuje naglašenost enoglasnika in dvoglasnika ter samoglasnika v dvoglasniški zvezi; 2. pisni dvojni soglasniki nakazujejo, da je samoglasnik levo od njih kratek in nenaglašen ter posledično kažejo na to, da se naglasno mesto nahaja v sledečem zlogu.

¹⁴ Naglasna znamenja v vzhodnobaltskih jezikih: a) litovščina: *Ų* (naglasno mesto, dolžina, litovski zgodovinski akut), *Ū* (naglasno mesto, dolžina, litovski zgodovinski cirkumfleks), *Ų* (naglasno mesto, kračina); b) letonščina: *Ū* (dolžina, letonski rastoči tonem), *Ų* (dolžina, letonski padajoči tonem), *Ū* (dolžina, letonski lomljeni tonem).

¹⁵ Označevanje tonemov v stari pruščini: 1. znak ~ na drugi sestavini dvoglasnika označuje staropruski rastoči tonem; 2. znak ~ na prvi sestavini dvoglasnika ali na prvi sestavini dvoglasniše zveze označuje staropruski padajoči tonem.

Naglasni pomik po drugem de Saussurjevem zakonu: Prabaltsko naglasno mesto se je v litovščini s prabaltskega cirkumfektiranega ali kratkega zložnika pomaknilo na neposredno sledeči prabaltski akutirani zložnik (de Saussure 1896: 157) (lit. *krúmas* (1) ‘grm’, *lāpas* (2) ‘list’ → *krúmuotas* ‘grmičast’ : *lapúotas* ‘listnat’ < pblt. **krúmótas* (I/1), **lapótas* (I/2); lit. *septyni* (3) ‘sedem’, Apl *septýnius* < pblt. **septí’ní* (II/2), Apl **septínjōs*). Ta naglasnomestna sprememba je razvidna tako znotrajsistemsko (lit. *výras* (1) ‘mož, moški, soprog’, *piřštas* (2) ‘prst’, *kélmás* (3) ‘deblo, steblo’, *diévas* (4) ‘bog’ : Ipl *výrais*, *piřštais* : *kélmašs*, *dievašs* : Apl *výrus*, *kélmus* : *pirštūs*, *dievūs* < pblt. Apl **hú’rans*, **kélmans*, **piřštans* : **dējūans*) kot zunajsistemsko v primerjavi s staropruskim gradivom (lit. Apl *rankàs* ‘roke’, Apl *ausis* ‘ušesa’ : stpr. Apl *rānkans* [‘rānkans] ‘roke’, Apl *āusins* [‘āusins] ‘ušesa’ < pblt. **rānkāns*, **āūsins*).

Krajšanje izglasnih dolžin po Leskienovem zakonu: a) Prabaltski (nenaglašeni in naglašeni) akutirani zložniki v (odprtem in zaprtem) zadnjem zlogu so se v litovščini skrajšali (lit. *várna* ‘vrana’, *galvā* ‘glava’, Nsg f *tā* ‘ta’ < pblt. **uárna*, **gál’uā*, **hā*); b) Prabaltski (nenaglašeni in naglašeni) cirkumfektirani zložniki v (odprtem in zaprtem) zadnjem zlogu so v litovščini ostali dolgi (lit. Gsg *várnos*, *galvōs*, Gsg f *tō* < pblt. **uárnāš*, **gál’vāš*, **hā*). Ta kolikostna sprememba je razvidna tudi znotrajsistemsko (lit. *gēras* (4) ‘dober’, Nsg f indef. *gerā* : def. *gerōji*, Npl m indef. *gerì* : def. *gerieji*; *sùkti* ‘zavrteti’, 1sg praes. *sukù* ‘zavrtim’ : *sukúos* ‘zavrtim se’, 2sg praes. *suki* ‘zavrtiš’ : *sukies* ‘zavrtiš se’).

Daljšanje v naglašanih odprtih nezadnjih zlogih: Prabaltska kratka **e*, **a* v naglašanih odprtih nezadnjih zlogih sta se v litovščini podaljšala, kar je razvidno tudi znotrajsistemsko (lit. *nēšti* ‘nesti’ : 3sg praes. *nēša* < pblt. **neš’téj* ‘nesti’ : 3sg praes. **neša*; lit. *avis* ‘ovca’ : Asg *āvi* < pblt. **au’is* : **auin*).

Navzkrižna metatonija: V litovščini je prišlo do navzkrižne metatonije: prabaltski akut, tj. rastoči tonem, se je spremenil v litovski padajoči tonem, prabaltski cirkumfleks, tj. padajoči tonem, se je spremenil v litovski rastoči tonem. Poimenovanje litovskih tonemov je zato samo zgodovinsko (zgodovinski akut, zgodovinski cirkumfleks). Litovska navzkrižna metatonija je razvidna zunajsistemsko v primerjavi z letonskim in staropruskim gradivom.¹⁶

Analoge spremembe: Pri fonološko nenaglašanih oblikah je v sklanjatvi prišlo do izravnave naglasa po oblikah brez naslonke (lit. Asg *gálvq* ‘glavo’, *pō gálvq* ‘po glavi’; Asg *žiēmą* ‘zimo’, *ī žiēmą* ‘proti zimi’ < pblt. **gáluān*, **pā gáluān* (II/1); **žējmān*, **in žējmān* (II/2)), medtem ko se je v spregatvi razlika med oblikami brez naslonke in oblikami z naslonko pri glagolih s cirkumfektiranim ali kratkih

¹⁶ Razliko v tonskem poteku jasno nakazujejo naglasna znamenja na dvoglasnikih in dvo-glasniških zvezah: 1. naglasno znamenje na prvi sestavini kaže na padajoči tonski potek (lit. *duona*, *pagauti*, let. *draūgs*, stpr. *ēit*); 2. naglasno znamenje na drugi sestavini kaže na rastoči tonski potek (lit. *draūgas*, *eīti*, let. *duōna*, stpr. *pogaūt*).

Podoben pojav navzkrižne metatonije v slovanskih jezikih srečamo v križevško-podra-vskem narečju kajkavščine (**mēso* > *mēso*, **sūša* > *sūša*) (Lončarić 1996: 27–28, 49–50), v predzadnjih besednih zlogih pa tudi v poljanskem narečju slovenščine (**brēza* > *brēza*, **sē.nca* > *sē.nca*) (Stanonik 1977: 298).

zložnikom v korenu (pri katerih ni prišlo do naglasnega pomika s predslonke na koren po de Saussurjevem zakonu) ohranila (lit. *duoda* 'dá', *neduoda* 'ne dá', *atduoda* 'oddá', let. *duód* 'dá', *neduód* 'ne dá', *atduód* 'oddá' : lit. *něša* 'nese', *něneša* 'ne nese', *àtneša* 'odnese' < pblt. **dóda*, **ne dóda*, **at dóda* (II/2); **neša*, **ne neša*, **at neša* (II/2)). V knjižni litovščini sta skozi zgodovino dokumentirani predvsem težnji po prehodu leksemov med naglasnimi tipi kot $1 \geq 3$ in $2 \geq 4$, pri čemer inovacijo potrjuje tudi primerjava s stanjem v letonščini, redkeje v stari pruščini (lit. *pilnas pilná* (3) ≤ stlit. *pilnas pilna* (1) 'poln', let. *piłns piłna* 'poln' < pblt. **pilnas *pilná* (I/1) : lit. *gyvas gyvą* (II/1) 'živ', let. *dzīvs dzīva* 'živ' < pblt. **gīyas *gīyá* (II/1); lit. *vilkas vilkai* (4) ≤ stlit. *vilkas vilkai* (2) 'volk'; lit. *miglà*, Gsg *miglòs* (4) ≤ stlit. *miglà*, Gsg *mìglos* (2) 'megla' < pblt. **miglá*, Gsg **miglās* (I/2); lit. *āštras aštrà* (4) ≤ stlit. *āštras aštrà* (2) 'oster').

2.2 Letonščina

V letonskem naglasnem sistemu je prišlo do regularnih naglasnih sprememb (posplošitev naglasnega mesta na prvem zlogu, krajšanje v zadnjih zlogih večzložnic) in analognih sprememb (tonemske izravnava znotraj pregibalnih vzorcev).

Posplošitev naglasnega mesta na prvem zlogu: V letonščini je (verjetno pod vplivom substratnih in adstratnih baltofinskih jezikov, ki poznajo stalno naglasno mesto na prvem zlogu) prišlo do posplošitve naglasnega mesta na prvem zlogu. Letonski umično naglašeni zložniki imajo tele toneme: a) prabaltski akutirani prednaglasni zložnik (znotraj prabaltskega mobilnega naglasnega podtipa II/1) ima letonski lomljeni tonem (let. *galva* 'glava', lit. *galvą*, Asg *gálvą* < pblt. **gál'uá*); b) prabaltski cirkumfektirani prednaglasni zložnik (znotraj prabaltskega mobilnega naglasnega podtipa II/2) ima letonski padajoči tonem (let. *ziema* 'zima', lit. *ziemà*, Asg *žiēmą* < pblt. **zēi'mā*).

Krajšanje v zadnjem zlogu večzložnic: Prabaltski dolgi zložniki v zadnjem zlogu večzložnic so se v letonščini skrajšali (let. *vārna* 'vrana', Gsg *vārnas*, lit. *vārna* 'vrana', Gsg *vārnos* < pblt. **uárnā*, Gsg **uárnās*; 1–3sg praes. let. *saku saki saka* 'reči', lit. *sakaũ sakaĩ sāko* < pblt. **sa'kāũ *sa'kāĩ *sa'kā*; let. *labi* 'dobro', lit. *labai* 'zelo, dobro' < pblt. **la'bāĩ*), v zadnjem zlogu enozložnic pa so ostali dolgi (let. Nsg f *tā* 'ta', Gsg f *tā*, lit. Nsg f *tà*, Gsg f *tō* < pblt. Nsg f **tā*, Gsg f **tā*; let. Apl *mūs* 'mi', lit. *mūs* < pblt. **mūs*; let. Apl *trīs* 'trije', lit. *trīs* < pblt. **t'rīs*), oboje ne glede na prabaltski tonem zložnika v zadnjem zlogu.

Izravnava tonemov znotraj pregibalnih vzorcev: V letonščini je na prvem zlogu prišlo do posplošitve enega od tonemov (letonščina posledično na prvem zlogu ne pozna tonemskih premen). Pri odrazu prabaltskega mobilnega naglasnega podtipa II/1 se je na primer posplošil lomljeni tonem v prvotno fonetično naglašeni obliki, v katerih bi pričakovali rastoči tonem (let. *galva* 'glava', Asg *galvu* : lit. *galvą*, Asg *gálvą* < pblt. **gál'uá* **gáluān*, kar bi pričakovano dalo let. **galva*, Asg **galvu*).¹⁷

¹⁷ Do tipološko podobne izravnave naglasnih prvin pri odrazih samostalnikov praslovanske *ā*-jevske sklanjatve naglasnega tipa c z dolžino v osnovi je prišlo tudi v zahodnoslovanskih jezikih, kjer je bila v oblikah s pričakovano dolžino posplošena kračina (češ. *hlava hlavu*, slš. *hlava hlavu*, polj. *głowa głowę*, gluž. *hlōwa hlōwu* brez kolikostne premene za

2.3 Stara pruščina

V stari pruščini je prišlo do ene regularne naglasne spremembe (naglasni pomik po Kortlandtovem zakonu).

Naglasni pomik po Kortlandtovem zakonu: Prabaltsko naglasno mesto se je v stari pruščini s prabaltskega kratkega naglašenelega zložnika pomaknilo na neposredno sledeči zložnik (ne glede na njegove naglasne značilnosti) (Kortlandt 1974: 302) (stpr. Asg *buttan* [bu'tan] 'hiša', *dessimton* [de'simton] 'deset', Asg *gallan* [ga'lan] 'smrt', 2pl praes. *immati* [i'mati] 'vzamete', Asg m *labban* [la'ban] 'dober', *semme* [ze'mē] 'zemlja' : lit. Asg *bùtą* 'stanovanje', *dėšimt* 'deset', Asg *gālą* 'konec', 2pl praes. *imate* 'vzamete', Asg m *lābą* 'dober', *žėmė* 'zemlja' < pblt. **butān*, **dešimt*, **galān*, **imatė*, **labān*, **žemė*).¹⁸

3 Prabaltoslovanski naglasni sistem

Za prabaltoslovanski naglasni sistem se navadno trdi, da je bil istoveten s prabaltskim.¹⁹ To pomeni, da ga je mogoče rekonstruirati na osnovi naglasnega stanja v baltskih jezikih, ki izkazujejo bolj arhaično naglasno stanje od slovanskih jezikov. Rekonstrukcija prabalt(oslovan)skih naglasnih tipov s pomočjo primerjalne metode in metode rekonstrukcije je osnova za tvorbeno-pretvorbeno predstavitev naglasnih značilnosti določenih morfemov posameznih oblik pregibnih besednih vrst v okviru teorije naglasne valence morfemov in postavitve pravila o določanju prabalt(oslovan)škega naglasnega mesta.

pričakovano češ. **hláva* **hlavu*, slš. **hláva* **hlavu*, polj. **glówa* **glówe*, gluž. **hlówa* **hłowu* kot odraz psl. **golŭa* **gólŭo* (c) (> sln. *gláva* *glavô*, nštok. *gláva* *glávu*, čak. *glāvà* *glávu*, rus. *головá* *голову*)).

¹⁸ Do naglasnega pomika v stari pruščini po Kortlandtovem zakonu je prišlo ne glede na fonološko naglašenost prabaltskega fonetično naglašenelega zloga in ne glede na kolikost ali tonem zložnika v ponaglasnem zlogu. Do staropruskega naglasnega pomika pride torej pod drugačnimi pogoji kot do litovskega pomika po drugem de Saussurjevem zakonu in do praslovanskega pomika po Dybojevem zakonu.

¹⁹ Istovetnost prabaltskega in prabaltoslovanskega naglasnega sistema je značilna predvsem za strukturo naglasnega sistema kot celote, razlike pa se lahko pojavljajo pri strukturiranosti in naglasu posameznih oblik: 1. oblikovne razlike: 2pl praes. psl. **jymete* 'vzamete' < **im-e-te* : lit. *imate* 'vzamete', stpr. *immati* [i'mati] < **im-a-tē*; 2. naglasne razlike: psl. **nesti* 'nesti' : lit. *nėšti* 'nesti'; psl. Npl **mėši* 'mehovi' : lit. *maišai* 'vreče'; psl. Nsg **nǫb* 'noč', Gsg **nǫfi*, Asg **nǫb* : lit. Nsg *naktis* 'noč', Gsg *naktiės* : Asg *nāktj*; psl. Nsg **sŭnъ* 'sin', Gsg **sŭnu*, Asg **sŭnъ* : lit. Nsg *sūnus* 'sin', Gsg *sūnaũ*, Asg *sūnu*. Glede na to, da v slednjih primerih baltščina izkazuje več različno naglašanih oblik, je bolj verjetno, da je do analognih izravnjav prišlo v slovanščini (na primer izravnava naglasa imenovalnika po naglasu žožilnika po vzoru samostalnikov *o*-jevske sklanjatve).

3.1 Prabaltoslovanski naglasni tipi

Za rekonstrukcijo prabaltoslovanskih naglasnih tipov je najbolj povedno litovsko gradivo, zgodovinskojezikoslovno interpretirano z upoštevanjem litovskih naglasnih in analognih sprememb (prim. 2.1). Letonsko in staroprusko gradivo prabaltsko rekonstrukcijo na osnovi litovskega gradiva potrjujeta oziroma jo ponekod nekoliko modificirata: letonščina v primerih, ko je v litovščini prišlo do analognih sprememb (prim. 2.2); stara pruščina v primerih, ko je v litovščini prišlo do naglasnega pomika po de Saussurjevem zakonu (prim. 2.3).

Prabaltoslovanščina je poznala dva osnovna naglasna tipa (I, II), ki sta glede na tonem naglašenege zložnika v osnovi imela vsak po dva naglasna podtipa (I/1, I/2, II/1, II/2).

Prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip (I) je imel nepremično naglasno mesto na osnovi (osnova je torej vsebovala vsaj en fonološko naglašeni morfem, in sicer koren ali priponsko obrazilo) ter je imel dva naglasna podtipa: A) s prabaltoslovanskim akutiranim zložnikom v osnovi (**I/1**): a) naglasno mesto je bilo na korenu (**I/1_{Rx}**); b) naglasno mesto je bilo na priponskem obrazilu (**I/1_{Sx}**); B) s prabaltoslovanskim cirkumfektiranim ali kratkim zložnikom v osnovi (**I/2**): a) naglasno mesto je bilo na korenu (**I/2_{Rx}**); b) naglasno mesto je bilo na priponskem obrazilu (**I/2_{Sx}**).

Prabaltoslovanski mobilni naglasni tip (II) je imel fonološko naglašene oblike z naglasnim mestom na edinem/zadnjem zlogu končnice in fonološko nenaglašene oblike s fonetičnim naglasnim mestom na prvem ali zadnjem zlogu fonološke besede (osnova je torej vsebovala samo fonološko nenaglašene morfeme) ter je imel dva podtipa: A) s prabaltoslovanskim akutiranim zložnikom v korenu (**II/1**); B) s prabaltoslovanskim cirkumfektiranim ali kratkim zložnikom v korenu (**II/2**).

3.2 Naglasna valenca morfemov

Rekonstruirani prabaltoslovanski naglasni sisetm je mogoče predstaviti na tvorbeno-pretvorbeni način v okviru teorije naglasne valence morfemov. Jedro teorije je, da ima vsak morfem neke oblike pregibne besedne vrste naglasno valenco, in sicer je morfem: 1. **naglasno dominanten**, tj. z naglasno valenco »plus« (+), če je fonološko naglašen; 2. **naglasno recesiven**, tj. z naglasno valenco »minus« (–), če je fonološko nenaglašen. Naglasno valenco so imeli vsi morfemi (korenski, besedotvorni, končniški).²⁰

3.2.1 Korenski morfemi

Prabaltoslovanski korenski morfemi so bili naglasno dominantni ali naglasno recisivni:

²⁰ Moskovska naglasoslovna šola na tvorbeno-pretvorbeni način v okviru teorije naglasne valence morfemov opisuje tudi naglasne sisteme manj raziskanih sodobnih jezikov (na primer abhazijščine, kavkaškega jezika severozahodne podskupine; Dybo 2000: 660-734).

A) naglasno **dominantni** koreni so bili značilni za prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip z naglasnim mestom na korenu (I_{Rx}), in sicer: a) **akutirani** naglasno dominantni koreni za naglasni podtip I/1 (lit. *vilna vilnq* (1) 'volna', let. *viľna viľnu* 'volna' < pbsl. **'uľlná *'uľlnān* ($I/1_{Rx}$); lit. *liepa liepa* (1) 'lipa', let. *liēpa liēpu* 'lipa' < pbsl. **'lėipā *'lėipān* ($I/1_{Rx}$); let. *grīva grīvu* 'ustje reke' < pbsl. **g'riūā *g'riūān* ($I/1_{Rx}$); lit. *dūona dūona* (1) 'kruh', let. *duōna duōnu* 'krajec kruha' < pblt. **'dōnā *'dōnān* ($I/1_{Rx}$) 'kruh'; lit. *brólis* 'brat', let. *brālis* 'brat' < pblt. **b'rālīas* ($I/1_{Rx}$);²¹ lit. *dūmai pl.* (1) 'dim', let. *dūmi pl.* 'dim' < pbsl. **'dūmāi pl.* ($I/1_{Rx}$); lit. *pilnas pilnā* (3 ≤ 1) 'poln', let. *piľns piľna* 'poln' < pbsl. **'pīlnas *'pīlnā* ($I/1_{Rx}$)); b) **cirkumflektirani ali kračinski** naglasno dominantni koreni za naglasni podtip I/2 (lit. *blusa blūsą* (2) 'bolha', let. *blusa blusu* < pbsl. **b'lusā *b'lusān* ($I/2_{Rx}$); lit. *žāmbas* (4 ≤ 2) 'rob, nekaj ostrega', let. *zūobs* 'zob' < pbsl. **žāmbas* ($I/2_{Rx}$) 'zob'; lit. *pādas* (2) 'podplat, pod, spodnji del', let. *pads* 'tlak, pod' < pbsl. **'padas* ($I/2_{Rx}$) 'pod, tla'; lit. *āštras aštrā* (4 ≤ 2) 'oster', let. *astrs astra* 'oster' < pbsl. **'aštras *'aštrā* ($I/2_{Rx}$) 'oster');

B) naglasno **recesivni** koreni so bili značilni za prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip z naglasnim mestom na priponskem obrazilu (I_{Sx}) (prim. 3.2.2) in za prabaltoslovanski mobilni naglasni tip (II), in sicer: a) **akutirani** naglasno recesivni koreni za naglasni podtip II/1 (lit. *galvā gálvą* (3) 'glava', let. *galva galvu* < pbsl. **gál'uā *gáluān* (II/1); stlit. *smārdas* (3) 'vonj, smrad', let. *smārdas* < pbsl. **smārdas* (II/1) 'vonj, smrad'; lit. *gývas gývā* (3) 'živ', let. *dzīvs dzīva* 'živ' < pbsl. **gī'vas *gī'vān* (II/1); lit. *nuogas nuogā* (3) 'nag', let. *nuōgs nuōga* 'nag' < pbsl. **nōgas *nōgā* (II/1)); b) **cirkumflektirani ali kračinski** naglasno recesivni koreni za naglasni podtip II/2 (nar. lit. *kainā kainą* (4) 'cena' < pbsl. **kāj'nā *kāj'nān* (II/2); lit. *ziemā žiēmą* (4) 'zima', let. *ziema ziemu* < pbsl. **žēi'mā *žēimān* (II/2); lit. *nagā nāgą* (4) 'kopito' < pbsl. **nā'gā *nagān* (II/2) 'nohti, noga'; lit. *maišas maišai* (4) 'vreča', let. *māiss māisi* 'vreča' < pbsl. **māi'sas *māi'sāi* (II/2) 'meh, vreča'; lit. *sausas sausā* (4) 'suh', let. *sāuss sāusa* 'suh' < pbsl. **sāusas *sāu'sā* (II/2); lit. *bāsas basā* (4) 'bos', let. *bass basa* 'bos' < pbsl. **basas *ba'sā* (II/2)).

3.2.2 Besedotvorni morfemi

Prabaltoslovanski besedotvorni morfemi, od katerih so tu obravnavana samo priponska obrazila, so bili naglasno dominantni, drugotno dominantni, recesivni.

Naglasno **dominantna** priponska obrazila so spreminjala naglasno valenco neposredno pred seboj stoječih morfemov, naglasno recesivni morfem je namreč postal naglasno drugotno dominantni morfem, pri čemer se je prabaltoslovanski recesivni akut metatoniral v dominantni cirkumfleks. Tovrstna priponska obrazila so bila: lit. **-tas, -stas, -klas, -vas, -kas** < ie. **-tó-, *-stó-, *-tló-, *-uó-, *kó-*_{sub} (lit. *dėti* 'položiti', let. *dēi* 'leči jajca': lit. *dēklas* 'prevleka, ovoj' < pblt. **dēt'tėj* (II/1) :

²¹ Oblika lit. *brólis* 'brat', let. *brālis* 'brat' < pblt. **b'rālīas* (I/1) je (vzhodno)baltska inovacija, odraz prvotne oblike je posredno ohranjen v izpeljankah lit. *broterēlis* 'bratec', *bróterautis* 'bratiti se' ← pblt. **b'rātēr* (I/1), pri čemer je prvotni naglas ohranjen v lit. *bróterautis*.

**dětlān* (I/2) < **dětlān* (II/1)); psl. **-dlo*, **-jb*, **-vb* < ie. **-tló-*, **-jó-*, **-uó-* (psl. **žerti* **žbrešb* (c/a) ‘žreti’ : **žerdló* (b) ‘žrelo’ < pbsl. **gér'tej* (II/1) : **gěrtlān* (I/2) < **gértlān* (II/1)) (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 8899).

Naglasno **drugotno dominantna** priponska obrazila (za razliko od naglasno prvotno dominantnih) spremembe naglasne valence neposredno pred seboj stoječih morfemov niso povzročala. Tovrstna priponska obrazila so bila: a) **akutirana** naglasno drugotno dominantna priponska obrazila: lit. *-uotas*, *-ytis*, *-iena* < ie. **-ō-tó-*, **-ī-tjó-*, **-ēj-nā* (stlit. *miltuotas miltuota* ‘mokast’, *dumblúotas dumblúota* ‘muljast, blaten’, *taukuotas taukuota* ‘masten’, *kraujúotas kraujúota* ‘kravav’ < pblt. **miltótas* **miltótá* (I/1_{Rx}), **dūmblótas* **dūmblótá* (I/2_{Rx}), **táu'kótas* **táu'kótá* (I/1_{Sx}), **krāũjótas* **krāũjótá* (I/1_{Sx}) ← lit. *miltai* (1) ‘moka’, *duĩblas* (2) ‘mulj, blato’, *taukai* (3) ‘mast’, *kraũjas* (4) ‘kri’ < pblt. **miltas* (I/1), **dūmblas* (I/2), **táu'kas* (II/1), **krāũjas* (II/2)); psl. **-atb*, **-itb*, **-ica*, **-ina*_{sub}, **-išče* < ie. **-ō-tó-/*-ā-tó-*, **-ī-tjó-*, **-ēj-nā*, **-ī-kā*, **-ī-skjó-* (psl. **vólnatb* (A), **ženāt* (F₁), **bordāt* (F₂) = **męsática* (F)²² ← **vólna* (a), **ženà* (b), **bordà* (c), **męšo* (c)); b) **cirkumflektirana ali kračinska** naglasno drugotno dominantna priponska obrazila: lit. *-ybe*, *-okas*, *-ykas*, *-inykas* (≥ *-ininkas*); *-ikas*, *-ukas*_{sub}, *-is*, *-inis*, *-tuvas*, *-ata* < ie. **-ī-b^(h)iā*, **-ā-kó-*, **-ī-kó-*; **-i-kó-*, **-u-kó-*, **-i-jó-*, **-i-n-jó-*, **-tu-uó-*, **-o-tā-* (stlit. *priešinykas* ‘nasprotnik’, *viėtinykas* ‘namestnik’, *darbinỹkas* ‘delavec’, *žolinỹkas* ‘zeliščar’²³ < pblt. **p'rėjšiniĩkas* (I/1_{Rx}), **ũėjitiĩkas* (I/2_{Rx}), **dārbi'niĩkas* (I/2_{Sx}), **žāli'niĩkas* (I/2_{Sx}) ← lit. *priešas* (1) ‘sovražnik’, *vietà* (2) ‘mesto, prostor, kraj’, *dārbas* (3) ‘delo’, *žolė* (4) ‘trava, zelišče’ < pblt. **p'rėjšias* (I/1), **ũėjītā* (I/2), **dārbas* (II/1), **žāl'ļē* (II/2)); psl. **-akb*, **-ikb*, **-ota*; **-bc-*, **-čk-*, **-bj-* < ie. **-ō-kó-/*-ā-kó-*, **-ī-kó-*, **-o-tā-*, **-i-kó-*, **-u-kó-*, **-i-jó-* (psl. **stārčcb* (A), **stolčcb* (D), **zqbčcb* (B) ← **stārč* (a), **stolč* (b), **zqbč* (c)).

Naglasno **recesivna** priponska obrazila so bila: a) **akutirana**: lit. *-yba*, *-ingas*, *-okas* < **-ī-b^(h)iā*, **-ŋ-g^(h)ó-*, **-ā-kó-* (stlit. *ilgokas ilgoka* ‘malo dolg’, *mažokas mažoka* ‘majcen’, *šaltokas šaltokà* ‘mrzlkast’, *retokas retokà* ‘redkast’ < pblt. **dilgākas* **dilgākā* (I/1_{Rx}), **mažākas* **mažākā* (I/2_{Rx}), **šāltākas* **šāltā'kā* (II/1), **retākas* **retā'kā* (II/2) ← lit. *ilgas ilgà* (3 ≤ 1) ‘dolg’, *māžas mažà* (4 ≤ 2) ‘majhen’, *šāltas šāltà* (3) ‘mrzel’, *rėtas retà* (4) ‘redok’ < pblt. **dilgas* **dilgā* (I/1), **mažas* **mažā* (I/2), **šāltas* **šāl'tā* (II/1), **retas* **re'tā* (II/2)); psl. **-avb*, **-ėnb* (po sekundarni nazalizaciji tudi **-ėnb*) < **-ā-uó-*, **-ē-nó-* (psl. **kōrstavb* (A), **rōdāvb* (F₁), **krōvanb* (C) : **bordavīca* (F₂) ← psl. **kōrsta* (a), **rōdà* (b), **krv* **krōve* (c), **bordà* (c)); b) **cirkumflektirana ali kračinska**: lit. *-inas*, *-ukas*_{adj}, *-iškas*, *-astis* < ie. **-i-no-*, **-u-ko-*, **-is-ko-*, **-os-ti-* (lit. *výriškas výriška* ‘moški’, *dvāsiškas dvāsiška* ‘duhoven, duševen’, *sūniškas sūniškà* ‘sinovski’, *diėviškas dieviškà* ‘božji, božanski’ < pblt. **ũiriškas* **ũiriškā* (I/1_{Rx}), **duasiškas* **duasiškā* (I/2_{Rx}), **sūniškas* **sūniš'kā* (II/1), **dėjũiškas* **dėjũiškā* (II/2) ← lit. *výras* (1) ‘mož’, *dvāsas* (2) ‘duh, duša’, *sūnūs* (3) ‘sin’, *diėvas* (4) ‘bog’ < pblt. **ũiras* (I/1), **duyasas*

²² Sln. *mesática* ‘vrsta ribe’ (SSKJ) < psl. **męsática* (F).

²³ V sodobni litovščini se izpeljanke glasijo: *priešininkas* ‘nasprotnik’, *viėtininkas* ‘namestnik’, *darbiniĩkas* ‘delavec’, *žoliniĩkas* ‘zeliščar’.

(I/2), **sū'nus* (II/1), **dēiγas* (II/2)); psl. *-*bnъ*, *-*vkъ*^{adj.}, *-*bskъ*, *-*ostb* < i.e. *-*i-no-*, *-*u-ko-*, *-*is-ko-*, *-*os-ti-* (psl. **sīlbnъ* (A), **grěš'bnъ* (D), **mōtbnъ* (C) ← **sīla* (a), **grěx'b* (b), **mōt'b* (c)).

3.2.3 Končniški morfemi

Prabaltoslovanski končniški morfemi so bili naglasno dominantni ali naglasno recisivni: A) prabaltoslovanske naglasno **dominantne** končnice so bile v prabaltoslovanskem mobilnem naglasnem tipu (II) naglašene; B) prabaltoslovanske naglasno **recisivne** končnice so bile v prabaltoslovanskem mobilnem naglasnem tipu (II) nenaglašene.

3.3 Prabaltoslovansko naglasno mesto

Tipološko gledano je imela prabaltoslovanščina **stalno naglasno mesto**, in sicer **na prvem naglasno dominantnem morfemu** od začetka besede: 1. oblika je imela naglasno mesto **na korenu** in posledično naglasni tip I_{R_x} ($I/1_{R_x}$, $I/2_{R_x}$), če je bil korenski morfem naglasno dominanten, pri čemer sta bila priponski in končniški morfem lahko naglasno dominantna ali naglasno recisivna: pbsl. * I_{R_x} - S_x -**Ter** (I_{R_x}); 2. oblika je imela naglasno mesto **na priponskem obrazilu** in posledično naglasni tip I_{S_x} ($I/1_{S_x}$, $I/2_{S_x}$), če je bil korenski morfem naglasno recisivni in priponski morfem naglasno dominanten (natančneje drugotno dominanten (prim. 5.4)), pri čemer je bil končniški morfem lahko naglasno dominanten ali naglasno recisivni: pbsl. * R_x - S_x -**Ter** (I_{S_x}); 3. oblika je imela naglas **na končnici** in posledično naglasni tip II ($II/1$, $II/2$), če sta bila korenski in priponski morfem naglasno recisivni, končniški morfem pa naglasno dominanten: pbsl. * R_x - S_x - I -**Ter** (II); 4. oblika je bila **fonološko nenaglašena** in posledično imela naglasni tip II ($II/1$, $II/2$), če so bili vsi morfemi naglasno recisivni: pbsl. * R_x - S_x -**Ter** (II).²⁴

²⁴ Tu so obravnavane samo oblike brez predpanskega obrazila, saj je princip pojavljanja naglasnega mesta pri oblikah s predpanskim obrazilom isti. Oblika je imela naglasno mesto **na predpanskem obrazilu**, če je bil predpanski morfem naglasno dominanten, pri čemer so bili vsi sledeči morfemi lahko naglasno dominantni ali naglasno recisivni: pbsl. * I_{P_x} - R_x - S_x -**Ter** (I_{P_x}) (sln. *pátoka* 'slabo pivo, vino, žonta', nštok. *pátoka*, rus. *námoka*, češ. *patoky* pl. < psl. **pátoka*; sln. *páberək* 'preostali sadež po trgatvi ali žetvi', češ. *paběrek* < psl. **páběrvkъ*; sln. *pástorka*, nštok. *pástōrka* < psl. **pástorvka* kažejo na to, da je bilo priponsko obrazilo psl. **pā-* naglasno dominantno; podobno tudi psl. **prā-*) (Bezljaj 1995: 15, 1, 13–14; Snoj 2003: 485).

koren	*Rx-Sx ₍₊₎ -Ter	*Rx-Sx _(V±) -Ter	*Rx-Sx _(V±) -Ter	*Rx-Sx _(V±) -Ter	*Rx-Sx _(V±) -Ter
*V ₊	*V ₊ V ₊ (*I/1) _{Rx} *ujlná *ujlnān	*V ₊ V _± (*I/1) _{Rx} *miltōtas *miltōtā	*V ₊ V _± (*I/1) _{Rx} *miltōtas *miltōtā	*V ₊ V _± (*I/1) _{Rx} *p'rešimīkas	*V ₊ V ₊ (*I/1) _{Rx} *d'lgākas *d'lgākā
*V ₊	*V ₊ V ₊ (*I/2) _{Rx} *b'lusā *b'lusān	*V ₊ V _± (*I/2) _{Rx} *d'umb'lotas *d'umb'lotā	*V ₊ V _± (*I/2) _{Rx} *d'umb'lotas *d'umb'lotā	*V ₊ V _± (*I/2) _{Rx} *l'ejimīkas	*V ₊ V ₊ (*I/2) _{Rx} *mažākas *mažākā
*V ₋	*V ₋ V ₊ (*I/2) _{Rx} *V ₋ V ₋ (*II/1) *gāl'ujā *gāl'ujān	*V ₋ V _± (*I/1) _{Sx} *tāuj'kōtas *tāuj'kōtā	*V ₋ V _± (*I/1) _{Sx} *tāuj'kōtas *tāuj'kōtā	*V ₋ V _± (*I/2) _{Sx} *d'arbi'nīkas	*V ₋ V ₊ (*II/1) *V ₋ V ₋ (*II/1) *sūmīskas *sūmīskā
*V ₋	*V ₋ V ₊ (*I/2) _{Rx} *žej'mā *žej'mān	*V ₋ V _± (*I/1) _{Sx} *krāuj'ōtas *krāuj'ōtā	*V ₋ V _± (*I/1) _{Sx} *krāuj'ōtas *krāuj'ōtā	*V ₋ V _± (*I/2) _{Sx} *žāli'nīkas	*V ₋ V ₊ (*II/2) *V ₋ V ₋ (*II/2) *d'ejūskas *d'ejūskā
lit. pripone	-tas, -stas, -klas, -vas, -kas	-uotas, -ytis, -iena		-ybė, -okas, -ykas, -inykas; -ikas, -ukas _{sub} -is, -inis, -tuvas, -ata	-inas, -ukas _{adj} -iškas, -astis
psl. pripone	*-dlo, *-j's, *-v'ь	*-at's, *-i't's, *-i'ca, *-ina _{sub} *-i'sče		*-ak't's, *-ik't's; *-ota; *-bc-, *-'k-, *-b'j-	*-b'nt's, *-b'k't's _{adj} *-b'sk't's, *-o'st's

Prabaltoslovanski oblikotvorni in besedotvorni naglasni tipi v odnosu do naglasne valence posameznih morfemov

4 Od prabaltoslovanskega do praslovanskega naglasnega sistema

Primerjava praslovanskega naglasnega sistema s prabaltoslovanskim pokaže, da se praslovanski naglasni sistem od prabaltoslovanskega razlikuje po nekaterih slovanskih naglasnih inovacijah. V praslovanščini je namreč prišlo do naglasnomestnih in tonemskih sprememb.

4.1 Praslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu

Gre za Illič-Svityčevo dopolnitev Hirtovega zakona za slovanščino: Prabaltoslovansko naglasno mesto se je v praslovanščini s prabaltoslovanskega končnega zložnika (znotraj prabaltoslovanskega naglasnega tipa II) umaknilo na prednaglasno dolžino laringalnega nastanka (Ilič-Svityč 1963: 78–82; Dybo 2000: 59–64) (psl. *grȳziti, *žěrti (c/a) < *gryziti, *žerti (c) = *nesti, *tręsti (c) < pbsl. *grŭz'těi, *gér'těi (II/1) : *nes'těi, *trěms'těi (II/2) (> lit. gráužti, let. gráužt 'glodati, gristi'; lit. gėrti, let. dzėrt 'piti'); psl. *nožica, *bordavica (F₂) < *nožicà, *bordavicà (C) < pbsl. *nag'ikà, *bãrdãv'ikà (II/2),²⁵ psl. Dpl *nogãmb, Lpl *nogãxb, Ipl *nogãmi < Dpl *nogamb, Lpl *nogaxb, Ipl *nogami = lit. Dpl nagóms, Lpl nagosė, Ipl nagomis < pbsl. Dpl *nagã'mus, Lpl *nagã'su, Ipl *nagã'mis). Posledica praslovanskega naglasnega umika po Hirtovem zakonu je nastanek praslovanskih naglasnih tipov c/a oziroma F₂ iz dela praslovanskih naglasnih tipov c (iz prabaltoslovanskega naglasnega tipa II/1) oziroma C (in prabaltoslovanskega naglasnega tipa II z akutiranim recesivnim priponskim obrazilom v predzadnjem zlogu)²⁶ ter nastanek oblik s praslovanskim starim akutom na predzadnjem zlogu znotraj praslovanskega naglasnega tipa c/C.

4.2 Praslovanski naglasni pomik po Dybojevem zakonu

Prabaltoslovansko naglasno mesto se je v praslovanščini s prabaltoslovanskega cirkumflektiranega ali kratkega fonološko naglašeneega zloga (znotraj prabaltoslo-

²⁵ Naglasni tip psl. *nožica *nožico, *bordavica *bordavico (F₂) naj bi torej nastal iz starejšega psl. *nožicà *nōžico, *bordavicà *bōrdavicō (C) po umiku naglasa po Hirtovem zakonu v oblikah z naglašeno enozložno končnico in posledično po izravnavi naglasnega mesta fonološko nenaglašeni oblik po umičnonaglašeni oblikah. Naglas prvotnih praslovanskih fonološko nenaglašeni oblik se najverjetneje posredno odraža na primer v sln. Nōžice, v Stōžice < *vŏ Nožice, *vŏ Stožice (Snoj 2009: 285). Proti tezi o prvotnem praslovanskem naglasnem tipu C (< II) pri tovrstnih samostalniki bi kazal naglas izpeljank tipa sln. goričica, lisičica ← sln. gorica, lisica < psl. *goričica, *lišičica ← *gor'ica, *liš'ica. Naglas tipa *goričica *goričico (F), *lišičica *lišičico (F) je torej enak naglasu tipa psl. *mešatica *mešaticō (F < I/1_{Sx}).

²⁶ Naglas izpeljanke tipa psl. *bordavica *bordavico (F) ≤ *bordavicà *bōrdavicō (II/2) ← *bōrdavb *bordavà *bōrdavo (C = II/2) ← *bordà *bōrdō (c = II/2) kaže na prabaltoslovansko recesivno akutirano priponsko obrazilo psl. *-avb (prabaltoslovanski akut je razviden v izpeljankah tipa psl. *rbdãvb *rbdãva *rbdãvo (F₁) ← *rbdã *rbdō (b)), medtem ko naglas izpeljanke tipa psl. *mešatica *mešaticō (F) = *mešaticà *mešaticō (I/1_{Sx}) ← *mešãtb *mešãta *mešãto (F₂ = I/1_{Sx}) ← *męšo (c = II/2) kaže na prabaltoslovansko dominantno akutirano priponsko obrazilo psl. *-atb.

vanskega naglasnega tipa I/2) pomaknilo na sledeči zlog (Dybo 1958; Illič-Svityč 1963) (psl. **bl̥xá* **bl̥xǫ́* (b), **stol̥bcь* **stol̥bca* (D), **dobr̥ota* **dobr̥otǫ* (E), **žen̥ica* **žen̥icǫ* (F₁), **koňár̥b* **koňára* (G); **zq̥bьcь* **zq̥bьcá* (B), **l̥epotá* **l̥epotǫ́* (B), **m̥esar̥b* **m̥esar̥á* (B) < starejše psl. **bl̥xa* **bl̥xǫ*, **stǫl̥bcь* **stǫl̥bca*, **dǫbr̥ota* **dǫbr̥otǫ*, **ž̥enica* **ž̥enico*, **kǫňar̥b* **kǫňara* (I/2_{Rx}); **zq̥bьcь* **zq̥bьca*, **l̥epǫta* **l̥epǫto*, **m̥esar̥b* **m̥esar̥a* (I/2_{Sx})). Posledica praslovanskega naglasnega pomika po Dybojevem zakonu je nastanek praslovanskih naglasnih tipov b, D, E, F₁, G (odvisno od samoglasnika, na katerega se je naglas pomaknil) iz prabaltoslovanskega naglasnega tipa I/2_{Rx} ter praslovanskega naglasnega tipa B iz prabaltoslovanskega naglasnega tipa I/2_{Sx}. Do izostanka naglasnega pomika po Dybojevem zakonu v obliki imenovalnika-tožilnika ednine je prišlo pri praindoevropskih samostalnikih moške o-jevske sklanjatve, posledica česar je nastanek praslovanskega naglasnega tipa d, t. i. **Illič-Svityčev arhaizem** (Illič-Svityč 1963: 118–119) (pbsl. **ʔāmbas* **ʔāmbã* > **zǫbь* **zǫbá* (d)), praslovanski samostalniki o-jevske sklanjatve moškega spola naglasnega tipa b pa so nastali iz praindoevropskih baritornirah samostalnikov o-jevske sklanjatve srednjega spola s praindoevropsko kračino v korenu (prim. 5.5.1).²⁷

4.3 Praslovanska nevtralizacija tonemskih nasprotij v fonološko nenaglašanih oblikah

Prabaltoslovanski akut in cirkumfleks v prabaltoslovanskih fonološko nenaglašanih oblikah (znotraj prabaltoslovanskega naglasnega tipa II) sta se v praslovanski nevtralizirala v cirkumfleks, kar torej pomeni, da je poznopraslovanski stari cirkumfleks posledica tonemske nevtralizacije (psl. **gǫlvǫ*, **nā golvǫ* (c); **zīmǫ*, **nā zimǫ* (c); **gr̥yzo*, **nē gryzo*, **ǫtgryzo* (c); **nēsǫ*, **nē nesǫ*, **ǫtnesǫ* (c) < pbsl. **gáľuān*, **nō gáľuān* (II/1); **z̥īmān*, **nō z̥īmān* (II/2); **gr̥úzǫ(n)*, **ne gr̥úzǫ(n)*, **atgr̥úzǫ(n)* (II/1); **nesǫ(n)*, **ne nesǫ(n)*, **atnesǫ(n)* (II/2)). To je prvotno t. i. **Meilletov zakon**.²⁸ Posledica nevtralizacije prabaltoslovanskega akuta in cirkumfleksa v fonološko nenaglašanih oblikah je sovpad prabaltoslovanskih naglasnih tipov II/1 in II/2 v praslovanski naglasni tip c/C. Tako je torej nastal praslovanski avtomatični naglas (prim. 1.1.3).

4.4 Poznopraslovanski naglasni umik s polglasnika v šibkem položaju

S praslovanskega polglasnika v šibkem položaju se je naglas umaknil na prednaglasni zlog, na katerem je nastal poznopraslovanski novi akut (na dolžini oziroma

²⁷ Po letu 1990 moskovska naglasoslovna šola naglasni pomik po Dybojevem zakonu pojmuje nekoliko drugače: praslovanski naglas se je s prabaltoslovanskega cirkumfektiranege ali kratkega fonološko naglašanege zloga pomaknil na sledeči dominantni akut (Dybo 2000: 93–96). Oblike tipa rus. Dpl *жѣнам*, Lpl *жѣнах*, Ipl *жѣнами* so bile do leta 1990 razlagane kot inovacije znotraj ruščine (za prvotno psl. **ženātmь*, **ženāxь*, **ženāmi*), po letu 1990 pa kot prvotne (naglasnomestna premena psl. **žená* : **ženatmь*, **ženaxь*, **ženami* naj bi kazala na prisotnost/odsotnost dominantnega morfema v drugem zlogu).

²⁸ To naglasno spremembo je prvi formuliral A. Meillet (1902), ki je govoril o metatoniji akut > cirkumfleks. Razlika med Meilletovim in Dybojevim pojmovanjem naglasne spremembe je v tem, da Meillet metatonijo pojmuje kot spremembo naglasa v zlogu, ki je naglašen, medtem ko Dybo govori o nevtralizaciji tonema v zlogu, ki ni naglašen.

na kračini odvisno od kolikosti prednaglasnega zložnika) (Ivšič 1911: 182–194) (psl. Lpl **zqběxb* < **zqběxb*; psl. **nesěšb*, **trěsěšb*, **gryzěšb*; **moríšb* < **nesešb*, **trěsešb*, **gryzešb*; **morišb*).

4.5 Poznopraslovanski naglasni umik z nestarookutiranega srednjega zloga

S praslovanskega kratkega ali dolgega srednjega besednega zloga v okviru praslovanskega naglasnega tipa b, tj. s praslovanskega kratkega/dolgega samoglasnika z naglasom tipa novega akuta (s praslovanskega kratkega ali dolgega starocirkumfleksiranega samoglasnika po starejši formulaciji), je v pozni praslovanščini prišlo do naglasnega umika na prednaglasni zlog, na katerem je nastal poznopraslovanski novi akut (na dolžini oziroma na kračini odvisno od kolikosti prednaglasnega zložnika) (Ivšič 1911: 169–177; Stang 1957: 169–170). To je t. i. **Ivšič-Stangov zakon**. Do naglasnega umika ni prišlo v vseh oblikotvornih in besedotvornih vzorcih ter v vseh naglasnih tipih (psl. **mōžete*, **nōsite*, **blōdite* < **možēte*, **nosīte*, **blōdite* : **dobrōta*, **mqdrōstb*).

Tako se na primer pri praslovanskih glagolih na **-i-ti* **-i-šb* pojavljata dva podtipa naglasnega tipa b (b_1 , b_2) glede na besedotvorni pomen (iterativi, kavzativi, denominativi): a) **iterativi**, tj. ponavljalni glagoli, izkazujejo splošnoslavski umik naglasa s praslovanskega dolgega srednjega zložnika z naglasom tipa novega akuta (psl. **blōdišb* **blōdite* < **blōdišb* **blōdite* (b_1), **nōsišb* **nōsite* < **nosišb* **nosīte* (b_1); b) **kavzativi in denominativi** (desubstantivi, deadjektivi), tj. vzročni in (izsamostalniški, izpridevniški) izimenski glagoli, pa umika naglasa s praslovanskega dolgega srednjega zložnika z naglasom tipa novega akuta v vseh slovanskih jezikih ne izkazujejo (psl. **xvališb* **xvalite* (b_2), **ložišb* **ložite* (b_2)). Tako se na slovanskem jezikovnem ozemlju glede na prisotnost : odsotnost naglasnega umika s praslovanskega dolgega srednjega samoglasnika z naglasom tipa novega akuta v okviru praslovanskega naglasnega tipa b_2 na prednaglasno dolžino (psl. **xvališb* **xvalite* > nespl. sl. **xválišb* **xválite*) oziroma na prednaglasno kračino (psl. **ložišb* **ložite* > nespl. sl. **lōžišb* **ložite*) pojavljajo štiri osnovni naglasni sistemi (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 109–129): 1. tip **xválišb*, **lōžišb* (severna slovenščina, kajkavščina, severna čakavščina); 2. **xvališb*, **lōžišb* (štokavščina); 3. **xválišb* **ložišb* (južna slovenščina, južna čakavščina, knjižna beloruščina); 4. **xvališb* **ložišb* (knjižna ruščina).²⁹

<i>*xvališb</i> <i>*xvalite</i>	<i>*xválišb</i> <i>*xválite</i>	<i>*xvališb</i> <i>*xvalite</i>	<i>*xválišb</i> <i>*xválite</i>
<i>*ložišb</i> <i>*ložite</i>	<i>*lōžišb</i> <i>*ložite</i>	<i>*lōžišb</i> <i>*ložite</i>	<i>*lōžišb</i> <i>*ložite</i>

Slovanski naglasni sistemi glede na umika naglasa s srednjega zloga (razvrščeni od leve proti desni od najbolj arhaičnega do najbolj inovativnega)

²⁹ Slovensko jezikovno ozemlje se na osnovi nesplošnoslavskih naglasnih razlik deli na dva areala s temile nesplošnoslavskimi pojavi: **1. severnoslovanski naglasni tip** (psl. **xvališb*, **ložišb* > sev. sln. **xválišb*, **lōžišb*); **2. južnoslovanski naglasni tip** (psl. **xvališb*, **ložišb* > juž. sln. **xválišb*, **ložišb*). Natančna meja med naglasnima makroarealoma še ni natančno določena. K severnoslovenskemu naglasnemu tipu naj bi spadala štajerska narečja, rezijansko narečje in morda koroška narečja.

Prabaltoslovanska izhodišča praslovanskih naglasnih tipov so torej tale: psl. a, A < pbsl. I/1_{Rx}; psl. b, D, E, F₁, G < pbsl. I/2_{Rx}; psl. B < pbsl. I/2_{Sx}; psl. F₂ < pbsl. I/1_{Sx}; psl. c/a < pbsl. II/1; psl. c, C < pbsl. II/1, II/2.

Besedotvorni predhodniki

naglasni tip	*I/1 > *a	*I/2 > *b	*II/1 > *c/(a)	*II/2 > *c
samostalnik, pridevnik	*vĕlna *vĕlnŋ	*žĕna *žĕnŋ	*golvá *gólŋŋ	*bordá *bórdŋ
glagol	*lĕsti *lĕzŋ *lĕzešb *lĕzete	*mŏgti *mŏgŋ *mŏžešb *mŏžete	*gryzti *grýzŋ *gryzešb *gryzete	*trĕsti *trĕsŋ *trĕsešb *trĕsete

Izpeljanke z naglasno dominantnimi priponskimi obrazili

*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *vĕlnatb *vĕlnata *vĕlnato	*I/2 _{Rx} > *F ₁ *žĕnatb *žĕnata *žĕnato	*I/1 _{Sx} > *F ₂ *golvátb *golvátata *golvátato	*I/1 _{Sx} > *F ₂ *bordátb *bordátata *bordátato
*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *kŏrvaŋb *kŏrvaŋa	*I/2 _{Rx} > *G *kŏnaŋb *kŏnaŋa	*I/2 _{Sx} > *B *mešáŋb *mešáŋa	*I/2 _{Sx} > *B *peíáŋb *peíáŋa
*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *čĭstota *čĭstotŋ	*I/2 _{Rx} > *E *dŏbrota *dŏbrotŋ	*I/2 _{Sx} > *B *žĭvŏta *žĭvŏtŋ	*I/2 _{Sx} > *B *lĕpŏta *lĕpŏtŋ
	*I/1 _{Rx} > *A *stárŋbcb *stárŋbca	*I/2 _{Rx} > *D *stŏlŋbcb *stŏlŋbca	*I/2 _{Sx} > *B *tučŋbcb *tučŋbca	*I/2 _{Sx} > *B *zŏbŋbcb *zŏbŋbca

Izpeljanke z naglasno recisivnimi priponskimi obrazili

*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *kŏrstavb *kŏrstava *kŏrstavo	*I/2 _{Rx} > *F ₁ *rĕđavb *rĕđava *rĕđavo	*II/1 > *C	*II/2 > *C *krĕvanvb *krĕvanava *krĕvano
*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A —	*I/2 _{Rx} > *G —	*II/1 > *C —	*II/2 > *C —
*Rx-Sx _(V±) -Ter	*I/1 _{Rx} > *A *stárostb *stárosti	*I/1 _{Rx} > *E *mŏdrostb *mŏdrosti	*II/1 > *C *žĭvostb *žĭvosti	*II/2 > *C *mŏldostb *mŏldosti
	*I/1 _{Rx} > *A *sĭlŋb *sĭlŋna *sĭlŋno	*I/1 _{Rx} > *D *grĕšŋb *grĕšŋna *grĕšŋno	*II/1 > *C *tŭčŋb *tŭčŋna *tŭčŋno	*II/2 > *C *mŏtŋb *mŏtŋna *mŏtŋno

Zgodnjepraslovanski oblikotvorni in besedotvorni naglasni tipi

5 Od praindoevropskega do prabaltoslovanskega naglasnega sistema

Prabaltoslovanski naglasni sistem se je izoblikoval iz praindoevropskega po specifičnih prabaltoslovanskih inovacijah, ki zajemajo tako regularne naglasne spremembe (prabaltoslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu, nastanek prabaltoslovanskih tonemskih nasprotij v neizglasnih zlogih, prabaltoslovanska metatonija) kot tudi analogne modifikacije naglasnih sprememb (nastanek prabaltoslovanskega mobilnega naglasnega tipa).³⁰

5.1 Prabaltoslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu (z Illič-Svityčevo dopolnitvijo)

Praindoevropski naglas se je v prabaltoslovanščini z indoevropskega končnega zložnika nelaringalnega nastanka umaknil na indoevropski prednaglasni dolgi zložnik laringalnega nastanka (Hirt 1895: 58; Illič-Svityč 1963: 72–83).³¹ psl. **dýmъ* (a) ‘dim’ < pbsl. **dūmas* (I/1) ‘dim’ : gr. *θυμός* ‘duša, življenjska moč, pogum, strast’, sti. *dhūmáh* ‘dim, sopara’ < pie. **d^huh₂mós* ‘dim’; psl. **grīva* (a) ‘griva’ < pbsl. **grīuā* (I/1) ‘griva’ : sti. *grīvā* ‘tilnik’ < pie. **g^hrih₃ueh₂* ‘tilnik, zatilje’; pblt. **dōnā* (I/1) ‘kruh’ : sti. *dhānāh* pl. ‘žito’ < pie. **deh₃neh₂* ‘kar je dano’; psl. **pōlnъ* **pōlna* **pōlno* (a) ‘poln’ < pbsl. **pīlnas* **pīlnā* **pīlnān* (I/1) ‘poln’ : sti. *pūrṇāh* *pūrṇā* *pūrṇām* ‘poln’, stir. *lān* ‘poln’ < pie. **pl_hh₁nós* **pl_hh₁neh₂* **pl_hh₁nóm* ‘napolnjen’. Posledica prabaltoslovanskega naglasnega umika po Hirtovem zakonu je nastanek prabaltoslovanskih samostalnikov z nemobilnim naglasnim tipom iz dela praindoevropskih oksitoniranih samostalnikov.

V primerih tipa pbsl. **g^hrīuā*, **pīlnā* < pie. **g^hrih₃ueh₂*, **pl_hh₁neh₂* naglasnega umika po zgoraj formuliranem naglasnem pravilu ne bi pričakovali. Prav tako imajo proti pričakovanju nekateri indoevropski oksitonirani samostalniki s prednaglasno dolžino laringalnega nastanka v prabaltoslovanščini mobilni naglasni tip (psl. **žīvъ* **živā* **žīuo* (c) ‘živ’ < pbsl. **g^hīuas* **g^hīuā* **g^hīuān* (II/1) ‘živ’ : sti. *jīvāh* *jīvā* *jīvām* ‘živ’ < pie. **g^hih₃uós* **g^hih₃ueh₂* **g^hih₃uóm* ‘živ’). Poleg tega v nekaterih primerih vsa baltoslovanščina ne izkazuje istega stanja (psl. **sīto* (a) ‘sito’, lit. *sietas* (1) ‘sito’ < nespl. pbsl. **sējtān* : let. *siēts* ‘sito; bedro, stegno’ < nespl. pbsl. **sēj^htān* ← pie. **sējtóm* ‘sito’).³² Navedena odstopanja od pričakovanega

³⁰ V nadaljevanju so prabaltoslovanske fonološko nenaglašene oblike podane brez ikta, znaka za naglasno mesto. Fonetično naglasno mesto se nahaja na prvem zlogu fonetične besede.

³¹ Hirt je zakon prvič podal v referatu *Über den Akzent der i- und u-Deklination im Indogermanischen* v Indoeuropeistični sekciji Filološkega seminarja na Dunaju leta 1893 (Streitberg 1894: 164), prvič pa ga objavil v svoji naglasoslovni monografiji leta 1895. Hirtov zakon je leta 1963 dopolnil Illič-Svityč, natančneje je določil naravo zložnika, s katerega se naglas umakne.

³² Trimorni dvoglasnik v **sējtóm* ni nastal neposredno iz **seh₁itóm* (ker bi se to spremenilo **seh₁itóm* > **sejtóm*), temveč je bil posplošen iz sedanjske osnove pie. **seh₁-ie-* (> psl. **sējati* **sējō* **sėješi* ‘sejati’ > stcsl. *сѣяти сѣж сѣжи* ‘sejati’), izkorenska tvorba je ohranjena v stčeš. *sieto* < psl. **sēto* ‘sito’ < nespl. pbsl. **sētān* < pie. **seh₁tóm* (Metka Furlan v Bezljaj 1995: 239).

stanja so najverjetneje posledica analognih izravnjav. Znotraj tistih pregibalnih vzorcev namreč, v katerih sta se v indoevropsčini v končnem zlogu izmenjevali kračina ali dolžina kontrakcijskega nastanka na eni ter laringalna dolžina na drugi strani, so se v zgodnji prabaltoslovanščini izmenjevale oblike z naglasom na predzadnjem zlogu na eni ter oblike z naglasom na zadnjem zlogu na drugi strani (pie. Nsg **deh₃néh₂* : Gsg **deh₃néh₂es* > pbsl. Nsg **dó'ná* : Gsg **dónãs*; pie. **płh₁nós* **płh₁néh₂* **płh₁nóm*, **g^uih₃uós* **g^uih₃uéh₂* **g^uih₃uóm* > pbsl. **pılnas* **pıl'ná* **pıl'nãn*, **g^ııuã* **g^ııuá* **g^ııuãn*; pie. NAVsg **seh₁ıtóm* : NAVpl **seh₁ıtéh₂* > pbsl. NAVsg **sěıtãn* : NAVpl **sěıtã*). Pozneje je prišlo do izravnave naglasa ene od oblik, večinoma že v prabaltoslovanščini, čeprav ne v vseh primerih.³³

5.2 Oblikovanje prabaltoslovanske naglasne valence morfemov

Na osnovi praindoevropske naglašenosti oziroma nenaglašenosti posameznih morfemov je v prabaltoslovanščini prišlo do izoblikovanja naglasne valence morfemov. Praindoevropski naglašeni morfemi so v prabaltoslovanščini **naglasno dominantni morfemi** (+), tj. inherentno fonološko naglašeni. Prabaltoslovanski naglasno dominantni morfemi so bili korenski (indoevropski naglašeni koreni, tj. koreni indoevropskih bariton; prim. 5.5.1), priponski (indoevropska naglašena priponska obrazila; prim. 3.2.2), končniški (prim. 3.2.3).

Praindoevropski nenaglašeni morfemi so v baltoslovanščini **naglasno recisivni morfemi** (–), tj. inherentno fonološko nenaglašeni. Prabaltoslovanski naglasno recisivni morfemi so korenski (indoevropski nenaglašeni koreni, tj. koreni indoevropskih oksiton; prim. 5.5.2), priponski (indoevropska nenaglašena priponska obrazila; prim. 3.2.2), končniški (prim. 3.2.3).

5.3 Nastanek prabaltoslovanskih tonemskih nasprotij v neizglasnih zlogih (prvi de Saussurjev zakon ali zakon stóti)

Baltščina, grščina in germanščina v izglasnih zlogih pogosto izkazujejo vzporednice v vrsti tonema (ali v njegovem kolikostno-kakovostnem odrazu zložnika), kar je najverjetneje skupna poznopraindoevropska inovacija ali vsaj tendenca (Hanssen 1885) (Nsg in Gsg: lit. *várna várnos* 'vrana', *galvà galvõs* 'glava', gr. *ποινή ποιήης* 'odkupnina, plačilo', *θεά θεᾶς* 'boginja', got. *giba gibos* 'dar, darilo' < **-ã* : **-ã̃s* < pie. **-eh₂* **-eh₂-es/-os*, toda Asg lit. *várnã, gálvã* < **-ã̃n* : gr. *ποινήν, θεάν*, got. *giba* < **-ã̃n* < pie. **-eh₂m*).

Za razliko od tonemskih nasprotij v izglasnih zlogih pa so tonemska nasprotja v nezadnjih zlogih prabaltoslovanska inovacija. Indoevropska kolikostna nasprotja dolžina : kračina so se namreč v prabaltoslovanščini spremenila v tonemska nasprotja akut : cirkumfleks (Bezzenger 1877; Fortunatov 1880; de Saussure 1894): A) **indoevropski »dolgi« zložniki** imajo v prabaltoslovanščini akut (rastoči tonem), in sicer: a) praindoevropski kratki zložniki v položaju pred laringalom in

³³ Slovanski in baltški jeziki se v načinu izravnave naglasa v večini primerov ujemajo (lit. *dúona dúonos* (1) = let. *duõna duõnas*, psl. **põlmъ *põlna* (a) = stlit. *pılnas pılna* (1) = let. *pılns pılna*, psl. **zıvъ *zıvá* (c) = lit. *gyvas gyvá* (3) = let. *dzıvs dzıva*), obstajajo tudi pa razlike med samimi vzhodnobałtskimi jeziki (psl. **sıto* (a) = lit. *sietas* (1) ≠ let. *siẽts*).

soglasnikom; b) praindoevropski dolgi zložniki, nastali po kvantitativnem prevoju po podaljšavi (po vrddhiju); c) prabaltoslovanski dolgi samoglasniki, nastali v prabaltoslovanščini po podaljšavi praindoevropskih kratkih samoglasnikov v položaju pred neaspiriranimi nezvenečini zaporniki po Winterjevem zakonu (Winter 1978) (prim. 5.5.1 A, 5.5.2 A); B) **indoevropski »kratki« zložniki**, tj. praindoevropski kratki zložniki v položaju ne pred laringalom in soglasnikom, imajo v prabaltoslovanščini cirkumfleks (padajoči tonem) oziroma kračino (prim. 5.5.1 B, 5.5.2 B).³⁴

5.4 Prabaltoslovanska metatonija

V prabaltoslovanščini je prišlo do besedotvorno pogojene metatonije, tj. tonemske spremembe, v smereh akut > cirkumfleks (»métatonie douce«) in cirkumfleks > akut (»métatonie rude«) (de Saussure 1894). Metatonija tipa cirkumfleks > akut ima vzroke v že praindoevropsčini, in sicer v indoevropskem kvantitativnem prevoju po podaljšavi (osnovna prevojna stopnja : vrddhijevska podaljšana prevojna stopnja) (pie. **uórnos* ‘vran’ : pie. **uórneh*₂ ‘pripadajoča vranu’ > pbsl. **uārnas* ‘vran’ : **uárná* ‘vrana’ > lit. *vařnas* ‘vran’ : *várna* ‘vrana’, psl. **vōrnъ* ‘vran’ : **vōrna* ‘vrana’ > sln. *vrân* : *vrána*, nštok., čak. *vrân* : *vràna*, rus. *во̀рон* : *во̀ро̀на*) ali prabaltoslovanskem prevoju po podaljšavi praindoevropske ničte prevojne stopnje (po modelu praindoevropskega kvantitativnega prevoja po podaljšavi), medtem kot je do metatonije tipa akut > cirkumfleks prišlo v prabaltoslovanščini. V teoretičnem modelu moskovske naglasoslovne šole je šlo pri prabaltoslovanski metatoniji za spremembo naglasne valence morfema: recisivni morfem je postal dominanten, če mu je sledil dominantni morfem (dominantni morfemi so na primer besedotvorna obrazila pie. **-tò-*, **-stò-*, **-tlò-*, **-uò-*, **-jò-*, **-kò-*_{sub}) (Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990: 85–108).

Če prabaltoslovanskemu (akutiranemu ali cirkumfektiranemu) dominantnemu morfemu neposredno sledi dominantni morfem, ne prihaja do nikakršnih prabaltoslovanskih naglasnih sprememb: **dominantni + dominantni morfem = dominantni + dominantni morfem**: pbsl. **V₊V₊(I)* = **V₊V₊(I)*; a) pbsl. **V₊V₊(I/1)* = **V₊V₊(I/1)* (psl. **šiti* **šiješb* (a) ‘šiti, šivati’ = **šídlo* (a) ‘šilo’ < pbsl. **sjútěj* (I/1) = **sjúdlān* (I/1)); b) pbsl. **V₊V₊(I/2)* = **V₊V₊(I/2)* (psl. **četi* **čbnešb* (b) = **čedlò* (b) < pbsl. **kintěj* (I/2) = **kīndlān* (I/2)).

Če prabaltoslovanskemu (akutiranemu ali cirkumfektiranemu) recisivnemu morfemu neposredno sledi dominantni morfem, recisivni morfem postane drugotni dominantni morfem: **recisivni + dominantni morfem > drugotni dominantni + dominantni morfem**: pbsl. **V₋V₊(II)* > **V₊V₊(I)*; a) Če akutiranemu recisivnemu morfemu neposredno sledi dominantni morfem, akutirani recisivni morfem postane cirkumfektirani drugotni dominantni morfem, tj. spremeni naglasno valenco (rece-

³⁴ Formulirani pravili nastanka prabaltoslovanskih tonemov veljata za večino primerov. Pojavljajo pa se tudi odstopanja oziroma celo dvojni odrazi istega izhodišča (na primer tonem končnice imenovalnika množine moške o-jevske sklanjatve pie. **-oi*, sicer zaimenskega izvora; v baltščini samostalniki izkazujejo cirkumfleks, medtem ko pridevniki izkazujejo akut: lit. *maišai* ‘vreče’ : indef. *sausì*, def. *sausieji* ‘suhi’ < pbsl. **māi’sāi* : **sāu’sāi*).

sivni morphem > dominantni morphem) in doživi metatonijo (**akut** > **cirkumfleks**): akutirani recisivni + dominantni morphem > cirkumfektirani drugotni dominantni + dominantni morphem: pbsl. $*\tilde{V}V_+$ (II/1) > $*\tilde{V}_\pm V_+$ (I/2) (psl. **žěrti* **žbrešb* (c/a) 'žreti' : **žerdlo* (b) 'žrelo' < pbsl. **gér'téj* (II/1) : **gěrdlān* (I/2) < **gěrdlān* (II/1)); b) Če cirkumfektiranemu recisivnemu morfemu neposredno sledi dominantni morphem, cirkumfektirani recisivni morphem postane cirkumfektirani drugotni dominantni morphem, tj. spremeni naglasno valenco (recisivni morphem > dominantni morphem), ne doživi pa metatonije: cirkumfektirani recisivni + dominantni morphem > cirkumfektirani drugotni dominantni + dominantni morphem: pbsl. $*\tilde{V}V_+$ (II/2) > $*\tilde{V}_\pm V_+$ (I/2) (psl. **mōldv* **moldá* **mōldo* (c) 'mlad' : **moldb* **moldá* (b) 'mlaj' < pbsl. **māldas* **māldá* **māldān* (II/2) : **māldjas* (I/2) < **māldjas* (II/2)).

5.5 Nastanek prabaltoslovanskega mobilnega naglasnega tipa

Iz praindoevropskega oksitoniranega naglasnega tipa je (z izjemo v primerih, v katerih je po delovanju Hirtovega zakona v baltoslovanščini prišlo do nastanka baritoniranega naglasnega tipa) nastal prabaltoslovanski mobilni naglasni tip, najverjetneje po vzoru praindoevropskega amfikinetičnega mobilnega naglasno-prevojnega tipa. Podrobnosti nastanka naglasnih značilnosti posameznih oblik znotraj mobilnega naglasnega vzorca niso povsem jasne.³⁵ V prabaltoslovanščini se tako glede na svoji praindoevropski izhodišči izoblikujeta dva dopolnjujoče razvrščena naglasna tipa glede na fonološko naglašenos korenov (dominantnost : recisivnost), ki sta glede na tonem zložnika v osnovi imela vsak po dva naglasna podtipa.

5.5.1 Prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip (I)

Prabaltoslovanski nemobilni naglasni tip (I) je nastal iz praindoevropskega baritoniranega naglasnega tipa (s fonološko naglašanim korenem) ter iz praindoevropskega oksitoniranega naglasnega tipa, ki je po delovanju Hirtovega zakona v prabaltoslovanščini prešel v baritonirani naglasni tip (fonološko nenaglašeni koren je postal fonološko naglašeni morphem), in sicer:

A) podtip z akutiranim zložnikom v korenu (**I/1**): a) iz praindoevropskega baritoniranega naglasnega tipa z indoevropsko dolžino laringalnega nastanka (psl. **vǫlna* (a) 'volna' < pbsl. **uǫlnā* (I/1) 'volna', sti. *ǫrnā* < **uǫrnā* 'volna', lat. *lāna* < **ulāna* 'volna' < pie. **h₂ulh₂neh₂* 'volna'; psl. **brātrb* (a) 'brat' < **brātras* ← pbsl. **brātēr* (I/1) 'brat', sti. *bhrātā* 'brat', gr. *φρατήρ* 'član istega rodu, plemena, družine', got. *brōþar* 'brat' < pie. **b^hréh₂tēr* 'brat'; psl. **tǫľb* (a) 'tilnik', sti. *tǫlam* 'šop, čop' < pie. **tǫh₂lom*); b) iz praindoevropskega baritoniranega naglasnega tipa z indoevropsko dolžino prevojnega nastanka (psl. **lǫpa* (a) 'lipa' < pbsl. **lǫpā* (I/1) 'lipa' < pie. **lǫpeh₂* 'lepljiva'); c) iz praindoevropskega oksitoniranega naglasnega tipa po delovanju Hirtovega zakona (tudi v tistih primerih, kjer je v naglasnih vzorcih z oblikami z regularno umanjkanim naglasnim umikom pozneje po analogiji prišlo do posplošitve naglasnega mesta na kore-

³⁵ V primerjavi z drugimi naglasoslovnimi modeli geneze prabaltoslovanskega naglasnega sistema Dybojev in Illič-Svityčev model nastanka naglasa v posameznih oblikah pregibalnih vzorcev ne pojasnjuje.

nu) (pbsl. **dúmas* (I/1) ‘dim’ < pie. **d^huh₂mós*; pbsl. **g^hríuá* (I/1) ‘griva’ ≤ pie. **g^hrih₃uéh₂*; pbsl. **pílmas* **pílná* **pílnān* (I/1) ‘poln’ ≤ pie. **p^hlh₁nós* **p^hlh₁néh₂*, **p^hlh₁nóm*);

B) podtip s cirkumfleksiranim ali kratkim zložnikom v korenu (I/2) iz praindoevropskega baritoniranega naglasnega tipa s praindoevropsko kračino v korenu (pbsl. **b^hlusá* (I/2) ‘bolha’, gr. *βολλα* ‘bolha’ < pie. **b^hlúseh₂*, ‘bolha’; psl. **zǫbъ* **zǫbá* (d) ‘zob’ < pbsl. **lžāmbas* (I/2) ‘zob’, sti. *jámbħah* ‘zob’, gr. *γόμοφος* ‘zob’ < pie. **g^hómb^hos* ‘zob’; psl. **podъ* **podá* (b) ‘pod, tla’ < pbsl. **padas* (I/2) ‘pod, tla’, gr. *πέδον* ‘tla’ < pie. **pódom*, **pédom*.³⁶ pbsl. **astras* **astrá* **astrān* (I/2) ‘oster’, gr. *ἄκρος* ‘koničast’ < pie. **h₂ékros* **h₂ékreh₂* **h₂ékrom* ‘oster’).³⁷

5.5.2 Prabaltoslovanski mobilni naglasni tip (II)

Prabaltoslovanski mobilni naglasni tip (II) je nastal iz praindoevropskega oksitoniranega naglasnega tipa (s fonološko nenaglašenim korenem), in sicer:

A) podtip z akutiranim zložnikom v korenu (II/1): a) v korenih s praindoevropsko prevojno dolžino (psl. **golvá* **gǫlvǫ* (c) ‘glava’ < pbsl. **gál^huá* **gáluān* (II/1) ‘glava’ < pie. **g^hǫl^huéh₂*; psl. **smǫrdъ* (c) ‘smrad’ < pbsl. **smárdas* (II/1) ‘vonj, smrad’ < pie. **smǫrdós*; psl. **mēso* (c) ‘meso’ < pbsl. **mémsān* (II/1) ‘meso’, sti. *māmsám* ‘meso’, got. *mimz* ‘meso’ < pgerm. **mimzán* < pie. **mēm^hsóm* ‘meso’); b) v korenih s prabaltoslovansko dolžino, nastalo po Winterjevem zakonu (psl. **nāgvъ* **nagá* **nāgo* (c) ‘nag’ < pbsl. **nógas* **nó^hgá* **nógān* (II/1) ‘nag’ < **nōg^hús* **nōg^héh₂* **nōg^hóm* < pie. **nog^hós* **nog^héh₂* **nog^hóm* ‘nag’); c) v tistih primerih, ko je v naglasnih vzorcih z oblikami z regularno umaknjem naglasom po delovanju Hirtovega zakona po analogiji prišlo do posplošitve naglasnega mesta na končnici (pbsl. **g^htúas* **g^htúá* **g^htúān* ‘živ’ (II/1) ≤ pie. **g^hih₃uós* **g^hih₃uéh₂* **g^hih₃uóm*);

B) podtip s cirkumfleksiranim ali kratkim zložnikom v korenu (II/2) v korenih s praindoevropsko kračino (psl. **cěná* **cěnǫ* (c) ‘cena’ < pbsl. **kāi^hnā* **kāijnān* (II/2) ‘cena’, gr. *ποινή* ‘odkupnina, plačilo’ < pie. **k^hoi^hnéh₂*, ‘kazen, povračilo, odkupnina, vrednost, cena’; psl. **zimá* **zimǫ* (c) ‘zima’ < pbsl. **zēi^hmā* **zēimān* (II/2) ‘zima’ ← **g^hej^hmeh₂* ← pie. **g^héjōm* **g^himés* (→ gr. *χειμῶν* ‘zima, mraz, vihar’, gr.

³⁶ Iz praindoevropskih baritoniranih samostalnikov *o*-jevske sklanjatve srednjega spola s praindoevropsko kračino v korenu so v praslovansčini nastali praslovanski samostalniki *o*-jevske sklanjatve moškega spola naglasnega tipa b (pie. **pódom* > psl. **podъ*). Do prehoda srednji spol > moški spol je prišlo zaradi glasovne spremembe pie. **-om* > psl. **-ǫ* (: pie. **-om* > psl. **-o*). Pri praslovanskih samostalnikih srednjega spola z nemobilnim naglasnim tipom (pie. **léh₁tom* > psl. **lěto*), pri katerih bi pričakovali enako glasovno spremembo (pie. **léh₁tom* > psl. **lěto*), je prišlo do analogne posplošitve izglasnega psl. **-o*, in sicer pri v praindoevropsčini pogosto naglašeni priponskih obrazilih (pie. **-tó-*, **-ló-*, **-iló-*), dokaz omahovanja pa so dvojni odrazi (pie. **uéh₂lom* > psl. **tǫlvъ*, **tǫlo*) (Hirt 1893; Illič-Svityč 1963: 131–133).

³⁷ Premenjevanje prabaltoslovanskega akuta in cirkumfleksa oziroma kračine znotraj pregalnega vzorca je posledica premenjevanja zlogovne strukture v praindoevropsčini (prisotnosti laringala v položaju pred soglasnikom : odsotnost laringala v položaju pred samoglasnikom ali pred *i*) (psl. **mělti* **melěšъ* (b/a) < **měltéi* **meliesei* (I/1/I/2) < **melh₂těi* **melje-* < pie. **melh₂těi* **melh₂je-*).

χεῖμα ‘zima, mraz, vihar’, sti. *héman* ‘pozimi’ < **ǵ^hejm-*; lat. *hiems* ‘nevihta, zima, mraz’ < **ǵ^hiem-*); psl. **nogá* **nõgø* (c) ‘noga’ < pbsl. **na^gá* **nagãn* (II/2) ‘nohti, noga’ < pie. **h₃nog^héh₂* ‘nohti’; psl. **měxъ* (c) ‘meh, vreča’ < pbsl. **mãjšas* (II/2) ‘meh, vreča’, sti. *mešáh* ‘oven’ < pie. **mojsós* ‘oven, ovčja koža’; psl. **sûxъ* **suxá* **sûxo* (c) ‘suh’ < pbsl. **sãšusas* **sãšú’sá* **sãšũsãn* (II/2) ‘suh’, sti. *šoşah* ‘izsušujoč’, hom. gr. *αῖβος* ‘suh’ < pie. **h₂sausos* **h₂sauseh₂* **h₂sausom* ‘suh’; psl. **bòsъ* **bosá* **bòso* (c) ‘bos’ < pbsl. **basas* **ba’sá* **basãn* (II/2) ‘bos’, stvn. *bar* ‘bos, nag’ < pgerm. **bazás* < pie. **b^hosós* **b^hoséh₂* **b^hosóm* ‘bos, nag’).³⁸

6 Zaključek

Relativna kronologija naglasnih pojavov od praindoevropsčine preko prabaltoslovanščine do praslovanščine bi bila v luči moskovske naglasoslovne šole lahko sledeča:

(1) prabaltoslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu (z Illič-Svityčevo dopolnitvijo) (pie. **d^huh₂mós* > pbsl. **dúmas* ‘dim’) in posledično nastanek prabaltoslovanskih bariton iz dela praindoevropskih oksiton;

(2) oblikovanje prabaltoslovanske naglasne valence morfemov na osnovi njihove praindoevropske naglašenosti oziroma nenaglašenosti (pie. **h₂ul^hneh₂*, **b^hlúseh₂* > pbsl. **uiln⁽⁺⁾* ‘volna’, **blus⁽⁺⁾* ‘bolha’: pie. **ǵ^hōl^héh₂*, **k^hoijnéh₂* > pbsl. **galu⁽⁻⁾* ‘glava’, **kaj⁽⁻⁾* ‘cena’);

(3) nastanek prabaltoslovanskih tonemskih nasprotij akut : cirkumfleks/kračina na osnovi praindoevropskih kolikostnih nasprotij dolžina : kračina (prvi de Saussurjev zakon ali zakon *stóti*) (pie. **p^hl^hnós*, **lěipeh₂* : **ul^hk^hos* > pbsl. **píl^hnas* ‘poln’, **lěipá* ‘lipa’: **uilkas* ‘volk’);

(4) prabaltoslovanska metatonija tipa recisivni akut > drugotno dominantni cirkumfleks v položaju pred naglasno dominantnim morfemom (pbsl. **gér⁽⁻⁾téj⁽⁻⁾* : **gér⁽⁻⁾dlān⁽⁺⁾* > **gēr⁽⁺⁾dlān⁽⁺⁾*);

(5) nastanek prabaltoslovanskega mobilnega naglasnega tipa iz indoevropskega oksitoniranega ali mobilnega naglasnega tipa po vzoru indoevropskega amfikinetičnega naglasno-prevojnega tipa (pie. **ǵ^hōl^héh₂*, **k^hoijnéh₂* → pbsl. **gál^huá* **gáluān* (II/1) ‘glava’, **kāi^hnā* **kāinān* (II/2) ‘cena’);

(6) praslovanski naglasni umik po Hirtovem zakonu (Illič-Svityčeva dopolnitev za slovanščino) (pbsl. **grú^hztéj*, **gér^htéj* (II/1) > psl. **grýzti*, **žěrti* (c/a); pbsl. **nagí^hká*, **bārdāvī^hká* (II/2) > psl. **nožica*, **bordavica* (F₂); pbsl. Dpl **nagá^hmus*, Lpl **nagá^hsu*, Ipl **nagá^hmīs* > psl. Dpl **nogámъ*, Lpl **nogá^hxъ*, Ipl **nogá^hmi*) in po-

³⁸ Baltščina in slovanščina se v vseh primerih naglasno ne ujemata, kar bi lahko kazalo na različni praindoevropski naglasni izhodišči vzporednice na segmentni ravni: lit. *rankà*, Gsg *rañkos*, *rañkq* (2) ‘roka’ < **urónkeh₂* (> pgerm. **uranyō* > stnord. *rō* ‘vogal’): psl. **rōká* **rōqō* (c) ‘roka’ (> knj. sln. (*róka*) *rokō*, nar. sln. *róka rokō*, nštok. *rūka rūku*, čak. *rūkà rūku*, rus. *pyká pýky*, češ. *rūka ruku*) < **uronkeh₂* (> pgerm. **urangō* > stnord. *rong* ‘rebro’) (Illič-Svityč 1963: 23–24, 101).

sledično nastanek praslovanskih naglasnih tipov c/a in F₂ znotraj baltoslovanskega naglasnega tipa II/1;

(7) praslovanski naglasni pomik po Dybojevem zakonu (pbsl. *b'lusá *b'lusãñ (I/2), *uãĩ'nikas *uãĩ'nikã (I/2) > psl. *b'lxá *b'lxǫ (b) 'bolha', *věńcьcь *věńcьcá (B) 'venec') in posledično nastanek praslovanskega naglasnih tipov b, B, D, E, F₁, G iz prabaltoslovanskega naglasnega tipa I/2;

(8) praslovanska nevtralizacija tonemskih nasprotij v fonološko nenaglašanih oblikah (Meilletov zakon) in posledično sovpad prabaltoslovanskih naglasnih tipov II/1 in II/2 v praslovanski naglasni tip c/C v večini primerov (Asg pbsl. *gǫlũãñ (II/1), *kãĩñãñ (II/2) > psl. *gǫlũc (c) 'glava', *cěņc (c) 'cena');

(9) poznopraslovanski naglasni umik s polglasnika v šibkem položaju in posledično nastanek poznopraslovanskega novega akuta (psl. *morišb, *nesešb, *trěsešb, *gryzešb > *morišb, *nesešb, *trěsešb, *gryzešb);

(10) poznopraslovanski naglasni umik z nestaroakutiranega srednjega zloga znotraj praslovanskega naglasnega tipa b in posledično nastanek poznopraslovanskega novega akuta (psl. *možěšb *možěte; *blǫdišb *blǫdite, *nosišb *nosite > *možešb *možete; *blǫdišb *blǫdite, *nosišb *nosite).

Literatura

- Bezljaj 1995 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* III, Ljubljana, 1995.
- Bezenberger 1877 = Adalbert Bezenberger, *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Göttingen, 1877.
- Dolobko 1927 = Милий Долобко, Ночь – ночесь, осень – осенесь, зима – зимусь, лето – летось, *Slavia* (Praha) 5 (1927), 678–717.
- Dybo 1958 = Владимир Антонович Дыбо, О древнейшей метатонии в славянском глаголе, *Вопросы языкознания* (Москва), 1958, № 6, 55–62.
- Dybo 1971 = Владимир Антонович Дыбо, Закон Васильева–Долобко и акцентуация форм глагола в древнерусском и среднеболгарском, *Вопросы языкознания* (Москва) 1971, № 2.
- Dybo 1971a = Владимир Антонович Дыбо, О фразовых модификациях ударения в праславянском, *Советское славяноведение* (Москва) 1971, № 6.
- Dybo 1981 = Владимир Антонович Дыбо, *Славянская акцентология*, Москва, 1981.
- Dybo 2000 = Владимир Антонович Дыбо, *Морфологизованные парадигматические акцентные системы*, Москва, 2000.
- Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1990 = Владимир Антонович Дыбо – Галина Игоревна Замятина – Сергей Львович Николаев, *Основы славянской акцентологии*, Москва, 1990.
- Dybo – Zamjatina – Nikolajev 1993 = Владимир Антонович Дыбо – Галина Игоревна Замятина – Сергей Львович Николаев, *Основы славянской акцентологии: словарь*, Москва, 1993.

- Forssman 2001 = Berthold Forssman, *Lettische Grammatik*, Dettelbach: Verlag J. H. Röhl, 2001 (Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 20).
- Fortunatov 1880 = Filip Fëdorovič Fortunatov, Zur vergleichenden Betonungslehre der lituslavischen Sprachen, *Archiv für slavische Philologie* (Berlin) 4 (1880), 575–589.
- Hanssen 1885 = Friedrich Hanssen, Der griechische circumflex stammt aus der ursprache, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 27 (1885), 612–617.
- Hirt 1893 = Hermann Hirt, Zu den slavischen Auslautsgesetzen, *Indogermanische Forschungen* (Strassburg) 2 (1893), 337–364.
- Hirt 1895 = Hermann Hirt, *Der indogermanische Akzent: ein Handbuch*, Strassburg, 1895.
- Hraste – Šimunović 1979 = Mate Hraste – Petar Šimunović, *Čakavisch-deutsches Wörterbuch*, unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch, Köln – Wien: Böhlau Verlag, 1979.
- Illič-Svityč 1963 = Владислав Маркович Иллич-Свитыч, *Именная акцентуация в балтийском и славянском: судьба акцентуационных парадигм*, Москва, 1963.
- Ivšić 1911 = Stjepan Ivšić, Prilog za slavenski akcenat, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (Zagreb) 187 (1911), 133–207.
- Jakobson 1963 = Роман Осипович Якобсон, Опыт фонологического подхода к историческим вопросам славянской акцентологии, *American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists: Sofia, 1963*, The Hague, 1963, 1–26.
- Kortlandt 1974 = Frederik Kortlandt, Old Prussian accentuation, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 88 (1974), 299–309.
- Lehfeldt 2009 = Werner Lehfeldt, *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie*, München, ³2009 (¹1993, ²2001).
- Leskien 1881 = August Leskien, Die Quantitätsverhältnisse im Auslaut des Litauischen, *Archiv für slavische Philologie*, Heidelberg 5 (1881), 188–190.
- Lietuvių kalbos institutas 1997 = Lietuvių kalbos institutas, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius, ³1997.
- Lietuvių kalbos institutas 2000 = Lietuvių kalbos institutas, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, ⁴2000.
- Lončarić 1996 = Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb, 1996.
- Mathiassen 1996 = Terje Mathiassen, *A short grammar of Lithuanian*, Columbus, 1996.
- Meier-Brügger 2010 = Michael Meier-Brügger, Zu den Flexionsparadigmen und ihren Ablautklassen, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, Berlin – New York, ³2010 (¹2000, ²2002).
- Meillet 1902 = Antoine Meillet, О некоторых аномалиях ударения в славянских языках, *Русский филологический вѣстникъ* (Warszawa) 48 (1902), № 3–4, 193–200.
- Piesarskas – Svecevičius 2002 = Bronius Piesarskas – Bronius Svecevičius, *Naujasis lietuvių-anglų kalbų žodynas*, Vilnius, 2002.

- Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar: transliterirana izdaja*, Ljubljana, 2006 (¹1894/95) (elektronska različica).
- de Saussure 1894 = Ferdinand de Saussure, À propos de l'accentuation lituanienne, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris* (Paris) 8 (1894), 425–446.
- de Saussure 1896 = Ferdinand de Saussure, Accentuation lituanienne, *Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde: Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen* (Straßburg) 6 (1896), 157–166.
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, ²2003 (¹1997).
- Snoj 2009 = Marko Snoj, *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*, Ljubljana, 2009.
- SP = *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 2001 (elektronska različica).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, Ljubljana, 1970–1991 (elektronska različica).
- Stang 1957 = Christian S. Stang, *Slavonic Accentuation*, Oslo, 1957.
- Stanonik 1977 = Marija Stanonik, Govor Žirovske kotline in njenega obrobja, *Slavistična revija* (Ljubljana) 25 (1977), 293–309.
- Steenwijk 1992 = Han Steenwijk, *The Slovene dialect of Resia: San Giorgio*, Amsterdam – Atlanta (GA), 1992.
- Streitberg 1894 = Wilhelm Streitberg, Die indogermanische Sektion auf der Wiener Philologenversammlung, 23.–27. Mai 1893, *Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde: Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen* (Straßburg) 3 (1894), № 6, 162–168.
- Stundžia 1995 = Bonifacas Stundžia, *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*, Vilnius, 1995.
- Šahmatov 1901 = Александр А. Шахматов, Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten von Milan Rešetar, Wien, 1900, *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ* (Санктпетербургъ) 6 (1901 (1903)), 339–353.
- Šahmatov 1915 = Александр А. Шахматов, *Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи русскаго языка*, Петроградъ, 1915.
- Šekli, Matej: *Ledinska imena v kraju Livek in njegovi okolici: doktorsko delo*, Ljubljana, 2006 (razmnoženo).
- Vasiljev 1905 = Леонид Лазаревич Васильев, Къ исторіи звука ѣ въ московскомъ говорѣ в XIV–XVII вѣкахъ, *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ* (Санктпетербургъ) 10 (1905), № 2, 177–227.
- Vasiljev 1905a = Леонид Лазаревич Васильев, Замѣтка объ акцентовкѣ несклоняемаго причастія на -ль, *Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія* (С.-Петербургъ) 1905, авг., 464–469.
- Vasiljev 1929 = Леонид Лазаревич Васильев, О значении каморы в некоторых древнерусских памятниках XVI–XVII веков: к вопросу о произношении звука о в великорусском наречии, *Сборник по русскому языку и словесности* (Ленинград) I (1929), № 2.
- Zaliznjak 1985 = Андрей Анатольевич Зализняк, *От праславянской акцентуации к русской*, Москва, 1985.

Prehistory of the Proto-Slavic accent system according to the Moscow Accentological School

Summary

According to the Moscow Accentological School, the relative chronology of accent-related phenomena from Proto-Indo-European through Proto-Balto-Slavic to Proto-Slavic appears to be as follows:

(1) Proto-Balto-Slavic accent retraction by Hirt's Law (in Illič-Svityč's modification) (PIE. **d^huh₂mós* > PBSl. **'dūmas* 'smoke'), which is, consequently, responsible for the transition of the affected Proto-Indo-European oxytones to Proto-Balto-Slavic baritones;

(2) The emergence of Proto-Balto-Slavic accentual valence in morphemes, constituted on the basis of Proto-Indo-European stress (PIE. **h₂uǵh₂neh₂*, **b^hlúseh₂* > PBSl. **uǐln₍₊₎* 'wool', **blus₍₊₎* 'flea': PIE. **g^hōluéh₂*, **k^uoǐneh₂* > PBSl. **galu₍₋₎* 'head', **kaj̃n₍₋₎* 'price');

(3) The manifestation of Proto-Indo-European quantitative opposition long vs. short as Proto-Balto-Slavic tonal opposition acute vs. circumflex or short (de Saussure's First Law or the "stóti" Law) (PIE. **p^hl₁nós*, **léǵpeh₂*: **uǵk^uos* > PBSl. **pīlnas* 'full', **léǵá* 'lime': **uǐlkaš* 'wolf');

(4) Proto-Balto-Slavic metatony of the type recessive acute > circumflex of secondary dominance before an accentually dominant morpheme (PBSl. **gér₍₋₎téǐ₍₋₎*: **gér₍₋₎dlān₍₊₎* > **gēr_(±)dlān₍₊₎*);

(5) The development of the mobile Proto-Balto-Slavic accentual paradigm, based on Proto-Indo-European oxytones or mobile accentual paradigms remodeled on the amphikinetic accent-ablaut type reconstructed for Proto-Indo-European (PIE. **g^hōluéh₂*, **k^uoǐneh₂* → PBSl. **gál'ua* **gáluān* (II/1) 'head', **zēǐ'má* **zēǐmān* (II/2) 'winter');

(6) Proto-Slavic accent retraction by Hirt's Law (modification for Slavic by Illič-Svityč) (PBSl. **grūz'téǐ*, **gér'téǐ* (II/1) > PSl. **grŷzti* 'to bite', **zērti* (c/a) 'to devour'; PBSl. **nagǐ'ká*, **bārdāvǐ'ká* (II/2) > PSl. **nožǐca* 'small foot', **bordavǐca* (F₂) 'wart'; PBSl. Dpl **nagá'mus*, Lpl **nagá'su*, Ipl **nagá'mīs* > PSl. Dpl **nogámb*, Lpl **nogáxb*, Ipl **nogámi* 'legs') and, consequently, the development of Proto-Slavic accentual paradigms c/a and F₂ from Proto-Balto-Slavic accentual paradigm II/1;

(7) Proto-Slavic accent shift by Dybo's Law (PBSl. **b'lusá* **b'lusān* (I/2), **uāǐ'nikas* **uāǐ'nikō* (I/2) > PSl. **blǔxá* **blǔxō* (b) 'flea', **věnbcb* **věnbccá* (B) 'wreath') and, consequently, the development of Proto-Slavic accentual paradigms b, B, D, E, F₁ and G from Proto-Balto-Slavic accentual paradigm I/2;

(8) Proto-Slavic tonal neutralization in phonologically unstressed forms (Meillet's Law), which in the majority of cases led to the merger of Proto-Balto-Slavic accentual paradigms II/1 and II/2, now constituting Proto-Slavic accentual paradigm c (Asg PBSl. **gáluān* (II/1), **kāj̃nān* (II/2) > PSl. **gōluo* (c) 'head', **cēno* (c) 'price');

(9) Late-Proto-Slavic accent retraction from the reduced vowels *jer* or *jor* in so-called weak position, leading to the appearance of the Late-Proto-Slavic neo-acute toneme (PSl. **morišb̑*, **nesešb̑*, **tręsešb̑*, **gryzešb̑* > **morišb* ‘you murder’, **nesèšb* ‘you carry’, **tręsèšb* ‘you agitate’, **gryzèšb* ‘you bite’);

(10) Late-Proto-Slavic accent retraction from vowels with non-acute intonation in medial syllables (affecting accentual paradigm b) and, consequently, the emergence of the Late-Proto-Slavic neo-acute toneme (PSl. **možěšb* **možète*; **blǫdišb* **blǫdite*, **nosišb* **nosite* > **možěšb* **možete* ‘you can’; **blǫdišb* **blǫdite* ‘you roam’, **nòsišb* **nòsite* ‘you carry’).

Vežljivost odrazov praslovanskega glagola **mysliti* v zgodovini izbranih slovanskih jezikov

Robert Grošelj

Cobiss: 1.01

V razpravi je analizirana vežljivost odrazov praslovanskega glagola **mysliti* v zgodovini izbranih slovanskih jezikov (slovenščina, stara cerkvena slovanščina, hrvaščina, srbsščina, češčina, poljščina in ruščina). Opredeljeni so pomeni glagolov, po pomenih so oblikovani pomenski in vezavnostni vzorci, določena je njihova stabilnost, razvojne značilnosti in medsebojna konkurenčna razmerja. Vežljivostne lastnosti glagolov so primerjane tudi medjezikovno.

Ključne besede: odrazi praslovanskega **mysliti*, vežljivost, vezava

The valency of reflexes of the Proto-Slavic verb **mysliti* in the history of selected Slavic languages

Abstract: This article analyzes the valency of reflexes of Proto-Slavic **mysliti* in the history of selected Slavic languages (Slovenian, Old Church Slavic, Croatian, Serbian, Czech, Polish, and Russian). It defines the meanings of verbs, semantic and government patterns are shaped based on these meanings, and it defines their stability, developmental characteristics, and competition with one another. The valency qualities of verbs are also compared between languages.

Keywords: reflexes of Proto-Slavic **mysliti*, valency, government

0 Uvod

V razpravi je predstavljen razvoj vežljivosti odrazov pslov. ***mysliti** v slovenščini, stari cerkveni slovanščini, hrvaščini, srbsščini, češčini, poljščini in ruščini. Na podlagi slovarskih del je opredeljeno pomenje odrazov pslov. ***mysliti** (t. i. medjezikovno primerljivi pomeni), s pomočjo korpusa, ki ga sestavljajo besedilni zgledi iz celotnega knjižnojezikovnega razvoja izbranih slovanskih jezikov, pa so določene vežljivostne značilnosti glagolov, kot se kažejo skozi zgodovino. Po posameznih pomenih glagolov so vzpostavljeni najprej pomenski in nato vezavnostni vzorci, določena je njihova stabilnost, razvojne značilnosti in medsebojna konkurenčna razmerja. Vežljivostne značilnosti glagolov so primerjane med seboj. Iz medjezikovne sopostavitve vzorcev se lahko izluščijo stabilni vzorci, ki zaznamujejo vse, več ali samo enega od slovanskih jezikov (skupaj s časovno opredelitvijo), izpostavljena pa je tudi relevantnost tistih nestabilnih vzorcev, ki se pojavljajo v več slovanskih jezikih.

Namena diahrona vežljivostne analize odrazov pslov. ***mysliti** v izbranih slovanskih jezikih sta dva: (1) dokazati, da z variiranjem pomena glagolov variirata

njihova vezljivost in vezava (prim. Žele 2003); (2) opozoriti na podobnosti in razlike vezljivostnih značilnosti odrazov pslov. *mysliti med slovanskimi jeziki (tudi zgodovinsko).¹

0.1 Gradivo in korpus

0.1.1 Gradivo razprave predstavljajo odrazi pslov. *mysliti (tudi *myslěti) v izbranih slov. jeziki: stsl. *мыслити*, sln. *mísliti*, srb./hrv. *mǐsliti*; češ. *myslet* (star. *myslit*), polj. *myśleć* (star. *myślic*); rus. *мыслить*. Poleg njih so v nekaterih slovanskih jeziki izpričane tudi modifikacijske izpeljanke (drugotni nedovršniki) tipa srb./hrv. *mísljati*, *mísljeti*, češ. *myslívati* (brez zgledov v analiziranih virih), polj. *myślać* in rus. *мысливати*, *мышливати* (obravnavani so posebej). Glagoli pomensko spadajo med mišljenjske, kot takšne pa se jih da opredeliti tudi etimološko.²

0.1.2 Korpus za vezljivostno analizo glagolov sestavljajo izpisi celotnih besedilnih zgledov iz slovarskih in neslovarskih del, ki pokrivajo ves knjižnojezikovni razvoj slovanskih jezikov.

Izpisani zgledi z izpričanimi vezljivostnimi značilnostmi glagolov so bili na podlagi uveljavljenih zapisov (prim. predvsem SPP) oblikovani v pomenske in vezavnostne vzorce, primerne za vezljivostno analizo.

0.2 Metode

0.2.1 Pomenska analiza glagolov izhaja iz pomenskih razlag v analiziranih slovarskih virih. Pomenske razlage se je skušalo uravnovežiti s preveritvijo besedilnih zgledov, poskus dopolnitve pa je slonel na sintagmatskem načelu slovarskega pomena: slovarski pomen izkazuje podredno razmerje pomenskih sestavin s skladenjsko vodilno **uvrščevalno pomensko sestavino (UPS)** in skladenjsko odvisnimi **razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS)**; Vidovič Muha 2000: 53).

Na ta način so se vzpostavili t. i. medjezikovno **primerljivi pomeni**, tj. pomeni z enako UPS in čim več prekrivnimi RPS, ki omogočajo primerjavo vezljivostnih značilnosti med slovanskimi jeziki.

Relativna razvrstitev pomenov temelji na kriteriju **pogostnosti**, sistematizacija zgledov, ki sledi zgodovinskorazvojnemu urejevalnemu načelu, pa omogoča opredelitev pomenov z vidika **časovne ustaljenosti** (v katerem obdobju se pomen pojavlja).

0.2.2 Vezljivostna analiza glagolov temelji na sodobnih vezljivostnih obravnavah (prim. Karolak 1984; VV 1987; Žele 2001). **Vezljivost** je zmožnost določene bese-

¹ Razprava je nastala na podlagi dela avtorjeve disertacije Vezava glagolov umevanja v slovanskih jeziki (2010; mentorici prof. dr. Alenka Šivic-Dular in prof. dr. Andreja Žele). Predhodna različica razprave je bila predstavljena na Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani 8. novembra 2010; diskutantom se zahvaljujem za nasvete in pripombe.

² **Etimološki komentar:** Pslov. *mǫslb, rod. *mǫsli in izsam.*mysliti, vzporedno *myslěti (A. Vaillant domneva, da je nedoločniška osnova na -ě- nadomestila starejšo na -i-; ĚSSJa 21: 43–44, 45–46); ide. *mūd^hsl(i)- ali *mūd^htl(i)- iz ide. baze meūd^h- 'paziti na, misliti na' (Snoj 2003: 404; ESJS: 508–509).

de (nosilca vezljivosti),³ da veže nase napovedljivo število vezljivostnih položajev – je napovedljivost/obveznost skladenjskih mest (nasproti **družljivosti**, ki označuje prosta mesta). Obvezna skladenjska mesta, ki so napovedljiva iz **pomenske usmerjenosti** glagola, so zasedena s t. i. določili v določeni slovnični obliki (strukturno-skladenjska vezljivost; Žele 2001: 13).⁴

Pomenska usmerjenost oz. **pomenskoskladenjska vezljivost** (z udeleženskimi vlogami) je lastnost nosilca vezljivosti, da s svojim pomenom jezikovno odraža določeno zunajjezikovno mikrosituacijo. Pomenske entitete, ki ustrezajo predmetnim ali abstraktnim sestavinam zunajjezikovne mikrosituacije, so **udeleženci**, medtem ko njihovo vsebinsko opredelitev pokrivajo **udeleženske vloge** (npr. Toporišič 1982: 21; SČ 1998: 38–41; prim. Orešnik 1992).

Na podlagi aktualizacije⁵ glagolskih pomenov v besedilnih zgledih so bile določene tudi pomenskoskladenjske značilnosti odrazov pslov. *mysliti v slovanskih jezikih: določeni so bili **udeleženci**, na podlagi glagolskih pomenov, pomenskih in skladenjsko-oblikovnih lastnosti udeležencev so se oblikovale **udeleženske vloge**. **Pomensko (vezljivostno) razmerje** med udeleženci, ki ga usmerja nosilec vezljivosti oz. usmerjenosti, ponazarjajo **pomenski (vezljivostni) vzorci**, npr. *nosilec* mišljenja – *vsebina*.

Pomenska usmerjenost se izrazno uresničuje v **strukturnoskladenjski vezljivosti**, ki je v raziskavi poimenovana **vezava** (po Dular 1982). Udeleženci se skladenjsko oz. besedilno realizirajo kot **določila**⁶ v določeni slovnični obliki (gre za oblikoslovne, oblikoskladenjske kategorije tipa sklon, nedoločnik, odvisnik itn.). Vezava je vpliv skladenjsko odločilnih slovskih lastnosti besedne podlage nosilca vezljivosti na izbiro kategorialnih (neslovskih) lastnosti določila (slovnična oblika) oz. predvidljivosti teh lastnosti na podlagi slovskih lastnosti nosilca vezljivosti (prir. po Dular 1982: 78).

Na osnovi ugotovljenih pomenskih (vezljivostnih) razmerij in udeležencev so se razkrile strukturnoskladenjske značilnosti odrazov pslov. *mysliti, tj. izpostavila so se **določila** oz. **določilne možnosti**. Vzporednost pomenskega in strukturnega vezljivostnega razmerja v okvirih posameznih pomenov je prikazana s pomočjo **vezavnostnih vzorcev**, ki predstavljajo formulski prikaz vseh določilnih realizacij pomena glagolskega leksema, npr. **Snom – VF – SENT**. V okvirih posameznih pomenov je bil določen časovni lok pojavljanja vzorca, njegova **stabilnost** oz. **ne-**

³ Najbolj tipični nosilci vezljivosti so glagoli, pridevniki (označujejo različna stanjska lastnostna razmerja), poleg njih pa še izglagolski in izpridevniški samostalniki (Žele 2001: 15).

⁴ Nepolnopomenski glagoli oz. glagoli v pomožniški vlogi kot slovničnofunkcijska jedra povedi lahko v okviru strukturnoskladenjske vezljivosti uvajajo samo neudeležensko povedkovodoločilno vezljivost (Žele 2001: 13).

⁵ Prim. pojmovanje (besedilne) aktualizacije pri R.-A. de Beaugrandu in W. U. Dresslerju (Beaugrande – Dressler 1992: 33).

⁶ Določila so lahko na levi ali desni strani jedra (nosilca vezljivosti). T. i. **levi vezljivosti** pripadajo določila v skladenjski funkciji osebka (v nekaterih vezljivostnih pristopih tudi logičnega osebka), medtem ko ostala določila pripadajo t. i. **desni vezljivosti** (prim. tovrstno ločevanje pri J. Toporišiču, npr. 1982: 82–119).

stabilnost, vzorci pa so bili glede na stabilnost primerjani med seboj.⁷ Na koncu so bile **vezljivostne značilnosti** glagolov primerjane tudi med jeziki.

1 Pomeni odrazov pslov. *mysliti v izbranih slovanskih jezikih

Odrazi pslov. ***mysliti** (gl. razdelek 0.1.1) izkazujejo tele medjezikovno primerljive pomene:⁸

Preglednica 1: Pomeni odrazov pslov. **mysliti* v izbranih slovanskih jezikih s časovno opredelitvijo

	stcsl.	sln.	srb./hrv.	češ.	polj.	rus.
(a) 'misliti, razmišljati'		16.–20. st.	(do) 15.–20. st.	(do) 16.–20. st.	(do) 16.–20. st.	11.–20. st.
(b) 'imeti namen, nameravati'		16.–20. st.	(do) 15.–20. st.	(do) 16.–20. st.	(do) 16.–20. st.	11.–20. st.
(c) 'misliti, snovati v škodo/korist'		16.–19. st.	16.–20. st.	(do) 16. st.	(do) 16.–18. st.	11.–18. st.
(d) 'skrbeti za; upoštevati'			16.–20. st.		16.–20. st.	
(e) 'pričakovati'			18. st.			

Preglednica 2: Pomeni izpeljank z **mysliti* v skladenjski podstavi v izbranih slovanskih jezikih s časovno opredelitvijo

	srb./hrv		polj.	rus.	
	mišljati	mišljeti	myšlać	мысливати	мысливати
(a) 'misliti, razmišljati'	19., 20. st.	19., 20. st.			
(b) 'imeti namen, nameravati'					17. st.
(c) 'misliti, snovati škodo /.../'			16. st.	16. st.	17. st.

⁷ Kot **stabilen vzorec** se obravnava gradivsko dobro izkazan vzorec, ki se pojavlja v načeloma daljšem časovnem obdobju (za krajše obdobje mora zadostiti pogoju zelo dobre gradivske izpričanosti). **Nestabilen vzorec** je gradivsko šibko izkazan vzorec, ki se pojavlja v krajšem časovnem obdobju; kot nestabilni se obravnavajo tudi vzorci, ki se pojavljajo v daljših obdobjih, a so izkazani s sporadičnimi, osamljenimi zgledi. – Ob relativno fragmentarnem korpusu je treba računati z neizkazovanjem vezljivostnih možnosti (tj. pomenskih in vezavnostnih vzorcev) v posameznih obdobjih. Tovrstne »pomenske praznine« se zapolnijo, če je vezljivostna možnost izkazana v prehodnih in poznejših obdobjih.

⁸ Pomeni so bili oblikovani na osnovi naslednjih del: **stcsl.** SJS II (247–248), SS (337); **sln.** Plet. I (580), SSKJ (557); **srb./hrv.** ARj VI (761–765, 773–774), RSHJ XII (635–637, 672), RSHKJ III (383–384), RHKKJ II (667–668); **češ.** Gebauer II (424–425), Jungmann II (524–525), Kott I (1093–1094), PSJČ II (1014–1015), SPP (109–110), SSpoj (140); **polj.** SlStp IV (374–377), SH6 XV (282–291), Linde III (183–184), SlWarsz II (1087), SJP IV (938–940); **rus.** SRja11–17 IX (332–333, 339), SRja18 XIII (96), Pušk II (648), SSRja VI (1420–1421).

2 Vezljivost odrazov pslov. *mysliti po posameznih pomenih

Odraze pslov. *mysliti v okviru leve vezljivosti zaznamuje **Snom** z oznako *človeško*; glagoli izkazujejo namreč pomene, ki so lastni človeški duševnosti in obnašanju.

2.1 Pomen (a) 'misliti, razmišljati'

Pomen (a) izkazujejo stesl. *мыслити*, sln. **misliti**, srb./hrv. **misliti**; češ. **myslet**, polj. **myśleć** in rus. **мыслить** (podobno velja za izpeljanki srb./hrv. **mišljati** in **mišljati**).

2.1.1 Pri pomenu (a) je vzpostavljen pomenski vzorec *nosilec mišljenja – vsebina*. Na podlagi gradiva sklepam, da sta med **stabilnimi (bolj stabilnimi) vezavnostnimi vzorci** dominantna **Snom – VF – Sak** in **Snom – VF – SENT**, ki se kontinuirano pojavljata v **vseh izbranih slovanskih jezikih** (do sodobnosti). Določili **Sak**, **SENT** bi lahko v opredeljenem pomenu obveljali za najbolj ustaljeni obliki za izražanje *vsebine* mišljenja. Na mestu **Sak** se razvojno uveljavljajo zaimenske oblike ali samostalniki ekstenzivnega pomena (v vlogi *teme* mišljenja **Sak** nadomeščajo predložnosklonske oblike, prim. za rus. Popova 1978: 349–350).⁹

Med vezavnostnimi vzorci, ki so stabilni v **vsaj dveh jezikih**, se pojavljata srb./hrv., rus. (do sodobnosti), češ., polj. (do vključno 19. st.) **Snom – VF – oSlok** (nestabilen v stesl., sln. 20. st.) in sln., srb./hrv., češ. (do sodobnosti) **Snom – VF – naSak** (nestabilen v polj. 16. st., rus. 17. st.; ni izkazan v stesl.).¹⁰ Določilo **oSlok** se v sln. in hrv. jeziku uveljavi šele v 19. st., ko izpodrine določilo **odSgen** (prisotno narečno). Vezavnostni vzorec **Snom – VF – PG** s stilistično zaznamovanim določilom **PG** je stabilen v sln. in polj. (do sodobnosti; nestabilen v stesl., srb./hrv. 20. st., rus. 19.–20. st., ne izkazuje ga češ.). Zanimiv je tudi v sln. in češ. stabilni vzorec **Snom – VF – ADV** (do sodobnosti; nestabilen v srb./hrv. 18.–20. st., polj. 17.–19. st., rus. 19.–20. st.), v katerem ima **ADV** vlogo t. i. nadomestnega določila. **ADV** se v vlogi t. i. nadomestnega določila pojavlja tudi kot del desnih določilnih možnosti (**Sak***). Določilo **Sak*** *neeksplicitno* vsebino na poseben način nominalizira in se tako približuje vlogi predmetnega določila **Sak**; posledica tega približevanja je prekrivnost z zaimenskimi neprislovnimi prvinami, ki so torej potencialno zamenljive s kakovostnimi zaimenskimi prislovi, prim. *To mislim o njem* → *Tako mislim o njem* itn.¹¹

⁹ Nestabilnost vzorca **Snom – VF – SENT** (enako velja tudi za **Snom – VF**) v primeru srb./hrv. izpeljank **mišljati** in **mišljati** (19.–20. st.) je posledica slabe gradivske zastopanosti.

¹⁰ Določilo **oSlok** je označeno kot siže (*o kom kdo misli?*), izhodiščno ga verjetno zaznamuje pomen 'okoli' (Herodes 1963: 345; Kopečný 1973: 132); izhodiščni pomen zveze **naSak** je bil smernostni, namerni (Kopečný 1973: 117–118).

¹¹ Oznaka **Sak*** zastopa prislovne in sopomenske neprislovne oblike, ki besedilno nadomeščajo kompleksnejše določilo z *vsebinsko* udeležensko vlogo. Pritegnitev neprislovnih oblik v skupino upravičujeta pojavljanje v enakih vezljivostnih kontekstih (vezavnostnih vzorcih) in zamenljivost s prislovnimi določili. – Zgradbe tipa *mislimi dobro o njem*, *mislimi dobro komu* kažejo na nadomestno vlogo **Sak***: slednji izhodiščno nastopa kot lastnostni modifikator verjetno propozicijskega **SENT**, prim. *Mislim o njem*, [*da je uspešen, da je pošten* itn.] → [to je *dobro*] → *Mislim o njem dobro*; *Mislim mu*

Med vezavnostnimi vzorci, ki so stabilni v **posameznih jezikih**, je treba izpostaviti **Snom – VF – INF**, ki je gradivsko stabilen samo v rus. (do 18. st.), a se kot nestabilen pojavlja v starejših obdobjih drugih jezikov (stcsl., sln. 19. st., srb./hrv. 16.–19. st., češ. 16. st., polj. 17.–19. st.); v časovni perspektivi se **INF** (enakost osebka glavnega in odvisnega stavka) umika določilu **SENT**. V srb./hrv. je stabilen vzorec **Snom – VF – zaSak** (16.–19. st.; nestabilen v polj. do 16. st.), pri čemer ima **zaSak** izhodiščno smernostni pomen (Kopečný 1973: 283–284),¹² v polj. pa **Snom – VF – nadSins** (16.–20. st.), ki verjetno ustreza intenzivnejši *mišljenjski* dejavnosti (izhodiščno potek ‘nad’ čim; Kopečný 1973: 124).

Primeri: Snom – VF – Sak (stcsl. вѣскъжъ вѣ мѣслинтѣ зъло вѣ срдцихъ вашихъ [Mt 9,4] M; **sln. 16. st.** *Sakaj GOSPVD eno rejzh misli*, [...] [Jer 51,12] DB; **20. st.** *Očeta mislim, ne tebe*. SSKJ; **srb./hrv. 16. st.** *Kada [...] misli (grješnik) Božje milosrdje i dobru*. [Naručn. 54^b] ARj VI; **20. st.** *Ne zna se, je li htio da se prikaže dostojan ili je mislio svoje prijašnje misli*. [Kaleb] Benešić; **češ. stčes.** *abych myslil mluvy tvé ut meditarer eloquia tua* [ŽWittb. 118.148] Gebauer II; **20. st.** *Jaké staré řády a mravy to myslíte? zeptal se sedláka*. [Herb.] PSJČ II; **polj. stpolj.** *Wszystek dzen mislił nieprawdę izók twoy* [Fl 51.2 (sim. Puł)] SłStp IV; **19. st.** [...] *Tyloko coś myśli głęboko*. [Dud 67–8] Mick IV; **rus. 11.–14. st.** *Сръце мжжж да мыслить правьдънаа*. [Панд. Ант. 11в. (Амф.)] Srezn II; **19.–20. st.** *Скажете, [...] в таком ли виде вы себе мыслите социальную „катастрофу“ [...] [Плеханов, За что нам его благодарить?] SSRja VI*; **Snom – VF – SENT** (stcsl. чѣто мѣслинтѣ вѣ сѣвѣ маловѣри . чѣко хлѣбъ не вѣзастѣ [Mt 16.8] M; **sln. 16. st.** *Iest mišlim pak, tu je moj marter, jest ga moram trpěti*. [Jer 10.19] DB; **20. st.** *Misli, da bi ga morali bolje plaćati*. VSSG; **srb./hrv. 16. st.** *Mišljaše, koje bi onoj pozdravljenje*. [N. Ranjina 16^a] ARj VI; **20. st.** *И он ѿоче мислиѿи ѿреко којеѿ ће љекара оѿиѿиу у болницу*. [Калеб 3, 38] RSHJ XII; **češ. stčes.** *I mé srdce myslí, že se jest upevnila, neb tiho na mně její dobrota zaslúžila*. [Hynek z Poděbrad, Neuberský sborník] Vokabulář; **20. st.** *Alena už myslela jen na to, že má zítra odejít*. SPP; **polj. stpolj.** *(Maria) [...] myszlyła, yakye by tho bylo posdrovyenye* [EwZam 288] SłStp IV; **20. st.** [...] *nie myślęć o tym, co minęło!* [IWASZ. J. Wiersze 200] SJP IV; **rus. 11.–14. st.** *Тако же и сему тому (Святополку) подобно явиса ѣму, мышлащю оубо ѣму, како и кымъ образомъ погубить бра^m своего Бориса*. [Нест. Бор. Гл. 16] Srezn II; **19.–20. st.** *Я мыслил, будет ли счастлива моя приятельница Марья Петровна*. [Гог. Письмо М. П. Балабиной] SSRja VI; **Snom – VF – oSlok** (stcsl. и то вьсѣгда виднѣть . о немъже беспрестани мѣслинтѣ [Bes] SJS II; **sln. 20. st.** *Mislijo o počitnicah v tujini*. [prim. Dular 1982: 191]; **srb./hrv. 15. st.** ... *o vašem zlu ne misli razvě o vsakomь добрѣ i počenju*. [Spom. sr. 1, 35] ARj VI; **20. st.** *Софка није*

[*dobre stvari*] → *Mislim mu dobro*. V teh primerih nastopa *dobro* na mestu določila (še bolj razvidno v zgradbah *misliti tako* z zaimenskim prislovom), pri čemer slednjega na poseben način nominalizira (tudi zato oznaka **Sak***). V razmerju *misliti dobro, tekoče, resno* ↔ *misliti dobro, slabo o njem*; *misliti mu dobro, slabo* postane razviden sinkretizem **ADV**, ki ima lahko vlogo lastnostnega modifikatorja ali določila (gl. tudi razdelka 2.1.3 in 2.3.1).

¹² Določilo **zaSak** je v polj. verjetno za kalk po lat. vzoru, prim. *cogitabo pro peccato meo* (Vulgata).

волела да о ѿим својим ѿрецима мисли. [Станк. Б. 3, 18] RSHJ XII; **češ. stčēš.** *Panku, mysl o sobě spíše!* [Hrad. 143a] Gebauer II; **19. st.** [...] *když jsme svorně spolu v míru žili, nemyslíce o loučení žádném.* [Pflug.] PSJČ II; **polj. stpolj.** *Rospamyotaj syø na dawne dny, mysl o kaszdich narodzech* [BZ Deut 32.7] SłStp IV; **20. st.** *Myślałam o twoim uśmiechu.* [Zaron 1980: 88]; **rus. 11.–14. st.** *О нѣмъ же паче мыслимъ.* [Гр. Наз. 11в. 41] Srezn II; **19.–20. st.** *М. о путешествии.* (Ožegov); **Snom – VF – naSak (sln. 16. st.** *Ieft mišlim na te stare dny, pèrvih lejt.* [Ps 77.6] DB; **20. st.** *Mislil je na bolečine.* SSKJ; **srb./hrv. 16. st.** *I misleć na dila od tvojijeh ruk svetijeh.* [N. Dimitrović 79] ARj VI; **20. st.** *За вас је [...] ѿрошлостіу на коју не мислише, онај исіторијски час [...].* [Петр. В. 8, 82] RSHJ XII; **češ. stčēš.** *(Arnošt) na pomstu myšleše* [Baw. 90a] Gebauer II; **20. st.** *Když potom pustila kolovrat, trhala se ji nit – neboť nemyslila na práci.* [Herb.] PSJČ II; **polj. 16. st.** *myšlilem ná to częstokroć [...]* [Górndworz H5] Sł16 XV; **rus. 17. st.** *и на то мыслят чтоб имъ море от воров и разбоиников очисти(м) VK II, 73.524* [Maier 2006: 62]; **Snom – VF – PG (stcsl. i мьшлѣаше въ себѣ глѣд . что сѣтвориж** [L 12.17] M; **sln. 16. st.** *Sakaj on je taku mišlil: Lahkaj bi on tudi kej mogel vmreči, kakòr njegovi bratje.* [1 Mz 38,11] DB; **19. st.** *In je mislil sam per sebi, rekoč: Kaj bom storil, ker nimam, kamor bi svoje perdelke spravil?* [L 12.17] W; **srb./hrv. 20. st.** *Mislit ćemo: sami smo – samo da plovimo!* [Nikolić] Benešić; **polj. 16. st.** *Myśle: co będzie prze Bóg?* [GošCast 20] Sł16 XV; **19.–20. st.** *Wybiega Rymwid, a myśli po drodze: »Gdzie idę, po co? [...].«* [MICK. Graż. 32] SJP IV; **rus. 19. st.** [...] *мыслим он: „Неужто вправду я влюблен? ...“* [ГН 220] Pušk II; **Snom – VF – ADV (sln. 18. st.** *Ampak de bóte popólnoma enaku mišlili, inu mejnili.* [1 Kor 1,10] Jap; **19. st.** *In ko je Jezus zdajci v svojim duhu spoznal, de sami per sebi takó mislijo,* [...] [Mr 2,8] W; **srb./hrv. 20. st.** *Ja mislim drugačije. Šonje;* **češ. 17. st.** *Gestli co haněti se má, at' se děge v oči, a to s swobodnau řečj, gak mysljš.* [Com. jan. 920] Jungmann II; **20. st.** *Marcela rozhodně myslí jinak než já.* SSpoj; **polj. 17. st.** *Mowilem ci prawda że się boię alem przecię inaczej myślał.* SłJChP I; **19. st.** *Ješli brat tak myśli, Tém lepiej* [PT III 414–5] Mick IV; **rus. 19.–20. st.** *Глеб Мыронич, как мыслишь ты?* [А. К. Толст. Посадник SSRja VI]; **Snom – VF – INF (stcsl. и пидатъ ни глаголати ни слышати можааше . сѣкоу пьинааго ради мѣтежа . и жсовица мьшлѣаше бѣти** Supr 434.2–4; **sln. 19. st.** *Tako, kdor misli trdo stati, pade [...]* [Prva ljubezen] Preš; **srb./hrv. 16. st.** *Ter mišljah prije doć na svrhu života.* [N. Nalješković 2, 49] ARj VI; **19. st.** *Kako oдох из слободних зорах, мишљах у њих Српсѣиво осѣауишю.* [Пј. 53, 1–2] Njogoš I; **češ. 16. st.** *A myslime ty bez viny býti?* Br. [Zikmund 1863: 414]; **polj. 19. st.** *On, nie znając świata, Myśli żyć w sercu żony, przyjaciela, brata:* [Dumania 43–4] Mick IV; **rus. 11.–14. st.** *ѿтоудоу же придоша ниже Коучелемина мыслище коудѣ преити рѣкою Днѣстръ.* [ЛII ок. 1425, 250 (1213)] SDRja11–14 V; **18. st.** *Иль быв соперник мой он равен мнѣ быть мыслит?* [Княж. Хваст. 81] SRja18 XIII; **Snom – VF – zaSak (srb./hrv. 16. st.** *Ne misli za tuj stvar.* [N. Nalješković 1, 220] ARj VI; **19. st.** *Te ne sluša cara čestitoga, za vezire nikad i ne misli.* [Nar. pjes. vuk 2, 266]; **polj. 16. st.** [...] *y będą myślił zá grzech moy* [Leop Ps 37,19] Sł16 XV); **Snom – VF – nadSins (polj. 16. st.** *Długom myślił nád tym słowem* [Mącz 14c] Sł16 XV; **20. st.** *Im więcej myślał nad obecnym swym położeniem [...]* [KACZK. Olbracht. III, 167] SJP IV).

Preostali vezavnostni vzorci, ki ustrezajo zgornjemu pomenskemu razmerju, so **ne-stabilni** in so se večinoma pojavljali v starejših obdobjih: v sln. (10., 16. st.) in srb./hrv. (16. st.) se pojavlja **Snom – VF – kSdat**; v sln. še **Snom – VF – vSak** (19. st.), **Snom – VF – poSlok** (16., 19. st.), v srb./hrv. **Snom – VF – odSgen** (17.–19. st.), **Snom – VF – (s)vrh(u)Sgen** (16.–18. st.), **Snom – VF – zaSins** (18. st.), v češ. **Snom – VF – přesSak** (19. st.), **Snom – VF – Part** (stčeš.), v polj. **Snom – VF – Sins** in **Snom – VF – wSlok** (stpolj.), v rus. pa **Snom – VF – proSak** (17. st.).

Določilo **kSdat** zaznamuje izhodiščno smernostni pomen (Kopečný 1973: 101); v primeru sln. (16. st.) je treba opozoriti na možno kalkiranost določila (*k'fvojmju predanimu blagu mifliti* Ezk 7,13 DB – *zu seinem verkeuften Gut [...] trachten* Luter); za podoben pomen gre tudi v primeru sln. **vSak** (možna kontaminacija z **verjeti, verovati v koga**) in **poSlok** (na kalkiranost opozarjajo ujemanja tipa *Ona mifli po eni Nyvi* Prg 31,16 DB – [...] *denkt an einem Acher* Luter). Tudi pri srb./hrv. določilih **odSgen** in **(s)vrh(u)Sgen** je treba opozoriti na verjetno kalkiranost: v primeru **odSgen** gre domnevno za it. vpliv,¹³ zveza **(s)vrh(u)Sgen** pa naj bi bila skladijski kalk po lat. **super + ablativ** (v kajk. knj. jeziku tudi vpliv nem. **über + Sgen**). V vlogi *razmernega vsebinskega udeleženca* je do polovice 19. st. v vseh treh nar. skupinah hrv. jezika prevladovalo določilo **odSgen**, v 19. st. pa je v skupni sbh. normi prevladalo **oSlok** (**odSgen** se je obravnavalo – napačno – kot kajkavizem; Hudeček 2003: 113–117, 125–126). Določilo **zaSins** z izhodiščno nesmernostnim krajevnim pomenom 'hinter' (Kopečný 1973: 283–284) je daleč redkejše od sopomenskega **zaSak**. Češ. določilo **přesSak** se je pojavljalo v češ. pog. jeziku 19. st., kar potrjuje V. Zikmund (1863: 206).¹⁴ Stčeš. določilo **Part**, ki je funkcijsko ustrezalo *vsebinskemu* odvisniku z veznikom *že* (stčeš. *by*), nadomestita **INF** ali **míti + INF** (Trávníček 1956: 185–186; HMČ: 365–367). Stpolj. določili **Sins**, **wSlok** sta domnevno kalka po lat. (**Sins** – *in consiliis quibus cogitant* Vulgata; **wSlok** – *meditabor in te* Vulgata). Rus. določilo **proSak** v vlogi t. i. *deliberativnega* predmeta (izhodiščno pomen ozira, smernosti; Kopečný 1973: 217) se je v strus. pojavljalo predvsem v besedilih pogovornega tipa (Popova 1978: 349), konkuriralo mu je dominantnejše določilo **oSlok** (Preobraženska 1968: 213). Čeprav naj bi bila zveza **proSak** s tem pomenom v regresiji, pa jo danes ohranjajo rus. narečja, pogovorni in tudi knj. jezik, prim. *думать про друга* (Lomtev 1956: 418; RS 1980: 448).

Primeri: **Snom – VF – kSdat** (sln. 10. st. *Da c tomu dini, zinzi, muzlite, ide ne camo ze vcloniti, nu ge pred bosima osima stat i zio prio imeti, iuse gezim bovvedal*. BS II, 83–88; srb./hrv. 16. st. [...] *vazda kada budeš misliti k rajju, ne ćeš biti u pustinju*. [Starine 1, 229] ARj VI); **Snom – VF – vSak** (sln. 19. st.

¹³ Zanimiv je komentar F. Kopečnega (1973: 154), ki opozarja, da predmetni **otbSgen** 'o' v stčeš., v dluž. (manj gluž.), v sln., v csl. in v stsbh. govori v prid tezi, da gre za latinizem, ki je bil v prostorih germansko-slovanskega jezikovnega stika podprt z vplivom nemščine (torej ne gre za čisti *germanizem*, kot je domneval J. Gebauer). Zgodovinskojezikovno je primaren ločilniški pomen zveze **otbSgen** (prim. Kopečný 1973: 150).

¹⁴ Predložna zveza **přesSak** je v vlogi določila zgornjega tipa češ. narečni germanizem, prim. nem. **überSak** (Kopečný 1973: 176).

Na vsih svojih potih misli v njega [...]. [Prg 3,6] W); **Snom – VF – poSlok** (sln. 16. st. *Vy, kir* [...] *vfelej le po krivizhnim gospodovanju miſlite*, [...]. [AM 6,3] DB); **Snom – VF – odSgen** (srb./hrv. 17. st. *Koji su od stvarih nebeskih brez pristanka mislili i one promišljali*. [A. Georgiceo pril. 5] ARj VI); **Snom – VF – (s)vrh(u)Sgen** (srb./hrv. 18. st. *Poče misliti svrhu ona dva čovika*. [P. Maccukat 18] ARj VI); **Snom – VF – zaSins** (srb./hrv. 18. st. *Veće misli za dobiti vjekovitom neg' za kratkom i vremenitom*. [B. Zuzeri 66] ARj VI); **Snom – VF – přesSak** (češ. 19. st. *mluviti přes ctnost' místo mluviti o ctnosti*« [Zikmund 1863: 206]); **Snom – VF – Part** (stčeš. *mysléch ležě sám jediný* Alx [HMC: 365]); **Snom – VF – Sins** (stpolj. *Lapaio ie w radach, gimisz mislo* [F1 9.22] StStp IV); **Snom – VF – wSlok** (stpolj. *W iutrzni bodo mislicz w tobe* [F1 62.7] StStp IV); **Snom – VF – proSak** (rus. 17. st. [...] *то(л)ко мудрые люди про то иноко мыслят* VK I, 25.4 [Maier 2006: 61]).

2.1.2 V pomenu (a) se vzpostavlja tudi pomensko razmerje med *nosilcem mišljenjskega procesa in procesom samim* (izražanje mišljenjske sposobnosti).

Stabilen vezavnostni vzorec, ki ga (z izjemo stesl.) do sodobnosti potrjujejo analizirani jeziki, je **Snom – VF**.¹⁵

Primeri: Snom – VF (sln. 18. st. *Jeſt fim po nozhi v' mojim ſerzi miſlil, inu premiſhlöval, inu jam ſebe iſpraſhöval*. [Ps 76,7] Jap; 20. st. *Dolgo ni mogel misliti*. SSKJ; **srb./hrv. 16. st.** *Kada bjeſh mlad, govorah kako mlad, mudrovah kako mlad i miſljah kako mlad*. [N. Ranjina 36^b] ARj VI; 20. st. *Мислио је сѣоро, ѿемељуйѿо*. [Донч. И. 1, 22] RSHJ XII; **češ. stčeš.** *Lidé myſlyly sú cogitaverunt* [ŽWittb. 2.1] Gebauer II; 20. st. *Karla nemyslela, už nebyla schopná*. SPP; **polj. stpolj.** *Mislil iesm v noczi z serczem mogim y scuszał iesm se* [F1 76.6] StStp IV; 20. st. *Gdzie obywatela [...] nie myſłq, tam państwa upadek bliſki*. [KRAS. Podstoli 76] SJP IV; **rus. 18. st.** *Ничего не может быть страннѣ как утверждать, что материя может мыслить*. [Эйлер ПП II 2] SRja18 XIII; **19.–20. st.** [...] *он научил меня мыслить*. [Колес. Нов. Пути] SSRja VI).

2.1.3 Pomen (a) odpira tudi možnost pomenskega vzorca *nosilec mišljenja – razmerni vsebinski udeleženeec – vsebina* (tudi *misliti – o kom, čem – kaj, kako*); *nosilec mišljenja pripiše razmernemu vsebinskemu udeležencu določeno vsebino*.

Stabilni vezavnostni vzorci, ki ustrezajo pomenskemu razmerju, so izkazani le v posameznih jezikih, prim. sln. **Snom – VF – odSgen // oSlok – Sak*** in **Snom – VF – odSgen // oSlok – SENT**. Vzorci so označeni kot stabilni, čeprav je stabilno pravzaprav vezljivostno razmerje.¹⁶ V sln. pride pri določilu na mestu *razmernega*

¹⁵ Gre za sistemsko nerealizacijo določil, ne pa kontekstualni izpust ali absolutno rabo glagola.

¹⁶ Vzorce **Snom – VF – odSgen // oSlok – Sak*** in **Snom – VF – odSgen // oSlok – SENT** sem označil kot stabilne samo v sln. Medtem ko se vzorca z **odSgen** pojavljata samo v sln., pa se **Snom – VF – oSlok – Sak*** kot nestabilen pojavlja še v **srb./hrv.** (19.–20. st.), **češ.** (19. st.), **polj.** (16.–19. st.) in **rus.** (18. st.), vzorec **Snom – VF – oSlok – SENT** pa v **srb./hrv.** (19. st.) in **polj.** (16. st.).

vsebinskega udeleženca v 19. st. do zamenjave: **odSgen** zamenja **oSlok** (kot kaže, se **oSlok** v tej udeleženski vlogi pred 2. pol. 19. st. ne pojavlja).¹⁷

Primeri: **Snom – VF – odSgen – Sak*** (sln. 18. st. *Al sa obóje bódo po saflushénju prejëli, sa tó, ker fo od Bogá hudú mišlili, inu na malike deršhali [...].* [Mdr 14,30] Jap; **19. st.** *Mislite dobro od Gospoda, in išite ga s priprostim sercam [...].* [Mdr 1,1] W); **Snom – VF – oSlok – Sak*** (sln. 19. st. *kako misliš o tej stvarì?* Plet. 1); **20. st.** *Večina misli o tem drugače.* VSSG; **srb./hrv. 20. st.** *Ex, бoльe сам мислио о њeđовој њамeтѣи но цѣио она заслужује.* [Тос. Д. 2, 123] RSHJ XII; **češ. 19. st.** *Chcete-li vědět, co o ní myslím, povím Vám to, jest docela protivná.* [Slád.] PSJČ II; **polj. 16. st.** *A wieźli ty co ia o tobie y o innych myśle?* [SkarŻyw 196] Sł16 XV; **rus. 18. st.** [...] *накажу ego моею нѣжнѣйшею ласкою, дав ему возчувствовать, коль ложно он мыслит обомнѣ.* [Безбожн. 75] SRja18 XIII); **Snom – VF – odSgen – SENT** (sln. 16. st. *KAdar [...] fo vfi v 'fvoim ferci mišlili od Ioannefa, aku bi lahkaj on Criftus bil, [...].* [Lk 3,15] DB; **19. st.** [...] *sim derzen proti enim, kteri mislijo od nas, de kakor po mesu delamo.* [2 Kor 10,2] W); **Snom – VF – oSlok – SENT** (sln. 20. st. *Mislil sem o Mariji, da bo šele jutri prišla domov.* [prim. Dular 1982: 205]); **srb./hrv. 19. st.** *Ne misli sam o sebi da si mudar.* [Prič. 3, 7] RHJ; **polj. 16. st.** *ze per iusta media o sobie nie myslemy by nam nie miano tego dzierzec co Hetman obiecal* [ActReg 89] Sł16 XV).

Drugi vezavnostni vzorci so **nestabilni**: v sln. **Snom – VF – naSak – SENT** (16. st.), v srb./hrv. **Snom – VF – zaSak – Sak*** // **SENT** (19. st.), v polj. **Snom – VF – okołoSgen – Sak** (16. st.; določilo **okołoSgen** zaznamuje izhodiščno krajevni pomen 'okoli', na kar se navezuje oziralnost; Pisarkowa 1984: 108), v rus. **Snom – VF – proSak – Sak*** (17. st.). Več o določilih z vloge **razmernega vsebinskega udeleženca** in **Sak*** v razdelku 2.1.1.

Primeri: **Snom – VF – naSak – SENT** (sln. 16. st. *On bo na fvoje Iunake mišlil: Ali vřaj bodo tiřti padli, kamer kuli bodo hotéli pojti [...].* [Nah 2,5] DB); **Snom – VF – zaSak – Sak*** (srb./hrv. 19. st. *A vidjećete [...] šta ja mislim za današnji zagrebački pravopis.* [Vuk slav. bibl. 1, 91] ARj VI); **Snom – VF – zaSak – SENT** (srb./hrv. 19. st. *Ostane jedna sablja, za koju su gdekoji od njih mislili da vredi mnogo novaca.* [Npr. 171] RHJ); **Snom – VF – okołoSgen – Sak** (polj. 16. st. *coš Bofkiego około Mefřafřá [...] cžytał y myšlil [...].* *Náthánáel* [SkarŻyw 383] Sł16 XV); **Snom – VF – proSak – Sak*** (rus. 17. st. *a čo pro to мысли(m) čo под Кoлываньe в такое студена[e] погоде (sic!) пала туча мух на снѣзь [...].* VK II, 43.269 [Maier 2006: 61]).

2.1.4 Četrty pomenski vzorec, ki se vzpostavlja v primeru pomena **(a)**, je **nosilec mišljenja – prizadeto – vsebina**; **nosilec mišljenja** pripiše **vsebinskemu udeležencu** (tip **prizadeto**) določeno **vsebino**, **lastnost** prek **predikativnega stavčnega člena**.

¹⁷ Podobna sprememba nastopi tudi v hrv. knj. jeziku z vzpostavitvijo sbh. knjižne norme na širši štokavski osnovi v drugi polovici 19. st. (prim. Hudeček 2003: 125–126).

Vsi vezavnostni vzorci, ki ustrezajo pomenskemu razmerju, so **nestabilni** in se pojavljajo le v **posameznih jezikih**: stesl. **Snom – VF – Sdat – INF**,¹⁸ srb./hrv. **Snom – VF – Sak – Sins** (20. st.), **Snom – VF – Sak – SENT** (18.–19. st.).

Zgradba **Sdat – INF** (*dativus cum infinitivo*) se pojavlja v stesl. kot prevodna ustreznica gr. *accusativus cum infinitivo*, vendar je zasidrana v slovanskem jezikovnem sistemu; njeno izhodišče je dajalnik kot t. i. *casus coniunctus*, ki ima vlogo logičnega osebka brezosebnih zgradb oz. drugega predmeta ter logičnega osebka nedoločniškega polstavka v zgradbah tipa **ѣмоу достоитъ прити* ali **пове- лѣ ѣмоу прити* (Večerka 2002: 444–445). V primeru **Sdat – INF** je **Sdat** *casus non coniunctus*, tj. glagol (*мыслити*) se z njim ne veže, temveč mu je (verjetno prek etimološkega pomena ciljnosti) pripisana vloga *prejemnika* propozicijske vsebine, izražene z določilom **INF**; **Sdat** je koreferenčen z neizraženim osebkom povedka.¹⁹ Določilo **Sins**, ki naj bi se etimološko povezovalo z orodnikom »osnovne značilnosti«, v srb./hrv. (sploh glede na češ., polj., rus.) ni dobro razvito in je v upadu (velja za 20. st.); nadomeščajo ga **Snom**, **Sak** in predložnosklonske oblike (Ivić 1954: 156–158). Določilna možnost **Sak – SENT** je v starejših obdobjih predstavljala sinonimno možnost k **Sak – Part** in **Sak – INF**, pozneje pa naj bi ju nadomestila (Zima 1887: 309–312, 319; Grickat 1975: 175–178). Na podlagi razmerja vezljivostne sinonimije in razvoja se sklepa, da **Sak – SENT** ne predstavlja *prolepse*, temveč je njeno določilo **SENT** dvojne narave: je izjavni odvisnik, pomensko pa tudi prilastek predmeta (Grickat 1975: 177–178).

Primeri: Snom – VF – Sdat – INF (stesl. *мыслимъ бо, оправдѣти сѧ вѣроу чл(с)в(ѣ)коу възъ дѣлѣ закона* [R 3.28 Christ Ochr] SJS II); **Snom – VF – Sak – Sins** (srb./hrv. 20. st. *Не знам ни сам, заштоо си тиу гјевојку тиоу красном мислим.* [Маж. Ф. 1, 12] RSHJ XII); **Snom – VF – Sak – SENT** (srb./hrv. 19. st. *Budala kad čuti, misle ga da je mudar.* [Nar. posl. vuk 30] ARJ VI).

2.1.5 Pomen (a) kaže tudi na vezljivostno možnost, ko *nosilec* mišljenja vzpostavlja pojasnjevalno pomensko razmerje med *vsebinskim* in *razmernim* udeležencem, prim. *misliti – kaj, kako – s čim*.

Pomenskemu razmerju ustrezajo **nestabilni vezavnostni vzorci**, ki se pojavljajo le v posameznih jezikih: srb./hrv. **Snom – VF – Sak – podSins**, **Snom – VF – SENT – sSins** (19. st.), češ. **Snom – VF – Sak – Sins** (20. st.).

Določila v vlogi *razmernega* udeleženca kažejo na izhodiščno različne pomen: v primeru **podSins** krajevni 'sub/unter/beneath' (Kopečný 1973: 192–195) – predložna zveza ob t. i. *mentalnih* glagolih označuje odnos med prekrivnimi pred-

¹⁸ V omenjenem vezavnostnem vzorcu se določilo **Sdat** približuje udeleženski vlogi prejemnika.

¹⁹ Razmerje med *prejemnikom* in *vsebino* je vzpostavljeno prek glagola umevanja. Kot prevodna ustreznica gr. *accusativus cum infinitivo* je stesl. *dativus cum infinitivo* pogostejši od *accusativus cum infinitivo* ali *accusativus cum participio*; v nasprotju s slednjimi pa ga zaznamuje še »zusätzliche modale Schattierung der Gehörigkeit und/oder Schicklichkeit« (Večerka 1996: 196).

meti oz. pojmi (Stevanović 1969: 461–462; Silić – Pranjković 2005: 239); v primeru **sSins** sociativni pomen (Ivić 1954: 175–178), prim. razmerje *kaj delati s čim* → *kaj misliti s čim*; v primeru češ. **Sins** pa domnevam izhodiščno sredstveni pomen (prim. Gebauer 1929: 402; EŠČ: 182).

Primeri: Snom – VF – Sak – podSins (srb./hrv. 19. st. *Нико нас не приморава, да мислимо њод једним од оне двојице рашких велможа кнеза Лазара*. [Рув. И. 2, 42] RSHJ XII); **Snom – VF – SENT – sSins** (srb./hrv. 19. st. *I s onijem riječima [...] ja sam upravo mislio, da bi članovi društva najprije sami počeli učiti*. [Vuk pisma 24] ARj VI); **Snom – VF – Sak – Sins** (češ. 20. st. *Co přesně myslíte výrazem technologie?* SSPoj).

2.2 Pomen (b) ‘imeti namen, nameravati’

Pomen (b) izkazujejo stcsl. *мыслити*, sln. **misлити**, srb./hrv. **misлити**; češ. **myslet**, polj. **myśleć** in rus. **мыслить** (podobno velja tudi za izpeljanko rus. **мышливати**).

Med pomenskimi lastnostmi glagolov je treba izpostaviti podpomen ‘prizadevati si za’ v primeru češ. **myslet**, ki vpliva na vezljivostne lastnosti.

2.2.1 V primeru pomena (b) je vzpostavljen pomenski vzorec *nosilec namere – vsebina*.

Na podlagi gradiva sklepam, da ima med **stabilnimi (bolj stabilnimi) vezavnostnimi vzorci** dominantno vlogo **Snom – VF – INF**, ki se kontinuirano pojavlja v vseh analiziranih jezikih (do sodobnosti); **INF** je torej tipično določilo za izražanje *vsebinsko-namernega* udeleženca (propozicijskega tipa).²⁰

Samo v srb./hrv. sta stabilna vzorca **Snom – VF – Sak** (16.–19. st.; nestabilen v stcsl., češ. 18.–19. st., rus. 14. st.) ter **Snom – VF – daSENT** (16.–20. st.). Medtem ko določilo **Sak** verjetno nastopa v vezavnostnem vzorcu kot nevtralen premi predmet, pa je določilo **daSENT** sistemska ustreznica **INF** na vzh. delu srb./hrv. govornega področja ob glagolih, ki kažejo na pomožniško vlogo (prim. pomene ‘moči’, ‘imeti sposobnost, znanje’ ali ‘nameravati’; prim. Ivić 1972; Sintaksa 2005: 324–329).

Primeri: Snom – VF – INF (stcsl. *плачѣтъ сѧ . и толика добра винъ’ника поговѣвити мыслѣтъ* Supr 386.22–24; **sln. 16. st.** *Inu jeſt ſim miſlil tebi zhaſt iſkaſati* [...]. [4 Mz 24,11] DB; **20. st.** *Misli kupiti to blago*. VSSG; **srb./hrv. 15. st.** *Dori jedanъ naſъ теѣе* [...] *ne miſlimo umъknuti*. [Spom. sr. 1, 39] ARj VI; **20. st.** *Они мисле своју кћер гаѣи у учиѣельску школу*. [Козарч. 2, 209] RSHJ XII; **češ. stčes. Jehož** (*Krista, já*) *nynie myſlym* [...] *přijímati* [Modl. 27a] Gebauer II; **20. st.** *Nic zlého jsem nemyslil propovědit*. [Svob.] PSJČ II; **polj. stpolj.** *a miſlyly gy zabycz* [BZ Judith 5.26] SĪStp IV; **20. st.** *Nie myſlał czekać do końca wieczoru* [...]. [PAR. Niebo 215] SJP IV; **rus. 11.–14. st.** *нѣ не вѣмъ что мыслить мѣсрдыи бѣ сътворити*. [Чудн XII, 756] SDRja11–14 V; **19.–20. st.** *Он и не мыслил возражать*. Ožegov); **Snom – VF – Sak** (stcsl.

²⁰ Vzorec **Snom – VF – INF** je *nestabilen* v primeru rus. **мышливати**, kar je verjetno posledica slabe gradivske izpričanosti (osamljen zgled iz 17. st.).

ісouxpистосово оувитиє мислатъ Supr 388.30; **srb./hrv. 16. st.** (*Judita*) *puk slobodeći, spuni ča mišljaše* Judita 1372; **19. st.** *Što sad misliš, Senkoviću Ivo? što sad misliš, čemu li se nadaš?* [Nar. pjes. vuk 3, 398] ARj VI; **češ. 19. st.** *Něco giněho mysliti.* [Us. 841] Jungmann II; **rus. 14. st.** *Иже простирають роукоу на златоиманье то аще не молвить но вбаче лоукавая мыслить.* [Пч к. XIV, 44] SDRja11–14 V); **Snom – VF – daSENT (srb./hrv. 16. st.** (*Ovi*) *misle da zgarnu sada nas s ovih stin* Judita 1037; **20. st.** *После ѿоѡа рока мислимо га ѿпредузмено велику акцију.* [Доман. 6, 524] RSHJ XII).

Preostali vezavnostni vzorci, ki ustrezajo pomenskemu razmerju, so **nestabilni**: v sln., srb./hrv. (20. st.) in češ. (19.–20. st.) **Snom – VF – naSak**, v sln. (20. st.), češ. (do vključno 16. st.) in polj. (16.–19. st.) **Snom – VF – SENT**, v srb./hrv. (19. st.) in češ. (do 16. st.) **Snom – VF – ADV**; samo v polj. se pojavlja **Snom – VF – oSlok** (19. st.). Pri vseh (tudi **Snom – VF – Sak**) bi najbrž lahko govorili o stilistični izrabi vezavnostnih možnosti, značilnih za pomen (**a**) (ohranjanje pomena *namere* v zvezi **naSak** je zgolj domneva).²¹ Prim. razdelek 2.1.1.

Primeri: Snom – VF – naSak (sln. 20. st. *Ali že misliš na odhod, na upoko-jitev?* SSKJ; **srb./hrv. 20. st.** *Граф [...] је онда ѿочео озбиљно мислиѿи на жеуиѿѿу.* [Том. Е. 4, 11] RSHJ XII; **češ. 20. st.** *Jindrovi už je třicet, ale na ženění nemyslí.* SPP); **Snom – VF – SENT (sln. 20. st.** *Mislil je, da pride.* VSSG; **češ. 16. st.** *Dnem i noj o to myslil, aby Neklana z toho knjžetstwj wypudil.* [Hág. r. 867] Jungmann II; **polj. 19. st.** *nie myślałem wcale, Abym przed tobą szedł wyléwać zale* [Niepew 13–4] Mick IV); **Snom – VF – ADV (srb./hrv. 19. st.** *Како мислиѿи ѿиу сав, о Шћейане?* [ШМ I, 805] Njegoš I; **češ. stčes.** *Ktož zle myšly, ten vždy ztratí* [Mast. 103] Gebauer II); **Snom – VF – oSlok (polj. 19. st.** *Myšlemy takže o przyjęciu Lelewela* [L₁ 149] Mick IV); **Snom – VF – oSlok – SENT (polj. 16. st.** *Ale Pan moy myślił o mnye tu czaфу káždego / Iákoby myę wywodł z mego vpádku frogwego* [LubPs L2] SH16 XV).

Pozornost si zasluži **nestabilen** vzorec **Snom – VF – oSak**, ki zaznamuje podpomen 'prizadevati si za' pri češ. **myslet** (določilo **oSak** predstavlja *vsebinsko* prizadevanja do vključno 16. st.).²²

Primeri: Snom – VF – oSak (češ. stčes. (*kněži*) *o pastvu svého břicha myfle* [ChelčPař. 188b] Gebauer II; **16. st.** *Zapomeň na se samého, a o obecné dobré mysl.* [Gel. Petr. 96] Jungmann II).

²¹ V polj. nestabilen vezavnostni vzorec **Snom – VF – oSlok – SENT** (16. st.) bi celo ustrezal pomenskemu razmerju *nosilec mišljenja – razmerni vsebinski udeleženec – vsebina*.

²² Predložna zveza **oSak** se kot *predmet*, za katerega si *nosilec prizadeva* v češ. jeziku dobro ohranja, prim. **stčes.** *dbáti o něco*, **16. st.** *Zasazujte se horlivě o zákon* (Zikmund 1863: 250–251; Gebauer 1929: 464), in **sod.** *dbát, prosit, starat se, snažit se o jídlo* (MČ 3: 195–196); nestabilnost v našem primeru verjetno kaže na prisotnost pomena ob glagolu **myslet** samo v starejših obdobjih češ. jezika.

2.3 Pomen (c) ‘misliti, snovati v škodo/korist’

Pomen (c) izkazujejo stesl. *мыслити*, sln. **misliti**, srb./hrv. **misliti**; češ. **myslet**, polj. **myśleć** in rus. **мыслить** (podobno velja tudi za izpeljanke polj. **myślać**, rus. **мысливати**, **мысливати**).

Odrazi pslov. ***mysliti** izkazujejo pomen ‘misliti, snovati v škodo/korist’ predvsem v starejših obdobjih: češ. do konca 16. st., polj. in rus. do konca 18. st. (polj. je vprašljiva), sln. do vključno 19. st., medtem ko je v srb./hrv. pomen prisoten še v 20. st.²³ Stabilnost oz. nestabilnost vezavnostnih možnosti je opredeljena v okviru navedenih obdobj.

2.3.1 V primeru pomena (c), ki ga lahko umestimo v starejša obdobja slov. jezikov, je vzpostavljen pomenski vzorec *nosilec mišljenja – vsebina – prejemnik*, ki odraža vezljivostno razmerje z *vsebino* (običajno *negativno*),²⁴ ki jo *nosilec* misli proti *prejemniku*.

Med **stabilnimi (bolj stabilnimi) vezavnostnimi vzorci**, ki ustrezajo pomenskemu razmerju, ima osrednjo vlogo **Snom – VF – Sak* – Sdat**; stabilno se pojavlja v sln. (16.–19. st.), srb./hrv. (16.–20. st.) in polj. (do vključno 18. st.), v ostalih analiziranih jezikih pa je nestabilen.²⁵ **Sdat** predstavlja tipično *prejemniško* določilo v slov. jezikih.

Stabilni vezavnostni vzorci, ki zaznamujejo **posamezne jezike**, so naslednji: v rus. (11.–18. st.) **Snom – VF – Sak* – naSak** (nestabilen v srb./hrv. 19. st., v polj. do konca 16. st., ob rus. **мысливати** 17. st.), v sln. (16.–19. st.) **Snom – VF – Sak* – čezSak // zoperSak** in polj. (16. st.) **Snom – VF – Sak – przeciw(ko) Sdat**. Za omenjene vzorce je značilno, da je *prejemnik* jasneje označen kot nekdo, proti kateremu je usmerjeno dejanje.

Predložna zveza **naSak** je v starejših obdobjih rus. jezika predstavljala tudi slovnično sredstvo za označevanje osebe, proti kateri se izvaja agresivno dejanje (izhodiščna smernost, namera; Kopečný 1973: 117–118; Černih 1999: 553–554); enako velja za sln. **čezSak** (izhodiščno pslov. **čerz(ь)* ‘prek, čez’; Snoj 2003: 86; Kopečný 1973: 51),²⁶ **zoperSak** (etimološko se razlaga kot poprisl. samostalnik pslov. **sъръr’ь* s prvotnim pomenom *‘nasprotnik’; Snoj 2003: 859) in polj. **(na) przeciw(ko)Sdat** (ki se etimološko povezuje s pslov. **perz* ‘proti’; Kopečný 1973: 177).

²³ Srb./hrv. slovarska dela pomen (c) opredeljujejo kot ‘hoteti, želeči’, ker pa dejansko ustrezajo pomenu ‘misliti, snovati v škodo/korist’, se srb./hrv. zgledi obravnavajo z ostalimi.

²⁴ Ni pa nujno – vsaj v primeru sln. vzorca **Snom – VF – Sak* – Sdat**, prim. *dobro m. komu* es mit jemandem gut meinen, *Levst. (Rok.)* (Plet. I: 580); pomen protivnosti pri sln. določilih **čezSak**, **zoperSak** pa je preveč plastičen, da bi dovoljeval »pozitivno« vsebino. Določilo **Sak*** v vlogi *vsebinskega* udeleženca ima skoraj *predmetno* vlogo (prim. *hudo, dobro* ‘slabe, dobre stvari’).

²⁵ Vzorec **Snom – VF – Sak* – Sdat** se kot nestabilen pojavlja v stesl., češ. (do konca 16. st.) in rus. (14., 18. st.); nestabilen je tudi v primeru polj. **myślać**, rus. **мысливати** (16. st.).

²⁶ Določilo **čezSak** kaže pri J. Dalmatinu na ujemanje z Lutrovo predlogo (možnost kalkiranosti), prim. *čez – über*.

Primeri: Snom – VF – Sak* – Sdat (stcsl. ꙗ постыдѣтъ съ мислѣнцѣи мнѣ ꙗзѣа Sin 34.4; **sln. 16. st.** *Kadar je pak David vidil, de je Saul njemu hudu mislil, je on rekël [...]*. [1 Sam 23,9] DB; **19. st.** *Vernejo naj se, in sram jih bodi, ki mi hudo mislijo.* [Ps 34,4] W; **srb./hrv. 16. st.** *Kako mogu Isukrstovim zaručnicam koje zlo misliti.* [F. Vrančić živ. 58] ARJ VI; **20. st.** *Heka ce zasūuge i ūosrame koji nam zlo misle.* [Крањч. Стј. 5, 74] RSHJ XII; **stčes.** *Již myšle mně zlě cogitantes* [ŽWittb. 34.4] Gebauer II; **polj. 16. st.** *I więźniem będąc, ojczyźnie swej dobrze myśli.* [Papr. Gn.] Linde III; **18. st.** [...] *nie wam nigdy złego myślić nie chce.* [Sk. Żyw. 1, 324] Linde III; **rus. 11.–14. st.** *но блгое мыслить ему всегда.* [ЛЛ 1377, 46–4606 (1015)] SDRja11–14 V; **18. st.** *Пусть мыслят вред мнѣ всякой день [...]*. [Држ. Соч. V 74] SRja18 XIII); **Snom – VF – Sak* – naSak** (srb./hrv. **kajk. 19. st.** *Vsigdar im takova zapovedajte da detca vaša iz zapovedih vašeh spoznati budu mogla da dobro na nje mislite.* [Krist. blag. II, 144] RHKKJ II; **polj. 16. st.** *Co myšlicie ná Iehowę?* [BudBib Nah 1.9] SH16 XV; **rus. 11.–14. st.** *He мы его убили, но Оловичъ Давыдовича и Всеволодичъ, оже мыслили на нашео князя зло, хотяче погубити лъстью.* [Ип. л. 6655г.] Srezn II; **14.–17. st.** *Людие мои законопреступнии мыслиша на мя злая за бл(а)гая.* [Азб. Стих., 57. 1574г.] SRja11–17 IX); **Snom – VF – Sak* – čezSak** (**sln. 16. st.** *Vfi, kateri mene fovrashio, [...] hudu zhes me mislio.* [Ps 41,8] DB; **18. st.** *Kateri zhes mene hudū mislio, imajo nasaj bejšhati, inu k'framoti poštati.* [Ps 34.4] Jap); **Snom – VF – Sak* – zoperSak** (**sln. 16. st.** [...] *de ti hočeš meni odpustiti vse muye grehe inu kar sem danas hudiga subper tuyo volo inu zapuvid mislil, govurill oli sturill.* TA I, 307; **19. st.** *Nič več ni vriskanja v Moabu; zoper Hesebon hudo mislijo.* [Jer 48.2] W); **Snom – VF – Sak – przeciw(ko)Sdat** (**polj. 16. st.** *przeciwnik żydowski / myślił przeciwko im złe rzeczy / aby te był pozábijał* [Leop Esth 9.24] SH16 XV).

Pomenskemu razmerju ustreza še nekaj **nestabilnih vezavnostnih vzorcev**, prim. v stcsl. in polj. (16. st.) **Snom – VF – Sak – sŕSgen** (polj. **zSgen**), v češ. in polj. (do vključno 16. st.) **Snom – VF – Sak* – oSlok**, v sln. (19. st.) in srb./hrv. (18. st.) **Snom – VF – Sak* – sSins**; samo v srb./hrv. (19. st.) **Snom – VF – Sak* – poSak**, le v rus. (11.–14. st.) pa **Snom – VF – Sak – doSgen** ter **Snom – VF – Sgen – naSak**.

V večini vzorcev je *prejemnik* dejanja izražen z določili, ki imajo izhodiščno drugačne pomene. Določilo **sŕSgen** (polj. **zSgen**) kaže na razvoj iz ločilniškega pomena (Kopečný 1973: 249–250), **oSlok** iz razmernega (prim. razdelek 2.1.1), **sSins** sociativnega (prim. razdelek 2.1.5), **poSak**, ki se navezuje na pomen *koristi*, je v zvezi s krajevnim (tudi časovnim) 'za, po' (lat. *post*; Kopečný 1973: 179–183), medtem ko gre lahko v primeru rus. **doSgen** za csl. vpliv (odnosniški pomen csl. до, prim. lat. *erga*; SJS I: 490); za določilo **naSak** glej zgoraj.²⁷

Primeri: Snom – VF – Sak – sŕSgen (stcsl. мы вѣдн тако проклетн съвѣтн мыслыдохъ с пѣвѣ [Nicod 15] SJS II; **polj. 16. st.** *nie iżebyfmy byli doštáteczni fiami z siebie co myślić iáko fiami z siebie: ále doštáteczność náfzá z Bogá ieft.*

²⁷ Vsaj pri vezavnostnem vzorcu češ. in polj. **Snom – VF – Sak* – oSlok** je treba omeniti možnost stilistične izrabe vzorca, značilnega za pomen (a).

[WujNT 2.Cor 3/5] SH16 XV); **Snom – VF – Sak* – oSlok** (češ. 16. st. *Lstiwě o někom mysliti*. [Wq. 504] Jungmann II; **polj. 16. st.** *Abowiem wźrzq koniec mądrego / á nie zrozumieią coby myšlil o nim Bog* [...] [Leop Sap 4.17, Ier 29.11] SH16 XV); **Snom – VF – Sak* – sSins** (sln. 19. st. *Vi ste z menoj hudo mislili; Bog pa je tisto obernal v dobro* [...]. [Gen 50,20] W; **srb./hrv. kajk. 18. st.** *Mene sram prijatelja moga, koji z menom dobro misli?* [Velikov 83] RHKKJ II); **Snom – VF – Sak* – poSak** (srb./hrv. 19. st. *Vi ste mislili zlo po me, ali je Bog mislio dobro*. [Đ. Daničić 1 mojs. 50.20] ARj VI); **Snom – VF – Sak – doSgen** (rus. 11.–14. st. *Яко не мыслиль ясмь до Пльсковичь гроуба ничего же*. [Новг. I л. 6736 г. (neg)] Srezn II); **Snom – VF – Sgen – naSak** (**strus.** *послался одного на имя . Идикгия . до Аксакъ Темиря . на мене ли(хо)го мысляче* ГрЮЗ № 58 [Krisko 2006: 204]).

2.3.2 Naj opozorim tudi na gradivsko izkazane **reducirane stabilne vezavnostne vzorce**, v katerih je realizirano le eno desno določilo (namesto pričakovanih dveh).

Samo *prejemniško* določilo zaznamuje naslednje stabilne vezavnostne vzorce (*vsebina* se razume kot negativna): rus. (11.–14. st.) **Snom – VF – naSak**, sln. (16.–19. st.) **Snom – VF – zoperSak** in polj. (do vključno 16. st.) **Snom – VF – (na)przeciw(ko)Sdat**; o določilih v razdelku 2.3.1.²⁸

Vezavnostni vzorci, ki izkazujejo samo *vsebinsko* določilo (negativno), so **nestabilni**, prim. **srb./hrv.** (19. st.), **polj.** (16. st.) in **rus.** (11., 18. st.) **Snom – VF – Sak**, **rus.** (17. st.) **Snom – VF – kSdat**; **srb./hrv.** **Snom – VF – oSlok** (19. st.), **Snom – VF – INF** (18. st.). Zgledi prvih dveh vzorcev kažejo na pomensko približevanje k nevtralnemu (a) 'misliti, razmišljati', zgledi zadnjega pa k (b) 'imeti namen, nameravati'.

Primeri: **Snom – VF – Sak** (srb./hrv. 19. st. *Kag Вельча не дажеди, Марач добра не мисли*. [НПосл Вук] RSHJ XII; **polj. 16. st.** *Ktorzy myšlili zloŃci w serczu swoim* [WróbcZoŃt 139.9] SH16 XV; **rus. 18. st.** *Любы не завидит, не превозносится, не гордится, [...] не мыслит зла*. [Пркп. День Ек. 7] SRja18 XIII); **Snom – VF – naSak** (rus. 11.–14. st. *нача [Игорь] мыслити на Деревланы . хотѧ примыслити большою да(нь)*. [ЛЛ 1377, 14об. (945)] SDRja11–14 V); **Snom – VF – zoperSak** (sln. 16. st. *Potle on Ńpet domou pojde, s' velikim blagom, inu njegovu Ńerce bo mišlilu supèr to Ńveto Savešo*, [...]. [Dan 11,27] DB; **19. st.** *Napačna je ta vaša misel, kakor de bi bil zoper lončarja mislil*, [...]. [Iz 29,16] W); **Snom – VF – kSdat** (rus. 17. st. *Отворотиль отъ города со многими казаки, которые къ воровству не пристали и не мыслили, внизъ по Волгѣ*. [ДАИ X, 437. 1683г.] SRja11–17 IX); **Snom – VF – (na)przeciw(ko)Sdat** (stpolj. *Na lud twoy zglobili radò y mislili sò przeciw*

²⁸ Vzorec **srb./hrv.** (17. st.) **Snom – VF – suprotSdat** je nestabilen; določilo **suprotSdat** je treba povezati s pomenom protivnosti (prim. Kopečný 1973: 222–227; Snoj 2003: 587, 678, 689). Zveza **srb./hrv.** **protivSgen**, ob njej tudi **Sgen** z zastar. predlogi **nasuprot**, **proć(u)**, **sproću**, **suprot** itn. (tudi s **Sdat** – redko **protiv**, **suprot**, pogosto **nasuprot**; Stevanović 1969: 337–338, 363–364; prim. tudi Maretić 1963: 576; Silić – Pranjković 2005: 217, 222) ob glagolih tipa *ïpoïïecïïoBaïïu*, *ïoöyïïïïu ce*, *ïçpaïïu*, *çlacaïïu* itn. nastopa kot *opozitivni genitiv* z določilno vrednostjo (Stevanović 1969: 337); za starejša obdobja prim. Daničić 1858: 289–290, 373–374; Veber 1859: 55.

svōtim twogim [F1 82.3] S1Stp IV); **Snom – VF – suprotSdat** (srb./hrv. 17. st. *Kovati i misliti suprot iskrnjemu, doklem ti moliš Boga [...] teži grijeh jest nego u drugo vrijeme.* [S. Matijević 42] ARj VI); **Snom – VF – oSlok** (srb./hrv. 19. st. *Лажь изъ устыа говека им вури, А у срцу све мисле о злу.* [Гопј. 1, 30] RSHJ XII); **Snom – VF – INF** (srb./hrv. 18. st. *Al' lakomi i po smrti misli tuđe dobro drti.* [V. Došen 73^a] ARj VI).

2.4 Pomen (d) 'skrbeti za; upoštevati'

Pomen (d) izkazujeta srb./hrv. **misлити** in polj. **myśleć** (oba v 16.–20. st.). Polj. glagol ne izkazuje podpomena 'upoštevati', kar lahko vpliva na vezljivostne lastnosti.

2.4.1 Pri pomenu (d) je vzpostavljen pomenski vzorec *nosilec skrbi itn. – vsebina*.

Gradivsko **stabilni (bolj stabilni) vezavnostni vzorci**, ki ustrezajo pomenskemu razmerju, so v obeh jezikih različni: srb./hrv. **Snom – VF – Sins // zaSak** (16.–19. st.) in polj. **Snom – VF – oSlok, Snom – VF – SENT** (16.–20. st.); zadnji je nestabilen v srb./hrv. (19. st.).

Medtem ko so določila **zaSak, oSlok** in **SENT** enaka tistim ob nevtralnem mišljenjskem pomenu (prim. razdelek 2.1.1), pa je treba pri srb./hrv. **Sins** (star.) opozoriti na njegovo vlogo t. i. *psihološkega* orodnika ob glagolih s pomenom 'skrbeti, brigati se za', ki naj bi ga v sod. jeziku nadomeščali zvezi **oSlok, zaSak** (Ivić 1954: 116–119; tudi Katičić 1986: 113).

Primeri: Snom – VF – Sins (srb./hrv. 16. st. *Vjera ti bud' moja, mislit ću tobome.* [F. Lukarević 20] ARj VI; 19. st. *Izgubi ga pa ne misli hranom, ti ne misli hranom ni gospostvom.* [Pjev. crn. 6^b] ARj VI); **Snom – VF – zaSak** (srb./hrv. 17. st. [...] *za bezbrižnijeh da se brinu i za izpraznijeh misle i trude.* Osman 349; 19. st. *Ako su zadržgari prćijom bogati ili za sve sami misle.* [(sev. Dalmacija) V. Bogišić zborn. 104] ARj VI); **Snom – VF – oSlok** (polj. 16. st. *A to wfzytko fřat pochodzi że o przyfřlym řywocię niemyřlemy* [MurzHist A4v] SH16 XV; 20. st. *Wzruszało go to, że ktoś tak bezinteresownie myřłał o nim i o jego losie.* [MEIS. Szeřćiu 78] SJP IV); **Snom – VF – SENT** (polj. 17. st. *Nie myřł o tym że bym się miał tego nieszczęřcia lekać ktoremię iuz wczoray minęło.* S1JChP I; 20. st. *Myřleć koniecznie o tym należy, aby stan cywilny, aby wsie i miasta bliską mieć mogły sprawiedliwość, zasłoneę od ucisku i latwość dojřcia krzywdy.* [KOŁŁ. Małach, III, 189] SJP IV).²⁹

Med **nestabilnimi vezavnostnimi vzorci** se le eden pojavlja v obeh jezikih, tj. **Snom – VF – naSak** (srb./hrv. 20. st., polj. 16. st.); ostali vzorci zaznamujejo odraze ***mysлити** le v enem jeziku. V polj. se v 16. st. pojavljajo vzorci **Snom – VF – Sdat // oSak // poSlok**, v srb./hrv. (18. st.) pa **Snom – VF – zaSins**.

Določilo **Sdat** se približuje *prejemniškemu* pomenu (prim. razdelek 2.3.1). Določilo **poSlok** se v zgornji vlogi pojavi po oslabitvi izhodiščne prislovne funkcije zaporednosti, namena (Kopečný 1973: 186); določilo **oSak** (etimološko krajevno 'okoli', tudi vzročno/oziralno; Kopečný 1973: 132, 136–137) je ob glagolih s po-

²⁹ Prim. nestabilen srb./hrv. **Snom – VF – SENT** (19. st. *Misli, da se udomiš, dok si mlađa i jača.* [S. Ljubiša prip. 78] ARj VI).

menom 'skrbeti za' stabilno tudi v 20. st. (Zaron 1980: 44–45, 53) – nestabilnost je verjetno posledica marginalnosti pomena 'skrbeti, brigati se za' v primeru polj. glagola. Več o srb./hrv. določili **zaSins** v razdelku 2.1.1.

Primeri: Snom – VF – naSak (srb./hrv. 20. st. *Ву сѣе обвезану га мислиѣе и на ону млагу гжевојку*. [Крешић С. 2, 414] RSHJ XII; **polj. 16. st.** *⟨I beđ ziefz miał żywot sławny dlugi ⟨Nie m⟩yfl ná to doczefne zbieranie* [RejRozpr K3v] S116 XV); **Snom – VF – zaSins** (srb./hrv. 19. st. *Onaj najmladi jednako mišljaše za svojijem sestrama*. [Nar. prip. vuk² 194] ARj VI); **Snom – VF – Sdat** (polj. 16. st. *Serce tež nie iedno sobie fámo myfli w potrzebach swoich* [RejPos 281] S116 XV); **Snom – VF – oSak** (polj. 16. st. *Ale o sławę swoię ani o Decrety ni czwie niemysłę bo mię dosiądz niemogą* [ActReg 166] S116 XV); **Snom – VF – poSlok** (polj. 16. st. *Wieczei teras po spowiedzy Myflyć gdy czie jmierć nawiedzzy*. [RejKup f3] S116 XV).

Vezavnostni vzorci kažejo na večinoma različno realizacijo vezljivostnega razmerja *nosilec skrbi – vsebina* v obeh slovanskih jeziki; le v dveh primerih se določili z vlogo *vsebine* skrbi prekrivata, prim. **SENT** (propozicijska *vsebina*) in **naSak** (nepropozicijski *razmerni vsebinski udeleženeec*), pri čemer bi lahko domnevali tudi vpliv vezavnostnih možnosti, značilnih za pomen 'misliti, razmišljati' (prim. razdelek 2.1.1). Stabilni vezavnostni vzorci so v primeru srb./hrv. **misлити** izpričani le do konca 19. st., kar kaže na pomikanje pomena 'skrbeti za; upoštevati' na obrobje glagolskega pomenja (verjetno starinski pomen).³⁰ Vpliv podpomena 'upoštevati' na vezljivost polj. **myśleć** je na podlagi analiziranega gradiva težko ugotoviti.

2.5 Pomen (e) 'pričakovati'

Pomen (e) izkazuje srb./hrv. **misлити** z izoliranim zgledom iz 18. st., kar kaže na marginalnost pomena in njegovo vezanost na 18. st. (mogoče celo samo na kajk. področje). Srb./hrv. **misлити** s pomenom 'pričakovati' vzpostavlja pomenski vzorec *nosilec pričakovanja – vsebina – vir, izhodišče pričakovanega*, ki mu ustreza **ne-stabilen** vezavnostni vzorec **Snom – VF – Sak – odSgen** (18. st. kajk. *Toga ja od njega misлити ne morem*. [Brez al 9] RHKKJ II).³¹

³⁰ Domnevo podpira dejstvo, da je izpričana vezavnostna možnost za 20. st., tj. **Snom – VF – naSak**, enaka stabilnim vzorcem ob pomenu 'misliti, razmišljati'.

³¹ O ločilniškem (ablativnem) pomenu zveze **otъSgen**, na katerega se navezuje tudi pomen *izhodišča, izvora*, glej. Kopečný 1973: 150–152. Ablativni **Sgen** se v srb./hrv. jeziku ohranja kot drugo vezavno določilo ob prehodnih glagolih s predmetom **Sak** (njegovo notranjo semantiko usmerja razmerje *izvora, izhodišča*), prim. star. *Што то траже од мене Млечићи*. П. Петровић, Шћеп. 116; **sod. srb.** *Захтевали су дисциплину од запослених*; **sod. hrv.** *Što тоžето оčekivati од Češke?* DW 2. 1. 2009 (Sintaksa 2005: 137–139; tudi Daničić 1858: 217–218).

3 Sklep

Namena diahrone vezljivostne analize odrazov pslov. ***mysliti** v izbranih slovanskih jezikih sta bila dva: (1) dokazati, da z variiranjem pomena glagolov variirata njihova vezljivost in vezava; (2) opozoriti na podobnosti in razlike vezljivostnih značilnosti odrazov pslov. ***mysliti** med slovanskimi jeziki (tudi zgodovinsko).

Analizirani glagoli so se izkazali za leksikalno zapleteno skupino glagolov. Odrazi pslov. ***mysliti** so večpomenski; posamezen pomen je lahko izkazan v vseh analiziranih jezikih, prim. 'misliti, razmišljati', 'imeti namen, nameravati' ali 'misliti, snovati v škodo/korist', ali pa le v delu jezikov, prim. 'skrbeti za; upoštevati' v srb./hrv. in polj., 'pričakovati' le v srb./hrv. (verjetno celo samo kajk.). Nekateri pomeni so izkazani v celotni zgodovinski dobi jezikov (npr. 'misliti, razmišljati') ali samo v določenem časovnem intervalu, prim. 'misliti, snovati v škodo/korist' v starejših obdobjih slovanskih jezikov (polj. **myśleć** in rus. **мыслить** npr. do vključno 18. st.).

Potrdila se je domneva, da z variiranjem pomena glagolov variirata tudi njihova pomenska usmerjenost in vezava. Znotraj pomenov se oblikujejo specifični pomenski vzorci, ki jim ustreza načeloma več vezavnostnih vzorcev (ti se lahko pojavljajo v enem, več ali v vseh analiziranih jezikih). Tako npr. odrazi pslov. ***mysliti** v pomenu 'misliti, snovati v škodo/korist' oblikujejo pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *vsebina* – *prejemnik*, ki mu ustrezajo različni vezavnostni vzorci: splošnoslovanski **Snom – VF – Sak* – Sdat**, v posameznih jezikih pa se pojavljajo npr. **Snom – VF – Sak* – naSak** (rus., srb./hrv., polj.), **Snom – VF – Sak* – čezSak // zoperSak** (sln.) in **Snom – VF – Sak – przeciw(ko)Sdat** (polj.). Odrazi ***mysliti** v pomenu 'misliti, razmišljati' kažejo celo na pet pomenskih vzorcev: (1) *nosilec* mišljenja – *vsebina*, (2) *nosilec* mišljenjskega procesa in *proces* sam, (3) *nosilec* mišljenja – *razmerni vsebinski udeleženec* – *vsebina*, (4) *nosilec* mišljenja – *pri-zadeto* – *vsebina* (gradivsko ga potrjujejo celo samo stesl., srb./hrv.), (5) *nosilec* mišljenja – *vsebina* – *razmerni udeleženec* (srb./hrv., češ.). Prvemu pomenskemu vzorcu ustrezajo vezavnostni vzorci, ki se pojavljajo v vseh analiziranih jezikih, npr. **Snom – VF – Sak**, **Snom – VF – oSlok**, **Snom – VF – INF**, **Snom – VF – SENT**, v nekaterih, npr. **Snom – VF – naSak** (brez stesl.), **Snom – VF – kSdat** (samo sln., srb./hrv.), ali pa samo v posameznih, prim. **Snom – VF – vSak** (sln.), **Snom – VF – přesSak** (češ.).

Vezljivostna analiza je pokazala, da je stabilnost posameznih vezljivostnih (pomenskih in vezavnostnih) razmerij pri glagolih različna. V analiziranih jezikih je najbolj stabilen pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *vsebina*, ki mu med vezavnostnimi ustreza **Snom – VF – SENT**; določilo **SENT** torej najbolj stabilno zaznamuje kompleksno *vsebino* mišljenjske dejavnosti. Pogosto je tudi nepropozicijsko določilo **Sak***, vendar pa kaže (tudi razvojno) na tendenco k pomenski praznitvi (pomensko ekstenzivne prvine na mestu določila; leksikalna zapolnitev predložno-sklonskih določil je bogatejša, prim. **oSlok**). Pomen 'nameravati' kaže na pomenski vzorec *nosilec* namere – *vsebina*, ki mu ustreza tipičen in zgodovinsko stabilen vezavnostni vzorec **Snom – VF – INF** (določilo **INF** je torej tipično v vlogi *vsebine*

namere). Znotraj posameznih jezikov se lahko uveljavljajo tudi specifični stabilni vzorci: v pomenu 'misliti, snovati v škodo/korist' (pomenski vzorec *nosilec* mišljenja – *vsebina* – *prejemnik*) je splošnoslovanski vzorec **Snom – VF – Sak*** – **Sdat** stabilen le v sln. (16.–19. st.), srb./hrv. (16.–20. st.) in polj. (do vključno 18. st.); v rus. jeziku je nestabilen (14., 18. st.), medtem ko je stabilen **Snom – VF – Sak*** – **naSak** (11.–18. st.; v srb./hrv. in polj. nestabilen). V sln. sta stabilna še vzorca **Snom – VF – Sak*** – **čezSak // zoperSak** (16.–19. st.), v polj. pa je bil vsaj v 16. st. stabilen **Snom – VF – Sak – przeciw(ko)Sdat**.

Kompleksnejši vzorci so manj ustaljeni. Z izjemo pomenskih in vezavnostnih vzorcev, ki se pojavljajo ob pomenu 'misliti, snovati v škodo/korist', naj omenim predvsem vezavnostni vzorec **Snom – VF – oSlok – Sak***, ki ustreza pomenskemu vzorcju *nosilec* mišljenja – *razmerni vsebinski udeleženeč* – *vsebina* ('misliti, razmišljati'); glede na gradivske podatke se pojavlja v vseh analiziranih jezikih z izjemo stsl. (vzorec z določilom **SENT** na mestu **Sak*** pa v sln., srb./hrv. in polj.).

Znotraj pomenskih razmerij se oblikuje načeloma več vezavnostnih vzorcev, med njimi (med posameznimi določilnimi možnostmi) pa se lahko vzpostavijo konkurenčna razmerja. Ob sln. **mysliti** 'misliti, razmišljati' prevladuje med desnimi predložnosklonskimi določili **naSak** (16.–20. st.), v posameznih obdobjih pa so mu konkurirala **kSdat** (10., 16. st.), **poSlok** (16.–19. st.), **vSak** (19. st.), **oSlok** (20. st.); v srb./hrv. so najbolj stabilna določila **oSlok**, **naSak** (do 20. st.), **zaSak** (do 19. st.), omeniti pa je treba tudi manj stabilna **kSdat** (16. st.), **odSgen** (17.–19. st.), **(s)vrh(u)Sgen** (16.–18. st.), **zaSins** (18. st.); določili **odSgen** in **(s)vrh(u)Sgen** naj bi domnevno zaznamovali samo hrv. jezikovni prostor (Hudeček 2003); v rus. sta **oSlok** (stabilno do sodobnosti) konkurirali nestabilni določili **naSak** in **proSak** (17. st.), v deliberativnem pomenu pa tudi **Sak** (v starejših obdobjih).

Med nekaterimi določili se lahko znotraj pomenskega razmerja pokažejo izrazitejšje pomenske razlike. Ob polj. **myśleć** 'misliti, snovati v škodo/korist', ki so mu ustrezali vezavnostni vzorci **Snom – VF – Sak*** – **Sdat // naSak // przeciw(ko)Sdat // zSgen // oSlok**, so se v vlogi *prejemnika* pojavljala določila **Sdat**, **naSak**, **przeciw(ko)Sdat**, **zSgen** in **oSlok**. Določilo **Sdat** kaže na nevtralen *prejemniški* pomen, določili **naSak**, **przeciw(ko)Sdat** zaznamuje očitnejši *protivnostni* pomenski odtonek, **zSgen** kaže na razvoj iz *ločilniškega* pomena, **oSlok** pa iz *razmernega*.

Zanimiva je tudi uveljavitev določila **oSlok** v škodo **odSgen** na mestu *razmernega vsebinskega* udeleženca, ki je zaznamovala sln. in hrv. knj. jezik v 19. st.; sprememba je bila najbrž rezultat vzpostavitve norme, ki kaže na odstranjevanje tujejezičnih oz. neslovanskih prvin iz knj. jezika (za hrv. jezik prim. Hudeček 2003).

V nekaterih primerih je bilo opozorjeno tudi na morebitno tujejezično motivacijo določil: pri sln. **mysliti** 'misliti, snovati v škodo/korist' določili **zoperSak** in **čezSak** ustrežata nem. vzorom (prim. *zoper* – *wider*, *čez* – *über*), pri sln., hrv./srb. **mysliti** 'misliti, razmišljati' določilo **odSgen** kaže na romanski vpliv, hrv. **(s)vrh(u)Sgen** pa naj bi bilo skladijski kalk po lat. *super* + *ablativ* (v kajk. knj. jeziku tudi vpliv nem. *über* + *Sgen*), pri češ. **myslet** 'misliti, razmišljati' je **presSak** skladijski germanizem, stpolj. **Sins** in **wSlok** (polj. **myśleć** 'misliti, razmišljati') pa sta domnevno kalka po lat. (**Sins** – *in consiliis quibus cogitant* Vulgata; **wSlok** – *meditabor in te* Vulgata).

Ob glagolih mišljenja je bila izpostavljena tudi vezljivostna vloga prislovnega določila **ADV** (tudi **Sak***) kot »nadomestnega« določila, ki ima večinoma enako vlogo kot pomensko izpraznjeno določilo **Sak**; **ADV** oz. **Sak*** lahko pomensko variira (tj. je bolj ali manj povedno) glede na vezljivostne značilnosti glagola in leksikalno zapolnitev.

Na koncu naj omenim še možnosti nadgradnje raziskave. Razprava je nastala na podlagi slovarskega gradiva, ki je za posamezne jezike in obdobja nepopolno (neizkazovanje pomenskih ali vezljivostnih možnosti, neustrezni zgledi itn.), kar vpliva na pogojno veljavnost dobljenih rezultatov. Za podatkovno ustrežnejšo raziskavo bi se bilo treba posvetiti najprej posameznim jezikom v določenih obdobjih in analizirati večji korpus besedil, ki zaznamujejo posamezno obdobje. Temu bi sledila primerjava vezljivostnih možnosti znotraj določenega jezika po obdobjih in nato še primerjava med jeziki.

Krajšave (oblike določil)

VF = glagolski nosilec vezljivosti (večinoma v osebni glagolski obliki); **Snom** = samostalniško določilo v imenovalniku (**gen** = roditelj; **dat** = dajalnik; **ak** = tožilnik; **lok** = mestnik; **ins** = orodnik); **Sak*** = pomensko ekstenzivno **Sak**, navadno s prislovno vrednostjo (gl. tudi **ADV**); **odSgen** = predložnosklonsko samostalniško določilo s predložnim morfemom **od** in roditeljsko obliko samostalnika (enako **na-Sak**, **oSlok** itn.); **Part** = deležniško določilo; **INF** = nedoločniško določilo; **SENT** = odvisniško določilo; **PG** = določilo v obliki premege govora; **ADV** = prislovno določilo (gl. tudi **Sak***).

Viri

Stara cerkvena slovanščina

M = Vatroslav Jagić, *Codex Marianus glagoliticus*, Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1883 (²1960).

Meyer 1935 = Karl H. Meyer, *Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis*, Glückstadt – Hamburg, 1935.

Sin = Sergej N. Severjanov, *Sinajskaja psalmyr': Glagoličeskij pamjatnik XI veka*, Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1922 (²1954).

SJS = *Slovník jazyka staroslověnského* I–IV, ur. J. Kurz – Z. Hauptová, Praha: Academia, 1966–1997.

SS = *Staroslavjanskij slovar'*, ur. E. Bláhová idr., Moskva: Izdatel'stvo Russkij jazyk, 1999.

Supr = Mario Capaldo – Jordan Zaimov, *Supras'lski ili Retkov sbornik 1–2*, Sofija: Izdatelstvo na BAN, 1982–1983.

Slovenščina

- BS = *Brižinski spomeniki = Monumenta Frisigensia*, ur. F. Bernik idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004.
- DB = Jurij Dalmatin, *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Teftamenta*, Wittenberg, 1584, v: *Biblia Slovenica* (CD-ROM), ur. Anton Metelko, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2004.
- Jap = Jurij Japelj idr., *SVETU PISMU STARIGA INU NOVIGA TESTAMENTA*, Ljubljana, 1784–1802, v: *Biblia Slovenica* (CD-ROM), ur. Anton Metelko, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2004.
- KB = Sebastijan Krelj, *Otrozhia Biblia*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987 [¹1566]. Mikhailov 1998 = Nikolai Mikhailov, *Frühslowenische Sprachdenkmäler: die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1998.
- Preš = Peter Scherber, *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*, Maribor: Obzorja, 1977.
- Plet. = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I–II* (translit. izdaja), ur. M. Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU, 2006 (¹1894–1895).
- SJJSv = Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega 1–2*, Ljubljana: SAZU, 2006.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, ur. A. Bajec idr., Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU in DZS, 1998.
- TA = Primož Trubar, *Abecedarium*, 1550, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja I*, ur. I. Grdina – F. Kranjc-Vrečko, Ljubljana: Rokus, 2002, 281–308.
- TAr = Primož Trubar, *Articuli oli deili te prave, stare vere kersčanske*, 1562, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, ur. I. Grdina – J. Vinkler, Ljubljana: Rokus, 2005, 5–224.
- TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, 1550, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja I*, ur. I. Grdina – F. Kranjc-Vrečko, Ljubljana: Rokus, 2002, 19–278.
- TC 1574 = Primož Trubar, *Ta celi catehismus, eni psalmi inu tih vegših godii stare inu nove kersčanske peisni*, 1574, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja IV*, ur. I. Grdina – J. Vinkler, Ljubljana: Rokus, 2006, 271–454.
- TO = Primož Trubar, *Cerkovna ordninga*, 1564, v: *Zbrana dela Primoža Trubarja III*, ur. I. Grdina – J. Vinkler, Ljubljana: Rokus, 2005, 227–578.
- VSSG = Andreja Žele, *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Slovarji).
- W = Anton A. Wolf (pobudnik), *Sveto pismo stare in nove zaveze*, 1856–1859, v: *Biblia Slovenica* (CD-ROM), ur. A. Metelko, Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije, 2004.

Srbščina in hrvaščina

- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*, ur. Đ. Daničić idr., Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Benešić = Julije Benešić, *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od Preporoda do I. G. Kovačića*, ur. J. Hamm, Zagreb: JAZU, Globus, 1986.

- Judita = Milan Moguš, *Rječnik Marulićeve Judite*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2001.
- Karadžić = Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latin-skijem rječima*, Beograd, 1898.
- Njegoš = Mihailo Stevanović, *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša I–II*, Beograd – Titograd – Cetinje: Vuk Karadžić, 1983.
- Osman = Željko Bujas, *Ivan Gundulić »Osman«: kompjutorska konkordancija*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1975.
- RHJ = Ivan Broz – Franjo Iveković, *Rječnik hrvatskoga jezika I–II*, Zagreb, 1901.
- RHKKJ = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika I–*, ur. B. Finka idr., Zagreb: HAZU, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1984–.
- RSHJ = *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika I–*, ur. A. Belić, Beograd: SANU, Institut za srpskohrvatski jezik, 1959–.
- RSHKJ = *Rečnik srpsko-hrvatskoga književnog jezika I–VI*, ur. M. Stevanović – Lj. Jonke, Novi Sad – Zagreb: Matica srpska, Matica hrvatska, 1967–1976.
- Šonje = Jure Šonje, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga, 2000.

Češčina

- Gebauer = Jan Gebauer, *Slovník staročeský I–II*, Praha, 1903–1916.
- Jungmann = Josef Jungmann, *Slovník česko-německý I–V*, Praha, 1834–1839.
- Kott = František Štěpán Kott, *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický I–V*, Praha, 1878–1893.
- MSS = Jaromír Bělič – Adolf Kamiš – Karel Kučera, *Malý staročeský slovník*, Praha: SPN, 1978.
- PSJČ = *Příruční slovník jazyka českého I–VIII*, ur. O. Hujer idr., Praha: ČAV, 1935–1957.
- SPP = *Slovesa pro praxi*, ur. N. Svozilová idr., Praha: Academia, 1997.
- SSpoj = *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*, ur. N. Svozilová idr., Praha: Academia, 2005.
- Vokabulár* (<http://vokabular.ujc.cas.cz>).

Poljščina

- Linde = Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego I–VI*, Lwów, 1854–1860.
- Mick = Konrad Górski – Stefan Hrabec, *Słownik języka Adama Mickiewicza I–XI*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962–1983.
- SJP = *Słownik języka polskiego I–XI*, ur. W. Doroszewski idr., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1958–1969.
- Sł16 = *Słownik polszczyzny XVI wieku I–*, ur. M. R. Mayenowa idr., Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1966–.
- SłJChP = *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska I–II*, ur. H. Koneczna idr., Wrocław, Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Polska Akademia Nauk, 1965.

SlStp = *Słownik staropolski* I–XI, ur. S. Urbańczyk idr., Kraków: Polska akademia nauk, 1953–2002.

SlWarsz = Jan Karłowicz – Adam Kryński – Władysław Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego* I–VIII, Warszawa, 1900–1927.

Ruščina

Ožegov = Sergej I. Ožegov – Natalija Ju. Švedova, *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*, Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova, 2004.

Pušk = *Slovar' jazyka Puškina* I–IV, ur. V. V. Vinogradov idr., Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovaroj, 1956–1961.

Srezn = Izmail I. Sreznjevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka po pis'mennym pamjatnikam* I–III, Sankt-Peterburg, 1890–1912.

SDRja11–14 = *Slovar' drevnerusskogo jazyka XI–XIV* vv. I–, ur. R. I. Avanesov idr., Moskva: Russkij jazyk, 1988–.

SRja11–17 = *Slovar' russkogo jazyka XI–XVII* vv. I–, ur. R. I. Avanesov idr., Moskva: Nauka, 1975–.

SRja18 = *Slovar' russkogo jazyka XVIII* vv. I–, ur. J. S. Sorokin idr., Sankt-Peterburg: Nauka, 1984–.

SSRja = *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka* I–XVII, ur. V. V. Vinogradov idr., Moskva – Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1948–1965.

Literatura

Ágel 2000 = Vilmos Ágel, *Valenztheorie*, Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2000.

Beaugrande – Dressler 1992 = Robert-Alain de Beaugrande – Wolfgang U. Dressler, *Uvod v besediloslovje*, prev. Aleksandra Derganc – Tjaša Miklič, Ljubljana: Park, 1992.

Černih 1999 = Pavel Ja. Černyh, *Istoriko-ètimologièskij slovar' sovremennogo russkogo jazyka* I–II, Moskva: Russkij jazyk, 1999.

Daničić 1858 = Đura Daničić, *Srbska sintaksa*, Beograd, 1858.

Dular 1982 = Janez Dular, *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja): doktorska disertacija*, Ljubljana, 1982 (razmnoženo).

ESČ = *Encyklopedický slovník češtiny*, ur. Petr Karlík idr., Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

ESJS = *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 1–, ur. E. Havlová idr., Praha: Academia, 1989–.

ÈSSJa = *Ètimologièskij slovar' slavjanskich jazykov: praslavjanskij leksièskij fond* 1–, ur. O. N. Trubačev idr., Moskva: Nauka, 1974–.

Gebauer 1929 = Jan Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého IV: skladba*, ur. František Trávníček, Praha, 1929.

Grickat 1975 = Irena Grickat, *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*, Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1975.

- Herodes 1963 = Stanislav Herodes, Staroslavjanske predlogi, v: *Issledovanija po sintaksisu staroslavjanskogo jazyka*, ur. Josef Kurz, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, 313–368.
- HMČ = Arnošt Lamprecht – Dušan Šlosar – Jaroslav Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, Praha: SPN, 1986.
- Hudeček 2003 = Lana Hudeček, Dopune glagolima govorenja, mišljenja i srodnih značenja u hrvatskome književnom jeziku od 17. do polovice 19. stoljeća – strani sintaktički utjecaji, v: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29 (2003), 103–129.
- Ivić 1954 = Milka Ivić, *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Naučna knjiga, 1954.
- Ivić 1972 = Milka Ivić, Problematika srpskohrvatskog infinitiva, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 11 (1972), št. 2, 115–138.
- Karolak 1984 = Stanisław Karolak, Składnia wyrażen predykatywnych, v: *Gramatyka współczesnego języka polskiego: składnia*, ur. Zuzanna Topolińska, Warszawa: PWN, 1984, 11–211.
- Katičić 1986 = Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: JAZU, Globus, 1986.
- Kopečný 1973 = František Kopečný, *Etymologický slovník slovanských jazyků I*, Praha: Academia, 1973.
- Krisko 2006 = Vadim B. Kryš'ko, *Istoričeskij sintaksis russkogo jazyka: ob''ekt i perehodnost'*, Moskva: Izdatel'skij centr Azbukovnik, 2006.
- Lomtev 1956 = Timofej P. Lomtev, *Očerki po istoričeskomu sintaksisu russkogo jazyka*, Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1956.
- Maier 2006 = Ingrid Maier, *Verbalrektion in den »Vesti-Kuranty« (1600–1660) 2: die präpositionale Rektion*, Uppsala: Uppsala University Library, 2006.
- Maretić 1963 = Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- MČ 3 = *Mluvnice češtiny 3: skladba*, ur. František Daneš idr., Praha: Academia, 1987.
- Miklošič 1868–1874 = Franc Miklošič, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen IV: Syntax*, Wien, 1868–1874.
- Orel 1993 = Irena Orel-Pogačnik, *Predložni sistem v razvoju slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja: doktorska disertacija*, Ljubljana, 1993 (razmnoženo).
- Orešnik 1992 = Janez Orešnik, *Udeleženske vloge v slovenščini*, Ljubljana: SAZU, 1992.
- Pisarkowa 1984 = Krystyna Pisarkowa, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984.
- Popova 1978 = Zinaida D. Popova, Upotrebljenije padežej, v: *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka: sintaksis: Prostoe predloženie*, ur. V. I. Borkovskij, Moskva: Nauka, 1978, 345–402.

- Preobraženska 1968 = Marija N. Preobraženskaja, Vinitel'nyj padež, v: *Sravnitel'no istoričeskij sintaksis vostočnoslavjanskih jazykov: členy predloženiya*, ur. V. I. Borkovskij, Moskva: Nauka, 1968, 205–228.
- RS 1980 = *Russkaja grammatika II: sintaksis*, ur. N. Ju. Švedova idr., Moskva: Nauka, 1980.
- SČ 1998 = Miroslav Grepš – Petr Karlík, *Skladba češtiny*, Olomouc: Votobia, 1998.
- Silić – Pranjković 2005 = Josip Silić – Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Sintaksa 2005 = Milka Ivić – Predrag Piper idr., *Sintaksa savremenoga srpskog jezika: prosta rečenica*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska, 2005.
- Snoj 2003 = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- Stevanović 1969 = Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik II: sintaksa*, Beograd: Naučna knjiga, 1969.
- Toporišič 1982 = Jože Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982.
- Toporišič 2004 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 2004.
- Trávníček 1956 = František Trávníček, *Historická mluvnice česká 3: skladba*, Praha: SPN, 1956.
- Veber 1856 = Adolfo Veber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2005 [1859].
- Večerka 1996 = Radoslav Večerka, *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax III: die Satztypen: der einfache Satz*, Freiburg i. Br.: Weiher, 1996.
- Večerka 2002 = Radoslav Večerka, *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax IV: die Satztypen: der zusammengesetzte Satz*, Freiburg i. Br.: Weiher, 2002.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje*, Ljubljana: ZIFF, 2000.
- VV 1987 = František Daneš – Zdeněk Hlavsa idr., *Větné vzorce v češtině*, Praha: Academia, 1987.
- Zaron 1980 = Zofia Zaron, *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1980.
- Zikmund 1863 = Václav Zikmund, *Skladba jazyka českého*, Litomyšl – Praha, 1863.
- Zima 1887 = Luka Zima, *Njekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Zagreb: JAZU, 1887.
- Žele 2001 = Andreja Žele, *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Žele 2003 = Andreja Žele, *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.

The valency of reflexes of the Proto-Slavic verb *mysliti in the history of selected Slavic languages

Summary

This article presents a valency analysis of the reflexes of the Proto-Slavic verb *mysliti in the history of selected Slavic languages (Slovenian, Old Church Slavic, Croatian, Serbian, Czech, Polish, and Russian). The verbs are polysemous, and individual meanings are attested in all languages; for example, 'to think, consider', 'to intend', or 'to think, plan for someone's harm/benefit', or only in parts of languages; for example, 'to provide for; take into account' in Serb./Cro. and Pol., 'to expect' in Serb./Cro. (and probably only in Kajkavian).

With the variation in the meaning of the verbs, their semantic valency and government vary. Generally, several government patterns correspond to a specific semantic pattern, and these may appear in one, several, or all of the languages analyzed and for longer or shorter periods. The most stable semantic pattern is the *carrier* of thinking – *content*, which corresponds to general Slavic $S_{nom} - VF - SENT$ (up to the present) among government patterns; the complement SENT marks the complex *content* of thinking in the most stable way. Often there is also the non-propositional complement S_{acc}^* , but it shows a tendency toward semantic bleaching (lexical filling of prepositional complements appears to be more heterogeneous; cf. oS_{loc}). In the meaning 'to intend', the most stable are the semantic pattern *carrier* of intention – *content* and the government pattern $S_{nom} - VF - INF$ (the complement INF is typical in the role of *content* of intention). More complex patterns are less established. Among the more established government patterns in general Slavic are $S_{nom} - VF - S_{acc}^* - S_{dat}$ and $S_{nom} - VF - oS_{loc} - S_{acc}^*$. The former matches the semantic pattern *carrier* of thinking – *content* – *recipient* ('to think, plan for someone's harm/benefit') and was stable especially in the older periods of Sln., Serb./Cro., and Pol., whereas the latter matches the semantic pattern *carrier* of thinking – *thematic participant* – *content* ('to think, consider') and, with regard to the data from the material, appears in all of the languages analyzed with the exception of OCS.

This article also presents the competing relationship between government patterns and it highlights the semantic differences between complements and their possible foreign-language motivation.

Priimki *Košmelj*, *Košmrlj* in *Minodraš*

Silvo Torkar

Cobiss: 1.01

V prispevku je na podlagi zgodovinskih virov in narečnega gradiva podan poskus izapelativne etimologije priimkov *Košmelj* in *Košmrlj*, medtem ko se za priimek *Minodraš* na podlagi primerjalnega slovanskega gradiva ugotavlja izvor v slovanskem antroponimu **Ninodrag*.

Ključne besede: slovenski jezik, priimki, etimologija, slovanski antroponimi

The surnames *Košmelj*, *Košmrlj*, and *Minodraš*

Based on historical sources and dialect material, this article shows that the surnames *Košmelj* and *Košmrlj* are derived from common nouns, whereas, based on comparative Slavic material, the surname *Minodraš* is shown to derive from the Slavic anthroponym **Ninodrag*.

Keywords: Slovenian, surnames, etymology, Slavic anthroponyms

1 *Košmelj* in *Košmrlj*

Leta 2010 je bilo v Republiki Sloveniji 13 oseb s priimkom *Košmelj* (www.stat.si), od tega 9 v gorenjski regiji in 4 v osrednjeslovenski regiji.

1.1 *Košmelj* ima, sodeč po podatkih iz telefonskega imenika, žarišče v Železnikih in tudi podatki popisa prebivalstva iz leta 1931 (okraja Kranj in Logatec, mesto Ljubljana) kažejo na žarišče v Železnikih (ZSSP).

Toda priimek se v loških zgodovinskih virih do leta 1500 ne pojavlja (Blažnik 1963), ni pa ga evidentiral niti Andrejka (1939), ki je na podlagi urbarjev in matičnih knjig 16.–18. stoletja prikazal nastanek priimkov v Selški dolini.

Družinsko izročilo Košmeljev, ki ga je Vida Košmelj povzela v knjigi *Železniki skozi čas*, pravi, da je njihov prednik prišel v Železnike iz Furlanije, od koder da je prinesel tudi priimek *Cosmel* oz. *Cosmeli* (Košmelj 2007: 54, 125). To izročilo so menda potrdile tudi raziskave, ki jih je tik pred smrtjo (1948) opravil Rudolf Andrejka, sicer družinski prijatelj Košmeljev. V njegovem delovnem gradivu za načrtovani članek o priimku *Košmelj* je po besedah Vide Košmelj zapisana letnica 1690 in ime *Blaž Cosmel* (ali *Cosmeli*). Tako se je menda imenoval prišlek iz Furlanije, iz Palmanove, ki da se je poročil z domačinko in postal fužinski preddelavec.

Znani so številni primeri družinskih izročil, ki jih poznejše rodoslovne raziskave niso potrdile, pogosto pa so jih ovrgle. Tovrstnih izkušenj imajo rodoslovci veliko. Čas domnevnega prihoda prvega nosilca določenega priimka se po temeljitem pregledu matičnih knjig neredko odmakne tako daleč v preteklost, da postane dokazovanje skrajno oteženo, če ne celo onemogočeno.

Pri razlagi priimkov imajo zgodovinski zapisi izjemno pomembno vlogo, zato je za ugotavljanje izvora in pomena priimka *Košmelj* nujno treba pregledati dostopne zgodovinske vire.

Poročne in mrliške matične knjige za Železnike so ohranjene za čas od leta 1710 dalje, krstne pa od leta 1770. V poročni knjigi je 4. 11. 1716 vpisan ženin Marcus Thoma *Cosmel*, 11. 1. 1750 Caspar *Cosmel*, 11. 2. 1765 pa Simon *Koschmell*.

V mrliški knjigi je 6. 12. 1727 vpisan Josephus fil. leg. Marci *Kosmel*, star tri leta, 9. 2. 1729 je vpisan Martinus *Cosmel*, ki je tega dne umrl, star 66 let. 13. 12. 1746 je umrla Maria Marci *Koshmell* (žena Marka *Košmelja*), stara 50 let. 16. 6. 1758 je umrl Andreas Simonis *Koschmell*, 27. 7. 1759 pa Bartholomäus Caspari *Koschmel*.

Po letu 1770 so priimek *Košmelj* v maticah zapisovali izključno kot *Koschmell* ali *Koschmel*, dokler ni bil v drugi polovici 19. stoletja poknjžjen v obliko *Košmelj*.

Glede na to, da družinsko izročilo govori o priselitvi osebe s priimkom *Cosmeli* iz Furlanije, je smiselno pogledati v slovar furlanskih priimkov (Costantini 2002). Ta ne vsebuje priimkov *Cosmel* oz. *Cosmeli* ali *Cosmelli*. Vendar pa priimek *Cosmelli* v Italiji obstaja v 34 občinah, večinoma ob zahodni italijanski obali z žariščem v Genovi (<http://www.gens.labo.net/it/cognomi/genera.html>). Po podatkih spletne strani <http://www.cognomix.it/mappe-dei-cognomi-italiani.php> je v Italiji 55 oseb s tem priimkom, od tega 25 v deželi Ligurija (Genova z okolico), 12 v deželi Lacij, 6 v Toskani, 5 v Piemontu, 2 na Sardiniji, v petih deželah pa le po ena oseba, med njimi v Furlaniji-Julijski krajini.

Slovar italijanskih priimkov pri geslu *Cosma* navaja med izpeljankami tudi priimke *Cosmelli* in *Cosimelli*, *Cosmini*, *Cosmin*, *Gosmin* itd. (De Felice 1978: 109). Pravi še, da so ti priimki razpršeni, glede na različne tipe, po obalnem področju Benečije (*Cosma* in *Cusma*, *Cosmelli* in *Cosmini*, *Cosmin*, *Gosmin* in *Gusmin*, *Gusmani*, *Cosimano*), po jugu Italije, Siciliji in Toskani.

Če dopustimo, da je domnevni prišlek iz Furlanije prinesel s seboj priimek **Cosmelli*, ki izhaja iz krstnega imena *Cosmas*, bi prej pričakovali slovenski glasovni prevzem v obliko **Kozmelj* kot pa v *Košmelj*. Iz krstnega imena *Cosmas* namreč izvirajo slovenski priimki *Kozmus* in *Kosmos*, *Kozmos*, *Kozmik*, *Kozman* itd. Priimka *Kozmelj* (45) in *Kozmel* (7) imata žarišče v savinjski regiji (<http://www.stat.si/imena.asp>). V ZSSP sta iz popisa 1931 izpričani še različici *Kosmel* (Celje – okolica) in *Kosmelj* (Celje – okolica, Maribor – desni breg), ki ju danes ni več, očitno pa sta bila poknjžena v *Kozmelj* in *Kozmel*.

Po opravljenem pregledu zgodovinskih virov za Železnike se je izkazalo, da družinsko izročilo o furlanskih koreninah priimka *Košmelj* listinsko ni potrjeno, vendar tudi ne ovrženo. Izvajanje priimka *Košmelj* iz italijanske oblike *Cosmelli* je resda malo verjetno, vendar ne tudi nemogoče.

Pri iskanju zgodovinskih zapisov, ki v tem primeru edini lahko dokončno potrdijo ali ovržejo romansko ali slovensko razlago priimka, se je bilo treba zateči še k matičnim knjigam za župnijo Selca, iz katere so se Železniki sicer izločili leta 1622. Selške matice so namreč ohranjene prav od leta 1622 naprej (hrani jih Nadškofijski arhiv Ljubljana). In res: v krstni knjigi župnije Selca za leta 1653–1667 je 11. 7. 1667 vpisano rojstvo oz. krst Jakoba, zakonskega sina *ex patre Jacobo Koshmerl et uxoris eius Gertrudis*, 4. 9. 1665 pa rojstvo Matevža, zakonskega sina *patris Jacobi Kosmerl et eius coniugis Gertrudis*. Trije botri in očitno tudi otrokova starša so bili doma *ex Nemile* (Nemilje), kar tudi kaže na krajevni izvor selških Košmrljev. Vas Nemilje leži med Selcami in Kropo.

Današnja oblika *Košmelj* je nastala iz oblike *Košmerl* konec 17. stoletja najbrž ob poročni migraciji iz Nemilj v Železnike z glasovno poenostavitvijo, morda zaradi uvularne izreke *r*-ja.

Z najdbo teh dveh vpisov je stvar postala jasna in razumljiva: priimek *Košmelj* je samo različica priimka *Košmrlj*. Družinsko izročilo Košmeljev je potemtakem najverjetneje novejšega nastanka, saj zapisi 17. stoletja jasno izkazujejo domači izvor priimka. Nenavadno je le, da tega priimka ni najti v najstarejši poročni knjigi za Selca (za leta 1654–1712), kar morda res kaže na migracijo od drugod (žarišče tega priimka je Loška dolina oz. župnija Stari trg pri Ložu).

1.2 Bezlaj razlaga priimek *Košmrlj* iz narečnega občnega imena *kočmrlj* 'čmrlj' s čustvenostno velarno predpono *ko-* (1976: 84, geslo *čmrlj*). Za *čmrlj* navaja narečni obliki *kočmrl* in *kočeber*, izpričani v Kropi. V Jelenščah (danes del Dražgoš) je že leta 1501 izpričan kmet Paul *Kotschebar*, v Bukovščici kmet Laurent *Kottzebar*, v stirpniški županiji pa tovarnik *Kotschebar*. Ni izključeno, da tudi ti priimki odražajo narečno občno ime *kočeber* za čmrlja, ne pa stanovniško ime *Kočevar*, kot se na prvi pogled dozdeva. Oblika *kočeber* je verjetno nastala z velarno predpono *ko-* iz občnega imena *čeber* 'keber' v pomenu 'čmrlj'.¹

Avtorji leksikona Kroparske družine (Gašperšič 1998: 34) pri priimku *Košmelj* navajajo v oklepajih tudi različico *Košmrlj*, kar lahko razumemo kot namig, da jim je bila povezanost obeh priimkov že od nekod znana.

Slovenska oblika *čmrlj* je domnevno nastala iz praslovanskega **čmelъ* prek roditeljske oblike **čmel'a*, **čmll'a* > **čmrl'a* (Ramovš 1924: 83, sprejema Snoj 2003: 89). V slovenskih narečjih sta sicer za *čmrlj* izpričani tudi še arhaični obliki *čmelj* (Pleteršnik 1: 107; Ivančič Kutin 2007: 34) in *šmelj* (Pleteršnik 2: 633).

Priimek *Košmelj* je, sodeč po navedenih podatkih, torej najverjetneje nastal iz narečnega občnega imena *kočmrl* oz. *košmrl* v pomenu 'čmrlj'. Sprva je očitno funkcioniral kot vzdevek, ko pa se je vzdevek začel dedovati, je postal priimek. Občno ime *kočmrl* je nastalo s čustvenostno velarno predpono *ko-* iz občnega imena *čmrlj*.

¹ Romanist Debeljak (1954: 175) postavlja (sicer neutemeljeno) trditev, da »je priimke načelno razlagati najprej iz krstnih imen«, zato sta priimka *Košmelj* in *Košmrl* po njegovem mnenju izpeljana iz krstnega imena *Cosmas*, *Kozma*, ki da je enkrat dobilo obrazilo *-elj*, drugič pa južnonemško *-erl*.

Precej bolj kot *Košmelj* so danes razširjeni priimki *Košmrlj* (191, od tega 113 v jugovzhodni regiji), *Košmrl* (35), *Košmerl* (166, od tega 124 v jugovzhodni regiji), *Košmerlj* (27). V zgodovinskih virih je priimek *Kotschmerl* izpričan leta 1576 v Retjah v Loškem Potoku, *Koschmerl* pa leta 1606 na Hudem Vrhu pri Novi vasi na Blokah (Kebe 1996: 475).

Vendar pa se za etimologijo priimka *Košmrlj* odpira še druga možnost. Metka Furlan (ustno) opozarja na doslej prezrto v Zagrebu zabeleženo kajkavsko občno ime *košmrlj* v pomenu 'okun', lat. *Gymnocephalus cernuus*, srbohrv. *bodljivi grgeč* ali *balavac* (RSKNJ 1978: 369). Okun je sladkovodna riba iz družine ostržev. V Sloveniji živi v Savi od Radeč navzdol, v Dravi, Muri, Ledavi in spodnjem toku Krke. Pleteršnik (1: 813, 857) navaja tako za *okun* kot za *ostrž* isto nemško besedo *Flussbarsch* (latinsko obakrat *perca fluviatilis*), medtem ko Cigale (1860: 176) navaja za nemško besedo *Bars* ali *Barsch* (lat. *perca fluviatilis*) različne slovenske ustreznike: po Gutsmanu (1789) *ostrež*, po Jarniku (1832) *okunj*, po Blažu Potočniku pa *peršelj*, *čop*, *čep*, *pirželec*; navaja tudi rus. in polj. *okun* (polj. dejansko *okoń*), češ. *okoun*, srb. *kostreš*. V knjižno slovenščino je bil s Pleteršnikom naposled sprejet severnoslovanski *okun*, ker sta ga poleg Jarnika in Cigaleta uporabljala tudi Janežič in Erjavec.

Leta 1850 je v časopisu Vedež izpričana raba besede *košmerl* v pomenu 'suho golo deblo': »Sem ter tje se le kák smrekov košmerl in kak drug štemelj iz snega moleč vidi ...« (Ant. – vč. – 1850: 201).

V registru Besedišče slovenskega jezika (Besedišče 1998: 287) najdemo besedo *košmrlj*, listkovno gradivo za izdelavo Slovarja slovenskega knjižnega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani pa ponuja tale zanimivi zapis prof. Ivana Dolenca (1884–1971) iz Sopotnice pri Škofji Loki (komentarja v oglatih oklepajih sta njegova):

Nekoč sem šel z znanim starim kmetom, rojenim v Sopotnici, iz vasi Javorje nad Poljanami proti Sopotnici, pa mi je pokazal spremljevalec slabo rastoče, sušeče se drevo v gozdu z besedami: »Tale košmrlj!« [Izgovarjal je košmrl, zato pišem z lj.] Privikrat sem tedaj slišal izraz, ki mi je bil znan samo kot rodbinsko ime šentpeterskega župnika v Ljubljani, in sem vprašal kmeta, ki je bil analfabet, ali takemu drevesu pravijo košmrlj. »Da! To sta prav za prav dve besedi: koš – to je nizko, široko drevo – in mrl, ker odmira.« [Ljudska etimologija!]

Kajkavski *košmrlj* 'okun' in slovenski narečni *košmrlj* 'suho drevo', kot vse kaže, nista nujno povezana z leksemom *kočmrl*, zato se pri njiju kaže potreba po novem etimološkem premisleku. Nedvomna se zdi tudi njuna neposredna povezava s priimkom *Košmrlj*.

Občno ime *košmrlj* je morda predponška tvorjenka iz *ko-* in posamostaljenega deležnika na *-l* glagola **šembřeti*, ohranjenega v priimkih *Šemrl*, *Šemerl*, *Šemrov*, ki ga je na podlagi slovanskega gradiva rekonstruirala Kurkina (1981: 331). Slednja ugotavlja, da so vsi pomeni, ki so značilni za slovansko **mer-* v kombinaciji s predponami **še-*, **ča-*, **ka-*, **sko-*, pogojeni s prvotnim pomenom korenskega morfema: 'izgubljati moč, umirati, ugašati' (Kurkina 1981: 333). V priimku *Košmrl* (< **Košemrl*) sta potemtakem nakopičeni kar dve ekspresivni predponi: *ko-* in *še-*.

2 *Minodraš*

Priimek *Minodraš* nosi v Sloveniji samo šest oseb (gl. spletno stran www.stat.si). K njegovi osvetlitvi so nepričakovano pripomogli nekateri zgodovinski zapisi za krajevno ime *Modraže* v občini Poljčane (prej občina Slovenska Bistrica).

Zgodovinarji za čas pred letom 1500 za *Modraže* v virih niso našli zapisov. V jožefinskih vojaških opisih iz ok. leta 1780 je ime zapisano kot *Mimo Drussy*, *Mimodrusse*. V priročniku *Historisch-Topographisches Lexicon von Steyermark* 2 Carla Schmutza iz leta 1822 je ime zapisano kot »*Minotrasch*, windisch *Motrasche*«. Na zemljevidu franciscejskega katastra iz leta 1825 je zapisano kot *Modrasche*, *Minodrosch* (katastrska občina *Modraže*).

Na podlagi zgornjih zapisov in primerjalnega slovanskega imenskega gradiva ter zlasti poljskih imenoslovnih študij je ime *Modraže* mogoče rekonstruirati kot **Minodraže*, to pa iz **Ninodraže*. Podstava tega krajevnega imena je staro zloženo osebno ime **Ninodrag*.

Prvi del imena izhaja iz praslovanskega prid. **ninъ* s pomenom 'nov, mlad' (Malec 1971: 101), prim. psl. prislov **nyně/nъně*, po asimilaciji **nině* 'zdaj' (ĚSSJa 26: 57; ĚSSJa 25: 120), izpričan še v Brižinskih spomenikih kot *nine*, *ninge* (Bezljaj 1982: 224). V drugem delu imena je prid. *drag*.

Podobno sta tvorjeni staropoljski osebni imeni *Ninogniew* (z različico *Mino-gniew*) in *Ninomysl* (Malec 1971: 101), staročeško *N'inomysl* (*Ninomizl*, Pleskalová 1998: 137) in starosrbsko osebno ime *Ninoslav* (Grković 1983: 193).

Krajevno ime **Minodraže* (od 19. stol. dalje *Modraže*) je iz osebne imena **Ninodrag* nastalo s starim svojilnim obrazilom *-jъ* (to je dalo obliko **Ninodraž*) in priponskim obrazilom za prebivalce *-jane*: **Ninodražane*. Ime se je pozneje skrajšalo v **Ninodraže*, nato pa se je z disimilacijo *n-n > m-n* preobrazilo v **Minodraže*. Naposled se je s sinkopo skrčilo v *Modraže*. Priimek *Minodraš* (prvotno **Ninodraž*) je nastal bodisi neposredno iz osebne imena **Ninodrag* s svojilnim obrazilom *-jъ* in je tudi sam najprej predstavljal osebno ime, bodisi s prenosom s krajevnega imena **Minodraž* (danes *Modraže*). Če izhaja priimek iz vasi *Modraže* ali njene okolice, je velika verjetnost, da je nastal s prenosom s krajevnega imena. Z rodoslovno raziskavo, ki bi segala vsaj do srede 18. stoletja, bi bilo to mogoče ugotoviti. V vsakem primeru pa se v priimku *Minodraš* in v krajevnem imenu *Modraže* ohranja edinstveno slovansko osebno ime **Ninodrag*, zato tako priimek kot toponim predstavljata dragocen prežitek slovanske imenske identitete na naših tleh.

Viri in literatura

Matične knjige = matične knjige za Železnike in Selca, Nadškofijski arhiv Ljubljana.
 Andrejka 1939 = Rudolf Andrejka, Doneski k postanku in razvitku rodbinskih imen v Selški dolini, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 20 (1939), 310–332.
 Ant. – vč. – 1850 = Pomoč v sili: povest, *Vedež: časopis za šolsko mladost* (Ljubljana) 3 (1850), list 26, 27. rožnika 1850.

- Besedišče 1998 = *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, ur. Ivanka Šircelj Žnidaršič, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998 (Slovarji).
- Bezljaj 1976 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1: A–J*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976.
- Bezljaj 1982 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 2: K–O*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1982.
- Blaznik 1963 = Pavel Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo: urbarji Freisinske škofije*, Ljubljana: SAZU, 1963 (Viri za zgodovino Slovencev 4).
- Cigale 1860 = Matej Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch 1–2*, Laibach, 1860.
- Costantini 2002 = Enos Costantini, *Dizionario dei cognomi del Friuli*, Udine: Messaggero Veneto, 2002.
- Debeljak 1954 = Anton Debeljak, O mrtvih velarnih predponah, *Slavistična revija* (Ljubljana) 5–7 (1954), 169–177.
- ÈSSJa 25, 26 = *Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд 25, 26*, под редакцией академика О. Н. Трубачева, Москва: Наука, 1999.
- De Felice 1978 = Emidio De Felice, *Dizionario dei cognomi italiani*, Milano: Mondadori, 1978.
- Gašperšič 1998 = Jože Gašperšič idr., *Kroparske družine od 15. do začetka 20. stoletja*, Radovljica: Občina Radovljica, 1998.
- Grković 1983 = Милица Грковић, *Имена у Дечанским хрисовуљама*, Нови Сад: Филозофски факултет – Институт за јужнословенске језике, 1983.
- Ivančič Kutin 2007 = Barbara Ivančič Kutin, *Slovar bovškega govora*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
- Kebe 1996 = Janez Kebe, *Loška dolina z Babnim Poljem: zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno Polje*, Ljubljana: Družina, 1996.
- Košmelj 2007 = Vida Košmelj, *Železniki skozi čas*, Radovljica: Didakta, 2007.
- Kurkina 1981 = Л. В. Куркина, Славянские этимологии, в: *Общеславянский лингвистический атлас: материалы и исследования 1979*, Москва: Наука, 1981, 331–337.
- Malec 1971 = Maria Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław itd.: PAN, 1971 (Prace onomastyczne 17).
- Pleskalová 1998 = Jana Pleskalová, *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*, Brno: Masarykova univerzita, 1998 (Spisy Masarykovy univerzity v Brně 317).
- Pleteršnik 1–2 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, 1894–95. (Navedeno po transliterirani izdaji, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.)
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika 2: konzonantizem*, Ljubljana, 1924.
- RSKNJ 1978 = *Речник српскохрватског књижевног и народног језика 10: колиџи – кукуџица*, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 1978.
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar*, Ljubljana: SAZU, 1964 (Dela razreda za filološke in literarne vede 20).
- ZSSP = *Začasni slovar slovenskih priimkov*, ur. France Bezljaj, Ljubljana: SAZU, 1974.

The surnames *Košmelj*, *Košmrlj*, and *Minodraš*

Summary

The surname *Košmelj* appeared in family tradition in Železniki at the end of the seventeenth century in the form *Cosmel* or *Cosmeli* as a result of migration from Friuli. An overview of historical sources did not confirm the family records but, based on a discovery of two records of the surname *Koshmerl* in Nemilje dating from 1665 to 1667, it provided the opportunity to explain the derivation of the surname *Košmelj* from the original *Košmerlj* based on an altered pronunciation of the uvular *r* when the family moved from Nemilje to Železniki.

Bezljaj explained the surname *Košmrlj*, which originated in Loški Potok, as being derived from the Upper Carniolan dialect common noun *kočmrlj* ‘bumble bee’, to which an expressive velar prefix *ko-* was added. However, the common noun *košmrlj* in the sense of ‘dry tree’ is attested around Škofja Loka, and the word *košmerl* in the sense of ‘dry barren tree trunk’ already appeared in Slovenian journalism as early as 1850. The Kajkavian common noun *košmrlj* in the sense of ‘perch, freshwater fish’ is also attested in Zagreb. The common noun *košmrlj* may be a prefixed derivative composed of the prefix *ko-* and the substantivized *l*-participle of the verb **šembřeti*, which itself contains the expressive prefix **še-* and the Slovenian root morpheme **mer-*. The verb seems to be preserved in the surnames *Šemrl*, *Šemerl*, and *Šemrov*.

Based on comparative Slavic material and the toponym *Modraže* with the form *Minotrasch* dating back to 1822, the surname *Minodraš* is reconstructed as the old Slavic personal name **Ninodraž*, which is derived from **Ninodrag*, together with the possessive suffix *-jb*. The PSl. adjective **ninъ* ‘new, young’ can be identified in the first part of the name; it is related to the PSl. adverb **nyně/nъně* or **nině*, which is also attested in the Freising Manuscripts as *nine*, *ninge*.

Leksikalna baza za slovenščino: komu, zakaj in kako (naprej)?

Polona Gantar

Cobiss: 1.01

V prispevku so opisane smernice pri oblikovanju leksikalne baze za slovenščino, zlasti vprašanje različnih uporabnikov ter vrste in načina strukturiranja leksikalno-slovnicih podatkov v njej. Posebej so izpostavljene dileme, ki zadevajo določitev obsega in izbora leksikalnih enot ter razporeditev leksikalno-slovnicih podatkov ob upoštevanju predpostavke, da bodo podatki v leksikalni bazi za slovenščino namenjeni primarno spletnim aplikacijam in sodobnim elektronskim medijem.

Ključne besede: leksikalna podatkovna baza, uporabniška prijaznost, stavčne definicije, leksikografija, spletni slovarji

The Slovenian lexical database: For whom, why, and how (to proceed)?

This article describes the guidelines in the formation of the Slovenian lexical database, especially the issue of various users and the types and manners of structuring lexical and grammatical information in this database. Special emphasis is placed on questions dealing with the scope and selection of lexical units and the arrangement of lexical and grammatical information, while taking into account the premise that information in the lexical database is primarily intended for web applications and modern electronic media.

Keywords: lexicography, lexical database, user friendliness, sentence definitions, online dictionaries

1 Namen

Leksikalna baza za slovenščino (LBS)¹ se izdeluje z namenom, da bo vsebovala zadostno količino relevantnih na korpusu temelječih podatkov o slovenskem besedišču, ki se jih tradicionalno pričakuje od priročnikov tipa *slovar*. Predvsem torej, kaj neka leksikalna enota pomeni in v kakšnem besedilnem in situacijskem kontekstu jo govorci običajno uporabljamo. Na podlagi kompleksnega opisa leksikalnih enot v LBS naj bi bilo mogoče izdelati različne končne opise z različnimi kombinacijami vsebovanih podatkov in v različnih končnih izdelkih, pri čemer je mogoče izpostaviti zlasti splošni enojezični in šolski slovar, slovar za učenje slovenščine kot tujega jezika, dvojezične slovarje in priročnike, ki se osredotočajo samo na določen tip leksikalno-slovnicih podatkov, npr. kolokacijski in sinonimni slovar, slovar

¹ Dostopna na: <http://www.slovenscina.eu/Vsebina/Sl/Domov/Domov.aspx>.

večbesednih izrazov, frazeologije ipd. V tem smislu je LBS namenjena predvsem leksikografom in jezikovnim analitikom ter še ne predstavlja končnega izdelka.

V procesu oblikovanja leksikalne baze pa smo začeli razmišljati o LBS kot o bazi jezikovnih podatkov, ki bi jo bilo mogoče povezati z drugimi bazami jezikovnih podatkov in jo v obliki večpredstavnega spletnega jezikovnega portala ponuditi neposredno uporabnikom v čim bolj prijazni obliki ter na različnih stopnjah informativnosti in zahtevnosti, pri tem pa izkoristiti možnosti, ki jih ponuja spletni medij. V končni fazi bi to pomenilo, da mora uporabnik v iskalniku zgolj identificirati svoj jezikovni (pravopisni, slovarski, slovnčni) problem, sistem pa mu na podlagi različnih baz strukturiranih jezikovnih podatkov ponudi ustrezen in zanesljiv odgovor.

1.1 Preprostost, strokovnost in doseganje avtoritete priročnika

»Obstajata dve poti k učinkovitejši rabi slovarjev:

prva je, da radikalno izboljšamo slovarje,

druga je, da radikalno izboljšamo uporabnike.«²

(Atkins – Varantola 2008: 337)

Pri zasnovi LBS smo veliko razmišljali o tem, kako si uporabnik dejansko predstavlja zanesljiv odgovor ter v kolikšni meri je pomembna in na kakšnih podlagah se vzpostavlja avtoriteta priročnika.³ Osnovna dilema ostaja med (a) preprosto informacijo, ki je na račun nujno potrebne kratkosti manj podrobna, s tem pa tudi manj obremenjena s terminologijo in manj poučna, in (b) daljšimi opisi, podkrepljenimi z jezikoslovno analizo problema, s strokovno literaturo in pripadajočo terminologijo. Ob tem se neizogibno zastavljata vprašanji, katere strategije uporabiti za doseganje uporabniške prijaznosti, ne da bi se pri tem morali odreči strokovnosti, in kakšen je dejansko »eleganten in učinkovit pomenski opis«, kot ga denimo omenjata Čermák (2009: 26) in Rundell (2010), ko govorita o uporabniški prijaznosti, učinkovitosti in zanesljivosti slovarske informacije.

Usmeritev k spletni končni obliki LBS (pri čemer so knjižni izdelki vedno lahko njen neposredni produkt) je pomembno vplivala na spremembe v oblikovanju in strukturiranju podatkov v bazi. Vprašanja, ki so bila tradicionalno povezana z iskanjem najboljših rešitev pri logičnem urejanju podatkov, kjer je moral uporabnik obvladati tudi logiko notranje strukturiranosti gesla (abecedna ureditev, vsebina gesla, oblika iztočnice, gnezdenje, terminologija ipd.), so postala bolj ali manj tehnične narave: abecedna ureditev ni več relevantna, poznavanje logične ureditve gesla v smislu razumevanja besednovrstnih konverzij, osnovne oblike, gnezdenja ipd. ni več potrebno, in tudi ne omejitev količine informacij z vidika porabe prostora. Nastala pa je vrsta novih vprašanj, povezanih z značilnostmi in možnostmi spletnega medija, med drugim:

(a) opredelitev obsega leksikalne enote oz. segmenta besed, ki predstavlja za uporabnika potencialni slovarski problem;

² »There are two direct routes to more effective dictionary use: the first is to radically improve the dictionary; the second is to radically improve the users.« (Prevod P. G.)

³ To vprašanje velja v prvi vrsti za pravopis, vendar pa je pomembno tudi za slovarske informacije, zlasti pri stopnji pomenske členitve in pri pomenskih opisih.

- (b) strukturiranost leksikalno-slovnicih podatkov v različnih stopnjah zahtevnosti oz. informativnosti;
- (c) organizacija spletne strani z vidika navigacije in iskanja podatkov (hitra dostopnost in učinkovitost dane informacije) ter povezava tako na druge podatkovne vire znotraj spletnega portala kot na druge razpoložljive spletne jezikovne vire;
- (č) način prikaza besedila na strani (stalne in opsijske rubrike) ter medbesedilne povezave (hiperpovezave, pasice, pomoč ipd.);
- (d) oblikovne možnosti elektronskega besedila s stališča multimedijskosti (vključitev slik, zvoka, videa, izvažanje in tiskanje podatkov, dodajanje znamenkov ipd.);
- (e) možnost povezav z drugimi bazami, kot so npr. Wikipedija, Wordnet, FrameNet, in s spletom nasploh.

Poleg za človeškega uporabnika je bila LBS že od samega začetka predvidena tudi za namene računalniške obdelave naravnega jezika (RONJ), konkretnije za izboljšanje razčlenjevalnika⁴ in označevalnika⁵ za slovenščino, računamo pa tudi, da bo na podlagi LBS mogoče narediti prve poskuse samodejnega razdvoumljanja pomenov slovenskih leksemov. Temu namenu so podrejeni podatki o (a) besednovrstni strukturiranosti pomensko relevantnih besednih zvez (ali stavčnih fraz, npr. pridevnik + samostalnik; samostalnik + samostalnik v roditelju) – t. i. skladenjske strukture in stavčni vzorci (pri glagolskih iztočnicah), in (b) beleženje udeležencev s t. i. semantičnimi tipi v stavčno strukturiranih pomenskih shemah. Semantični tipi udeležencev so skupaj s pomenskimi indikatorji (neposrednimi nadpomenskimi ali sinonimi) tudi kandidati za dopolnjevanje slovenske ontološke mreže sloWNet⁶ (Fišer 2009).

1.2 Ciljni uporabniki

Glede na izhodiščno dvonamenskost LBS sta tudi potencialna uporabnika LBS dva: človek in računalnik. Človeškemu uporabniku so v prvi vrsti namenjene pomenske informacije: pomenska členitev (z oblikovanjem pomenskega menija), opis pomena s pomenskim indikatorjem in pomensko shemo, ki predstavlja izhodišče za oblikovanje stavčno strukturiranih razlag (Gantar – Krek 2009), razlaga ter kolokacije in korpusni zgledi. Vse druge informacije – skladenjske strukture in stavčni vzorci, vključno s semantičnimi tipi udeležencev v stavčno strukturirani razlagi pri posameznih pomenih glagolov ter pri nekaterih pomenih pridevnikov in samostalnikov – so namenjene primarno RONJ in slovnicih analizam.

⁴ Rezultate skladenjske razčlenitve za poljubno besedilo v slovenščini je mogoče preveriti na spletnem servisu projektne strani <http://razclenjevalnik.slovenscina.eu/> (dostop 29. 9. 2011).

⁵ Program je bil razvit pri projektih Jezikoslovno označevanje slovenščine (<http://nl.ijs.si/jos/>) in Sporazumevanje v slovenskem jeziku, njegovo delovanje pa je mogoče preizkusiti na: <http://oznacevalnik.slovenscina.eu> (dostop 29. 9. 2011).

⁶ Več o projektu na <http://lojze.lugos.si/~darja/slownet.html> (dostop 29. 9. 2011).

1.2.1 Združljivost različnih profilov uporabnikov

Človeški uporabnik LBS zajema tri profile: (a) splošnega uporabnika, pri čemer se predvideva raven zahtevnosti in obvestilnosti na ravni srednješolske oz. gimnazijske izobrazbe (prim. SSKJ 1, Uvod: XI),⁷ kar glede vsebine informacij ustreza tudi (b) šolskemu uporabniku in (c) vsaj v nekaterih segmentih tudi učencu slovenščine kot tujega jezika. Tujejezični in šolski uporabnik, ali bolje, vsebina leksikalno-slovnčnih podatkov, ki so namenjeni enemu ali drugemu, zahteva upoštevanje določenih specifik in razlik. Šolskemu uporabniku smo se želeli približati z izborom specializiranega besedišča (gl. 1.3.1),⁸ obenem pa smo prilagodili tudi pomenske opise v obliki pomenskih indikatorjev in pomenskih shem, ki predstavljajo izhodišče za oblikovanje razlag stavčnega tipa. Poleg splošnih načel smo pri oblikovanju pomenskih indikatorjev težili k razumljivosti in kratkosti, hkrati pa naj bi pomenski indikatorji kot gradniki pomenskih menijev vzpostavljali zadostno mero pomenske razločevalnosti glede na druge pomene besede v iztočnici. Poleg tega smo menili, da so za razumevanje pomena z vidika uporabnikov, ki se slovenščino učijo kot tuji jezik, najprimernejši pomenski opisi v obliki *stavčnih definicij*, ki najbolj naravno (npr. z izkazano tipično skladenjsko realizacijo, kot je denimo pri nekaterih pridevnih povedna ali primarno prilastkova raba, povratnosvojljnost pri glagolih ipd.) vključujejo podatke o besedilnem okolju, v katerem se realizira pomen. Poleg tipične skladenjske rabe gre predvsem za izpostavitev udeležencev, razmerij med njimi in okoliščin (tudi zunajjezikovnih), ki so potrebne za razumevanje posameznega pomena. Kljub omenjenim premislekom pa ostaja odprto vprašanje, ali je omenjeni trojni profil uporabnika dejansko združljiv tudi v enem samem slovarskem izdelku. V nadaljevanju projekta želimo zato konkretne rešitve, zlasti berljivost stavčnih razlag in obvestilnost pomenskih menijev, preveriti pri različnih ciljnih skupinah uporabnikov.

1.3 Vrsta in strukturiranje leksikalno-slovnčnih podatkov

1.3.1 Viri

Primarni nabor iztočnic v LBS izhaja s seznama 5000 najpogostejših lem v korpusu FidaPLUS, ker pa je bil v okviru projekta SSJ zgrajen nov milijardni referenčni korpus Gigafida (Logar Berginc – Šuster 2009; Logar Berginc – Krek 2010), smo v nadaljevanju izdelave LBS podatke pridobivali iz novega korpusa. Poleg tega smo z namenom približati se šolskemu uporabniku na podlagi korpusa osnovno- in

⁷ Dejstvo, da se 60 % populacije po končani srednji šoli ali gimnaziji vpiše na fakulteto, narekuje potrebo po novi definiciji splošnega uporabnika, pri čemer izobrazbeno izhodišče v smislu večje ali manjše zahtevnosti oz. preprostosti slovarja ni bistveno – vsaj v našem primeru ne, saj smo si prizadevali za preproste pomenske opise in zmanjšanje slovnčnega in slovarskega metajezika ne glede na izobrazbeno lestvico potencialnega uporabnika. Pri zasnovi baze ali slovarja je smiselno končnega uporabnika opredeliti predvsem glede na to, ali gre za otroka ali za odraslega uporabnika in ali so podatki in njihov opis namenjeni rojenemu govorniku ali učencu tujega jezika (Atkins 2008: 37).

⁸ LBS bo ob zaključku aktivnosti (junij 2012) vsebovala 2500 iztočnic, od tega jih bo približno 500 vključenih na podlagi učbeniškega geslovnika.

srednješolskih učbeniških besedil izdelali geslovník s približno 1000 lemmami, kjer smo poleg frekvence upoštevali še večpomenskost (strokovni izrazi, ki imajo tudi splošni pomen, in strokovni izrazi, ki prehajajo v splošni jezik), splošno rabljene aktualne prevzete besede, pa tudi besede, ki so po našem mnenju za šolskega uporabnika zanimive z vidika učnih vsebin, nove predmetnosti (neregistrirani izrazi v SSKJ) in generacijske pripadnosti.

Izhajajoč iz vsaj deloma različnih potreb predvidenih skupin ciljnih uporabnikov, je smiselno v LBS s širokim spektrom uporabnosti zajeti čim več leksikalno in slovnično relevantnih podatkov. Z vidika sodobne leksikografije to ni več mogoče brez obsežnih besedilnih korpusov, hkrati pa obsežne količine podatkov poleg izstopajočih frekventnih pojavov pokažejo tudi jezikovno variantnost in posebnosti v vsej njihovi razsežnosti. To dejstvo neizogibno vodi v iskanje odločitev, kaj od obrobnega je poleg tipičnega za uporabnika prav tako zanimivo/pomembno, ne nazadnje tudi z vidika pojavov, ki se v jeziku šele uveljavljajo oz. se uveljavljajo zgolj v specifičnih jezikovnih situacijah. Odločitve glede tega morajo med drugim upoštevati dejstvo, da npr. orodje Sketch Engine (SkE),⁹ ki omogoča hitrejšo pridobivanje relevantnih podatkov iz korpusa, določenih relacij bodisi zaradi zapletenosti slovnice besednih skic, ki so pogoj za generiranje kolokacijskega obnašanja besed, bodisi zaradi nefrekventnosti določenega pojava/posebnosti ne izpostavi. Ena izmed rešitev tega problema je sprotno izboljševanje slovnice besednih skic na podlagi povratnih informacij iz baze ter preizkušanje slovnice in orodij, ki so bili izdelani za druge jezike.¹⁰ Druga rešitev je odločitev, da ostaja temeljni vir za pridobivanje leksikalno-slovničnih podatkov v LBS ročna analiza najmanj 150 do 300 konkordanc. Na podlagi ročne analize konkordanc leksikograf izdelava osnovno pomensko sliko besede (določi osnovne pomene in podpomene), oblikuje pomenski meni, registrira tipični besedilni kontekst za posamezne pomene, udeležence (oz. prehodnost pri pridevnikih in samostalnikih), stalne zveze in frazeološke enote. Ko je na tej podlagi izdelana osnovna pomenska slika konkretne leme v iztočnici, je s pomočjo orodja Sketch Engine oz. aplikacije Besedne skice za slovenščino (Krek – Kilgariff 2006) izdelan kolokabilni del geselske strukture (kolokacije in pripadajoče skladenjske strukture), s pomočjo aplikacije GDEX, ki je bila v okviru projekta prilagojena posebej za slovenščino (Kosem idr. 2011), pa so izbrani dobri korpusni zgledi.

⁹ SkE (<http://www.sketchengine.co.uk/>) (dostop 29. 9. 2011) je le eno od – sicer že solidno standardiziranih – orodij za luščenje leksikografskih podatkov iz korpusa. Jezikovno oz. slovensko specifične parametre za luščenje podatkov bomo pri izdelavi LBS testirali pri poskusu samodejne izdelave gesel, kjer bomo kot učno množico uporabili v bazi že strukturirane leksikalno-slovnične podatke.

¹⁰ Na korpusu FidaPLUS smo preizkusili slovaško varianto slovnice besednih skic, ki jo je za potrebe izdelave Slovarja sodobnega slovaškega jezika (Slovník súčasného slovenského jazyka (A–G)) izdelal Vladimír Benko, v prihodnje pa nameravamo preizkusiti tudi sistem avtomatskega luščenja relevantnih leksikografskih podatkov iz korpusa, ki ga uporabljajo na Inštitutu za nemški jezik v Mannheimu in ki ga je razvil Cyril Belica.

Primer 1: Glagolsko geslo s pripadajočimi pomenskimi in kolokacijskimi podatki

POPOPRATI *glagol*

1. dodati poper
2. popestriti

1. indikator dodati poper

pomenska shema če ČLOVEK *popopra* JED ali ŽIVILO, ji doda poper, s čimer dobi poseben, nekoliko pekoč okus

kolokacije

[rahlo, obilno] popoprati

popoprati [jed, meso, zrezke]

razširjene kolokacije

popoprati s [črnim, belim, zmletim, mletim] poprom

popoprati z [grobo, sveže] zmletim poprom

skladenjske zveze

popoprati po okusu

2. indikator popestriti

pomenska shema če ČLOVEK popopra IZJAVO, DOGODEK ali VZDUŠJE, jo s pripombo ali dejanjem zaostri ali naredi bolj zanimivo

Dodatnih gradivnih virov pri izdelavi LBS ne predvidevamo, se pa pri razbiranju pomena in oblikovanju pomenskega opisa stalnih zvez, ki so v rabi na specializiranih področjih in hkrati del splošnega jezika, avtorji zatekajo tudi k spletnemu iskanju informacij. Take zveze je namreč pogosto težko pomensko opisati zgolj na podlagi konkordanc, saj zahtevajo specializirano védenje, hkrati pa mora biti njihov opis preprost, namenjen splošnemu uporabniku in ne strokovnjaku. Glede na to, da LBS ni zasnovana kot terminološka baza in da hkrati predvidevamo njeno objavo znotraj širšega jezikovnega portala, se ponuja možnost napotitve uporabnika na relevanten vir v obliki spletnih povezav, npr. *Wikipedija*, *islovar* ipd. Za zdaj se v primeru terminoloških stalnih zvez, ki jih uvrščamo pod posamezne pomene ali od pomena neodvisno, odločamo le za navedbo ustreznega področja rabe (t. i. področne oznake), ki pa je lahko kombinirana z razlago v pomenski shemi:

Primer 2: Umestitev stalnih zvez v samostalniško geslo

GREDA *samostalnik*

1. indikator del vrta

pomenska shema *greda* je del vrta ali njive, v katerem so v vrsti posajene rastline

SZ-pomen topla greda

SZ-pomen zaprta greda

pomenska shema *topla greda* je umetno narejen prostor, ki zagotavlja toplotne razmere, v katerih je mogoče gojiti ali prezimovati rastline

kolokacije

[prenosna] topla greda

[sejati, posejati, posaditi] v toplo gredo

SZ-geslo topla greda

oznaka ekologija

pomenska shema *topla greda* je rezultat procesa, pri katerem se toplotno sevanje, ki prihaja v ozračje z Zemlje, vrača nazaj in povzroča višjo temperaturo, kot bi bila, če bi Zemljino površje ogrevalo le sonce

kolokacije

[učinek] tople grede

[povzročati] toplo gredo

1.3.2 Vrste leksikalnih enot v leksikalni bazi za slovenščino

Glede na možnosti spletne postavitve LBS je za uporabnika poznavanje logične urejenosti podatkov znotraj gesla manj pomembno. Pomembno pa je pri vključevanju podatkov določiti vrsto in obseg leksikalne enote, na katero so podatki pripeti. V LBS obravnavamo kot leksikalno enoto (a) vsak pomen in podpomen besede v iztočnici ter (b) stalne zveze in (c) frazeološke enote. Te enote v LBS predvidevajo pomenski opis, so lahko opredeljene glede na področje rabe, stil in besedilni kontekst (s t. i. oznakami) ter imajo evidentirano tipično besedilno okolje.

Poleg tega kot samostojne enote v LBS obravnavamo tudi t. i. *skladenjske zveze*, ki so ustaljeni večbesedni delci jezika, za katere je značilno, da izkazujejo relativno pomensko prozornost (pomenskega opisa zato zanje ne predvidevamo) in strukturno trdnost ob relativno spremenljivem besedilnem okolju oz. oblikovno napovedljivem vezljivostnem mestu, npr. *pod vplivom česa*, *v skladi s čim/kom*, *v času (česa)*, *v barvi (česa)* ipd.

Vrste leksikalnih enot v LBS in struktura leksikalno-slovnicih podatkov, ki jih predvidevajo

Leksikalna enota	Pomenski opis	Sintagmatika	Oblike rabe	RONJ
pomen ali podpomen	– indikator – pomenska shema	– kolokacije – razširjene kolokacije	– besednovrstna konverzija* – restrikcije (ustaljenost v določenem številu, sklادنjskem položaju ipd.)	– oblikovanje ontologij – formalizacija besednozvezne strukture, npr. Prid + Sam – stavčni vzorci – formalizacija udeležencev v stavčni razlagi
stalna zveza	– indikator/ razlaga	– kolokacije – variante	– oblike rabe	
skladenjska zveza		- kolokacije	- oblike rabe – pretvorbe	
frazeološka enota	– indikator/ razlaga	– kolokacije	– oblike rabe – pretvorbe	

* Besednovrstna konverzijo (nominalizacija, adjektivizacija ipd.) in homonimijo (prekrivnost celotne paradigme znotraj iste besedne vrste) obravnavamo kot samostojne (pod)-pomene in ne kot samostojne iztočnice ali podiztočnice.

1.3.3 Obseg leksikalne enote

Razmerja med posameznimi vrstami leksikalnih enot – v LBS zlasti med kolokacijami, razširjenimi kolokacijami in stalnimi zvezami, med razširjenimi kolokacijami in skladenjskimi zvezami, med kolokacijami in stalnimi zvezami in ne nazadnje med stalnimi zvezami in frazeološkimi enotami – so večkrat zabrisana, zato so potrebna čim bolj jasna načela, ki leksikografom omogočajo čim bolj enotne odločitve. Pri snovanju LBS smo se pri določanju vsebinskih in formalnih parametrov za prepoznavanje zgoraj omenjenih leksikalnih enot opirali tako na teoretična spoznanja kot na praktične izkušnje pri analizi korpusa (Gantar idr. 2009; 2009a). Izkazalo se je, da posamezne besede izkazujejo bolj ali manj obsežne kolokabilne nize. Teoretično je mogoče predvidevati, da kolokabilno zaprti nizi napovedujejo pomensko in strukturno trdnost zveze, torej potencialne stalne zveze ali frazeološke enote, in obratno: bolj odprt oz. obsežen kot je kolokabilni niz, več možnosti je, da gre za tipično besedilno okolje besede, tj. za kolokacijo in ne za leksikalizirano (stalno ali frazeološko) zvezo. V praksi pa se je izkazalo, da je obsežnost kolokabilnega niza glede na prepoznavanje samostojnih leksikalnih enot relativna, npr. *šola* v pomenu ‘ustanova’ kolocira z besedami kot *osnovna*, *višja*, *srednja*, *visoka* ipd. in hkrati skupaj z omenjenimi pridevniki tvori samostojne leksikalne enote, ki potrebujejo lastni pomenski opis: *osnovna šola*, *srednja šola*, *visoka šola* itd. Rešitev, ki smo jo glede tega sprejeli v LBS, je, da navedemo celotni kolokacijski niz pri ustreznem pomenu samostalnika, hkrati pa še samostojne stalne zveze, ki jih pomensko opišemo in jim določimo njihovo lastno kolokabilno okolje, če obstaja, npr. [*vpisati se*, *hoditi*] v *osnovno šolo*, [*končati*, *obiskovati*] *osnovno šolo*, [*devetletna*, *osemletna*] *osnovna šola* itd. To pomeni, da bo uporabniku podatek na voljo v obliki kolokacije in stalne zveze s pomenskim opisom. V nadaljevanju projekta želimo določiti in preveriti predvsem mehanizme samodejnega prepoznavanja leksikalno relevantnih besednih zvez, in sicer z upoštevanjem že registriranih in formaliziranih skladenjskih struktur, ki se tipično pojavljajo pri posameznih besednih vrstah, s testiranjem različnih statističnih vrednosti medbesedne povezovalnosti in z izboljšavami slovnice besednih skic v orodju Sketch Engine.

Strategije pri ločevanju kolokacij od stalnih zvez se pri različnih besednih vrstah razlikujejo. Pri pridevnikih predvidevamo večje število stalnih zvez in manj samostojnih pomenov. Pri samostalnikih registriramo stalne zveze pod posameznimi pomeni ali pa od pomena neodvisno, če tvorijo pomensko samostojne leksikalne enote. Pri glagolih stalnih zvez ne beležimo zaradi možnosti različnih funkcijskih realizacij (konverzij oz. transformacij), ki jih omogočajo glagolske zveze. Zveze glagola z ustaljeno besednozvezno kombinacijo (tipično predloga in samostalnika) beležimo bodisi pri ustrezni samostalniški iztočnici (gl. primere spodaj), pri frazeoloških enotah (če presodimo, da gre za pomensko in/ali strukturno samosvojo enoto, ki potrebuje lasten pomenski opis) ali pri skladenjskih zvezah (brez pomenskega opisa), saj menimo, da nastopajo predvsem kot niz različic ob sicer trdnem besednozveznem jedru, npr.

Primer 3: Skladenjske zveze pri samostalniških iztočnicah

[začiniti, soliti, popoprati, sladkati ...] po okusu
[prebijati se, živeti, shajati, živetariti, preživeti ...] iz meseca v mesec
[padati, prileteti, spustiti se] pod kotom [x] stopinj
[gibati se, krožiti, vrteti, masirati, nadaljevati] v smeri urnega kazalca

Z vidika tujejezičnega uporabnika (ki se uči slovenščino kot tuji jezik) ostaja odprto vprašanje, ali je tudi omenjene skladenjske zveze smiselno pomensko opisati, saj je merilo pomenske prozornosti, ki pravi, da je »pomen zveze več kot vsota pomenov njenih delov« (Atkins – Rundell 2008: 167), vezano na občutek rojenega govorca, pomisleke glede razumljivosti takih zvez pa vzbuja tudi dejstvo, da niso vedno neposredno prevedljive v tuji jezik, npr. češ. *po čase/začas*¹¹ → sln. *čez čas/sčasoma*; ang. *in (less than) no time* → sln. *v hipu/kot bi trenil/takoj*;¹² nem. *höchste Zeit* → sln. *skrajni čas*.¹³

Možnost podrejanja stalnih zvez posameznemu pomenu besede v iztočnici (gl. zgoraj primer *greda*) med drugim predvideva iskanje – in posledično posredovanje tega podatka uporabniku – pomenske sorodnosti stalne zveze kot celote ali njenih sestavin s katerim od pomenov iztočnice. Ker je tako pomensko povezanost težko identificirati in ker se je v praksi pokazalo, da so odločitve slovaropiscev pogostokrat različne ali celo nasprotujoče si, ostaja vprašanje smiselnosti pomenskega podrejanja stalnih zvez sploh. Iz istih razlogov smo se odločili, da pomensko ne podrejammo frazeoloških enot, čeprav je v nekaterih primerih pomenska povezava katere od sestavin frazeološke enote s katerim od registriranih pomenov očitna (gl. v nadaljevanju primer samostalnika *oblak*). Prepoznavanje razlik med stalnimi zvezami in frazeološkimi enotami je za spletno postavitev LBS za uporabnika manj pomembno, saj tako ene kot druge predvidevajo enak tip podatkov: pomenski opis (in pomensko členitev), registracijo različic in pretvorbenih možnosti, evidentiranje tipičnega besedilnega okolja in predstavitev s korpusnimi zgledi.

V primerjavi s posameznimi pomeni besede v iztočnici stalne zveze in frazeološke enote ne predvidevajo strukturne analize, kar je zlasti pomembno za frazeološke enote, za katere velja, da imajo anomalno strukturno in pomensko zgradbo,¹⁴ zato njihove formalne sestave ne beležimo v obliki skladenjskih struktur. Odprto pri tem ostaja vprašanje, ali je ta praksa z vidika RONJ dejansko sprejemljiva tudi za stalne zveze, ki so v primerjavi s frazeološkimi enotami pogosto strukturirane kot običajne samostalniške, pridevniške in prislovne zveze, npr. Sam + Prid: *arhivsko vino, varovalna barva, biotska raznovrstnost/raznolikost*; Sam + Sam: *avtomobil bomba* itd.

¹¹ Primer za češčino je povzet po: *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy neslovesné*, Praha: Academia, 1988.

¹² Primer za angleščino s slovenskim ustreznikom je povzet po: *Veliki angleško slovenski slovar 2: L–Z*, Ljubljana: DZS, 2006.

¹³ Primer za nemščino s slovenskim ustreznikom je povzet po: Doris Debenjak idr., *Veliki nemško-slovenski slovar*, Ljubljana: DZS, 1993.

¹⁴ »[...] frazem ali idiom je enkratna zveza najmanj dveh prvin, od katerih vsaj ena funkcionira v konkretni zvezi na drugačen način kot v drugih zvezah oz. se kot taka pojavlja zgolj v konkretnem izrazu« (Čermák 1985: 177). Prevod P. G.

V nadaljevanju bomo pri izdelavi LBS preverjali tudi različne načine navajanja pretvorbenih možnosti, ki jih izkazuje dejanska raba frazeoloških enot (tj. razmerje med osnovno obliko enote in tipičnimi variantnimi oblikami in pretvorbami), in možnosti opisa pomenskih odtenkov, ki jih različne stavčne funkcije frazeoloških enot prinašajo s seboj, čeprav gre v večini primerov le za variantne oz. pretvorbene možnosti izhodiščnih samostalniških ali glagolskih zvez, npr. *trn v peti: biti čigav trn v peti, biti trn v peti koga, biti trn v peti za koga, biti trn v čigavi peti, biti komu trn v peti* itd.

Posebej smo se ustavili ob vprašanju, kako obravnavati razmerje med metaforičnim pomenom besede in pomenom frazeološke enote kot celote. Glede na to, da se za pomensko podrejanje frazeoloških enot besednim pomenom nismo odločili, se zastavlja vprašanje, ali določene zveze obravnavati kot kolokacije pri ustreznem (navadno metaforičnem) pomenu besede ali kot frazeološke enote s samostojnim pomenskim opisom in predvidljivim besedilnim okoljem. Primer za to je npr. samostalnik *oblak*, pri katerem je eden od pomenov ‘nekaj nerealnega ali oddaljenega, česar si ljudje želijo ali o čemer sanjarijo’, ki se v istem pomenu pojavlja tudi v bolj ali manj ustaljenih zvezah, kot denimo: [*živeti, plavati, biti*] v *oblakih*; *spustiti se z oblakov* (*na trdna/realna tla/na zemljo*), hkrati pa tudi zunaj njih, kot denimo v zgledu *S prijatelji boste sanjali o novih načrtih, a bo za zdaj vse ostalo v oblakih*.

1.3.4 Stopnja in način pomenske členitve

Leksikalne enote členimo v LBS pomensko zelo podrobno na podlagi priporočila, da je to smiselno predvsem v fazi oblikovanja podatkovne baze (Atkins – Rundell 2008: 268). S podrobno razdeljenimi pomeni v podatkovni bazi je namreč slovaropisec na voljo celoten spekter možnosti, iz katerih lahko izpeljejo več različnih slovarjev. V praksi to pomeni, da temelji pomenska členitev na različnih kolokatorjih, zlasti pri pridevnikih, npr.

SMUČARSKI *pridevnik*

1 namenjen smučanju in smučarjem

kolokacije

smučarska [vozovnica, karta]

smučarski [center, tečaj]

smučarska [šola]

1.1 o opremi za smučanje

kolokacije

smučarski [čevelj]

smučarske [palice]

2 o športu

kolokacije

smučarski [skoki, poleti]

smučarski [reprezentant]

Smiselnost podrobne pomenske členitve je torej predvsem v možnosti poznejše sinteze in v uporabnosti za različne končne izdelke in/ali uporabnike, se pa kljub temu

poraja dilema, ali je podrobna pomenska členitev enako smiselna pri vseh besednih vrstah. Iz zgornjega primera je razvidno, da bistvo pomena dejansko temelji na samostalniškem jedru, npr. *smučarske palice*, s tem pa se vsaj v strukturi leksikalne baze znova zastavlja vprašanje razmejevanja med kolokacijami in stalnimi zvezami.

(a) Osamosvojitvev pragmatične informacije ali vključitev v pomenski opis?

Vse leksikalne enote v LBS predvidevajo pomenski opis, in sicer na dveh ravneh: (a) s t. i. pomenskimi indikatorji, ki so primarno namenjeni oblikovanju pomenskega menija (sinonimi in neposredne nadpomenke, s katerimi dosežemo hitro navigacijo po geslu in možnost hitre in ustrezne identifikacije »pomenskega« problema), ter (b) v obliki stavčno strukturirane pomenske sheme pri glagolih in nekaterih pomernih pridevnikov in samostalnikov ali (b1) v obliki razlage, zlasti pri (nevezljivih) samostalnikih in stalnih zvezah. Ključni pomenski opis, ki mora zadovoljiti trojni profil potencialnega uporabnika, je stavčno strukturirana pomenska shema oz. razlaga. Bistvo stavčne razlage je med drugim vključitev pragmatičnih pomenskih sestavin (podčrtano), ki so nujno potrebne za ustrezno razumevanje in tvorjenje besedila, npr.

CRKNITI *glagol*

1 umreti

če rečemo, naj ČLOVEK *crkne*, na zelo grob način povemo, da nam je vseeno, če umre, ali da mu to celo privoščimo

1.1 poginiti

če rečemo, da je ŽIVAL *crknila*, na grob način povemo, da je poginila

1.2 oveneti

če rečemo, da RASTLINA *crkne*, na grob način povemo, da oveni, navadno zato, ker zanjo ne skrbimo ali ker nima ustreznih razmer za uspevanje

Sprva smo za pragmatične informacije predvideli samostojni element <pragmatika>, in sicer z namenom, da bi bilo mogoče iz celotne baze naknadno samodejno pridobiti pragmatične informacije, povezane s pomenom posamezne leksikalne enote. V praksi pa se je pokazalo, da so posamezni pragmatični segmenti znotraj pomenskih razlag težko opredeljivi, ker so sestavni del celotnega pomenskega opisa. Hkrati se je tudi pokazalo, da leksikografi posameznih elementov znotraj pomenskih opisov ne prepoznavajo kot pragmatične (ali jih prepoznavajo zelo različno), in ne nazadnje so precej slabi tudi rezultati anket, ki merijo razumevanje zlasti slovničnih in pragmatičnih informacij v obliki okrajšav, torej v obliki metainformacij, ločeno od pomenskega opisa (Rozman idr. 2010). V spodnjih zgledih so podčrtani pragmatični deli razlag, ki jih avtorji niso vključili v samostojni element <pragmatika>:

če ČLOVEK *benti* nad drugim ČLOVEKOM, DOGAJANJEM ali obstoječimi RAZMERAMI, izraža negotovanje ali nestrinjanje, navadno tako, da uporablja kletvice in žaljive besede

če ČLOVEK *blebeta*, veliko govori, navadno nepremišljeno ali o nepomembnih STVAREH

brezbarven OBRAZ ali del obraza je bled, navadno zaradi negativnih čustev, kot sta jeza ali strah

Zaradi omenjenih ugotovitev smo opustili ločevanje pragmatičnih elementov znotraj pomenske sheme/razlage, hkrati pa smo uvedli element <oznaka>, v katerem imamo možnost eksplicitno opredeliti lastnosti pomena, kot so specifičen govorni položaj, npr. v *neformalni/formalni situaciji*, odnos govorca do vsebine sporočila, npr. *odklonilno, slabšalno, kot grožnja* ipd. Trenutno se seznam možnih oznak pragmatičnega tipa še dopolnjuje na podlagi korpusne analize konkordanc.

1.3.5 Skladenjske informacije v LBS in omejitve v rabi

Korpusna analiza in tudi tipična skladenjska razmerja, ki jih zapolnjujejo kolokacije, kažejo, da so izbire med možnimi skladenjskimi realizacijami (tj. tistimi, ki jih omogoča slovenska slovnica) pogostokrat omejene bodisi (a) zgolj na določene izbire, kar je zlasti pogosto pri frazeoloških enotah, da so (b) bolj tipične v kateri od možnih skladenjskih realizacij (npr. pasivizacija, raba pridevnika v povedkovem določilu, omejenost v določeni osebi, spolu, številu ipd.) ali pa (c) posamezne možnosti govorce izkoriščamo bolj ali manj enakovredno.

(a) Implicitnost ali eksplicitnost skladenjskih in drugih slovničnih omejitev v rabi

Tovrstne informacije, zlasti ko gre za omejene ali celo nerealizirane sicer možne izbire, so po našem mnenju zelo pomembne za šolskega uporabnika in za učenca slovenščine kot tujega jezika, pa tudi za RONJ, zato predvidevamo dve možnosti njihovega eksplicitnega beleženja:

(a) znotraj skladenjskih struktur v elementu restrikcija (poudarjeno), npr.

ARGUMENT *samostalnik*

struktura: gbz<r>**brezosebno**</r> SBZ2

kolokacija [zmanjkuje, zmanjka] argumentov

CIVILIST *samostalnik*

struktura: gbz na SBZ4<r>**navadno v množini**</r>

kolokacija: [streljati] na civiliste

DVOUMEN *pridevnik*

struktura: Kol-rbz PBZ2<r>**v samostalniški rabi**</r>

kolokacija: [nekaj, veliko] dvoumnega

in (b) v obliki tipičnih stavčnih vzorcev (pri glagolih), ki poleg prototipične skladenjske realizacije, razvidne iz stavčne razlage, izkazujejo še druge tipične možnosti, npr.

BRITI *glagol*

če se MOŠKI *brije* |ali| če si MOŠKI *brije* BRADO ali BRKE, si s PRIPO-MOČKOM odstranjuje dlake

- briti se
- kdo se brije
- briti si kaj
- briti se s čim

BENTITI *glagol*

če ČLOVEK *benti* nad drugim ČLOVEKOM, DOGAJANJEM ali obstoječimi RAZMERAMI, izraža negodovanje ali nestrinjanje, navadno tako, da uporablja kletvice in žaljive besede

- kdo benti
- bentiti nad čim/kom
- bentiti čez koga/kaj
- benti na koga/kaj
- bentiti, ker
- bentiti zaradi česa

Tretja možnost izražanja skladenjskih omejitev v LBS je implicitna, vključena v stavčno razlago pomena besede v iztočnici (podčrtano), kar pride do izraza zlasti pri pridevniki in samostalnikih:

POZOREN *pridevnik*

1 ustrežljiv

če je ČLOVEK pozoren do drugega ČLOVEKA, je do njega ustrežljiv in mu izkazuje naklonjenost

NOTA *samostalnik*

1 značilnost

če neke LASTNOSTI dajejo IZDELKU, KRAJU ali DEJANJEM svojo *noto*, se v njem izražajo in ga delajo posebnega

2 Sklep

Leksikalna baza za slovenščino vsebuje kompleksno strukturo leksikalno-slovnih podatkov na podlagi korpusne analize in je namenjena izdelavi različnih končnih izdelkov slovarskega tipa. Obenem je zasnovana kot baza podatkov, ki bo uporabniku dostopna v okviru širšega jezikovnega portala na spletu. Poleg slovarskih podatkov vsebuje tudi podatke, ki so primarno namenjeni računalniški obdelavi in

izboljšavi jezikovnotehnoloških aplikacij za slovenščino. Izraba spletnega medija je za razliko od klasičnih slovarjev v knjižni obliki izpostavila nove probleme pri vključevanju in strukturiranju leksikalno-slovničnih podatkov. Pri tem je v ospredju zagotavljanje relevantne, hitro dostopne in zanesljive informacije na uporabniku čim bolj prijazen način. Podatki v leksikalni bazi za slovenščino so namenjeni trem različnim profilom uporabnikov – splošnemu, šolskemu in učencu slovenščine kot tujega jezika –, hkrati pa so sprejete konkretne rešitve pri upoštevanju različnih potreb posameznega profila, med drugim z vključitvijo učbeniškega geslovnika, z oblikovanjem razlag stavčnega tipa in z navajanjem tipičnih skladenjskih uresničitvev in omejitev v njihovi rabi. Pri nadaljnjem delu za leksikalno bazo bomo z vidika treh tipov uporabnikov s pomočjo anket preverili učinkovitost pomenskih opisov, uporabnost pomenskih izbir in ustrezno razmejitev informacij glede na predvidene tipe v bazi opisanih leksikalnih enot.

Literatura

- Atkins 2008 = Sue Atkins, *Theoretical Lexicography and its Relation to Dictionary-making*, v: *Practical lexicography: a reader*, ur. Thierry Fontenelle, Oxford: Oxford University Press, 2008, 31–50.
- Atkins – Rundel 2008 = Sue Atkins – Michael Rundell, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Atkins – Varantola 2008 = Sue Atkins – Krista Varantola, *Monitoring Dictionary Use*, v: *Practical lexicography: a reader*, ur. Thierry Fontenelle, Oxford: Oxford University Press, 2008, 337–375.
- Čermák 1985 = František Čermák, *Frazeologie a idiomatika*, v: František Čermák – Josef Filipec: *Česká lexikologie*, Praha: Academia, 1985, 166–248.
- Čermák 2009 = František Čermák, *Leksikografovi zapiski o korpusnem slovarju*, *Jezik in slovstvo* 54 (2009), št. 3–4, 25–42.
- Fišer 2009 = Darja Fišer, *sloWNET – slovenski semantični leksikon*, v: *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28), 145–149.
- Gantar idr. 2009 = Polona Gantar idr., *Specifikacije za izdelavo leksikalne baze za slovenščino: standard za izdelavo posamezne leksikalne enote v leksikalni bazi*, Projekt »Sporazumevanje v slovenskem jeziku« ESS in MŠŠ, 2009 (http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik6/SSJ_Kazalnik_6_Specifikacije-leksikalna-baza_v1.pdf).
- Gantar idr. 2009a = Polona Gantar idr., *Specifikacije za izdelavo leksikalne baze za slovenščino: opis analize referenčnega korpusa*, Projekt »Sporazumevanje v slovenskem jeziku« ESS in MŠŠ, 2009 (http://www.slovenscina.eu/Media/Kazalniki/Kazalnik5/SSJ_Kazalnik_5_Specifikacije-opis-analize-korpusa_v1.pdf).
- Gantar – Krek 2009 = Polona Gantar – Simon Krek, *Drugačen pogled na slovarske definicije: opisati, pojasniti, razložiti?*, v: *Infrastruktura slovenščine in slove-*

- nistike, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28), 151–159.
- Kosem idr. 2011 = Iztok Kosem – Miloš Husak – Diana McCarthy, GDEX for Slovene, *Proceedings of the 2nd international conference on electronic lexicography*, eLEX2011 (http://www.trojina.si/elex2011/elex2011_proceedings.pdf).
- Krek – Kilgarriff 2006 = Simon Krek – Adam Kilgarriff, Slovene Word Sketches, v: *Jezikovne tehnologije* 5, ur. Tomaž Erjavec – Jerneja Žganec Gros, Ljubljana: Inštitut Jožef Stefan, 2006, 62–65.
- Logar Berginc – Krek 2010 = Nataša Logar Berginc – Simon Krek, New Slovene corpora within the Communication in Slovene project, v: *Abstract: International Conference SLAVICORP, Corpora of Slavic Languages, 22–24 November 2010*, 8.
- Logar Berginc – Šuster 2009 = Nataša Logar Berginc – Simon Šuster, Gradnja novega korpusa slovenščine, *Jezik in slovstvo* 54 (2009), št. 3–4, 57–68.
- Rozman idr. 2010 = Tadeja Rozman idr., *Nova didaktika poučevanja slovenskega jezika: sporazumevanje v slovenskem jeziku*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Amebis, 2010.
- Rundell 2010 = Michael Rundell, Defining Elegance, v: *A Way with Words: Recent Advances in Lexical Theory and Analysis, A Festschrift for Patrick Hanks*, ur. Gilles-Maurice de Schryver, Kampala: Menha Publishers, 2010 (Linguistics Series).
- SSKJ 1 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 1: A–H*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik – Državna založba Slovenije, 1970.

The Slovenian lexical database: For whom, why, and how (to proceed)?

Summary

The Slovenian lexical database contains a complex structure of lexical and grammatical information based on corpus analysis and is intended for the production of various dictionary-type final products. At the same time, it is designed as a database that will be accessible to users as part of a broader linguistic portal on the web. In addition to lexicographic information, it also contains information primarily intended for computer processing and for improving language technology applications for Slovenian. In comparison to traditional dictionaries in book format, the use of web-based media has presented new issues in the inclusion and structuring of lexical and grammatical information. Here the emphasis is on ensuring relevant, quickly accessible, and reliable information in the most user-friendly manner. The information in the Slovenian lexical database is intended for three different user profiles: general users, students, and those learning Slovenian as a foreign language. At the same time, concrete solutions have been adopted for taking into account different needs of individual profiles, among other things including a textbook glossary, designing sentence-type definitions, and citing typical syntactic realizations and limitations in their use. Further work on the lexical database from the perspective of the three types of users will involve using a survey to check the effectiveness and applicability of the semantic descriptions and the suitable demarcation of information with regard to anticipated types of lexical units described in the database.

Metaforična pomenotvornost z vidika sintagmatike

Jerica Snoj

Cobiss: 1.01

Metafora se običajno pojmuje kot zlasti paradigmsko določena danost, in to na osnovi asociativnosti, ki metaforo vsebinsko omogoča. Pri eksaktni obravnavi metafore kot leksikalnopomenske danosti pa so v ospredju zlasti sintagmatska razmerja, kar se kaže na več ravneh: pri povezovanju pomenskih sestavin v metaforično izpeljanih pomenih, pri povezovanju besed v metaforičnem pomenu v besedne zveze in pri oblikovanju stavčne povedi, v kateri se uresničuje leksikalizirana metafora.

Ključne besede: metafora, pomenska izpeljava, sintagmatika

Metaphorical meaning derivation from the perspective of syntagmatics

Metaphor is ordinarily understood especially as a paradigmatically defined entity based on associativity, of contents. In the exact treatment of metaphor as a lexico-semantic entity, the syntagmatic relationships in particular are in the foreground. This is reflected at several levels: in connecting semantic elements in metaphorically derived meanings, in connecting metaphorical words into phrases, and in creating sentences in which a lexicalized metaphor is realized.

Keywords: metaphor, semantic derivation, syntagmatics

1 Uvod

1.1 Izhodišče razpravljanja je pojmovanje metafore kot sestavine leksikalnega sistema.¹ To pojmovanje temelji na predpostavki, da so empiričnemu preučevanju dostopne nekatere za pojmovanje metafore relevantne danosti: (1) leksikalni sistem individualnega jezika, vključujoč leksem, leksikalni pomen in večpomenskost; (2) utemeljenost metaforičnih medpomenskih povezav v asociacijah med vsebinami; (3) neločljiva povezanost slovnice kot urejevalnega pola jezikovnega sistema in slovarja (leksikalnega sistema) kot poimenovalnega pola.

¹ Pri obravnavi metafore kot jezikovne danosti so namreč prisotni različni pristopi: metafora je zlasti pogosto obravnavana kot besedilni pojav, pogosto s stališča individualne metaforske specifikke določenega avtorja ali v okviru določenega vsebinskega področja. V zadnjih desetletjih prevladuje kognitivna obravnava, ki metaforo izhodiščno pojmuje kot mišljenjsko danost. Nakazana raznovrstnost pogledov in obravnav narekuje zgornjo eksplicitno določitev, da je v prispevku metafora pojmovana kot jezikovnosistemska danost.

1.2 Smiselno je, da se v obravnavi metafore kot sestavine leksikalnega sistema načrtno upoštevajo besedilne uresničitve. Na osnovi teh je razvidno, da se metafora kot jezikovnosistemska danost uresničuje v dveh tipičnih vlogah: poimenovalni in preimenovalni (Vidovič Muha 2000: 143). S stališča specifičnosti metaforične pomenotvornosti je preimenovalna metafora zlasti ponazarjalna, zato je v nadaljevanju besedilno ponazorjena na prvem mestu:²

V pomladnem času močnega deževja se [...] deli doline [...] hitro spremenijo v **morje** cvetov.³

Samostalnik **mórje** -a s v besedni zvezi *morje cvetov* je metaforična izrazitev, ki je izbrana v iskanju ustrezne izrazitvene možnosti. V izbranem metaforičnem izrazu se pomen količinske določitve nerazdružno povezuje s pojmom 'nepreglednost (zaradi velike razsežnosti)', 'neizmerljivost' ipd. Prikazani primer ponazarja, kako se v danih okoliščinah pojavi potreba po specifičnem ubesedenju določene vsebine, ob kateri so običajna, sistemsko predvidena izrazna sredstva nezadostna. Potrebi po natančnejši, za določeno vsebino ustrežnejši izrazitvi streže sistemsko predvidena možnost metaforične tvorbe novih poimenovanj (Halliday 1994: 340–361). V navedenem ponazorilu (*morje cvetov*) je večja izrazitvena natančnost metaforičnega poimenovanja v primerjavi z nemetaforičnim poimenovanjem (**nepregledna množina cvetov*) omogočena z asociativno povezavo med osnovnim pomenom pri **mórje** -a s 'vodovje velikih razsežnosti' in vsebino količinsko določane danosti ('velika površina, pokrita s cvetovi').

Komplementarna k zgoraj prikazani preimenovalni vlogi metafore je poimenovalna vloga. V tem primeru je metaforično izpeljano prvotno, osnovno ali lahko celo edino poimenovanje (terminologija) za določeno danost:

[...] so podjetniki nekaj let oglaševali svojo »odličnost«. **Metuljček** je bil nekakšen simbol za odličnost in važno je bilo vedeti, kako se ga zaveže.

Izraz *metuljček* je v pomenu 'modni dodatek' uporabljen v čisti poimenovalni vlogi, celo kot strokovni izraz, v oblačilni stroki specializiran za imenovanje določene predmetnosti.

² Metaforo v preimenovalni vlogi je sicer mogoče pojmovati kot podmnožico v okviru ene same krovne poimenovalne vloge metafore. Definijska lastnost metafore je namreč vloga poimenovalnega sredstva, ki zapolnjuje poimenovalno praznino. Poimenovalna praznina je lahko absolutna, tj. išče se poimenovanje za doslej neimenovano danost; v tem primeru ima metaforično izpeljano poimenovanje dobesedno poimenovalno vlogo. Poimenovalna praznina pa se lahko nanaša na potrebo po še enem, drugotnem, nadomestnem, izrazitveno natančnejšem poimenovanju danosti, ki je sicer že poimenovana; v tem primeru ima metaforično izpeljano poimenovanje preimenovalno vlogo, ki je hkrati tudi tip poimenovalnosti.

³ Besedilna ponazorila so iz korpusa Nova beseda z dne 23. 2. 2011, če ni navedeno drugače.

Navedena primera za preimenovalno metaforo in poimenovalno metaforo ponazarjata metaforo v njeni sistemski vlogi, v vlogi sistema poimenovalnega sredstva. Temeljne danosti, ki omogočajo metaforo v tej vlogi, so:

- Asociativnost vsebin: metafora temelji na asociaciji med vsebinama izhodiščnega in izpeljanega pomena.
- Izpeljavnost: metaforični pomen se kot izpeljani, motivirani pomen pri določenem leksemu pojavlja poleg osnovnega, izhodiščnega pomena.
- Večpomenskost oz. večleksemskost: metaforična izpeljava je nerazdružno povezana z lastnostjo leksema, da lahko kot izrazno-pomenska enota vključuje več pomenov, oz. z možnostjo, da je metaforična izpeljava zaradi kategorialnopomenske različnosti samostojni leksem.

1.3 Tako kot je v besedilni rabi pri metafori pomembno to, da se metaforične izpeljave pravilno uporablja oz. razume, tako je pri opisu metafore kot leksikalno-sistemske danosti bistveno vprašanje, kaj v zgradbi jezikovnega sistema omogoča njeno pojavljanje in delovanje. Raziskovanje metafore kot leksikalnopomenske danosti potrjuje, da metafora kot tipizirana pomenotvorna možnost ne more obstajati samo na osnovi asociativno povezanih vsebin, pač pa metaforo v leksikalnem sistemu omogoča ustrezna pomenska in slovnična organiziranost jezikovnega sistema. V zvezi s tem vprašanjem raziskovalno ukvarjanje z metaforo potrjuje, da se je smiselno osredotočiti na sintagmatska razmerja.

2 Sintagmatika in paradigmatika: temeljni razmerji v strukturalno določenem jezikovnem sistemu

2.1 Sintagmatika in paradigmatika predstavljata dvojico osrednjih opozicijskih razmerij, s katero je strukturalno določen jezikovni sistem (de Saussure 1997: 138–146; Golden 2001: 87–90). Pojem sintagmatika se najpogosteje pojavlja v zvezi z obravnavo linearnih razmerij med elementi v besedi ali besedni zvezi (Crystal 1997: 438). V skladu s tem je sintagmatika pričakovano deležna osrednje pozornosti znotraj glasoslovja, oblikoslovja, besedotvorja in skladnje, kjer so bistvena linearna razmerja med materializiranimi elementi glasoslovne, besedotvorne ali skladenjske enote. Manj je vloga sintagmatike kot jezikovnosistemskega urejevalnega načela prisotna v pomenotvorju, kjer sintagmatsko urejevalno načelo deluje na ravni linearnih razmerij med pomenskimi sestavinami, tj. med elementi brez lastnega izraza.

2.2 Pot k razumevanju vloge sintagmatike in paradigmатike v pomenoslovju je na načelni ravni eksplicirana v pojmovanju tega opozicijskega razmerja pri Romanu Jakobsonu. Jakobson pojmuje sintagmatiko in paradigmатiko kot temeljni urejevalni jezikovnosistemski osi. Glede na to znotraj jezikovnega sistema ločuje dva različna tipa pomenskih povezav: dana vsebina lahko vodi k drugi vsebini bodisi zaradi njune medsebojne povezanosti po podobnosti (*koča* → *je uborna*

majhna hiša) bodisi zaradi njune medsebojne povezanosti preko družljivosti, dopolnjevalnosti (*koča* → *je pogorela*).⁴ Prva povezava se uresničuje na paradigmatski pomenskoorganizacijski osi in je imenovana metaforična povezava, druga na sintagmatski osi in je imenovana metonimična povezava. Metaforična povezava je interpretirana kot substitutivna, metonimična kot predikativna (Jakobson – Halle 1956: 76–82).

V Jakobsonovi binarni interpretaciji pomenskih povezav je mogoče videti temelj systemskega razlikovanja tipov pomenskih izpeljav. Pomenotvorna povezava med izhodiščnim in izpeljanim pomenom ustreza bodisi razmerju podobnosti in s tem substitutivnosti (*koča* = *majhna uborna hiša*), kar se sprejme za definicijsko lastnost metaforičnega razmerja, ali pa pomenotvorna izpeljava ustreza razmerju dopolnjevalnosti, družljivosti, kar je definicijska lastnost metonimičnega razmerja.⁵ Na osnovi tega razlikovanja se metafora običajno povezuje s paradigmatsko urejenostjo poimenovalnega sistema. Paradigmatika kot abstraktno razmerje namreč vključuje vsa možna razmerja med dano prvino, ki zaseda določeno mesto v jezikovni strukturi, in vsemi tistimi prvinami, ki bi na to mesto lahko bile izbrane namesto nje (razmerje *in absentia*). Če iščemo ponazorila za to vrsto razmerja, se naravnost ponuja leksikalna metafora: besedno zvezo *morje cvetov* je možno videti kot izbiro izmed razpoložljivih možnosti *bogastvo / razkošje / valovje* itd. *cvetov*, ki so pod določenimi pogoji nadomestne v slovnični zgradbi, kot je realizirana v zvezi (*zelo*) *veliko cvetov*. Na tej osnovi je metafora splošno pojmovana kot zlasti paradigmatsko določena pomenska danost. Načelo izbirstnosti in zamenljivosti, vključeno v paradigmatsko razmerje, je pri metafori v ospredju, ko metaforo obravnavamo v njeni poimenovalni vlogi.

2.3 Sicer se metafora kot vsaka prvina jezikovnega sistema uresničuje kot hkranost paradigmatskih in sintagmatskih razmerij. Tudi npr. v zvezi *morje cvetov* je metaforični pomen razumljiv le ob ustrezno konkretizirani leksikalni družljivosti, torej ob ustrezni uresničitvi sintagmatike na leksikalnopomenski ravni. To samo po sebi ni specifičnost metaforičnih pomenov, pač pa splošna zakonitost pomenskega razločevanja. Pač pa je v pogledu sintagmatske določenosti specifičnost metaforičnih pomenov v tem, da so v primerjavi z nemotiviranimi pomeni načeloma v večji meri vezani na določene sintagmatske zgradbe.

V nadaljevanju je prikazano, kako je v metaforični pomenotvornosti dejavna sintagmatika na treh ravneh: na ravni pomenskosestavinske dinamike, na ravni povezovanja besed v besedne zveze in na ravni oblikovanja stavčne povedi, v kateri se lahko uresničuje metaforični pomen.

⁴ Ponazorili v izvorniku: *hut* → *is a poor little house*; *hut* → *burnt out* (Jakobson – Halle 1956: 77).

⁵ O vlogi sintagmatike v metonimičnih pomenskih izpeljavah gl. Snoj 2006: 73–84.

3 Metaforične izpeljave s stališča sintagmatskih razmerij med pomenskimi sestavinami

3.1 Sintagmatsko urejevalno načelo je bistveno v sami zasnovi strukturalno modeliranega leksikalnega pomena. Glede na ta model se leksikalni pomen opisuje kot hierarhizirana zgradba iz pomenskih sestavin, in sicer iz skladijsko nadrejene uvrščevalne pomenske sestavine (UPS) in skladijsko podrejenih razločevalnih pomenskih sestavin (RPS) (Vidovič Muha 2000: 53). Tipi razmerij med tvorbeno povezanimi pomeni se ločujejo na ravni tipskih sprememb, ki nastanejo v pomenskosestavinski zgradbi pri tvorbi novega pomena (Vidovič Muha 2000: 121–154). Motivirani pomen je odvisen od tega, kako se pomenske sestavine ob vstopu nove UPS družijo v novi pomen, torej od konkretizacije sintagmatskega načela na ravni najmanjših sestavin pomena.

3.2 Pogoj za metaforično pomensko izpeljavo je na vsebinski ravni medsebojno vplivanje vsebin dveh denotatov. Na ravni pomenskih sestavin se metafora potrjuje kot specifični pomenotvorni postopek, in sicer razločevalno v razmerju do drugih pomenotvornih postopkov, tj. do pomenske vsebovanosti in zlasti do metonimije kot metafori vzporednega pomenskega prenosa. Specifičnost in predvidljivost metafore je vnašanje novih pomenskih sestavin, tako uvrščevalne pomenske sestavine kot razločevalnih pomenskih sestavin.

Metaforično pomensko izpeljavo na ravni pomenskih sestavin poenostavljeno ponazarja večpomenskost leksema **metúljlček** -čka m:

metúljlček -čka m

MOTIVIRAJOČI POMEN: *Palčici je okoli glave prifrfotal bel metuljlček in tako dolgo letal okoli nje, dokler ni sedel na list.*

P₀

UPS: **žuželka**

RPS: ima dva para kril,

velikih

obarvanih

živo, pisano

ima tipalnici

METAFORIČNI MOTIVIRANI POMEN: *Metuljlček je bil nekakšen simbol za odličnost in važno je bilo vedeti, kako se ga zaveže.* (Delo, 2. 2. 2005)

P_{MF}

UPS: **modni dodatek**

RPS: v obliki pentlje

k moški obleki

na sprednji strani srajce

Predvidljivost, tipološkost metaforične pomenske izpeljave se kaže prav v tipski različnosti v primerjavi z metonimično pomensko izpeljavo. Metonimija, ki predstavlja metafori vzporedni pomenski prenos, namreč vključuje specifičnost, da se kot razločevalna lastnost metonimično izpeljanega pomena pojavi celotni motivirajoči pomen, kar je razvidno iz ponazoritve z leksemom **šola** -e ž:

šola -e ž

MOTIVIRAJOČI POMEN *Včeraj so jo vpisali v šolo.*

P₀

UPS: vzgojno-izobraževalna ustanova

RPS: omogoča učencem organizirano, sistematično pridobivanje znanja, spretnosti

METONIMIČNI MOTIVIRANI POMEN *sezidati novo šolo*

P_{Mn}

UPS: poslopje

RPS: te ustanove (= P₀!)

3.3 V metaforični izpeljavi, kot je ponazorjena s primerom **metúlječek** -čka m, kategorialne pomenske lastnosti ostajajo v motiviranem pomenu nespremenjene, tj. iste kot v motivirajočem pomenu. Vendar so za metaforo značilni prav primeri, ko ima metaforično izpeljani pomen novo skladiščno vlogo; metaforična izpeljava torej ne prinaša le vsebinsko nove UPS, ampak tudi novo skladiščno vlogo motiviranega pomena. Te vrste metaforizacijo ponazarjata pomenski izpeljavi v leksemih **zájec** -jca m in **mórje** -a s.

3.3.1

zájec -jca m

MOTIVIRAJOČI POMEN *Ob robu tratine je čepel v grmu mlad zájec, buljil vanju z velikimi, neumnimi očmi in stresal z ušesi ...*

P₀

UPS: **glodavec**

RPS: z velikimi uhlji in dolgimi zadnjimi nogami

METAFORIČNI MOTIVIRANI POMEN [...] *kako bi se obnašal, če bi [...] mu pretili z nasiljem. »Vsakič ko sem se to spraševal, sem prišel do istega sklepa: fizično in psihično sem zájec, razen ko me popade srč.«*

Metaforični motivirani pomen je skladiščno lastnostni povedkovnik (*biti zájec*), kar pomeni izstop iz samostalniške kategorialnosti. V metaforičnem pomenu ima leksem vrednost eksogenega leksema in je lahko razložen le stavčno: *izraža, da je kdo bojzljiv, strahopeten (← izraža, da kdo ni pripravljen česa storiti, ker pri tem predvideva težave, nevarnosti). Metaforični pomenski prenos v tem primeru vključuje popolno spremembo nabora kategorialnih pomenskih lastnosti. Povedkovniški pomen pri **zájec** vključuje glagolsko kategorialnost v kategorialni lastnosti vid (*biti*

zajec nedov., *postati zajec* dov.) in možnost stopnjevanja, kot obstaja pri glagolu (**biti zelo zajec* = *zelo se bati česa*). Izguba samostalniške kategorialnosti se nasprotno kaže v neaktualnosti kategorije spola v motiviranem pomenu (**On je velik zajec*, **Ona je velik zajec*).

3.3.2

mórje -a s

MOTIVIRAJOČI POMEN *Reka se izliva v morje.*

P₀

UPS: slana voda

RPS: napolnjuje vdolbine

med celinami

METAFORIČNI MOTIVIRANI POMEN *V pomladnem času močnega deževja se [...] deli doline [...] hitro spremenijo v morje cvetov.*

Metaforični motivirani pomen, izpeljan iz samostalniškega pomena, ima vlogo mernega izraza in stavčno razlago: 'izraža veliko količino česa (← izraženega v roditniku)'.¹

3.4 Obravnavani primeri ponazarjajo, kako je metaforična pomenska izpeljava vselej povezana s spremembami v sintagmatiki pomenskih sestavin. Kot sprememba pomenskosestavinske zgradbe se metafora od metonimije razlikuje po tem, da prinaša docela nov nabor pomenskih sestavin. Poleg tega pogosto vključuje tudi spremembo kategorialnih pomenskih sestavin ali celo nabora kategorialnih pomenskih lastnosti (npr. samostalnik → povedkovnik, samostalnik → nedoločni količinski števniki itd.), s čimer je povezan izstop iz večpomenskosti in tvorba novega leksema.

4 Metaforične izpeljave s stališča sintagmatskih razmerij znotraj besedne zveze

4.1 Metaforični pomeni, tako kot leksikalni pomeni sploh, živijo v besednih zvezah in se kot leksikalnopomenska sistemska danost ugotavljajo na osnovi tipičnih besednih zvez, v katerih se pojavljajo. V tem niso posebnost znotraj leksikalnih pomenov nasploh. Pač pa je specifičnost metaforičnih pomenov s stališča besedne zveze kot sintagmatske enote v tem, da je uresničitev metaforičnega pomena pogosto vezana na določeno slovnično strukturo besedne zveze in da se dani metaforični pomen uresničuje samo znotraj te strukture.

Vežanost metaforičnega pomena na določeno besednozvezno slovnično strukturo je lahko tako popolna, da jo mora eksplicirati tudi leksikografski prikaz, če naj verodostojno prikaže metaforični pomen. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je to zlasti dosledno izkazano pri metaforičnih samostalniških pomenih, in sicer z navajanjem slovničnega pojasnila »s prilastkom« (npr. v sestavku pri **gláva** -e ž za pomen v zvezah tipa *glava žeblja*) in navajanjem pomenskega pojasnila »z

oslabljenim pomenom« (npr. v sestavku pri **ôgenj** ôgnja m za pomen v zvezah tipa *ogenj navdušenja*).⁶

Glede na vsebino izsamostalniških metaforičnih izpeljav, ki so docela vezane na zvezo s prilastkom, so po količinski zastopanosti v ospredju tri pomenske kategorije: kategorija imenovanja sestavnih delov česa (*glava žeblja*), kategorija imenovanja količine, mere (*morje cvetov*, *morje gorja*) in kategorija poudarjanja določene vsebinske lastnosti, izražene v samostalniku v odnosnici (*oklep negotovosti*).

4.2.1 Metaforične izpeljave, nanašajoče se na imenovanje sestavnih delov česa

V tej kategoriji je metaforična izpeljava vezana na strukturno zvezo samostalnika z desnim prilastkom (*glava žeblja*) ali levim prilastkom (*plužna glava*). Samostalniška kategorialnost v smislu slovničnosemantične kategorije se lahko nanaša samo na celotno besedno zvezo; samostalniška sestavina *glava* v poimenovanju *glava žeblja* namreč nima lastnega denotata. Denotat kot nujna danost za obstoj samostalniškega leksikaliziranega pomena obstaja le za celotno besedno zvezo⁷ (Taylor 2003: 217; Vidovič Muha 2000: 45). Vezanost slovarskega pomena na besednozvezno strukturo uvršča te primere na mejo s frazeologijo. Obravnava metaforizirane sestavine kot samostojne danosti, npr. *glava* v besednih zvezah tipa *glava žeblja*, je utemeljena zgolj na osnovi tega, da ima sistemsko kot odnosnica v prilastkovni zvezi tipološko isto pomensko vlogo kot v besednih zvezah *glava vijaka*, *glava stegenice* itd. Za omenjene besedne zveze je značilno, (1) da imajo isto slovnično zgradbo, (2) da imajo različno leksikalnodružljivostno konkretizacijo, hkrati pa (3) prilastkovno določilo s tipiziranim sistemskim pomenom 'imenovanje danosti, na katere del se nanaša besedna zveza z danim metaforiziranim samostalnikom'.

Temu tipu izsamostalniških metaforičnih izpeljav pripada veliko število metaforiziranih samostalnikov slovenskega jezika. V slovaropisnem prikazu v Slovarju slovenskega knjižnega jezika je ta vrsta metaforične izpeljave razvidna iz tipske razlage 'kar je temu podobno' ali 'temu podoben del česa'. Podobnost je pri tem konkretizirana prav z vsebino prilastkovnega določanja.⁸

⁶ Opravljena gradivna raziskava potrjuje, da so metaforični pomeni, ki ne bi bili vezani na določeno slovnično strukturo, maloštevilni. Navedeni primer poimenovalne metafore **metuljček** -čka m 'oblačilni dodatek' je eden redkih te vrste in je bil zaradi tega zavestno izbran za ponazorilo redkega primera poimenovalne metafore, ki ni vezana na besedno zvezo.

⁷ V besedilni rabi je sicer možna eliptična pojavitev odnosnice *glava* brez prilastka, možna in razumljiva na osnovi neposrednega ali posrednega sobesedila: **Vzemi klešče in odščipni glavo*.

⁸ Poenostavljeno in zunaj sicer nujne abstraktnosti leksikalnopomenoslovnih interpretacij je pojav mogoče opisati tudi takole: za obstoj zveze *glava žeblja*, ki je v imenovanem slovarju razložena 'glavi podoben del česa po obliki', je bistvena predpostavka, da je sestavni del žeblja v razmerju do celotne pojavnosti žeblja viden v enakem razmerju, kot je videno razmerje med glavo kot delom telesa in celotnim telesom. Slovaropisno sklicevanje na podobnost v slovarskih razlagah posredno kaže, kako je sam koncept podobnosti nepogrešljiva sestavina slovarja kot poimenovalnega sistema.

4.2.2 Metaforične izpeljave, nanašajoče se na imenovanje mere, količine česa

Ta kategorija metaforičnih poimenovanj je – tako kot načeloma vsa metaforična poimenovanja – utemeljena v danosti, da specializirana izrazna sredstva za merno in količinsko določanje predmetnosti ne zadoščajo za izražanje te vsebine v vsej njeni pojavnih raznolikosti. Tej potrebi ustreza možnost metaforičnega izpeljevanja ustreznih poimenovanj.

Kategorijo ponazarja metaforična izpeljava v besedni zvezi *morje cvetov*. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je ta tip metaforizacije razviden preko tipske razlage ‘velika količina’, ki pravzaprav sodi v tip t. i. sinonimnih razlag in je utemeljena v načelu sistemske zamenljivosti (*morje cvetov* = *velika količina cvetov*). Primer sicer tipsko ponazarja, kako proces metaforizacije vključuje spremembo kategorialnosti: samostalniško kategorialnost motivirajočega pomena nadomesti kategorialnost mernega izraza. S stališča stopnje leksikaliziranosti se ti primeri glede na vezanost metaforičnega pomena na izključno določeno kategorijo besednih zvez uvrščajo med primere pogojno leksikaliziranih metaforičnih pomenov (Snoj 2010: 78).

Ta kategorija metaforičnih izpeljav je med drugim ponazarjalna s stališča vloge, ki jo ima vsebinska asociativnost pri postavljanju leksikalnodružljivostnih omejitev pri metafori. Kot je že bilo navedeno, je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika pri številnih samostalnikih prikazan pomen ‘velika količina’, toda za opis dejanske pomenske vrednosti in možnosti besedilne zamenljivosti je bistvena navedba ponazorila, iz katerega je treba razbrati leksikalnodružljivostne omejitve: sprejemljiva je npr. zveza *arzenal propagandnega materiala*, manj sprejemljiva pa **pragozd propagandnega materiala*, kar je utemeljeno prav v značaju asociativnega razmerja, ki utemeljuje vsakokratno metaforično izpeljavo.

4.2.3 Metaforične izpeljave s poudarjalno vlogo

Posebno skupino metaforičnih izpeljav iz samostalnika predstavljajo primeri tipa *oklep negotovosti*; v metaforiziranem samostalniku, ki je jedro samostalniške besedne zveze, je samo poudarjena določena vsebinska lastnost danosti, ki jo imenuje samostalnik v roditeljskem določilu. Izpeljavo je mogoče shematsko prikazati tako: *oklep negotovosti* ← {negotovost utesnjuje = *[negotovost = oklep]}. S stališča samostalniške kategorialnosti so primeri tipa *oklep negotovosti* zanimivi, ker ima v tem primeru vlogo jedrnega, torej kategorialno nosilnega dela samostalniške besedne zveze samostalnik, ki mu je odvzet denotativni pomen (*oklep*), samostalniška kategorialnost pa je izkoriščena za izražanje poudarjanja, za poudarjanje določene lastnosti v roditeljskem prilastku imenovane danosti (*oklep negotovosti*).

5 Metaforične izpeljave s stališča sintagmatskih razmerij v zgradbi stavčne povedi

5.1 Prevladujoča predstava leksikalizirane metafore poudarja pomenotvorno, izpeljavno, motiviranjško povezavo med izhodiščnim, motivirajočim pomenom in izpeljanim, motiviranim pomenom (*metúlječek* -čka m ‘žuželka z dvema paroma velikih [...] obarvanih kril’ → ‘modni dodatek v obliki pentlje’). To ustreza pojmo-

vanju metafore kot jezikovnosistemske poimenovalne možnosti in to je prevladujoč in zadosten pogled na leksikalizirano metaforo, dokler metaforo pojmuje kot poimenovalno ali preimenovalno možnost. Toda leksikalizirana metafora se uresničuje v besedilu, v stavčni povedi kot osnovni ubeseditveni enoti in zahteva za svojo uresničitev določeno notranjo ureditev stavčne povedi. To je manj običajen pogled na metaforo, ki pa bistveno dopolnjuje predstavo o tem, od katerih sistemskih danosti je odvisna uresničitev leksikalizirane metafore.

5.2 Vežanost uresnitve metaforičnega slovarskega pomena na določeno ureditev stavčne povedi je zlasti razvidna na primeru preimenovalne metafore. Ob tipu preimenovalne metafore je namreč mogoče eksplicitno prikazati, kako se potencialno razlikuje upovedenje določene vsebine z uporabo leksikalizirane metafore od upovedenja, ki leksikalizirane metafore ne vključuje. Za primer vzemimo metaforični pomen leksema **mórje** -a s v zvezi *morje cvetov* v že navedenem sobesedilu:

[...] se deli doline [...] hitro spremenijo v morje cvetov.

Isto vsebino je mogoče ubesediti, ne da bi uporabili metaforični izraz za količinsko določilo, in v tem primeru se zgradba celotne povedi spremeni:

*Cvetovi v kratkem času v veliki množini prekrijejo dele dolin.

Primerjava med obema ubeseditvama se na tem mestu navaja zato, ker učinkovito ponazarja vlogo sintagmatike na ravni sestavin stavčne povedi pri uresničevanju leksikalizirane metafore. Uporaba leksema v metaforičnem pomenu (*morje cvetov*) zahteva izbiro določenega stavčnega vzorca in nadalje določeno leksikalno zasedbo skladenjskih mest. Variantnost izrazitev na ravni stavčne povedi kot nujno življenjsko okolje omogoča leksikalno metaforo.⁹

5.3 Povezanost leksikalizirane metafore in stavčne povedi, v kateri se uresničuje, je lahko celo tako velika, da je določen tip leksikalizirane metafore nerazdružno povezan z enim samim stavčnim vzorcem. To se potrjuje pri lastnostnem metaforičnem povedkovniku tipa *Janez je zajec*, ki je popolnoma vezan na določitevni stavek (osebek + povedek iz *biti* in lastnostnega povedkovnika) (Snoj 2010: 108–109). Prav z upoštevanjem sintagmatike v organiziranju stavčne povedi, ki omogoča dejansko besedilno uporabo leksema v metaforičnem pomenu, se vzpostavlja oprijemljiva povezava med leksikalizirano metaforo kot jezikovnosistemsko poimenovalno ali preimenovalno možnostjo in med uporabo leksema v metaforičnem pomenu v določenem besedilu.

⁹ Pogled na metaforo s stališča ureditve stavčne povedi temelji v pojmu slovnična metafora, kot je prisoten v Hallidayevi funkcijski slovnici. Izhaja iz predpostavke, da je za vsako vsebino v jezikovnem sistemu na voljo ena izhodiščna, osnovna izrazitev, imenovana kongruentna, nemetaforična, in ena ali več drugotnih, variantnih izrazitev. Načeloma je ubeseditve, ki vsebuje leksikalizirano metaforo, drugotna, kar pomeni med drugim tudi bolj zapletena, s stališča posredovanja določene vsebine pa natančnejša, popolnejša (Halliday 1994: 340–361).

6 Sklep

Pojmovanje metafore kot prvenstveno paradigmatične jezikovne danosti izhaja iz predstave, da je jezikovni sistem odslikava zunajjezikovne stvarnosti. V asociativnosti omogočena metaforična poimenovanja se razvrščajo na paradigmatični osi (*veliko cvetov / morje cvetov / valovje cvetov* itd.) in v tem pogledu je urejevalno načelo zanesljivo paradigmatika. Pri uresničevanju metaforičnih izpeljav pa so v enaki meri odločilna sintagmatična razmerja, in to na več ravneh, od pomenskosestavinske zgradbe do leksikalne zasedbe skladenjskih mest v stavčni povedi. Upoštevanje sintagmatike pri obravnavi metaforične pomenotvornosti med drugim potrjuje, da razlikovanje med metaforo kot splošno jezikovnoizrazitveno možnostjo, tj. kot sestavino splošnega slovarja (sistema), in umetniško, individualno metaforo ni relevantno, če metaforo pojmujeemo kot tip pomenske izpeljave znotraj leksikalnega sistema. Sintagmatična razmerja se pri preučevanju metafore potrjujejo kot eksaktno ogrodje, na katerem bi bilo mogoče graditi celovito tipologijo metaforičnih izpeljav danega jezika.

Viri in literatura

- Apresjan 1995 = Jurij Derenikovič Apresjan, *Leksičeskaja semantika*, Moskva: Vostočnaja literatura RAN, ²1995 (¹1974).
- Croft 1991 = William Croft, *Syntactic categories and grammatical relations: the cognitive organization of information*, Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Crystal 1991 = David Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Oxford: Blackwell, 1991.
- Golden 2001 = Marija Golden, *O jeziku in jezikoslovju*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, ²2001 (¹1996).
- Halliday 1994 = Michael A. K. Halliday, *An Introduction to Functional Grammar*, London: Arnold, 1994.
- Hanks 2004 = Patrick Hanks, The Syntagmatics of Metaphor and Idiom, *International Journal of Lexicography* 17 (2004), št. 3, 245–274.
- Jakobson – Halle 1956 = Roman Jakobson – Morris Halle, *Fundamentals of language*, 's-Gravenhage: Mouton & Co., 1956.
- Korpus slovenskega jezika Nova beseda* (http://bos.zrc-sazu.si/_nova_beseda.html) (23. 2. 2011).
- Kržišnik 2004 = Erika Kržišnik, Pojmovanje metafore v kognitivnem jezikoslovju, *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2004 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 15), 56–74.
- de Saussure 1997 = Ferdinand de Saussure, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*, Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1997.
- Snoj 2004 = Jerica Snoj, *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2004 (Linguistica et philologica 9).

- Snoj 2006 = Jerica Snoj, Metonimični pomeni: sintagmatski vidik, *Slavistična revija* 54 (2006), posebna št., 73–86.
- Snoj 2010 = Jerica Snoj, *Metafora v leksikalnem sistemu*, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2010 (Linguistica et philologica 24).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki: elektronska izdaja na plošči CD-ROM*, Ljubljana: DZS, 1998.
- Taverniers 2006 = M. Taverniers, Grammatical metaphor and lexical metaphor: different perspectives on semantic variation, *Neophilologus* 90 (2006), 321–332.
- Taylor 2003 = John R. Taylor, *Linguistic Categorisation*, Oxford – New York: Oxford University Press, ³2003 (¹1989).
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Vidovič Muha 2006 = Ada Vidovič Muha, Kategorialnost leksemov med slovarjem in slovnico, *Slavistična revija* 54 (2006), posebna številka, 23–42.
- Wierzbicka 1988 = A. Wierzbicka, *The Semantics of Grammar*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988 (Studies in Language Companion Series 18).

Metaphorical meaning derivation from the perspective of syntagmatics

Summary

Metaphor is ordinarily understood especially as a paradigmatically defined entity based on associativity of contents. In the exact treatment of metaphor as a lexico-semantic entity, the syntagmatic relationships in particular are in the foreground. This is reflected at several levels: in connecting semantic elements in metaphorically derived meanings, in connecting metaphorical words into phrases, and in creating sentences in which a lexicalized metaphor is realized.

The role of syntagmatics in connecting semantic elements in a metaphorically motivated meaning is taken into account in the very definition of metaphor as a kind of semantic derivation. Namely, at this level a metaphorical semantic derivation differs from other kinds of semantic derivation by including a completely changed semantic componential structure of metaphorically derived meaning. In the metaphorical meaning, on the basis of associative connections of contents there appears a new classifying semantic feature and new differential semantic feature. This is also visible in a simplified form in the lexicographic presentation at the level of a dictionary explanation (e.g., for the Slovenian noun **metúljček** -čka m. 'butterfly' → 'bowtie'). The realization of the metaphorical meaning is further enabled by the specific grammatical structure of the phrases in which the metaphorical meaning can be realized (e.g., the phrase type noun plus genitive attribute for realizing a metaphorical dimension expression of the type **morje cvetov** 'a sea of flowers'). The use of the lexeme in the metaphorical meaning also dictates the specific formation

of the sentence; in some cases, the metaphorical meaning is possible even in one single sentence pattern (e.g., the obligatory attributive clause in the metaphorical denominal attributive predicate of the type *Janez je zajec* ‘John is a coward [literally, *rabbit*]’).

Recognizing the role of syntagmatic relations in metaphorical semantic derivations—while taking into account the general substitutive paradigmatic foundation of the metaphor—raises the possibility for further research on metaphors oriented toward discovering the typology of metaphorical semantic derivations.

Razvoj algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v elektronskih besedilih

Mojca Kompara

Cobiss: 1.01

Namen prispevka je predstaviti razvoj algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v slovenskih elektronskih besedilih. Prepoznavanje krajšav poteka na leksikalni oz. besedni ravni z opazovanjem lastnosti krajšav in krajšavnih razvezav ter sovpadanja. Algoritem prepozna krajšave na podlagi pravil za prepoznavanje, razvezave pa išče v sobesedilu ob upoštevanju pravil sovpadanja. V prispevku predstavljamo algoritem na podlagi filtriranja petih letnikov dnevnika *Delo*, s katerim v 30 minutah izluščimo 5820 kandidatov za krajšavno-razvezavne pare, ki so potem ročno čiščeni. Natančnost algoritma je 96,75-odstotna.

Ključne besede: krajšave, razvezave, algoritmi

Developing an algorithm for automatic recognition of acronyms and expanding acronyms in electronic texts

This article presents the development of an algorithm for automatic recognition of acronyms and expanding acronyms in electronic Slovenian texts. Recognizing acronyms takes place at the lexical level by observing the qualities of acronyms, expanding acronyms, and their correspondence. The algorithm recognizes acronyms based on recognition principles, and it seeks their expanded forms in context while taking into account principles of correspondence. This article presents an algorithm based on filtering five years of the newspaper *Delo* in which 5,820 potential acronym-expansion pairs were extracted in 30 minutes and then cleaned up manually. The accuracy of the algorithm is 96.75 percent.

Keywords: acronyms, expansion, algorithms

0 Uvod

Na spletu¹ je na voljo vedno več spletnih krajšavnih slovarjev in zbirk. Spletni slovar ima lahko zelo obsežen geslovník, ki se preprosto in hitro ažurira in tako vključuje najnovejše krajšave. Nekateri spletni slovarji vključujejo nove krajšave samodejno,

¹ Prispevek je prirejeno poglavje avtoričine disertacije Algoritem za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v elektronskih besedilih (mentor doc. dr. Primož Jakopin), obranjene julija 2010 na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

kar jim omogočajo algoritmi za prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav. Algoritem predstavlja niz postopkov in operacij oz. pravil, ki so potrebni za razrešitev danega problema. Tudi naravnim jezikom v veliki meri vladajo pravila, ki pa imajo popolnoma drugačen status kot pravila, ki so nujna za opisovanje kombinacij simbolov formalnega jezika (Chiari 2007: 8). Algoritem mora predvideti vse potrebne korake za razrešitev problema in poleg tega pregledati vse razpoložljive podatke, torej je program, ki predstavlja poteze, potrebne za razrešitev problema. Program zahteva formalni jezik ali kodo, ki na abstrakten način opredeli razrede in odnose med razredi abstraktnih elementov (Chiari 2007: 7).

V prispevku je predstavljen razvoj algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v elektronskih besedilih. Njegov cilj je prepoznavanje krajšav in razvezav v slovenskih elektronskih besedilih, predvsem kratic in akronimov, prikazana pa je tudi univerzalnost algoritma pri prepoznavanju tujih krajšav v slovenskih in tujih besedilih. Namen algoritma je čim bolje prepoznati krajšave in krajšavne razvezave v elektronskih besedilih, izdelati abecedni seznam krajšav in razvezav ter pripraviti gradivo za izdelavo slovarja krajšav. Prepoznavanje krajšav poteka na leksikalni oz. besedni ravni, z opazovanjem lastnosti krajšav in krajšavnih razvezav ter sovpadanja.

1 Začetna stopnja algoritma

Samodejno prepoznavanje krajšav sega v leto 1999. Pionirja na tem področju sta Taghva in Gilbreth, v naslednjih letih pa se je s prepoznavanjem začelo uvajati vse več avtorjev. V preglednici 1 so povzete temeljne značilnosti njihovih programov. Začetna stopnja algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav temelji na dveh korakih. Prvi korak je zapis pravil za samodejno prepoznavanje krajšav, krajšavnih razvezav in sovpadanje krajšav z razvezavami, drugi korak pa priprava programske opreme. Pravila za prepoznavanje krajšav so omejena na samodejno prepoznavanje kratic in akronimov, izvzete so vse okrajšave. Tudi programi nekaterih že omenjenih avtorjev večinoma prepoznavajo akronime, izjemi sta le Larkeyjev (2000) in zbirka ADAM (2006), ki vključujeta tudi nekaj drugih tipov krajšav. Pravila za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav so razdeljena na tri dele. Prvi del je prepoznavanje krajšav, drugi del prepoznavanje razvezav, tretji pa ugotavljanje sovpadanja razvezav s krajšavami.

1.1 Prepoznavanje krajšav (akronimov in kratic)

Za prepoznavanje krajšav (akronimov in kratic) v besedilih so upoštevani naslednji premisleki, ki omogočajo ločitev krajšav (akronimov in kratic) v besedilih od drugih besed in besednih zvez:

- (1) Upoštevane so besede, ki imajo največ 6 črk in so zapisane z velikimi tiskalnimi črkami v oklepaju, npr. (*NATO*).
- (2) Izvzete so krajšave, ki so zaradi pogoste rabe prešle v navadno pisano besedje in se zapisujejo kot navadne besede, npr. *Unicef*, *Nama*. Te splošno znane krajšave bo algoritem prepoznal na podlagi vključenega Slovarčka krajšav.

Preglednica 1: Sinhrono-diahroni pregled algoritmov za prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav

Avtor (leto)	Značilnosti krajšav	Značilnosti razvezav
Taghva Gilbreth (1999)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani z velikimi tiskanimi črkami, z najmanj 3 in največ 10 znaki 	<ul style="list-style-type: none"> iz sobesedila začetne črke razvezave so ključnega pomena
Yeates (1999)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani z velikimi tiskanimi črkami 	<ul style="list-style-type: none"> iz sobesedila začetne tri črke razvezave so ključnega pomena
Larkey (2000)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani z velikimi tiskanimi črkami tudi nekaj izjem (nekaj preostalih krajšavnih tipov) do največ 9 znakov 	<ul style="list-style-type: none"> vzorec <i>akronim (razvezava)</i> ali <i>razvezava (akronim)</i> ustaljene fraze, npr. <i>also known as</i>
Byrd Park (2001)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani z velikimi tiskanimi črkami vsaj 1 velika črka tudi številke od 2 do 10 znakov 	<ul style="list-style-type: none"> vzorec <i>akronim (razvezava)</i> ali <i>razvezava (akronim)</i> ustaljene fraze, npr. <i>also known as, short for</i>
Schwartz Hearst (2003)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani v oklepaju ali zunaj njega od 2 do 10 znakov 	<ul style="list-style-type: none"> vzorec <i>akronim (razvezava)</i> ali <i>razvezava (akronim)</i>
Zahariev (2004)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani v oklepaju ali zunaj njega 	<ul style="list-style-type: none"> vzorec <i>akronim (razvezava)</i> ali <i>razvezava (akronim)</i>
Jun Xu Yalou Huang (2005)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani z velikimi tiskanimi črkami od 2 do 10 znakov 	<ul style="list-style-type: none"> vzorec <i>akronim (razvezava)</i> ali <i>razvezava (akronim)</i>
ADAM (2006)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani z velikimi tiskanimi črkami tudi izjeme (nekaj preostalih krajšavnih tipov) zapisani v oklepaju ali zunaj njega 	<ul style="list-style-type: none"> vzorec <i>akronim (razvezava)</i> ali <i>razvezava (akronim)</i>
Šateva Nikolov (2008)	<ul style="list-style-type: none"> akronimi, zapisani z velikimi tiskanimi črkami, z največ 5 znaki 	<ul style="list-style-type: none"> iz sobesedila vzorec <i>akronim (razvezava)</i> ali <i>razvezava (akronim)</i>

(3) Upoštevane so besede, ki imajo največ 6 črk, od katerih je vsaj prva velika tiskana, ter niso zapisane v oklepaju, npr. *NATO* ali *Mig*.

(4) Iz nastale zbirke kandidatke je treba odstraniti vse, kar ni akronim ali kratica. V to skupino spadajo osebna lastna imena, naselbinska lastna imena, nenaselbinska lastna imena in okrajšave. Odstranitev je mogoča s pomočjo geslovnikov Slovarja slovenskega knjižnega jezika, Slovenskega pravopisa in Slovarčka krajšav.

(5) Odstraniti je treba vse okrajšave, npr. *itd.*, *ipd.*, *itn.*, *npr.*, *št.*, *stol.* Pri tem se upošteva, da so zapisane z malimi črkami in da za njimi stoji pika. Take okrajšave

nimajo razvezave v besedilu in bodo zato samodejno izločene iz nabora možnih krajšav. Vse okrajšave, ki se zapisujejo z malimi črkami in brez ločil, npr. *cca*, *kg*, *dcl*, bo algoritem prepoznal s pomočjo geslovnika Slovarčka krajšav. Ker take krajšave v besedilu običajno niso razvezane, bodo samodejno izločene iz nabora možnih krajšav.

(6) Upoštevati je treba, da se kandidati za krajšave (akronime in kratice) ne pojavljajo v sobesedilu, sestavljenem iz samih velikih črk in v oklepaju ali pa zunaj njega, npr. *NAMA JE VŠEČ KINO*, (*JUTRI JE PETEK*).

1.1.1 Upoštevani so tudi drugi tipi krajšav in razvezav, ki jih je mogoče razdeliti v tele kategorije.

(1) Prekrivne krajšave

Pri prekrivnih krajšavah je število črk v krajšavi enako številu besed v razvezavi, črke v krajšavi so enake prvim črkam v razvezavi, npr. *FF = Filozofska fakulteta*. Pri tem je lahko razvezava v oklepaju, prva beseda v razvezavi pa se začne z veliko začetnico, npr. *FF (Filozofska fakulteta)*. Take krajšave so: *FF*, *EF*, *MK*, *DZS*, *CZ*, *DZ*, *BDP*, *CD*.

(2) Krajšave brez veznikov in predlogov

Gre za krajšave, ki imajo v razvezavi veznik ali predlog, v krajšavi pa ga nimajo, npr. *FDV (Fakulteta za družbene vede)*. Na podlagi geslovnika Slovarčka krajšav je mogoče ugotoviti, koliko je takih primerov. Algoritem deluje tako kot pri prekrivnih krajšavah, ob tem pa upošteva tudi predloge in veznike iz razvezave.

(3) Krajšave iz prvih črk

Gre za krajšave tipa *NAMA* ali *BETI*, ki se lahko zapišejo tudi kot *Nama* ali *Beti*. Odkriti jih je mogoče s pomočjo Slovarčka krajšav. Te krajšave so sestavljene iz prvih črk razvezave, kot je to pri *NAMA = Narodni magazin*.

(4) Krajšave z vezniki in s predlogi

Gre za krajšave tipa *DZU (Družba za upravljanje)*, ki imajo predlog v krajšavi in razvezavi. Pri teh se uporablja enak postopek kot pri prekrivnih krajšavah. Če krajšava ne bo prekrivna z razvezavo, je algoritem ne bo upošteval.

1.2 Prepoznavanje krajšavnih razvezav iz sobesedila in sovpadanje

Pri prepoznavanju krajšavnih razvezav iz sobesedila je treba upoštevati sobesedilo, ki stoji levo ali desno od krajšave. Pri tem je lahko krajšava v oklepaju ali pa je v oklepaju razvezava, krajšava pa v takem primeru stoji zunaj oklepaja, npr. *MIP (Mesna industrija Primorske)*.

1.3 Programska oprema

Po zapisu pravil za prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav je sledila izdelava programske opreme. Informatik Gregor Širca je pravila za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav prevedel v programski jezik C# za okolje MS.NET

Framework, V2.0. Pripravljen je kot samostojna komponenta (dll), ki se lahko uporablja v novejših spletnih tehnologijah, kot so npr. obrazci offline windows forms.

1.3.1 Opis in delovanje

Na podlagi pravil za prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav je v izvedbi informatika Gregorja Širca algoritem zaživel tudi v spletni različici.² Program MKstrings ima dve okni: v prvo vnesemo poljubno besedilo s krajšavami, po kliku na »Click here to process data« (klikni za obdelavo podatkov) se v drugem oknu prikažejo najdene krajšave in krajšavne razvezave. Od julija 2011 je nekoliko vizualno prirejen in funkcijsko zmogljivejši program na voljo na spletni povezavi <http://mkstrings.farhouse.si/>.

Iz vnesenega besedila³

Ljubljana - **SDS (Slovenska demokratska stranka)** je na svoji spletni strani objavila premoženjsko stanje svojih poslank in poslancev v **DZ (Državni zbor)**. Podpredsednik **Državnega zbora (DZ)** France Cukjati je po objavljenih podatkih lastnik polovice enostanovanjske hiše. Poslanec **SDS** Branko Grims ima devet let star audi **A6**, 50 delnic Krke in 46 delnic **NFD Holding**, na računu pa 35.000 evrov. **Zvezi društev upokojencev Slovenije (ZDUS)** je namreč uspelo zbrati več kot 13.500 podpisov zavarovancev za sklic izredne skupščine. Od atipične pljučnice (**sars**) prek ptičje do nove (prašičje) gripe. Panvita se je za najem in oživitev Mipove proizvodnje v Kromberku odločila skupaj z družbo **Mig (Mesna industrija Goriške)**, ki jo je ustanovila skupina 20 nekdanjih zaposlenih v **Mipu**. **NATO (North Atlantic Treaty Organization)** je mednarodna vojaško-politična organizacija držav za sodelovanje na področju obrambe, ki je bila ustanovljena leta 1949. **Organizacija severnoatlantskega sporazuma ali tudi Severnoatlantska pogodbeno zveza (angleško North Atlantic Treaty Organisation; kratica Nato ali NATO)** je mednarodna vojaško-politična organizacija držav za sodelovanje na področju obrambe, ki je bila ustanovljena leta 1949. Nato sva odšla.

algoritem prepozna tele krajšave in krajšavne razvezave:

SDS Slovenska demokratska stranka
DZ Državni zbor

² Čeprav je bil program MKstrings objavljen na spletu, ni bil javno dostopen. Preko spleta je bil na voljo le informatiku in meni. V času nastajanja programa je informatik živel v Kopru, jaz pa v Bruslju, in prav spletna objava je omogočila preprosto sporazumevanje in posodabljanje programa, obenem pa je na tak način algoritem že pripravljen za morebitno poznejšo uporabo prek spleta.

³ V razvojni fazi algoritma so bila uporabljena naključna spletna besedila, najdena ob pomoči iskalnika Google, v nadaljevanju pa je bil uporabljen ustrezen korpus besedil.

DZ Državnega zbora
ZDUS Zvezi društev upokojencev Slovenije
Mig Mesna industrija Goriške
NATO North Atlantic Treaty Organization
Nato North Atlantic Treaty Organization

Algoritem ne upošteva krajšav brez razvezav tipa *sars*, *Mipu*, *NFD*, *A6*, kar je pričakovano in v skladu z zgoraj navedenimi pravili. Na podlagi filtriranega besedila je mogoče trditi, da algoritem krajšave in krajšavne razvezave iz besedila ustrezno in pravilno prepozna. Algoritem tako ustreza začetnim zahtevam prepoznavanja krajšav in je pripravljen za nadaljnji razvoj in izboljšave.

2 Nadaljnji razvoj

Na začetni stopnji je algoritem ob upoštevanju omejitev, ki zadevajo tako prepoznavanje krajšav kot prepoznavanje razvezav, krajšave in krajšavne razvezave samo prepoznaval. Omejitve so vidne v naboru črk, ki sestavljajo krajšavo, in vzorcih pojavitve krajšav in razvezav v besedilu. V okviru slednjega je bil v nadaljevanju za krajšavne kandidatke uporabljen niz desetih črk v štirih vzorcih možne pojavitve:

(krajšava) razvezava
(razvezava) krajšava
krajšava (razvezava)
razvezava (krajšava)

Za izboljšano delovanje algoritma in ugotovitev pomanjkljivosti je bilo v nadaljevanju uporabljenih nekaj naključnih besedil s spletnega portala 24ur.com, da bi ugotovila, kako se algoritem obnaša in kje ga je še treba izboljšati. Besedila so bila izbrana naključno, rezultati so predstavljeni v nadaljevanju.

Po vnosu besedila

Dela na predoru Markovec pri Kopru sledijo terminskemu planu oziroma so celo pred rokom, trdijo v **Družbi za avtoceste v RS (Dars)**. Po napovedih **Darsa** bodo v predor Markovec z izolske strani zakopali sredi aprila, s koprskimi strani pa mesec dni pozneje.

algoritem ni prepoznal niza **Družbi za avtoceste v RS (Dars)**. Ni ga prepoznal, tudi če je bila krajšava *Dars* zapisana z velikimi tiskanimi črkami. Razlog za neprepoznavo je v predlogih za in *v*, pa tudi rabi krajšave v razvezavi. Če se v nizu odstrani predlog *v* in doda razvezava za *RS (Republika Slovenija)*, sistem niz prepozna. Torej je treba v pravilih za opredelitev razvezav upoštevati tudi prisotnost več kot enega

predloga in pojava krajšave. Prav taki primeri so zanimiv izziv pri iskanju boljših rešitev in prav na njihovi podlagi je treba oblikovati pravila, ki bodo vključena v algoritem in bodo zagotavljala brezhibno delovanje. Ostalo je še nekaj nerazrešenih primerov, kot so tuje krajšave s slovenskimi razvezavami ali razvezave, zapisane na poseben način. O tem v nadaljevanju.

Obseg proizvodnje motornih vozil v EU se je lani glede na leto 2008 zmanjšal za 17,3 odstotka, glede na predkrizno leto 2007 pa je upadel kar za 23 odstotkov, ugotavlja **Združenje evropskih avtomobilskih proizvajalcev (ACEA)**.

Krajšave s slovenskimi razvezavami tipa *Združenje evropskih avtomobilskih proizvajalcev (ACEA)* so v slovenskem prostoru in tudi v drugih jezikih zelo pogoste. Pri takih krajšavah se večinoma uporabljata tuja krajšava in domača razvezava, npr. *NATO*. Za algoritem to pomeni prepoznavanje krajšav kot takih in prevodov razvezav, ob upoštevanju dejstva, da v sobesedilu ni tujih razvezav, ampak le domače. Algoritem naj bi tako prevode prepoznaval neposredno, pri tem pa se ne more opirati na leksikalno raven prepoznavanja v smislu sovpadanja črk. Ker algoritem temelji na leksikalnem prepoznavanju, so taki primeri krajšavno-razvezavnih parov izvzeti in niso predmet obravnave. Pri takih primerih je treba ubrati povsem drugačno metodo, saj bi tak algoritem temeljil na prepoznavanju prevodov in ne razvezav.

3 Tuji jeziki

Tudi v slovenskem besedilu lahko najdemo tuje krajšavno-razvezavne pare, predvsem če gre za nove, neustaljene krajšave, pri katerih je v slovenščini v rabi tuja razvezava. Zahariev (2004) se je ukvarjal z univerzalnostjo pravil za prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v tujih jezikih. Opazil je namreč, da so lahko pri nekaterih tipih besedil pravila univerzalna, predvsem pri latinični pisavi, vendar je treba upoštevati črkovne posebnosti in raznolikosti posameznih jezikov, npr. romunskega, nemškega, francoskega idr. Opozoril je, da so prav jezikovne posebnosti in raznolikosti ključne pri optimalnem prepoznavanju krajšav in da morajo biti vključene v algoritem za prepoznavanje. Zahariev se ni omejil le na nekatere evropske jezike, ampak je šel dlje, krajšave je želel prepoznati tudi v arabščini, ruščini, kitajščini, japonsščini in drugih bolj eksotičnih jezikih. Pravi, da je raznolikost skupna vsem jezikom. Zato jo je treba upoštevati pri gradnji algoritma za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav. V nadaljevanju je za prikaz univerzalnosti algoritma preizkušen še na angleških in italijanskih besedilih.⁴

⁴ Besedila so izbrana naključno s pomočjo iskalnika Google.com.

Vneseno je bilo tole angleško besedilo:

USB (Universal Serial Bus) is a specification to establish communication between devices and a host controller (usually personal computers), developed and invented by Ajay Bhatt working in Intel. **USB** is intended to replace many varieties of serial and parallel ports. **USB** can connect computer peripherals such as mice, keyboards, digital cameras, printers, personal media players, flash drives, and external hard drives. For many of those devices, **USB** has become the standard connection method. **USB** was designed for personal computers[citation needed], but it has become commonplace on other devices such as smartphones, **PDA**s and video game consoles, and as a power cord between a device and an **AC** adapter plugged into a wall plug for charging. As of 2008, there are about 2 billion **USB** devices sold per year, and approximately 6 billion total sold to date. The design of **USB** is standardized by the **USB Implementers Forum (USB-IF)**, an industry standards body incorporating leading companies from the computer and electronics industries. Notable members have included Agere (now merged with **LSI** Corporation), Apple Inc., Hewlett-Packard, Intel, Microsoft, Sony and NEC. **Human-interface devices (HIDs)**. Main article: **USB** human interface device class

Algoritem prepozna niz *USB (Universal Serial Bus)*, ne prepozna pa nizov *USB Implementers Forum (USB-IF)* in *Human-interface devices (HIDs)* zaradi zapisa krajšav, npr. *HIDs*, in posebnih znakov, npr. *USB-IF* pri krajšavah in razvezavah, ter rabe krajšav v razvezavi, npr. *USB Implementers Forum*. Algoritem prepozna niz *(IF) Implementers Forum*, ne prepozna pa krajšav *PDA*s, *AC*, *LSI*, *NEC*, saj niso imele razvezav.

Vneseno je bilo še tole angleško besedilo:

Center for Group Learning (CGL)
The **Center for Group Learning's** web site: what we do and why we do it, announcements of our events, other group learning opportunities, and links to many ...
Stirling based Castle Leisure Group has come out on top at the **Scottish Licensed Trade News (SLTN)** awards in Glasgow. The company's latest venture City in ...

Pri slednjem je mogoče opaziti, da algoritem prepozna oba niza.

Vneseno je bilo tole italijansko besedilo.

L'ANAS, il cui nome era l'acronimo di **Azienda Nazionale Autonoma delle Strade**, è una società per azioni italiana, di proprietà statale, avente per unico socio il Ministero dell'Economia e delle Finanze. L'ANAS, sotto la vigilanza tecnica e operativa del Ministero delle Infrastrutture e dei Trasporti, gestisce la rete stradale ed autostradale italiana di interesse nazionale.

Confederazione Generale del Lavoro (CGdL) è l'organizzazione sindacale fondata a Milano, tra il 29 settembre e il 1° ottobre del 1906, per iniziativa ... Cerca un acronimo per **CGL ... CGL** - abbreviazione aeronautica di Circling guidance light(s) - Luce/Luci di guida alla
Il **Popolo della Libertà (PdL)** è un partito politico italiano di centro-destra, membro del Partito Popolare Europeo. Il partito nasce dall'unione dei due ...

Program ne prepozna niza (*ANAS*) *Azienda Nazionale Autonoma delle Strade*, verjetno zaradi rabe določnega člana (*L'*) in določnega člana, ki se veže s predlogom (*delle*), prepozna pa niza *Confederazione Generale del Lavoro (CGdL)* in *Popolo della Libertà (PdL)*.

Sledil je še preizkus z drugim italijanskim besedilom.

Il **Dipartimento di Scienze del Linguaggio, dell'Interpretazione e della Traduzione (DSLIT)** è stato costituito nel 1997, a tutt'oggi l'unico in Italia a includere espressamente l'interpretazione tra le aree di ricerca che intende sviluppare. Le attività di ricerca promosse dal **DSLIT** spaziano in numerose aree disciplinari collegate alla lingua e alla mediazione interlinguistica e interculturale, nelle diverse lingue oggetto di studio all'interno del **DSLIT**. Oltre all'italiano, queste lingue sono: arabo, francese, inglese, olandese, portoghese, russo, serbo e croato, sloveno, spagnolo, tedesco.
Il Dipartimento afferisce a due Centri interdipartimentali all'interno dell'Ateneo di Trieste: il **Centro Interdipartimentale per la Ricerca Didattica (CIRD)** e il **CISEM (Centro Interdipartimentale di Studi Europei e Mediterranei)**.

Algoritem prepozna niz *CISEM (Centro Interdipartimentale di Studi Europei e Mediterranei)*, ne prepozna pa niza *Dipartimento di Scienze del Linguaggio, dell'Interpretazione e della Traduzione (DSLIT)* in *Centro Interdipartimentale per la Ricerca Didattica (CIRD)*. Prav slednja sta problematična zaradi vsebnosti člana, predloga ali konstrukcije, sestavljene iz določnega člana in predloga, npr. *della, dell'*.

Iz rezultatov, dobljenih na zgornjih vzorčnih tujejezičnih besedilih, je mogoče sklepati, da algoritem za prepoznavanje krajšav ni univerzalen. Vsak jezik ima specifične značilnosti, ki morajo biti algoritmu znane, če želimo, da ustrezno prepozna krajšave in krajšavne razvezave tudi v tem jeziku.

4 Analiza obsežnejše besedilne zbirke

Po preverjanju delovanja programa in ustreznih nadgradnji je bil algoritem uporabljen na večji, bolj raznovrstni in s krajšavami bogati zbirki besedil. Krajšave, predvsem nove, se predvsem zaradi jezikovne gospodarnosti pogosto pojavljajo prav v medijih, zato je bil preizkus narejen na besedilih petih letnikov dnevnika *Delo*, od leta 2005 do vključno 2009. Ta zbirka obsega 60 milijonov besed in 4 milijone povedi. 334.000 povedi ima oba oklepaja, 439.000 povedi pa vsaj po eno zaporedje

velikih črk. Za lažjo obdelavo so bila besedila razdeljena v dve zbirki. V prvi so bile zbrane povedi z oklepajema, v drugi pa povedi z le zaporedjem velikih črk. Posodobljeni program⁵ je zbirki filtriral približno 30 minut in izluščil 5820 kandidatov za krajšavno-razvezavne pare. Pri luščenju je upošteval večpomenskost krajšav in število pomenov označil z arabskimi števkami. Seveda vsi krajšavno-razvezavni pari niso bili ustrezni oz. pravi, saj se v veliki množici razvezav in krajšav skrivajo lažni primeri ter ponavljajoči se pari. Lažno krajšavo je težko opredeliti, saj je lahko že vsako sosledje črk krajšava oz. kratica.⁶ Bistveno lažje je z razvezavami, saj lahko prav te pričajo o dejanskem obstoju niza krajšave in razvezave. Izbira pravih nizov je potekala ročno, vsak krajšavno-razvezavni par je bil preverjen s pomočjo iskalnika Google.

4.1 Izsledki

4.1.1 Lažni krajšavno-razvezavni pari

Lažne krajšavno-razvezavne pare je mogoče izslediti le z ročnim pregledovanjem. Takih parov je bilo 189 ali 3,24 odstotka. Natančnost algoritma je torej 96,75-odstotna. Med lažnimi pari so krajšave, ki ne sovpadajo niti z eno ustrežno razvezavo, z drugimi besedami, tak krajšavno-razvezavni par ne obstaja. Razvezave spoznamo za lažne že na prvi pogled, saj nekatere ne vsebujejo vseh razvezavnih delov ali pa predstavljajo dele navadnega besedila ter pomensko ne ustrezajo in se ne ujemajo s krajšavo. S seznama so bila izločena tudi vsa lastna imena, npr. *JB*, *Janez Bratovž*. Iz preglednice 2 je razvidnih nekaj lažnih parov, navedenih je nekaj najbolj in najmanj pogostih. Pogostost je razvidna iz števila pojavitev v drugem stolpcu.

Preglednica 2: Najbolj in najmanj pogosti lažni krajšavno-razvezavni pari

Krajšava	Število pojavitev	Prva razvezava
PO	746	predstavljenih podatkih
TV	48	TV Tednik
NE	28	nasprotnikov EU
DP	27	domačem pokalu
DPA	10	dovoljenj Po pisanju agencije
ČE	10	članice EU
ON	2	občinstvo navdušil
NNNSP	2	nič nas ne sme presenetiti
GO	1	Gorenje obe
KAJ	1	Kratko atraktivno jedrnato
SS	1	spremenjena signalizacija
PISK	1	prevod in spremna beseda Klemen
VEM	1	Vse na enem mestu

⁵ Gl. <http://mkstrings.farhouse.si/>.

⁶ Pri tem so izvzete okrajšave, saj niso predmet obravnave pričujočega dela.

V levem stolpcu so krajšave, sledi število razvezav oz. pojavitev v srednjem in prva razvezava v desnem stolpcu. Največ razvezav ima krajšava *PO*, kar 746. Sledijo pari z občutno nižjo prednostjo pojavitve. Krajšava *TV* ni imela ustreznih razvezav v 48 primerih, *NE* v 28, *DP* v 27.

4.1.2 Ustrezni krajšavno-razvezavni pari

Čeprav je samo pridobivanje krajšavno-razvezavnih parov iz besedil hitro in preprosto, je njihovo pregledovanje dolgotrajno. S seznama parov so bile izločene lažne krajšave oz. vse krajšave, ki niso ustrezale vsaj eni razvezavi, tudi če krajšave obstajajo. Npr. *HIV*, *AJPES* sta bili prisotni v besedilih, a ker nista bili prisotni razvezavi, ju je algoritem skladno s pravili za ustrezne krajšavno-razvezavne pare samodejno odstranil. Na podlagi pridobljenih parov je mogoče sklepati, da so bile razvezave v skladu s pravili o prepoznavanju, a so se med primeri znašle tudi lažne. Nekaj lažnih razvezav je ustrezalo pravilom o prepoznavanju, zato jih lahko za lažne prepozna le človek. Lep primer lažnih razvezav je razviden iz preglednice 3. Algoritem krajšavi *PZS* pripiše kar 4 razvezave, med katerimi je ena lažna (*pa tudi zaradi stroškov*), ki vseeno ustreza pravilom za prepoznavanje.

Preglednica 3: Primer krajšave *PZS*

PZS	
1	Planinski zvezi Slovenije
2	pa tudi zaradi stroškov
3	Plesne zveze Slovenije
4	Plavalni zvezi Slovenije

Podobno lahko opazimo pri krajšavi *KS* v preglednici 4. Pri slednji so ustrezni trije pomeni, in sicer 2, 3 in 4.

Preglednica 4: Primer krajšave *KS*

KS	
1	koncu seje
2	krajevnih skupnosti
3	Krajevne skupnosti
4	Konfederacije sindikatov

Algoritem je krajšave in razvezave prepoznaval tako, kot so si sledile v besedilu, pri čemer je zajel razvezave v različnih sklonih ter ponavljajoče se razvezave. Iz nabora dobljenih parov je bilo treba ročno izluščiti najbolj nevtralnno razvezavo in odstraniti primere, ki so se ponavljali, kot je prikazano v preglednici 5. Od šestih dobljenih razvezav krajšave *MNZ* je po ročnem luščenju mogoče ohraniti le tri ustrezne.

Preglednica 5: Primer krajšave MNZ

MNZ	
1	ministrstva za notranje zadeve
2	medobčinskih nogometnih zvez
3	ministrstvom za notranje zadeve
4	Medobčinske nogometne zveze
5	Muzeja novejšje zgodovine
6	Muzej novejšje zgodovine

MNZ	
1	ministrstvo za notranje zadeve
2	medobčinska nogometna zveza
3	Muzej novejšje zgodovine

Po ročnem luščenju ustreznih parov in odstranitvi ponavljajočih se krajšavno-razvezavnih parov je končna zbirka štela 2665 krajšavno-razvezavnih parov. Pozornost so vzbudili nizi s pomensko podobnimi, a skladijsko različnimi razvezavami. Pomenska ustreznost je bila preverjena s pomočjo iskalnika Google.

Iz preglednice 6 je razvidna pomenska ustreznost nekaterih krajšavno-razvezavnih parov. Ustrezne oz. ustaljene ali z drugimi besedami uradne razvezave so zapisane krepko. Opaziti je mogoče, da imajo nekatere krajšave tudi več ustreznih razvezav. Razvezave, ki niso zapisane krepko, niso uradne; take so razvezave krajšav *ELES*, *ARRS* in *NKKVŠ*. Glede na izsledke, dobljene z iskalnikom Google, krajšavi *ELES* ustreza razvezava *Elektro Slovenija*, krajšavi *ARRS*, *Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije*, krajšavi *NKKVŠ* pa *Nacionalna komisija za kvaliteto visokega šolstva*.

Preglednica 6: Pomenska ustreznost krajšavno-razvezavnih parov

ELES	
1	evra Ljubljana Elektro Slovenije
2	Slovenije Elektro
3	Slovenije Elektro letih
4	evrih Ljubljana Elektro Slovenija
PZP	
1	poslovno združenje za prehrano
2	poslovno združenje prehrane
3	Perutninarska zadruga Ptuj
ARRS	
1	agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
2	Agencija za raziskave in razvoj Slovenije
NKKVŠ	
1	nacionalna komisija za kakovost visokega šolstva

	2	nacionalna komisija za kakovost v visokem šolstvu
DZK		
	1	Demokratske zveze Kosova
	2	Demokratsko zvezo Kosova
ŠRC		
	1	Športno rekreativni center
	2	Športno rekreacijski center
ZERC		
	1	zaščitne ekološke ribolovne cone
	2	zakon o ekološko ribolovni coni
DIIP		
	1	dokument identifikacije investicijskega projekta
	2	dokument o identifikaciji investicijskega projekta
ZPIZ		
	1	zakonom o pokojninskem in invalidskem zavarovanju
	2	zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje
ZGS		
	1	za gozdove Slovenije
	2	za gradbeništvo Slovenije
DRSC		
	1	Direkciji Republike Slovenije za ceste
	2	Družba Republike Slovenije za ceste
RRA		
	1	Regionalne razvojne agencije
	2	razvojne regionalne agencije
	3	Regijska razvojna agencija

4.1.3 Tuje krajšave

Od 2664 primerov najdenih razvezavno-krajšavnih parov iz prvega in drugega nabora besedil je 646 tujih; največ je angleških, sledijo italijanski, francoski, španski, nemški idr. Pri nekaterih tujih manjka prvi del razvezave, preostale pa ustrezajo pravilom za prepoznavanje, ki so bila v celoti zasnovana za prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav v slovenskih besedilih. Glede na pridobljene tujejezične nize lahko sklepamo, da so pravila v nekaterih segmentih univerzalna za večino jezikov, a nikakor ne na vseh ravneh. Algoritem namreč prepozna niza *ESA*, *BNL*, delno prepozna tudi niza *DOC* in *DOCG* (pri slednjih manjka začetni del razvezave, *denominazione*, gl. preglednice 7–9). Algoritem mora biti prirejen za potrebe posameznega jezika (Zahariev 2004), saj ima vsak jezik svojo specifikko. V sedanjem stanju algoritem še ni zrel za prepoznavanje nekaterih bolj zapletenih nizov, kot sta npr. *Dipartimento di Scienze del Linguaggio, dell' Interpretazione e della Traduzione (DSLIT)* in *Centro Interdipartimentale per la Ricerca Didattica (CIRD)*, predvsem če nastopata v bolj zapletenem kontekstu in so krajšave obravnavane v vlogi lastnih imen, npr. *L'ANAS*, *L'Anas*. Podobno velja tudi za druge

jezike, saj tako zapis, ki je lahko tudi nelatiničen, kot tudi tipološke značilnosti vplivajo na rezultate prepoznavanja.

Preglednica 7: Krajšavno-razvezavni par *ESA*

ESA	
1	European Space Agency
2	European Sponsorship Association

Preglednica 8: Krajšavno-razvezavna para *DOC* in *DOCG*

DOC	
1	di origine controlata
DOCG	
1	di origine controlata e garantita

Preglednica 9: Krajšavno-razvezavni par *BNL*

BNL	
1	Bance Nazionale del Lavoro

5 Sklep

S problematiko samodejnega prepoznavanja krajšav in krajšavnih razvezav se je ukvarjalo že več avtorjev in ob upoštevanju njihovih izsledkov so bila sestavljena pravila za samodejno prepoznavanje krajšav za pričujočo raziskavo. Pomanjkljivosti pravil so se pokazale šele pri uporabi algoritma na besedilih, zato se je bilo treba k pravilom večkrat vračati, vnašati popravke in algoritem ponovno preverjati. Prvi, učni različici so sledili nadgradnja v smislu nabora znakov krajšave (do deset znakov) in položaja niza (4 tipi položaja krajšavno-razvezavnih parov) ter ponovno preizkušanje in opazovanje izsledkov. Zaradi preizkusa univerzalnosti je bil algoritem uporabljen še na angleških in italijanskih besedilih, kjer so se pokazale tipološke posebnosti posameznih jezikov in njihova pomembnost pri gradnji algoritma za prepoznavanje krajšav še v drugih jezikih. Pred uporabo algoritma na besedilih iz časopisa *Delo* je bila, predvsem zaradi obsežnega nabora besedil (60 milijonov besed), programska oprema ustrezno dopolnjena. Program je po vnosu besedil deloval po pričakovanjih, z dobrimi rezultati. Za opredelitev točnosti algoritma je bilo treba izločiti lažne primere krajšavno-razvezavnih parov, lastna imena in ponavljajoče se primere. Na koncu je ostalo 2664 krajšavno-razvezavnih parov. Na trenutni stopnji lahko algoritem filtrira in prepoznava tudi nekatere tuje krajšavno-razvezavne pare. Čeprav je korpus zajemal le slovenska besedila, je bilo prikazano samodejno prepoznavanje tudi na nekaterih tujih naključno izbranih besedilih s portala 24ur.com. Trenutno predstavlja največjo oviro oz. najbolj zamudno stopnjo prav ročno pregledovanje ustreznosti krajšavno-razvezavnih parov po opravljenem filtriranju

iz korpusa, ki se ga na tej stopnji tudi še ne da povsem avtomatizirati, saj nekaterih razvezav brez posvetovanja s strokovnjaki ali ustreznim drugim virom ni mogoče prepoznati za prave. Algoritem za samodejno prepoznavanje krajšav in krajšavnih razvezav predstavlja vez med elektronskim besedilom in delno samodejno izdelano bazo krajšavno-razvezavnih parov, ki lahko služi kot gradivo za izdelavo slovarja krajšav. Tak način priprave slovarja je nedvomno prihodnost elektronske leksikografije.

Viri in literatura

- ADAM (http://128.248.65.210/arrowsmith_uic/adam.html).
- Byrd – Park 2001 = Youngja Park – Roy J. Byrd, *Hybrid TextMining for Finding Abbreviations and Their Definitions*, IMB Thomas J. Watson Research Center, 2001, 167–170.
- Chiari 2007 = Isabella Chiari, *Introduzione alla linguistica computazionale*, Roma – Bari: Laterza, 2007.
- Google (<http://www.google.com/>).
- Jun Xu – Yalou Huang 2005 = Jun Xu – Yalou Huang, *A Machine Learning Approach to Recognising Acronyms and Their Expansions*, 2005 (<http://research.microsoft.com/en-us/people/junxu/acronymextraction-icmlc2005.pdf>).
- Larkey idr. 2000 = Leah S. Larkey idr., *Acrophile: An Automated Acronym Extractor and Server*, *Proceedings of the fifth ACM conference on Digital libraries*, 2000, 205–214.
- Schwartz – Hearst 2003 = Ariel S. Schwartz – Marti A. Hearst, *A simple algorithm for identifying abbreviation definitions in biomedical texts*, *Proceedings of the Pacific Symposium on Biocomputing*, 2003, 451–462.
- Šatev – Nikolov 2008 = Vesna Šatev – Nicolas Nikolov, *Using the Web as a Corpus for Extracting Abbreviations in the Serbian Language*, v: *Jezikovne tehnologije: zbornik 11. mednarodne multikonference Informacijska družba – IS 2008, zvezek C*, ur. Tomaž Erjavec – Jerneja Žganec Gros, Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2008, 75–79.
- Taghva – Gilbreth 1999 = Kazem Taghva – Jeff Gilbreth, *Recognizing acronyms and their definitions*, *International Journal on Document Analysis and Recognition* 1 (1999), št. 4, 191–198.
- Yeates 1999 = Stuart Yeates, *Automatic extraction of acronyms from text*, *Proceedings of the Third New Zealand Computer Science Research Students' Conference*, Hamilton: University of Waikato, 1999, 117–124.
- Zahariev 2004 = Manuel Zahariev, *A (Acronyms): doktorska disertacija*, School of Computing Science, Simon Fraser University, 2004.
- 24ur.com (<http://24ur.com/>).

Developing an algorithm for automatic recognition of acronyms and expanding acronyms in electronic texts

Summary

This article presents the development of an algorithm for automatic recognition of acronyms and expanding acronyms in electronic Slovenian texts. Before the final configuration, the algorithm was subjected to numerous improvements and changes. Recognizing acronyms takes place at the lexical level by observing the qualities of acronyms, expanded acronyms, and their correspondence. The algorithm recognizes acronyms based on recognition principles, and it seeks their expanded forms in context while taking into account principles of correspondence. This article describes the initial stage of recognition and its further development. The initial stage of the algorithm for automatic recognition of acronyms and expanding acronyms is based on the transcription of principles for automatic recognition of acronyms, expanding acronyms, and the correspondence of acronyms with their expansions, as well as on software preparation. The principles for recognizing acronyms are limited to automatic recognition of acronyms and omit all abbreviations. The recognition of acronyms takes into account words that have a maximum of six characters and are written in capital letters in parentheses, as well as words that have a maximum of six characters, of which at least the first character is capitalized, and are not written in parentheses. It also takes into account types of acronyms and expansions; for example, overlapping acronyms, acronyms without conjunctions and prepositions, acronyms made from initial letters, and acronyms with conjunctions and prepositions. Context was taken into account in recognizing expansions of acronyms. In the next stage of development, sequences of 10 characters in four possible patterns of appearance were used as acronym candidates: (*acronym*) *expansion*, (*expansion*) *acronym*, *acronym* (*expansion*), and *expansion* (*acronym*). Filtering was performed on texts from five years of the newspaper *Delo*, from 2005 to 2009, inclusive. This collection contains 60 million words. In 30 minutes 5,820 potential acronym-expansion pairs were extracted. False acronym-expansion pairs could only be detected through manual checking. Such pairs represented 3.24 percent. The accuracy of the algorithm is therefore 96.75 percent. The algorithm recognized acronyms and expansions as they followed one another in the text, whereby it captured expansions in various cases and repeating expansions. From the selection of pairs obtained, it was necessary to manually extract the most neutral expansion and to exclude cases that repeated. After manual extraction, the collection comprised 2,665 acronym-expansion pairs.

Različni tipi besedotvornih morfemov pri današnjih slovenskih tvorjenkah

Irena Stramljič Breznik

Cobiss: 1.02

Prispevek obravnava po pogostnosti opazne zloženke s prevzetim sufiksoidom *-mat*. Na podlagi gradiva slovenskega referenčnega korpusa FidaPLUS so predstavljene njihove tvorbenne in sestavinske značilnosti, ki kažejo na to, da so tvorjenke ali v celoti prevzete ali pa so rezultat hibridne tvorbe. S tvorbenega in pragmatičnega vidika se uvrščajo tako med potencialno kot tudi okazionalno leksiko.

Ključne besede: besedotvorje, zloženke, sufiksoid *-mat*

Various types of word-formational morphemes in current Slovenian neologisms

This article discusses observable compounds with the borrowed suffixoid *-mat* by frequency. Based on material from the FidaPLUS Slovenian reference corpus, their word-formational and componential characteristics are presented; these indicate that these are newly formed words, complete borrowings, or the result of hybrid word formation. From the perspective of word formation and pragmatics, they therefore rank among both potential and occasional vocabulary.

Key words: word formation, compounds, the suffixoid *-mat*

1 Uvod

1.0 Razpravljanje o tvorbeni produktivnosti sufiksoida *-mat* je povezano z vprašanjem prevzetih prvin in statusom sufiksoidov v besedotvornem sistemu slovenskega jezika.

Prevzemanje kot jezikovno stalnico je mogoče umestiti tudi v kontekst novih družbenih, političnih in kulturnih dogajanj, ki jih pokriva termin globalizacija, s katero se ukvarjajo ne samo ekonomisti, sociologi, politologi, antropologi in ekologi, ampak tudi lingvisti.

Poljski sociolog Hieronim Kubiak (Kryżan-Stanojević 2009: 10–11) razlikuje globalizacijo od integracije. Bistvo globalizacije je po njegovem prepričanju namreč gospodarsko združevanje raznovrstnih virov za materialno blagostanje, v integracijskih procesih pa je cilj združevanje skupne kulturne vrednosti in boljši način njihove izrabe. Vendar so integracijski procesi sodobne Evrope preblizu globa-

lizacijskim, saj je gospodarsko blagostanje zasenčilo željo po integraciji na temelju kulturnih in intelektualnih vrednosti.

Prav zato lingvisti, zavedajoč se neprestanih jezikovnih sprememb, opazujejo raznovrstne oblike jezikovne globalizacije (Kryžan-Stanojević 2009) in posledično ugotavljajo inovacije v slovanskih jezikih (Kryžan-Stanojević 2011).

2 Internacionalizacija leksike v slovanskih jezikih

2.0 Večina slovanskih lingvistov (Ohnheiser 2003; Waszakova 2005; Koria-kowcewa 2009) ugotavlja, da gre za splošni proces internacionalizacije leksike v slovanskih jezikih. Težnje internacionalizacije se kažejo v prilagajanju in vključevanju internacionalizmov v osnovni nacionalni leksikalni sestav ter v oblikovanju novih besednih družin, v aktivizaciji mednarodnih afiksov pri tvorjenju besed, v spreminjanju nekaterih zaimkov v prefiksoide, v razraščanju novih zloženek ter vznikanju novih besedotvornih vzorcev in struktur, ki se pojavljajo v različnih vrsteh jezika.

2.1 Pomembna je opredelitev pojma internacionalizma kot interlingvalne jezikovne enote, ki jo je mogoče identificirati in raziskovati le s pomočjo primerjave več jezikov. Kot ugotavlja Kristina Waszakowa (2005: 25–35), je od dvajsetih let 20. stoletja, ko je na mednarodne elemente v evropskih jezikih opozoril Antoine Meillet, o internacionalizmi razpravljalo veliko lingvistov. Iz njihovih opredelitev sledi, da so to prvine mednarodne leksike, katerih večina izvira iz grških ali latinskih korenov, področno pa nastopajo v politiki, filozofiji, kulturi, znanosti, tehniki, ekonomiji, športu ... in jih je mogoče srečati v vsaj treh jezikih evropskega kulturnega kroga. Avtorica je spoznano razširila z dejstvom, da se internacionalizmi ne morejo omejevati zgolj na izraze grško-rimskega izvora, ampak jih je treba razširiti tudi na izraze iz drugih jezikov, npr. ruskega (*perestrojka*), češkega (*robot*), angleškega (*bestseller*), francoskega (*bonton*), nemškega (*gastarbeiter*), arabskega (*džihad*) idr. Internacionalizem – v slovenistični tradiciji imenovan tudi prevzeta beseda, ki se glede na stopnjo prilagoditve loči na tujko in izposojenko (Toporišič 2000: 131; Snoj 2006) – je v najširšem smislu lahko izraz (*teater*), morfem (*anti-*) ali besedna zveza (*first lady*). V slovanskih jezikih so bili internacionalizmi sprva posredovani prek nemščine in francoščine, v novejšem času pa je zlasti za terminološko leksiko (znanost, tehnika, tehnologija) posrednik angleščina.

2.2 Kot je bilo že omenjeno, je pojave internacionalizacije v slovanskih in tudi drugih jezikih povzročil proces globalizacije. To pa pomeni, da besedotvorni inventar določenega jezika sestavljajo ne samo domače, ampak tudi prevzete prvine. Kristina Waszakowa (2005: 56–57) ugotavlja, da se v večini besedotvornih raziskav slovanskih jezikov pojavlja tip različno poimenovanih afiksoidnih zloženek. Glede na položaj v prvem delu tvorjenke so imenovani morfemi prefiksoidi (npr. *agro-*, *bio-*, *kiber-*, *disko-*, *eko-* ...), če je pa taka sestavina v drugem delu (*-bus*, *-fil*, *-man*, *-mat*, *-log*, *-logija*, *-fob* ...), pa sufiksoidi. Ista avtorica navaja podobno interpretaci-

jo takih zloženek tudi v drugih jezikih, zlasti v angleškem, saj navaja termina *suffix-like compounds* in *prefix-like compounds* (Algeo 1991, po Waszakowa 2005: 57).

Dodati je treba, da afiksoid, pa najsi gre za prefiksoid ali sufiksoid, ni prvina, ki bi nastala zgolj s procesom prevzemanja, ampak tak status lahko dobijo tudi domače sestavine, ki so prvotno funkcionirale kot osnovne besede v zloženkah, a je pri pogostejši tovrstni tvorbi njihov pomen oslabel in so postale tvorbeno sredstvo. Status afiksoidov imajo tako v slovaščini (Furdik 2004: 46) zlasti *-vod* (*vodovod*, *plinovod*), *-mer* (*plinomer*, *vodomer*), *-pis* (*dobropis*), *-slovje* (*jezikoslovje*) oz. tudi *malo-* (*malolastniški*, *malolitražen*), *vele-* (*velebanka*), ki jih je manj. Podobno je bilo nakazano tudi že v slovenščini, npr. za *-slovje* (Toporišič 1981: 114).

3 Prevzete sestavine v besedotvornem sistemu slovenščine

3.0 Besedotvorni inventar slovenskega jezika ne predstavljajo samo domače, ampak tudi prevzete prvine. Pomembno vprašanje je seveda družljivost podstave in obrazila, kadar je ena od sestavin domača in druga prevzeta. Načeloma sicer velja, da se domača podstava druži z domačim obrazilom (*brus-ač*) oz. prevzeta podstava s prevzetim obrazilom (*demonstr-ant*). Možna pa je družljivost tudi prevzete in domače sestavine in takrat govorimo o mešani tvorjenki oz. hibridu s prevzeto podstavo in domačim obrazilom (*celebral-ec*, *artilrij-ec*) oz. domačo podstavo in prevzetim obrazilom (*prevar-ant*). Takih tvorjenk je danes vse več in niso omejene samo na izpeljanke, ampak so zlasti pogoste pri sestavljenkah, kjer se prevzeta predponka obrazila pridružujejo domačim podstavam (*super-človek*, *ultra-lahek*, *mega-zmogljiv*) ali pa prihaja do kombiniranih podstav v zloženkah (Stramljič Breznik 2005: 7–30), npr. *evr-o-čakalnica*, *evr-o-besednjak*, *evr-o-bitka*.

V slovenski besedotvorni teoriji so take zloženke obravnavane na dva načina. Jože Toporišič (2000: 188–189) jih del vključuje v tvorbeni sistem po enakih merilih kot domače medponsko-priponske podredne zloženke: *sam-o-kres-∅* : *bar-o-graf-∅*, *zakon-o-da-ja* : *ge-o-graf-ija* oz. jih na podlagi dvonaglasnosti in brezpriponskosti drugega zloženkega dela (Toporišič 2000: 193–194) razvršča med samomedponске zloženke, npr. *arteri-o-skleroza*, *astr-o-fizika*, *balne-o-terapija*. Ada Vidovič Muha (1988: 161–163) pa tovrstne zloženke izloča iz tvorbeno-pretvorbenega sistema slovenskih tvorjenk, saj jim ni mogoče določiti skladenjske podstave. Obravnava jih kot zloženke z nadomestnimi (prevzetimi) sestavinami skladenjske podstave in jih razvršča med samo medponске podredne zloženke z nadomestno prvo, določujočo (*agr-o-tehnika* < *tehnika za kmetijstvo*), oz. drugo, določano sestavino (*kostum-o-grafija* < *veda o kostumih*) ali celo z obema nadomestnima sestavinama (*aer-o-drom* < *cesta za letala*).

3.1 Angleščina kot globalni jezik, tj. jezik interesno globalne informacije, ki ga določa tematska univerzalnost (Vidovič Muha 2003: 5–25), se s svojimi prvini vpleta tudi v vsakdanje komunikacijske položaje. To je pokazala raziskava hibridnih tvorjenk, ki so velikokrat značilne za netradicionalno in k afektaciji težečo uporabo spletnega jezika mladih ter za ustvarjanje publicističnih priložnostnic, v

katerih prihaja do raznovrstnih možnosti prepletanja domačih in prevzetih jezikovnih prvin v nove kombinacije (Stramljič 2009: 165–178). Tovrstne hibridne zloženke kombinirajo prevzeto prvino z domačimi prvinami v besedotvorni vzorec po zakonitostih slovenskih besedotvornih vrst, tako da je zlahka mogoče najti ustrezni domači model, ki je bil pri tem uporabljen: zloženke: *alkoljub* (po npr. *rodoljub*), *fotopis* (npr. *potopis*), *seksoslovje* (npr. *jezikoslovje*), *stripoigra* (npr. *veseloigra*), *kardiovadba* (npr. *telovadba*). Zloženski hibridi drugega tipa pa predstavljajo kombinacijo domačih in prevzetih prvin, toda po analogiji tujega tvorbenega vzorca. V to skupino poleg zloženek (npr. *kvazi-*: *kvazipametnjakovič*, *kvazisvoboda*, *kvazimaneken*, *kvazizdravjebrižnik*, *kvazimučeniški*; *mega-*: *megaslaven*; *multi-*: *multifant* ipd.) spadajo take, kjer je prevzeta prvina v drugem delu (npr. *-fest*: *bogračfest*; *-fil*: *Pohorjefil*; *-fob*: *romofob*; *-gate*: *rupargate*; *-holik*, *-holičarka*, *-holizem*: *čokoholik*, *fotoholik*, *šopingoholik*, *stripoholik*; *filmoholičarka*, *čokoholizem*; *-kracija*: *torbokracija*; *-land*, *-landija*: *Jonasland*, *Štajerland*; *črkolandija*, *Evrolandija*, *Qlandija*; *-logija*: *mehurčkologija*, *zobologija*; *-meter*: *kozmetometer*, *slinomater*, *županometer*; *-mobil*: *mamamobil*; *-pedija*: *telopedija*; *-skop*: *glasboskop*, *smrkoskop*, *Mariskop*; *-teka*: *smehoteka* in *-mat*: *slikomat*, *zdravkomat*. In prav slednjemu tipu zloženek bomo v nadaljevanju posvetili posebno pozornost.

4 Tvorjenke s sufiksoidom *-mat*

4.0 Značilnosti zloženek s prevzetim sufiksoidom *-mat* bomo prikazali na podlagi gradiva slovenskega referenčnega korpusa FidaPLUS in s pomočjo večfunkcijskega orodja Sketch Engine (v nadaljevanju SkE). To ponuja klasične funkcije za iskanje konkordanc (iskanje po lemi, besednih oblikah, frazah, iskanje z jezikom CQL) ter standardne načine prikaza, razvrščanja in filtriranja ter shranjevanja konkordanc. Za raziskavo je bistvena korpusna funkcija, s katero je mogoče izdelati seznam besed, ki zbere in frekvenčno uredi vse besedne oblike oz. leme v korpusu. Iz tako pridobljenega seznama so bile izločene enote, pri katerih je šlo zgolj za tipkarsko napako ali pa so bila lastna imena, ki so kazala naključno izrazno homonimijo, nastalo s krnjenem in sklapljanjem sestavin, npr. *Energomat* 'montažno podjetje, ki se ukvarja z materialom za energetiko'.

4.1 Kvantitativni podatki, izhajajoči iz števila pojavitev različnic s sestavino *-mat*, so tile: *avtomat* (7138), *bankomat* (3324), *tempomat* (608), *parkomat* (427), *kondomat* (286), *iglomat* (201), *infomat* (193), *ledomat* (108), *rolomat* (41), *kavomat* (38), *kartomat* (37), *zdravkomat* (31), *videomat* (28), *knjigomat* (27), *promilomat* (24), *hidromat* (23), *tankomat* (20), *avtobankomat* (17), *polavtomat* (16), *šankomat*, *aeromat*, *alkomat* (13), *promillomat* (11), *fotoavtomat* (10), *konvektomat* (8), *kruhomat*, *problemat*, *euromat* (7), *cambiomat*, *spletomat*, *testomat*, *multimat*, *bonomat*, *vodomat* (5), *superavtomat* (4), *nivomat*, *halomat*, *natakomat*, *picomat*, *kinoavtomat*, *turbomat*, *webomat* (3), *liftomat*, *Jodlavtomat*, *labelomat*, *Plastomat*, *čevljomat*, *šumfomat*, *fenomat*, *evromat*, *porkomat*, *klonomat* (2), *automat*, *cashomat*, *šalomat*, *čokomat*, *žarkomat*, *baromat*, *laudromat*, *parfumomat*, *puromat*, *sla-*

domat, mobikartomat, kavoavtomat, borzomat, babymat, filmomat, senzomat, otrokomat, autobankomat, aqvat, pijačomat (1).

4.2 Besedotvornovrstno so tvorjenke z *-mat* samostalniške podredne zloženke. Tvorbena analogija izvira iz vzorca *avtomat*, kar je prevzeto prek nem. *Automat* in lat. *automatus* iz gr. *automatos*, ki je zloženska iz gr. *autos* 'sam' in trpnega deležnika glagola *memona* 'mislim, spominjam se', s prvotnim pomenom *'kdor sam misli' (Snoj 2003: 26). Korpusno gradivo prinaša tipološko dve skupini takih tvorjenk. Peščico primerov predstavljajo zgledi, ki imajo v drugem delu leksem *-avtomat* (*polavtomat, fotoavtomat, jodlavtomat, kavoavtomat, kinoavtomat, superavtomat*), *-bankomat* (*avtobankomat*), *-kartomat* (*mobikartomat*). Pri njih bodisi gre za skladdenjsko podstavo, ustrezno medponskim podrednim zloženkam (npr. *kav-o-avtomat* < *avtomat za kavo*) ali celo sestavljenkam (*super-avtomat* < *največji, najboljši avtomat*). Drugo, večjo skupino pa tvorijo zloženske, v katerih nastopa v drugem delu zloženk sufiksoid *-mat*.

4.3 S stališča sestavinske strukture imajo tvorjenke z *-mat* v prvem delu prevzeto ali pa domačo sestavino. Prevzete sestavine v prvem delu so lahko tudi citatne (*auto-, cash-, cambio-, laundr-, web-, baby-, aqva-*). Predvidevamo lahko, da so take tvorjenke v celoti prevzete iz tujega jezika. Sicer pa v prvem delu prevladujejo t. i. vezani mednarodni prefiksoidi (*alko-, avto-, aero-, bio-, evro-, foto-, info-, hidro-, moto-, multi-, tempo-, tehno-, turbo-, video-*).

Prav tako se v prvem delu tovrstnih zloženk lahko pojavlja zelo širok nabor ustaljenih leksemov slovenščine. Zanje je tipično, da se s sestavino *-mat* družijo z medponskim morfemom *-o-*, tako da se jim odvzame le končnica (*bank-* < *banka*, *bon-*, *borz-*, *bar-*, *čevlj-*, *fen-*, *film-*, *led-*, *igl-*, *kav-*, *kart-*, *klon-*, *knjig-*, *konvent-*, *kruh-*, *label-*, *otrok-*, *parfum-*, *pic-*, *pijač-*, *problem-*, *promil-*, *sam-*, *splet-*, *šank-*, *šal-*, *štumpf-*, *tank-*, *test-*, *vod-*, *pur-*, *žark-*), ali pa je medpona homonimna z izglasjem leksema (*hal-* < *halo*, *rol-* < *rolo*, *niv-* < *nivo*, *zdravk-* < *zdravko*). Nekateri leksemi v položaju pred medpono doživijo tudi večje krajšanje kot zgolj odvzem končnice (*čok-* < *čokolada*, *kond-* < *kondom*, *park-* < *parkiranje*, *natak-* < *natakanje*, *plast-* < *plastika*, *konvekt-* < *konvekcija*, *slad-* < *sladole*, *senz-* < *senzor*, *simpt-* < *simptom*).

5 Besedilna pojavnost tvorjenk s sufiksoidom *-mat*

5.0 Iz kvantitativnih podatkov je mogoče razbrati pogostnost in v tem smislu tudi izpeljati interpretacijo o ustaljenosti tovrstnih zloženk. Visoko pojavnost imajo tvorjenke, ki se pojavljajo v publicistiki ali pa strokovno specializiranih revijah in imajo pomen 'naprava, ki je povezana s samodejnim izdajanjem/ustvarjanjem predmetov (*kavomat, ledomat*) ali elektronskih storitev (*bankomat, infomat*)'.

5.1 Tvorjenke z nižjo pojavnostjo so lahko izrazi, ki sicer izkoriščajo ustaljeni tvorbeni vzorec *X- + -mat*, vendar še zmeraj nastopajo kot potencialne besede. Na

to pogosto kaže raba iz korpusnih podatkov, npr. *zdravkomat* (Dnevnik): »Računalnik, *ljubiteljsko imenovan ‚zdravkomat‘*, bo v prihodnje Slovincem verjetno potrjeval zdravstvene kartice«; *porkomat* (Kmetovalec): »Z napravo s *komercialnim nazivom porkomat* (krmljenje na poziv) imenujemo računalniško suho krmljenje plemenskih svinj v skupinskih čakališčih.«

5.2 Povsem drugačne so priložnostnice s pojavnostjo 2 ali 1, ki so nastale zgolj kot rezultat vzporednega, ekspresivnega, za enkratno rabo ustvarjenega poimenovanja, kot zgovorno kažeta naslednja dva zgleda: *otrokomat* (Nedeljski dnevnik): »[...] da preneha obstajati le ‚*kot otrokomat*‘, uvoženi strojček za slovensko otročad«; *klonomat* (Delo): »Beseda *knjigomat*, kakor so po(ne)srečeno prevedli avtomatsko izposojajo knjig (prvo tovrstno napravo na naših tleh so včeraj slovesno predstavili v Centralni tehnični knjižnici v Ljubljani), nenaključno močno spominja na bankomat. Zaporedju obeh avtomatov bo verjetno sledil še kak ‚mat‘. Po prebiranju novic o kloniranih prašičih ponujamo tvorcem besednih novotarjev brezplačno v premislek ime *klonomat*. Morda bo uporaben tudi za kloniranje knjigarjev in njihovih skovank.«

6 Sklep

Raziskava medpanskoobrazilnih samostalniških zloženek s sufiksoidom *-mat* na razpoložljivem gradivu korpusa FidaPLUS je tudi v slovenščini pokazala visoko produktivnost prevzetega tvorbenega vzorca. Dotok tovrstnih tvorjenk je omogočen tako z neposrednim prevzemanjem (*babymat*, *cashomat*) kot z zapolnjevanjem tvorbenega vzorca z domačimi leksemi v prvem delu (*knjigomat*, *iglomat*).

Pogostnost tovrstnih tvorjenk in njihova pojavnost v besedilnih virih s stališča okoliščin rabe nedvoumno kažeta na tri skupine tvorjenk. Prvo tvorijo internacionalizmi, ustaljeni tudi v drugih (ne)slovanskih jezikih (npr. *bankomat*, *tempomat*, *infomat*), drugo nizkofrekventne tvorjenke, ki si kot potencialne besede šele utirajo pot v strokovni ali širši rabi (npr. *picomat*, *porkomat*), tretjo pa priložnostne tvorjenke z ekspresivnim nabojem, ustvarjene zgolj za enkratno priložnost (npr. *štumfomat*, *žarkomat*).

Splošna težnja internacionalizacije v leksiki sodobnih nacionalnih jezikov se tako odraža z vedno večjo presečno množico skupnih leksemov, hkrati pa z vse večjo družljivost prevzetega in domačega, kar vodi v hibridizacijo tvorjene leksike.

Literatura

- Furdík 2004 = Juraj Furdík, *Slovenská slovo tvorba: teória, opis, cvičenia*, ur. Martin Ološtiak, Prešov: Náuka, 2004.
Koriakowcewa 2009 = Elena Koriakowcewa (ur.), *Przejawy internacionalizacji w językach słowiańskich*, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2009.

- Kryžan-Stanojević 2009 = Barbara Kryžan-Stanojević (ur.), *Lice i naličje jezične globalizacije*, Zagreb: Srednja Europa, 2009.
- Kryžan-Stanojević 2011 = Barbara Kryžan-Stanojević (ur.), *Inovacije u slavenskim jezicima*, Zagreb: Srednja Europa, 2011 (Biblioteka Srednje Europe).
- Ohnheiser 2003 = Ingeborg Ohnheiser (ur.), *Komparacija współczesnych języków słowiańskich 1: słowotwórstwo/nominacja*, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej – Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2003.
- Snoj 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, 2003.
- Snoj 2006 = Marko Snoj, O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku, *Slovensko jezikoslovje danes = Slavistična revija* 54 (2006), posebna št., 343–350.
- Stramljič Breznik 2009 = Irena Stramljič Breznik, Hibridizacija novejših slovenskih tvorjenk, v: *Przejawy internacjonalizacji w językach słowiańskich*, ur. Elena Koriakowcewa, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2009, 165–178.
- Toporišič 1981 = Jože Toporišič, *Slovenski knjižni jezik 2*, Maribor: Obzorja, 1981.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Vidovič-Muha 1988 = Ada Vidovič-Muha, *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- Waszakowa 2005 = Krystyna Waszakowa, *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2005.

Various types of word-formational morphemes in current Slovenian neologisms

Summary

This article discusses infix-suffix nominal compounds using the suffixoid *-mat*, which are considered internationalisms due to their general distribution in languages. Available material from the FidaPLUS corpus also shows the high productivity of this borrowed word-formational pattern in Slovenian. Based on its occurrence in text sources, from the point of view of usage circumstances it clearly points to three groups of newly formed words. The first is comprised of internationalisms that are also established in other Slavic and non-Slavic languages (e.g., *bankomat* ‘cash dispenser’, *tempomat* ‘cruise control’, *infomat* ‘information terminal’), the second is comprised of infrequent coinages that are still making their way into technical or general use as potential lexemes (e.g., *picomat* ‘pizza vending machine’, *porkomat* ‘automatic pig feeder’), and the third group is comprised of nonce creations with an expressive character, simply formed for unique occasions (e.g., *štumfomat* ‘sock dispenser’, *žarkomat* ‘light saber’).

Prvi slovenski razlagalni terminološki slovar turizma

Elena Šverko

Cobiss: 1.02

Prispevek opisuje nastanek prvega slovenskega razlagalnega turističnega slovarja, ki se izdeluje na Fakulteti za humanistične študije v Kopru in bo v prvi izdaji v naboru 1000 geselskih člankov prosto dostopen uporabnikom na spletnem portalu Termania. V prispevku predstavljamo potek izdelave, strukturo (masko) turističnega terminološkega slovarja, njegov pomen in vlogo v slovenskem prostoru, problemska področja, nekatere primere rabe določenih gesel in vizijo prihodnosti terminoloških slovarjev pri nas.

Ključne besede: terminološki slovar, turizem, terminologija

The first Slovenian tourism terminology dictionary

This article describes the creation of the first Slovenian explanatory tourism dictionary, which is being produced by the Faculty of Humanities in Koper and will be freely available to users in its first edition with a selection of 1,000 entries on the web portal Termania. This article presents the course of its production, the structure (mask) of a tourism terminology dictionary, its significance and role in the Slovenian context, problematic areas, some examples of the use of specific entries, and a vision of future terminological dictionaries in Slovenia.

Keywords: terminological dictionary, tourism, terminology

0 Uvod

Terminološki slovar je sistematična predstavitev besedja neke stroke, zato se je pri obdelavi terminov treba opirati na sistemskost pojmov, ki se je uveljavila v določenem strokovnem okolju. Kljub mednarodnemu značaju znanosti in raziskovalne dejavnosti nastajajo lokalne posebnosti, zato terminološkega slovarja, napisanega v tujem jeziku, ni mogoče preprosto prevesti (Rey 1995: 114). Slovar je sistem, ki ga je treba izdelati, ne besedilo, ki ga je treba napisati (Humar 1998: 19–20). V prispevku prikazujemo izdelavo prvega korpusnega razlagalnega slovarja slovenskega turizma, ki se pripravlja na Fakulteti za humanistične študije v Kopru. Zasnovan je na večjezičnem korpusu turističnih besedil (Mikolič idr. 2008) in bo prosto dostopen na portalu Termania. Slovar je tudi prevodni: geselski članek vsebuje tudi prevod v angleščino. V nadaljevanju so predstavljeni pomen in vloga terminoloških slovarjev za slovenski prostor, zasnova slovarja turizma ob pregledu nekaterih tujih tovrstnih virov, problematika pri urejanju geselskih člankov in prihodnje naloge v zvezi s slovarjem.

1 Oris terminologije in terminoloških slovarjev

Terminologija je zelo pomemben del izrazja vsakega modernega jezika. Služi konkretni jezikovni skupnosti, je v stalnem stiku s tujimi jeziki (Masár 1997) in predstavlja pomemben del besedišča, ki med drugim odraža tudi dogajanja v družbi. Marjeta Humar (2004: 18–21) pravi, da sta bili prav zadnji desetletji na družbeno-političnem področju prelomni, saj je prišlo do največjih sprememb prav na terminološkem področju, predvsem zato, ker je slovenski jezik doživel veliko statusno spremembo.

Perečo problematiko terminološkega prizadevanja narodov, tudi slovenskega, da še naprej razvijajo terminologijo v narodnem jeziku ali pa se prilagodijo globalizaciji in uporabljajo angleške oz. tuje termine, je mogoče zaslediti še zlasti pri znanosti in strokah, kjer skoraj vsak dan nastaja novo izrazje. Stare stroke, npr. čebelarstvo, ne predstavljajo težave, saj imajo večino izrazja iz narodnega jezika. Izrazje novih strok in novo izrazje v starih strokah pa sta pod močnim vplivom tujih jezikov, npr. angleščine. Poudariti je treba, da marsikatero izrazje prestopa okvire stroke in postaja del splošnega besedišča ter tako vpliva na splošni sporazumevalni jezik. Nove izraze neozko specializiranih strok običajno najprej uveljavljajo sredstva javnega obveščanja, ki velikokrat nimajo prave volje ali dovolj jezika večših ljudi, da bi poimenovanja poslovenili že na samem začetku. Velikokrat tuji izraz preprosto zveni bolje in zanj slovenske ustreznice ne poiščemo. Marjeta Humar (2004: 20–21) kot primer navaja izraz *televoting* in pravi, da bi ga lahko zamenjali s *teleglasovanjem*. Kot dobra primera zamenjave navaja *zgoščenko*, ki je skorajda popolnoma nadomestila *CD-rom*, in *računalnik*, ki je nadomestil *kompjuter*.

2 Vloga terminoloških slovarjev

Na terminološko in terminografsko delo pri nas sta imeli velik vpliv dunajska in praška terminološka šola. Dober terminološki slovar naj bi bil delo skupine strokovnjakov iz določene stroke in jezikoslovcev. Vsaka veda naj bi z lastnim znanjem razvijala tudi lastno strokovno izrazje in skrbela tudi za sistemske, primerne, enoumne in nezaznamovane strokovne izraze. Zelo pomembno je, da nastaja novo izrazje s konsenzom stroke, in prav slovenjenje tujejezičnega izrazja povečuje izrazne možnosti slovenskega jezika, iskanje ustreznikov pa predstavlja resen znanstveno-raziskovalni prispevek. Ustaljenost ima v terminologiji zelo velik pomen in termini naj bi se redko spreminjali (Humar 2004: 20–21).

Ravno terminološki slovarji so atributi razvitih strok. Navadno so razlagalni in normativni ter vsebujejo tudi tuje ustreznice, s čimer omogočajo strokovno in jezikovno ustrezno komunikacijo. Za nove predmete in pojme predlagajo slovensko izrazje. Če so izdelani na domačem gradivu, odražajo duha in kulturo naroda. V

Sloveniji smo v zadnjih letih pridobili temeljne slovarje in leksikone na področju medicine, filma, veterine, bančništva, gledališča, čebelarstva itn. Na področju terminologije je povzročila veliko dela vključitev Slovenije v Evropsko unijo, saj je bilo treba prevesti evropsko zakonodajo.

Globalizacija in sodobni čas slovaropisecem omogočata kakovostnejše in hitrejše terminografsko delo, predvsem ob pomoči računalniških programov za zbiranje in obdelavo slovarskega gradiva. Terminološki slovarji so aktualni le za določeno obdobje, dokler v jezik ne pride nova terminologija določene stroke ali se pomen termina ne spremeni. Do zdaj je veljalo, da je slovar zastarel v trenutku, ko izide, saj je opis minulega stanja v jeziku. S pojavom globalizacije je ta pojav še toliko bolj opazen, saj strokovni izraz poimenuje pojme določene stroke ali panoge. Leksikoni, enciklopedije in tudi nekateri slovarji komercialnih založb so največkrat prevedeni in tako izdelani hitreje kot izvorni slovenski, vendar se v njih pojavljajo različni problemi. Taki slovarji v prvi vrsti ne zajemajo vsega slovenskega strokovnega izrazja, ker niso izdelani na podlagi izpisov iz slovenskih del, zlasti pa ne vsebujejo sopomenskih in starejših poimenovanj. Velikokrat slovaropisci in prevajalci ne sodelujejo s strokovnjaki določene stroke, zato se lahko zgodi, da navedenih slovenskih ustreznikov stroka ne uporablja. Poudariti je treba še, da je zelo pogosto slovar ali leksikon, ki ga založba kupi v tujini, že zastarel. Zavedati se je treba, da je dober izvorni terminološki slovar tudi slovar kulture in ne nazadnje zgodovine nekega naroda. Tak slovar lahko izdela le skupina usposobljenih domačih strokovnjakov. Terminološki slovar obravnava izrazje kot besedje določene stroke in kot besedje nasploh, zato morajo pri njegovi izdelavi sodelovati strokovnjaki določene stroke in leksikografi.

3 Geselski članki slovarjev turizma

Pred zasnovo prvega slovenskega slovarja turizma, ki je izdelan v slovarki maski portala Termania družbe Amebis, so bila pregledana podobna tuja dela iz angleškega in hrvaškega prostora. Slovarji so bili v pomoč v smislu mikrostrukture, predvsem glede sestave in podobe geselskega članka. V nadaljevanju predstavljamo segmente geselskih člankov tujih primerljivih slovarjev. V slovarju *Dictionary of Hotels, Tourism and Catering Management* (Collin 1996) so gesla v geslovníku organizirana abecedno in vsebujejo slovnični podatek. Med gesli lahko opazimo tudi izraze iz splošnega besedišča, ki pa so v slovarju obravnavani v strogi in ozki povezavi s turizmom. Tako za glagol *accept* najdemo sicer splošnejšo razlago *to take something which is being offered*, a termin svojo povezavo s turizmom pokaže prav s primeroma rabe, ki se glasita: *all major credit cards accepted; do you accept payment by cheque?* Podobno so razložena oz. organizirana gesla *access, accident, accommodate* ipd. Enako tehniko smo uporabljali pri urejanju geselskih člankov v slovenskem slovarju turizma (gl. sliko 1).

Iztočnica: koordinacija
Jezik: slovenski
Slovnična oznaka: samostalnik
Kvalifikator turizem: turistična industrija
Definicija: Povezovanje dejavnosti, podjetij, ustanov za njihovo ustaljeno delovanje.
Kolokacija: koordinacija turistične ponudbe
Kolokacija: organizacija in koordinacija
Kolokacija: nacionalna koordinacija za mladinski turizem
Kolokacija: STO je javni gospodarski zavod, ki je zadolžen za informacijsko spremljanje, analizo in koordinacijo turističnih dejavnosti na nacionalni ravni in turistično promocijo države.
Kazalka: PRIM. koordiniranje
Angleški prevod: coordination
Vir: Martina Rodela, povzeto po Corriere della Sera (2011). : Il Sabatini Coletti. Dizionario della Lingua Italiana. [Http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/C/coordinazione.shtml](http://dizionari.corriere.it/dizionario_italiano/C/coordinazione.shtml) (13. 3. 2011); Evroterm; SSKJ.

Slika 1: Primer geselskega članka za termin *koordinacija*

Koordinacija je splošnejši izraz, ki je tudi v geselskem članku splošneje razložen, povezavo s turizmom pa smo poudarili s kolokacijami, npr. *koordinacija turistične ponudbe*, in primerom rabe. Dictionary of Hotels, Tourism and Catering Management (Collin 1996) ima tudi obsežen dodatek, v katerem so zbrane krajšave, ki so v dodatku organizirane po področjih. Žal v slovenskem slovarju turizma krajšave niso bile predvidene, čeprav je na potrebo po vključevanju krajšav v slovar opozorila ena od slovaropisk turističnega slovarja Mojca Kompara. »V slovenskem prostoru, z izjemo spletnega *Slovarčka krajšav*, še nimamo pravega in obsežnega dela, namenjenega krajšavam« (Kompara 2010: 126). Pravi še, da imajo tuji jeziki številne krajšavne slovarje (Kompara 2009: 109), in poudarja potrebo po oblikovanju takega slovarja v slovenskem prostoru.

V slovarju The Authentically English Dictionary for the Tourism Industry (Reily Collins 1996) imamo tudi abecedno urejena gesla in na koncu slovarja še dodatek s simboli za uteži in mere ter podnebne definicije ipd. Slovar ima tudi nekaj slik, ki podrobneje ponazarjajo novo terminologijo. Izpostaviti je treba rabo enciklopedičnih podatkov v geslovniku slovarja. Termin *Air Freedom Rights* razveže z *Rights established for airlines by 1944 Chicago Convention* in v nadaljevanju opiše vseh osem svoboščin. Tudi v slovenskem slovarju turizma smo uporabljali enciklopedične podatke (gl. sliko 2) s strnjnim opisom postopka kuhanja. Leksikonsko razlago terminov smo uporabljali tudi zato, da bi uporabniku dali pomensko čim bolj celovite definicije terminov ter izdelali njemu prijazen slovar, ki na enem mestu združuje več vsebin, tj. razlago, kolokacije, primer rabe, angleško ustreznico ipd.

Slovar Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality (Medlik 2003) je sestavljen iz slovarskega dela in dodatka, v katerem so sezname krajšav, mednarodnih organizacij, držav sveta ipd. Slovar je po mikrostrukturi zelo podoben prej omenjenima angleškima slovarjema in posebej ne izstopa. Najdemo jasno razlago terminov in tudi enciklopedične podatke, kjer so potrebni.

Iztočnica: dimljenje
Jezik: slovenski
Slovnična oznaka: samostalnik
Kvalifikator turizem: kulinarični turizem
Kvalifikator turizem: kulturni turizem
Kvalifikator dejavnost: kulinarika
Definicija: Poseben način kuhanja, pri nizki temperaturi (med 90 in 120 stopinjami), ki daje jedem novo aromo. Vročino dajejo žerjavica, sopara in dim, ki prihaja iz aromatičnega lesa in daje hrani svojevrsten okus.
Kolokacija: toplo dimljenje
Kolokacija: postopek dimljenja
Kolokacija: dimljenje mesnin
Kolokacija: Po rahlem dimljenju kose popečejo, jih ohladijo in dajo v zaseko.
Angleški prevod: smoking
Vir: Mojca Kompara; povzeto po Kulinarika.net (<http://www.kulinarika.net/slovar/dimljenje/>), SSKJ (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>), The Free Dictionary (<http://www.thefreedictionary.com/>).

Slika 2: Primer geselskega članka za termin *dimljenje*

Pri pisanju slovenskega slovarja turizma smo se zgledovali tudi po dvojezičnem angleško-hrvaškem slovarju turizma Englesko-hrvatski rječnik za hotelijerstvo, turizam i ugostiteljstvo (Pavlinek 2005). Posebnost tega slovarja je obsežen opis sestave slovarja, ki se nahaja na začetku. Prav opis strukture gesel je bil v veliko pomoč pri pisanju slovenskega slovarja turizma. Slovar je opremljen še z dodatkom, kjer najdemo med drugim tudi nekaj krajšav, seznam držav ipd. Angleško-hrvaški slovar je seveda usmerjen v dekodiranje, zato je struktura geselskega članka drugačna kot v slovenskem slovarju turizma, ki je razlagalni in ima na koncu geselskega članka zapisane še ustreznike v angleškem jeziku.

4 Zasnova slovenskega slovarja turizma

V slovenskem prostoru je terminoloških slovarjev čedalje več; največ so jih pripravili v Sekciji za terminološke slovarje ZRC SAZU. Čeprav je nabor kar pester, marsikateri terminološki slovar še vedno manjka, tudi razlagalni slovar turizma. Prav potreba po izgradnji sodobnega turističnega slovarja je bila povod za izdelavo Večjezičnega korpusa turističnih besedil. Izgradnja korpusa turističnih besedil se je začela leta 2006 na Znanstveno-raziskovalnem središču Univerze na Primorskem. Korpus vključuje besedila v slovenskem, angleškem in italijanskem jeziku in obsega 30 milijonov besed, zato se uvršča med večje večjezične korpuse, ki vključujejo slovenski jezik (Mikolič idr. 2008). Namen korpusnega projekta je zbrati turistično terminologijo v turističnem terminološkem slovarju.

Izdelava izvirnega terminološkega slovarja je potekala v več fazah. V prvi fazi je bila organizirana uredniška ekipa desetih slovaropiscev. Ti so pomoč nemalokrat iskali tudi pri prevajalcih in strokovnjakih, usposobljenih za določeno ožje

terminološko področje. Termini kandidati za vključitev v slovar turizma so bili avtomatsko pridobljeni iz korpusa turističnih besedil ob pomoči informatika asist. mag. Jerneja Vičiča. Geslovnik so pregledali še uredniki in recenzenti. V drugi fazi so bili sezname potencialnih gesel po sklopih razdeljeni slovaropiscem. Vsak je prejel tri ali več med seboj povezanih terminoloških sklopov, npr. terminologijo iz kulinarčnega in/ali kmečkega/podeželskega turizma. Sledila je pripravljalna faza za izgradnjo slovarja. Določiti je bilo treba ciljno skupino ali skupine uporabnikov takega dela, namen terminološkega slovarja in njegov obseg ter se osredotočiti na že zbrano gradivo, ki predstavlja geslovnik, in morebitne nove termine, predvsem sopomenke, ki jih slovaropisci naknadno vključujejo v slovar. Treba se je bilo osredotočiti na izdelavo geslovnika in posameznega geselskega članka, določiti je bilo treba termine, ki bodo iztočnice v slovarju, ipd. Ne nazadnje je bilo treba tudi razmišljati o formatu slovarja, elektronski različici, njegovi podobi in posodobitvah. Slovaropisno delo je dolgotrajno in v vseh fazah morajo sodelovati strokovnjaki, leksikografi, prevajalci, uredniki, recenzenti, informatiki itn.

Izgradnje slovarja brez pomoči računalnika si skoraj ne moremo več predstavljati. Za izdelavo turističnega slovarja je bila pri podjetju Amebis na portalu Termania izdelana posebna maska za urejanje slovarskih gesel slovarja turizma. Da bi čim bolj olajšali delo slovaropiscem in da bi jim bili čim bolj v pomoč, so pristojni pri podjetju Amebis v slovarsko masko samodejno vnesli nekaj podatkov. Termine, ki smo jih vključili v slovenski slovar turizma, delimo na monograme, bigrame in trigrame – eno-, dvo- in tribesedne. Vsi monogrami so bili v slovarsko masko vključeni samodejno, tako tudi jezik, slovnični podatek, nekateri kvalifikatorji turizma in kvalifikatorji dejavnosti, primer rabe in prevod. Vsi ti avtomatizirani postopki so bili v veliko pomoč, a nemalokrat se je pokazalo, da brez budnega očesa slovaropisca ne gre. Najpogosteje je bilo treba dodajati še druge kvalifikatorje, npr. pri terminu *aperitiv* poleg kvalifikatorja *kulinarični turizem* še kvalifikator *kulinarika*; tudi primer, ki ga je sistem samodejno navedel, ni bil vedno najboljši, enako je bilo s prevodom. Poudariti je treba, da je samodejni pristop deloval zgolj pri monogramih, torej ga ni bilo mogoče pričakovati pri bigramih in trigramih ter vseh na novo vnesenih terminih (gre predvsem za kolokacije, sopomenke ipd.).

5 Problemsko področje

Razlage pomenov terminov so temeljni element vsakega specializiranega slovarja, njihovo pisanje pa je najzahtevnejša naloga slovaropisca, zato tega ni bilo mogoče samodejno vnesti v slovarsko masko. V slovarju turizma morajo biti razlage uporabniku prijazne in ustrezati njegovim potrebam, zato so bili tipi razlag in tehnika razlaganja predhodno dobro definirani. Razlaga mora natančno opisati pojem, ki ga poimenuje termin, biti mora kar se da kratka, razumljiva strokovnjaku in nestrokovnjaku. Izražena mora biti z nevtralnimi knjižnim in strokovnim izrazjem, ki pa mora biti v slovarju pojasnjeno. Razlaga mora ločiti pomene terminov na isti ravni,

nadpomenke od podpomenk, sopomenke in protipomenke. Ob pisanju razlag se je treba zavedati, da učinkujejo tudi kot normativno sredstvo. Razlage v terminoloških slovarjih naj bi bile brezosebne in brez čustvene obarvanosti.

V nadaljevanju so predstavljena problemska področja.

5.1 Kolokacije, sopomenke in kazalke

Slovar turizma je opremljen tudi s kolokacijami, sopomenkami in kazalkami. Kolokacije stojijo takoj za razlago termina in pred primerom. Na uredniškem sestanku smo se odločili, da jih omejimo na največ 5 reprezentativnih kolokacij za vsak posamezen termin. Izbrane so bile s pomočjo besednih skic iz programa Sketch Engine (SkE), kjer je nameščen Večjezični korpus turističnih besedil. Iz pojavitev so bile izluščene raznovrstne in najbolj reprezentativne kolokacije (nekaj primerov je razvidnih s slike 3). Kolokacije so bile zapisane samo pri monogramih; pri bigramih in trigramih jih ni. Geselski članek je opremljen še s sopomenkami (na sliki 3 je to *veleposlanik*). Včasih je bilo sopomenko mogoče najti ob pomoči besedne skice, večkrat pa je bilo treba uporabljati tudi druge slovarske in enciklopedične vire. Sopomenko je bilo treba dosledno vključiti v geslovnik kot novo geslo, tudi če ni bila že predhodno predvidena za vnos s seznama terminov kandidatov. Enako velja za kazalki *ambasada* in *veleposlaništvo*, ki sta tudi vključeni kot novi gesli. Vsa na novo vključena gesla so izdelana popolnoma ročno.

Iztočnica: ambasador

Jezik: slovenski

Slovnična oznaka: samostalni

Kvalifikator turizem: turizem

Kvalifikator dejavnost: turistična industrija

Kvalifikator dejavnost: javna uprava

Definicija: Najvišji diplomatski predstavnik kake države v tuji državi.

Kolokacija: slovenski ambasador

Kolokacija: ambasador slovenskega turizma

Kolokacija: kulturni ambasador

Kolokacija: Zoran Naprudnik je bil vrsto let izjemno cenjen ambasador slovenskega popotništva in turizma v evropskih popotniških asociacijah.

Sopomenka: veleposlanik

Kazalka: GL. ambasada

Kazalka: GL. veleposlaništvo

Angleški prevod: ambassador

Vir: SSKJ (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>); The Free Dictionary (<http://www.thefreedictionary.com/>); Wikipedija (http://sl.wikipedia.org/wiki/Glavna_stran).

Slika 3: Primer geselskega članka za termin *ambasador*

5.2 Primeri rabe

Slovar turizma je opremljen tudi s primeri rabe, ki izhajajo iz Večjezičnega korpusa turističnih besedil in so v slovarsko masko vneseni samodejno. V masko je ob pomoči informatika vključen prvi korpusni primer, ker pa se ta ob pregledovanju

in urejanju geselskih člankov včasih ne izkaže za najboljšega, slovaropisci ročno urejajo tudi primere rabe, ki morajo dosledno odražati rabo termina v čim bolj realni situaciji. Ker s samodejnim pristopom ni bilo mogoče dosledno izbrati najboljšega primera, smo ga slovaropisci ob pomoči primerov iz korpusa, ki smo jih pregledovali s pomočjo SkE, zamenjali z ustrežnejšim. Primer neustreznega primera rabe je prikazan na sliki 4.

Iztočnica: aglomeracija
Jezik: slovenski
Slovnična oznaka: samostalniik
Kvalifikator turizem: urbani turizem
Kvalifikator dejavnost: geografija
Kolokacija: priloge, predpisi občine, zbir relevantnih aglomeracij
Kolokacija: prikaz po aglomeracijah
Angleški prevod: agglomeration

Slika 4: Primer geselskega članka za termin *aglomeracija*

5.3 Razlage

Pisanje razlag terminov je bilo najbolj kompleksno delo. Pisali smo jih ob pomoči Večjezičnega korpusa turističnih besedil, SSKJ in slovenskih ter tujih splošnih in terminoloških slovarjev. Glavnina vnesenih terminov predstavlja samostalniške monograme, na drugem mestu po pogostosti so pridevniški monogrami. Definiranje pridevniških monogramov izhaja iz definiranja samostalniških monogramov, zato je treba slednje razlagati še pazljiveje. Na sliki 5 je primer geselskega članka pridevniškega monograma, na sliki 6 pa samostalniškega monograma.

Iztočnica: alpinističen
Jezik: slovenski
Slovnična oznaka: pridevnik
Kvalifikator turizem: gorniški turizem
Kvalifikator dejavnost: šport
Definicija: Nanašajoč se na alpiniste ali alpinizem.
Kolokacija: alpinistično smučanje
Kolokacija: alpinistični vzpon
Kolokacija: alpinistično združenje
Kolokacija: Alpinistično smučanje predstavlja nadgradnjo turnega smučanja v visokogorju, ki se odvija na večjih strminah (nad 45 °) oziroma bolj izpostavljenih pobočjih, kjer vsak zdrs ali padec predstavlja resno nevarnost.
Kazalka: GL. alpinizem
Kazalka: GL. alpinistika
Angleški prevod: mountaineering; mountain-climbing
Vir: SSKJ

Slika 5: Primer geselskega članka za termin *alpinističen*

Iztočnica: alpinizem
Jezik: slovenski
Slovnična oznaka: samostalnik
Kvalifikator turizem: gorniški turizem
Kvalifikator dejavnost: šport
Definicija: Šport, prstočasna ali poklicna dejavnost, pri kateri posameznik stremi k doseganju visokih vrhov na goratih območij, največkrat s športnim plezanjem.
Kolokacija: sekcija za alpinizem
Kolokacija: ekstremni alpinizem
Kolokacija: slovenski alpinizem
Kolokacija: Danes v svetu športa in rekreacije prednačijo altrenativne oblike, kot so gorsko kolesarjenje, alpinizem, jamarstvo, rafting in kajak, ki pa seveda zahtevajo potrebne izkušnje in znanja ter vodnike specializirane za posamezne dejavnosti.
Angleški prevod: mountain climbing; mountaineering;
Vir: Elena Šverko, povzeto po Encyclopedia Britannica, Wikipedija, Oxford Dictionaries.

Slika 6: Primer geselskega članka za termin *alpinizem*

V turističnem slovarju so razlage usmerjene v turistični kontekst. To je mogoče videti iz razlage termina *alpinizem*, ki se glasi *šport, prstočasna ali poklicna dejavnost, pri kateri posameznik stremi k doseganju visokih vrhov na goratih območij, največkrat s športnim plezanjem*. Če primerjamo razlago te iztočnice z razlago iz SSKJ, najdemo za termin *alpinizem* tole razlago: *veda o Alpah in alpinistiki*, ki je veliko splošnejša in ni turistično naravnana. Cilj terminološkega slovarja je bil prikazati rabo termina v čim bolj turističnem kontekstu, ob zavedanju, da je ta vseeno zelo širok. Razlaga v turističnem slovarju mora biti jasna in odražati mora terminološki pomen.

Termini, ki imajo poleg širšega pomena še zelo ozkega turistično usmerjenega, so bili v slovarju še dodatno razloženi. Tak je termin *dimljenje* na sliki 7, pri katerem lahko v razlagi vidimo še krajši opis postopka priprave jedi.

Iztočnica: dimljenje
Jezik: slovenski
Slovnična oznaka: samostalnik
Kvalifikator turizem: kulinarčni turizem
Kvalifikator turizem: kulturni turizem
Kvalifikator dejavnost: kulinarika
Definicija: Poseben način kuhanja, pri nizki temperaturi (med 90 in 120 stopinjami), ki daje jedem novo aromo. Vročino dajejo žerjavica, sopara in dim, ki prihaja iz aromatičnega lesa in daje hrani svojevrsten okus.
Kolokacija: toplo dimljenje
Kolokacija: postopek dimljenja
Kolokacija: dimljenje mesnin
Kolokacija: Po rahlem dimljenju kose popečejo, jih ohladijo in dajo v zaseko.
Angleški prevod: smoking
Vir: Mojca Kompara; povzeto po Kulinarika.net (<http://www.kulinarika.net/slovar/dimljenje/>), SSKJ (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>), The Free Dictionary (<http://www.thefreedictionary.com/>).

Slika 7: Primer geselskega članka za termin *dimljenje*

V nekaj primerih smo pod enim geslom navedli tujo in slovensko obliko. Čeprav je bila tuja pogostejša, kot to velja za *catering* (prikazana je na sliki 8), smo s pomočjo besednih skic opazili tudi sicer skromnejši delež podomačene pisne dvojnice *katering*, zato smo vključili tudi slednjo. Najprej se je pojavila težava, kako vključiti pisno dvojnico: ali kot novo geslo ali samo kot kolokacijo. Ker smo bili sklepčni, da je vključitev pisne dvojnice termina v okviru kolokacije premalo, v okviru sopomenke pa bi to pomenilo še en vnos celotnega gesla, smo se odločili, da bo imela pisna dvojnica večjo težo, če bo vključena ob tuji različici, kot je prikazano na sliki 8. S tem želimo le poudariti, da je na podlagi korpusa, ki smo ga uporabili, v rabi tudi različica *katering*.

Iztočnica: catering tudi katering

Jezik: slovenski

Slovnična oznaka: samostalnik

Kvalifikator turizem: kulinarčni turizem

Kvalifikator dejavnost: kulinarika

Definicija: Postrežba pripravljene hrane in pijače pri naročniku na dogovorjeni lokaciji. Nosilec živilske dejavnosti tako naročniku zagotovi, po pripravi hrane v centralni kuhinji, transport, strežbo na domu oz. na dogovorjenem mestu, pomivanje posode, odstranjevanje odpadkov ipd.

Kolokacija: letalski catering

Kolokacija: catering služba

Kolokacija: catering storitve

Kolokacija: Catering je gostinska dejavnost, ki se ukvarja s proizvodnjo jedi, s pripravo pijač in jedi, s postrežbo le-teh na gostinski način za takojšnjo uporabo.

Angleški prevod: catering

Vir: Mojca Kompara; povzeto po (http://www.zzv-lj.si/nimages/static/zzv_static/434/files/catering_26112008.pdf), The Free Dictionary (<http://www.thefreedictionary.com/>).

Slika 8: Primer geselskega članka za termin *catering* z dvojnico *katering*

5.4 Prevodi

Odločili smo se, da v geselski članek vključimo še ustreznice v angleškem jeziku. Prevodi so bili v prvi fazi pridobljeni samodejno, s pomočjo slovarja Presis (<http://presis.amebis.si/prevajanje/>, dostop 12. 11. 2011). V nadaljevanju so bili samodejno vneseni v slovarsko masko. Vsak prevod ni bil najboljši, zato smo jih slovaropisci preverjali v referenčnih priročnikih in slovarjih in jih po potrebi zamenjali z ustrežnejšimi. V posebno okno smo dodajali še vire, iz katerih smo črpali.

6 Prihodnost

Turistični slovar bo kmalu prosto dostopen na spletni strani Termania. V prvi objavi bo štel okoli 1000 geselskih člankov, v prihodnje pa bo še dodatno nadgrajen z novimi gesli. Ekipa, ki je sodelovala pri izdelavi slovarja, se je skupaj z vodjo projekta dr. Vesno Mikolič odločila za začetni nabor 1000 geselskih člankov, ker je želela, da bi bil slovar čim prej prosto dostopen na spletu tudi drugim uporabnikom. Nabor

gesel se bo v prihodnje sproti nadgrajeval in povečeval. V slovarju za zdaj ni mogoče najti kulturološko specifičnih terminov, vezanih predvsem na slovenski turizem, npr. za nekatere tipične slovenske jedi, kot so *potica*, *gibanica*, *žlikrof* ipd., pa tudi drugih, kot npr. *kozolec*, *Šavrinka* ipd. Ti izrazi v Večjezičnem korpusu turističnih besedil niso bili dovolj pogosti, da bi jih vključili na sezname za prve slovarske vnose, zato se bo to zgodilo v drugi fazi. V začetni fazi v slovarju ne najdemo krajšav, čeprav so v turizmu zelo pogoste, najpogostejše in reprezentativne, npr. *B&B*, bodo v slovar vključene v nadaljnjih fazah posodobitve. Predvideno je tudi, da se bodo angleškimi ustreznikom dodali še italijanski, nemški in francoski.

7 Sklep

V vsakem modernem jeziku ima terminologija ključno vlogo. Marjeta Humar (2004) opozarja, da se z veliko količino medijev, ki v jezik prinašajo tuje pojme s tujimi poimenovanji, tuji termin v slovenščini posledično hitreje ustali in uporabljajo, pa čeprav bi zanj imeli slovensko ustreznico. Kot neuspeli poskus navaja *Evropsko unijo*, kot dobrega pa *zgoščenko*, ki se je v slovenskem jeziku lepo uveljavila. V prispevku smo prikazali izdelavo prvega razlagalnega slovenskega slovarja turizma, ki bo za uporabnike prosto dostopen na spletnem portalu Termania in se bo v prihodnje še posodabljal in dograjeval. Prikazana je zasnova slovarja in izpostavljena so nekatera problemska področja. Prispevek se osredotoča na sestavo geselskih člankov, predvsem v smislu pisanja definicij, ki je v celoti potekalo ročno, in samodejnega pristopa, ki je bil v uporabi pri nekaterih drugih sestavinah geselskega članka. Kot temeljna pa je poudarjena potreba po izdelavi kakovostnih terminoloških slovarjev, turističnega sploh, v slovenskem prostoru.

Literatura

- Collin 1996 = Peter Hodgson Collin, *Dictionary of hotels, tourism and catering management*, Teddington: P. Collin – PCP, 1996.
- Humar 1998 = Marjeta Humar, Slovensko strokovno slovaropisje v obdobju po osamosvojitvi, v: *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: zbornik referatov s Posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*, Ljubljana, 22.–23. maj 1998, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998, 19–26.
- Humar 2004 = Marjeta Humar, Stanje in vloga slovenske terminologije in terminografije: terminologija v času globalizacije, v: *Terminologija v času globalizacije*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004, 20–21.
- Kompara 2009 = Mojca Kompara, Prepoznavanje krajšav v slovenskih elektronskih besedilih, *Jezikoslovni zapiski* 15 (2009), št. 1–2, 95–112.
- Kompara 2010 = Mojca Kompara, Krajšavni slovarji, *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 2, 111–129.

- Masár 1997 = Ivan Masár, Terminologická kultúra a komunikatívna efektívnosť, *Kultúra slova* 31 (1997), št. 4, 193–200.
- Masár 1998 = Ivan Masár, Príprava nového vydania jedného terminologického slovníka, *Kultúra slova* 32 (1998), št. 3, 141.
- Medlik 2003 = Slavoj Medlik, *Dictionary of travel, tourism and hospitality*, Oxford: Butterworth-Heinemann, 2003.
- Mikolič idr. 2008 = Vesna Mikolič idr., Vpliv namembnosti korpusa na označevanje besedilnega gradiva za »Večjezični korpus turističnih besedil«, v: *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije, 16.–17. oktober 2008: zbornik 11. mednarodne multikonference Informacijska družba*, ur. Tomaž Erjavec – Jerneja Žganec Gros, Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 60–64.
- Pavlinek 2005 = Božica Pavlinek, *Englesko-hrvatski rječnik za hotelijerstvo, turizam i ugostiteljstvo*, Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Reily Collins 1996 = Verité Reily Collins, *The Authentically English Dictionary for the Tourism Industry*, London: Authentically English, 1996.
- Rey 1995 = Alain Rey, *Essays on Terminology*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 114.
- SkE = *Sketch Engine* (<http://www.sketchengine.co.uk>) (dostop 12. 11. 2011).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Termania* (<http://www.termania.net/>) (dostop 12. 11. 2011).
- Turistični korpus* (<http://jt.upr.si/turisticnikorpus>) (dostop 12. 11. 2011).

The first Slovenian tourism terminology dictionary

Summary

This article presents the production of the first Slovenian tourism dictionary, which is being produced by the Faculty of Humanities in Koper and will be freely available to users in its first edition with a selection of 1,000 entries on the web portal Termania. In the future it will be further updated and improved. Terminology is an important part of vocabulary in every language, and so the creation of terminological dictionaries is of key importance. This article emphasizes the significance and role of terminological dictionaries for the Slovenian context and the necessity of developing a tourism dictionary. Because translated terminological dictionaries do not encompass the culture-specific aspects of a particular language, foreign sources are used only as an aid in creating the entries for the Slovenian tourism dictionary. This article presents the dictionary mask, presents some problematic examples, and concludes with a vision for the future.

K podobnostim in različnostim slovenskega in madžarskega pregibanja

Vlado Nartnik

Cobiss: 1.02

Slovenščina in madžarščina sta sosedna jezika z zelo različnim pregibanjem. V glagolskem pregibanju je madžarska posebnost zlasti razlikovanje nedoločne in določne sprege. Ker madžarščina nima posebne oblike za roditeljnik, jo nadomešča s svojilno sprego samostalnih skladov, slovenskim predložnim sklonom pa ustrezajo po trije snopi prostih sklonov in priložnih skladov.

Ključne besede: slovenščina, madžarščina, glagoli nedovršnega in dovršnega vida, nedoločna in določna sprega, glagola bitja in imetja, svojilna sprega samostalnih skladov, prosti skloni in priložni skladi, ciljni, krajevni in startni snopi

Similarities and differences between Slovenian and Hungarian inflection

Slovenian and Hungarian are neighboring languages with very different inflection. In verbal conjugation a special feature of Hungarian is the distinction between indefinite and definite conjugations. Because Hungarian does not have a special form for the genitive, this is substituted for by a possessive inflection of substantival constructions, whereas the Slovenian locative and instrumental cases correspond to simple cases and constructions with postpositions with a three-way orientational distinction.

Keywords: Slovenian, Hungarian, imperfective and perfective verbs, indefinite and definite conjugation, verbs of being and having, possessive inflection of substantival constructions, simple cases and constructions with postpositions, allative, essive, and ablative sets

1 Uvod

Slovenščina in madžarščina veljata za daljni potomki indouralščine (Erhart 1982: 24). Ta se je nekdaj govorila med Uralom in Pontom ter se postopno razvejila v bolj južno indoevropsčino in bolj severno uralščino (Kortlandt 2002: 217), v nadaljnjih tisočletjih pa je iz baltoslovanske veje indoevropsčine med drugim izšla slovenščina podobno kakor iz ugrofinske veje uralščine madžarščina. V dolgi ločenosti je tudi vzrok za veliko različnost slovenščine in madžarščine, čeprav sta se celo minulo tisočletje razvijali v novi, alpsko-panonski soseščini.

2.1 Osnovna sprega

Različnost se kaže že v oblikoglasju, saj je naglašanje bolj raznotero v slovenščini, medtem ko pregibanje pestri madžarska težnja po harmoniji samoglasnikov v okviru posameznih besed (Skalička 1975: 25). V oblikoskladju sicer oba jezika poznata klitične in tonične oblike spregalnoosebni zaimkov, s tem da so prve najprej zvalno-nazivno ničelne (Nartnik 2006: 93). Zvalno-nazivna ničelnost klitičnih oblik namreč dopušča pregibanje samih glagolov, tu pa mimo naglasne in glasovne raznoterosti posebej izstopa slovensko vezanje glagolske sprege z nedovršnim in dovršnim vidom v ednini, dvojini in množini (Bezljaj 2003: 703) nasproti madžarskemu vezanju glagolske sprege z nedoločno in določno prehodnostjo v ednini in množini (Allières 2000: 112):

	nedov		dov		nedol		dol
∅ →	dajem	–	dam	∅ →	adok	–	adom
∅ →	daješ	–	daš	∅ →	adsz	–	adod
∅ →	daje	–	da	∅ →	ad	–	adja
∅ →	dajeva	–	dava				
∅ →	dajeta	–	dasta				
∅ →	dajeta	–	dasta				
∅ →	dajemo	–	damo	∅ →	adunk	–	adjuk
∅ →	dajete	–	daste	∅ →	adtok	–	adjátok
∅ →	dajejo	–	dajo	∅ →	adnak	–	adják

Nasproti slovenskemu razlikovanju tožilnika moškega in ženskega ter srednjega spola tipa *ga – jo – ga* v ednini vrh tega stoji madžarska dvotirnost glagolske sprege *lát – látja* (Bernjak 2004: 194), ki kaže na nedoločnost tožilnika *engem – minket* za prvo in *teged – titeket* za drugo ter določnost tožilnika *ót – öket* za tretjo osebo ednine oziroma množine v iskalnih vprašanjih (Naumenko-Papp 1982: 249):

Kdo me vidi dajati?	Ki lát engem adni?
Kdo te vidi dajati?	Ki lát téged adni?
Kdo ga ... vidi dajati?	Ki látja őt adni?
Kdo naju vidi dajati?	
Kdo vaju vidi dajati?	
Kdo jiju vidi dajati?	
Kdo nas vidi dajati?	Ki lát minket adni?
Kdo vas vidi dajati?	Ki lát titeket adni?
Kdo jih vidi dajati?	Ki látja öket adni?

2.2 Povratna sprega

Vmesno varianto glagolske sprege pa kaže potlačena povratnost v povzemalnih vprašanjih (Mukič 1997: 210, 241):

Mene je videti?	Én látszom?
Tebe je videti?	Te látszol?
Njega ... je videti?	Ő látszik?
Naju je videti?	
Vaju je videti?	
Njiju je videti?	
Nas je videti?	Mi látszunk?
Vas je videti?	Ti látszotok?
Njih je videti?	Ők látszanak?

Pri izrecni povratnosti je spet določen tožilnik vseh treh oseb ednine oziroma množine (Tutek 2010: 736):

Jaz se vidim?	Én látom magam?
Ti se видиš?	Te látod magad?
On ... se vidi?	Ő látja magát?
Midva ... se vidiva?	
Vidva ... se vidita?	
Onadva ... se vidita?	
Mi ... se vidimo?	Mi látjuk magunkat?
Vi ... se vidíte?	Ti látjátok magatokat?
Oni ... se vidijo?	Ők látják magukat?

Nasproti slovenskemu razlikovanju spregalnega nazivnika moškega in ženskega ter srednjega spola tipa *on – ona – ono* v ednini, *midva – medve – midva, vidva – vedve – vidva* in *onadva – onedve – onadva* v dvojini ter *mi – me – mi, vi – ve – vi* in *oni – one – ona* v množini stoji zdaj daljnosežno razlikovanje povratnega tožilnika v madžarščini.

3.1 Osnovni skloni

V osnovnih sklonih iskalnih zaimkov od nazivnika do dajalnika se namreč jezika razhajata tako, da se v slovenščini opisuje manjkajoča množina tipa ... vse, v madžarščini pa manjkajoči rodilnik (Naumenko-Papp 1982: 207; 226):

	osebe	stvari	osebe	stvari
N ed	kdo	kaj	ki	mi
N mn	kdo vse	kaj vse	kik	mik
Ted	koga	kaj	kit	mit
Tmn	koga vse	kaj vse	kiket	miket
Red	koga	česa		
Rmn	koga vse	česa vse		
Ded	komu	čemu	kinek	minek
Dmn	komu vse	čemu vse	kiknek	miknek

3.2 Vezni glagol *biti*

Primer slovenskega opisovanja kazalne množine *ezek – azok – amazok* ob toničnih oblikah spregalnoosebni zaimkov *mi – ti – ōk* je sicer nedopušcanje ničelnih oblik tretje osebe veznega glagola \emptyset , značilnih za madžarščino (Mukič 1997: 28 in 255):

To sem jaz	Ez én vagyok
Tisto si ti	Az te vagy
Ono je on ...	Amaz ő \emptyset
To sva midva ...	
Tisto sta vidva ...	
Ono sta onadva ...	
To smo mi ...	Ezek mi vagyunk
Tisto ste vi ...	Azok ti vagytok
Ono so oni ...	Amazok ōk \emptyset

Pred ničelno vezjo \emptyset se predhodno vzpostavi še svojilna sprega samostalnih imen (Naumenko-Papp 1982: 278):

To je moj maček	Ez az én kandúrom \emptyset
Tisto je tvoj maček	Az a te kandúrod \emptyset
Ono je njegov ... maček	Amaz az ő kandúrja \emptyset
To je najin maček	
Tisto je vajin maček	
Ono je njijin maček	
To je naš maček	Ez a mi kandúrunk \emptyset
Tisto je vaš maček	Az a ti kandúrotok \emptyset
Ono je njihov maček	Amaz az ő kandúrjuk \emptyset
To so moji mački	Ezek az én kandúrjaim \emptyset
Tisto so tvoji mački	Azok a te kandúrjaid \emptyset
Ono so njegovi ... mački	Amazok az ő kandúrjai \emptyset
To so najini mački	
Tisto so vajini mački	
Ono so njijini mački	
To so naši mački	Ezek a mi kandúrjaink \emptyset
Tisto so vaši mački	Azok a ti kandúrjaitok \emptyset
Ono so njihovi mački	Amazok az ő kandúrjaik \emptyset

Medtem ko se v navezavi na sprego v slovenščini za veznim glagolom *je* javlja razlikovanje moške in ženske svojilnosti tipa *njegov – njen*, se v madžarščini pred ničelno vezjo \emptyset vzpostavi dvodelna svojilnost, razvidna iz vzporednosti tipa *az én kandúrom* → *az enyém* in *a mi kandúrunk* → *a mienk* (Mukič 1997: 77):

Ta maček je moj	Ez a kandúr az enyém \emptyset
Tisti maček je tvoj	Az a kandúr a tied \emptyset

Oni maček je njegov ...	Amaz a kandúr az övé ø
Ta maček je najin	
Tisti maček je vajin	
Oni maček je njijin	
Ta maček je naš	Ez a kandúr a mienk ø
Tisti maček je vaš	Az a kandúr a tietek ø
Oni maček je njihov	Amaz a kandúr az övék ø
Ti mački so moji	Ezek a kandúrok az enyéim ø
Tisti mački so tvoji	Azok a kandúrok a tieid ø
Oni mački so njegovi ...	Amazok a kandúrok az övéi ø
Ti mački so najini	
Tisti mački so vajini	
Oni mačke so njijini	
Ti mački so naši	Ezek a kandúrok a mieink ø
Tisti mački so vaši	Azok a kandúrok a tieitek ø
Oni mačke so njihovi	Amazok a kandúrok az övéik ø

3.3 Sevni glagol *biti*

Nadaljnji primer dvodelne svojilnosti je obrat dajalne pripone *-nek* iskalnoosebnega zaimka *kinek* v dajalno predpono *nek-* spregalnoosebnih zaimkov *nekem ... nekünk ...* v vlogi imetnikov pred imetno rabljenim glagolom sevnega bivanja *van* (Bernjak 2004: 171) ter nedoločnim nazivnikom s svojilnimi priponami *egy kandúrom ... egy kandúrunk ...* v vlogi imetij:

Jaz imam mačka	Nekem van egy kandúrom
Ti imaš mačka	Neked van egy kandúrod
On ... ima mačka	Neki van egy kandúrja
Midva ... imava mačka	
Vidva ... imata mačka	
Onadva ... imata mačka	
Mi ... imamo mačka	Nekünk van egy kandúrunk
Vi ... imate mačka	Nektek van egy kandúrotok
Oni ... imajo mačka	Nekik van egy kandúrjuk
Jaz imam mačke	Nekem vannak kandúrjaim
Ti imaš mačke	Neked vannak kandúrjaid
On ... ima mačke	Neki vannak kandúrjai
Midva ... imava mačke	
Vidva ... imata mačke	
Onadva ... imata mačke	
Mi ... imamo mačke	Nekünk vannak kandúrjaink
Vi ... imate mačke	Nektek vannak kandúrjaitok
Oni ... imajo mačke	Nekik vannak kandúrjaik

Dodatni korak pomeni ciljna pozaimitev imetja *rá – rájuk* pred samostalnikom potrebe v obliki nazivnika s svojilnimi priponami *szükségem ... szükségünk ...*:

Jaz ga moram imeti	Nekem van rá szükségem
Ti ga moraš imeti	Neked van rá szükséged
On ... ga mora imeti	Neki van rá szüksége
Midva ... ga morava imeti	
Vidva ... ga morata imeti	
Onadva ... ga morata imeti	
Mi ... ga moramo imeti	Nekünk van rá szükségünk
Vi ... ga morate imeti	Nektek van rá szükségetek
Oni ... ga morajo imeti	Nekik van rá szükségük

Jaz jih moram imeti	Nekem van rájuk szükségem
Ti jih moraš imeti	Neked van rájuk szükséged
On ... jih mora imeti	Neki van rájuk szüksége
Midva ... jih moramo imeti	
Vidva ... jih morate imeti	
Onadva ... jih morajo imeti	
Mi ... jih moramo imeti	Nekünk van rájuk szükségünk
Vi ... jih morate imeti	Nektek van rájuk szükségetek
Oni ... jih morajo imeti	Nekik van rájuk szükségük

Pri zanikanju imetno rabljenega glagola sevnega bivanja *nincs* se nato vzpostavi dajalnik spregalnoosebni zaimkov v vlogi imetnikov v obeh jezikih (Nartnik 1982: 355):

Meni ga ni treba imeti	Nekem nincs rá szükségem
Tebi ga ni treba imeti	Neked nincs rá szükséged
Njemu ... ga ni treba imeti	Neki nincs rá szüksége
Nama ga ni treba imeti	
Vama ga ni treba imeti	
Njima ga ni treba imeti	
Nam ga ni treba imeti	Nekünk nincs rá szükségünk
Vam ga ni treba imeti	Nektek nincs rá szükségetek
Njim ga ni treba imeti	Nekik nincs rá szüksége

Meni jih ni treba imeti	Nekem nincs rájuk szükségem
Tebi jih ni treba imeti	Neked nincs rájuk szükséged
Njemu ... jih ni treba imeti	Neki nincs rájuk szüksége
Nama jih ni treba imeti	
Vama jih ni treba imeti	
Njima jih ni treba imeti	
Nam jih ni treba imeti	Nekünk nincs rájuk szükségünk
Vam jih ni treba imeti	Nektek nincs rájuk szükségetek
Njim jih ni treba imeti	Nekik nincs rájuk szükségük

3.4 Svojljni skladi

Primer madžarskega opisovanja manjkajočega roditelja je obratnosvojljna veriga *soseda* kot prvega imetnika, *njegove mačke* kot imetja prve stopnje in druge imetnice ter *njenega mačka* kot imetja druge stopnje (Naumenko-Papp 1982: 274):

To je maček mačke mojega soseda	Ez az én szomszédom macskájának a kandúrja ø
To sta mačka mačk mojih sosedov	
To so mački mačk mojih sosedov	Ezek az én szomszédaim macskáinak a kandúrjai ø

Obratnosvojljne verige se navadno krčijo v svojljne sklade, ki ustrezajo slovenskemu nihanju med zvezami s svojljnim pridevnikom in svojljnim roditeljem (Bernjak 2004: 168):

To je sosedov maček	Ez a szomszéd kandúrja ø
To sta sosedova mačka	
To so sosedovi mački	Ezek a szomszéd kandúrjai ø
To je maček sosedov	Ez a szomszédok kandúrja ø
To sta mačka sosedov	
To so mački sosedov	Ezek a szomszédok kandúrjai ø

4.1 Ciljni skloni in skladi

V nasprotju s slovenščino pa madžarskemu dajalniku namesto predložnih sledijo prosti skloni in priložni skladi (Naumenko-Papp 1982: 214; 230). V pretežno ciljnem snopu prostih sklonov se pripone spet obračajo v predpone svojljne sprege, primerljive z izpredložnim tožilnikom ednine (Naumenko-Papp 1982: 282):

	osebe	stvari	osebe	stvari
Ted	v koga	v kaj	kibe	mibe
Ted	vame		belém	
Tdv	v naju			
Tmn	v nas		belénk	
Ted	na koga	na kaj	kire	mire
Ted	name		rám	
Tdv	na naju			
Tmn	na nas		ránk	

V priložnih skladih se izglasna pripadnost snopu še bolj jasno prenese na priloge, ki so tokrat sami primerljivi predvsem z izpredložnim tožilnikom ednine (Deme 1984: 174):

	osebe	stvari	osebe	stvari
Ted	pred koga	pred kaj	ki elé	mi elé
Ted	predme		elém	
Tdv	pred naju			
Tmn	pred nas		elénk	
Ted	nad koga	nad kaj	ki fölé	mi fölé
Ted	nadme		fölem	
Tdv	nad naju			
Tmn	nad nas		fölenk	
Ted	za koga	za kaj	ki mögé	mi mögé
Ted	zame		mögém	
Tdv	za naju			
Tmn	za nas		mögénk	
Ted	pod koga	pod kaj	ki alá	mi alá
Ted	podme		alám	
Tdv	pod naju			
Tmn	pod nas		alánk	
Ted	med koga vse	med kaj vse	kik közé	mik közé
Ted	medme in tebe		közém és közéd	
Tdv	med naju			
Tmn	med nas		közénk	
Ted	ob koga ob kaj		ki mellé	mi mellé
Ted	obme		mellém	
Tdv	ob naju			
Tmn	ob nas		mellénk	
Red	okrog koga	okrog česa	ki köré	mi köré
Red	okrog mene		körém	
Rdv	okrog naju			
Rmn	okrog nas		körénk	

4.2 Krajevni skloni in skladi

V pretežno krajevnem snopu prostih sklonov se pripone prav tako obračajo v predpone svojilne sprege, primerljive s predložnim mestnikom (Nartnik 1998/99: 81):

	osebe	stvari	osebe	stvari
M ed	v kom	v čem	kiben	miben
M ed	v meni		bennem	
M dv	v nama			
M mn	v nas		bennünk	
M ed	na kom	na čem	kin	min
M ed	na meni		rajtam	
M dv	na nama			
M mn	na nas		rajtunk	

V priložnih skladih se izglasna pripadnost snopu še bolj jasno prenese na priloge, ki so tokrat sami primerljivi s predložnim orodnikom pa tudi mestnikom in rodilnikom:

	osebe	stvari	osebe	stvari
Oed	pred kom	pred čem	ki előtt	mi előtt
Oed	pred mano		előttem	
Odv	pred nama			
Omn	pred nami		előttünk	
Oed	nad kom	nad čem	ki fölött	mi fölött
Oed	nad mano		fölöttem	
Odv	nad nama			
Omn	nad nami		fölöttünk	
Oed	za kom	za čem	ki mögött	mi mögött
Oed	za mano		mögöttem	
Odv	za nama			
Omn	za nami		mögöttünk	
Oed	pod kom	pod čem	ki alatt	mi alatt
Oed	pod mano		alattam	
Odv	pod nama			
Omn	pod nami		alattunk	
Oed	med kom vse	med čem vse	kik között	mik között
Oed	med mano in tabo		közöttem és közötted	
Odv	med nama			
Omn	med nami		közöttünk	
M ed	ob kom	ob čem	ki mellett	mi mellett
M ed	ob meni		mellettem	
M dv	ob nama			
M mn	ob nas		mellettünk	
Red	okrog koga	okrog česa	ki körül	mi körül
Red	okrog mene		körülöttem	
Rdv	okrog naju			
Rmn	okrog nas		körülöttünk	

Krajevnost sicer vključuje tudi priložno skladnost in sledenje:

	osebe	stvari	osebe	stvari
M ed	po kom	po čem	ki szerint	mi szerint
M ed	po meni		szerintem	
M dv	po nama			
M mn	po nas		szerintünk	
M ed	po kom	po čem	ki után	mi után
M ed	po meni		utánam	
M dv	po nama			
M mn	po nas		utánunk	

Odmik od krajevnosti v prosto iskanje in namen je primerljiv predvsem z izpredložnim tožilnikom ednine, odmik v priložni neprid in vzrok ter nadomeščanje pa s predložnim tožilnikom in roditeljskim:

	osebe	stvari	osebe	stvari
Ted	po koga	po kaj	kiért	miért
Ted	pome		értem	
Tdv	po naju			
Tmn	po nas		értünk	
Ted	za koga	za kaj	ki végett	mi végett
Ted	zame		végettem	
Tdv	za naju			
Tmn	za nas		végettünk	
Ted	zoper koga	zoper kaj	ki ellen	mi ellen
Ted	zoper mene		ellenem	
Tdv	zoper naju			
Tmn	zoper nas		ellenünk	
Red	zaradi koga	zaradi česa	ki miatt	mi miatt
Red	zaradi mene		miattam	
Rdv	zaradi naju			
Rmn	zaradi nas		miattunk	
Red	namesto koga	namesto česa	ki helyett	mi helyett
Red	namesto mene		helyettem	
Rdv	namesto naju			
Rmn	namesto nas		helyettünk	

4.3 Startni skloni in skladi

V pretežno startnem snopu prostih sklonov se pripone spet obračajo v predpone svojilne sprege, primerljive s predložnim roditeljskim (Tóth 1936: 11):

	osebe	stvari	osebe	stvari
Red	iz koga	iz česa	kiből	miből
Red	iz mene		belőlem	
Rdv	iz naju			
Rmn	iz nas		belőlünk	
Red	s koga	s česa	kiről	miről
Red	z mene		rólam	
Rdv	z naju			
Rmn	z nas		rólunk	

V priložnih skladih se izglasna pripadnost snopu še bolj jasno prenese na priloge, ki so tokrat sami primerljivi s predložnim roditeljskim:

	osebe	stvari	osebe	stvari
Red	izpred koga	izpred česa	ki elől	mi elől
Red	izpred mene		elólem	
Rdv	izpred naju			
Rmn	izpred nas		elólünk	
Red	iznad koga	iznad česa	ki fölü	mi fölü
Red	iznad mene		föfülem	
Rdv	iznad naju			
Rmn	iznad nas		föfülünk	
Red	izza koga	izza česa	ki mögöl	mi mögöl
Red	izza mene		mögülem	
Rdv	izza naju			
Rmn	izza nas		mögülünk	
Red	izpod koga	izpod česa	ki alól	mi alól
Red	izpod mene		alólam	
Rdv	izpod naju			
Rmn	izpod nas		alólünk	
Red	izmed koga vse	izmed česa vse	kik közöl	mik közöl
Red	izmed mene in tebe		közülem és közüled	
Rdv	izmed naju			
Rmn	izmed nas		közülünk	
Red	od koga	od česa	ki mellől	mi mellől
Red	od mene		mellólem	
Rdv	od naju			
Rmn	od nas		mellőlünk	

4.4 Dodatni skloni

Skoz celo vrsto madžarskih primerov se je že pokazalo tudi pestrenje pregibanja v težnji po harmoniji samoglasnikov v okviru posameznih besed tipa *ez – ezek* nasproti *az – azok* ali *kinek – nekem* nasproti *kiről – rólam*. Po pomenu pa prosti skloni kažejo predvsem na kraj kot cilj in start ter mero:

	osebe	stvari	osebe	stvari
Ded	h komu	k čemu	kihez	mihez
Ded	k meni		hozzám	
Ddv	k nama			
Dmn	k nam		hozzánk	
M ed	pri kom	pri čem	kinél	minél
M ed	pri meni		nálam	
M dv	pri nama			
M mn	pri nas		nálunk	
Red	od koga	od česa	kitől	mitől

Red	od mene		tólem	
Rdv	od naju			
Rmn	od nas		tólünk	
Red	do koga	do česa	kihez	mihez
Red	do mene		hozzámig	
Rdv	do naju			
Rmn	do nas		hozzánkig	

Priložni skladi spet rajši vpenjajo daljšo pot v okvir ciljne ter startne smeri:

	osebe	stvari	osebe	stvari
Ded	proti komu	proti čemu	ki felé	mi felé
Ded	proti meni		felém	
Ddv	proti nama			
Dmn	proti nam		felénk	
Ted	skoz koga	skoz kaj	ki által	mi által
Ted	skozme		általam	
Tdv	skoz naju			
Tmn	skoz nas		általunk	
Red	od koga	od česa	ki felől	mi felől
Red	od mene		felőlem	
Rdv	od naju			
Rmn	od nas		felőlünk	

Še drugačna je protistava prostega spremstva pa tudi rabe priložnemu nespremstvu pa tudi nerabi (Naumenko-Papp 1982: 251):

	osebe	stvari	osebe	stvari
Oed	s kom	s čem	kivel	mivel
Oed	z mano		velem	
Odv	z nama			
Omn	z nami		velünk	
Red	brez koga	brez česa	ki nélkül	mi nélkül
Red	brez mene		nélkülem	
Rdv	brez naju			
Rmn	brez nas		nélkülünk	

Za razvoj v prilogi sicer govori svojilna sprega prislovov recimo h krajevemu snopu odvisnih sklonov *kin – min* (Šařga 1984: 90):

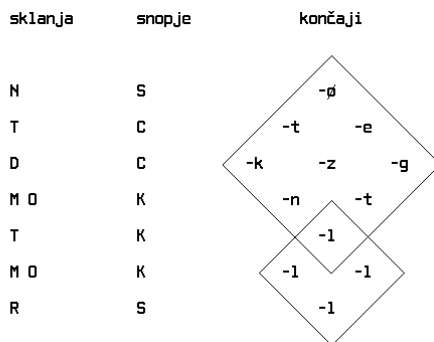
	osebe	stvari	osebe	stvari
Red	znotraj koga	znotraj česa	kin belül	min belül
Red	znotraj mene		rajtam belül	
Rdv	znotraj naju			
Rmn	znotraj nas		rajtunk belül	
Red	zunaj koga	zunaj česa	kin kívül	min kívül
Red	zunaj mene		rajtam kívül	
Rdv	zunaj naju			
Rmn	zunaj nas		rajtunk kívül	

5 Povratni skladi

Naposled je še pomenljivo, kako se snopi priložnih skladov s povratnoosebim zaimkom nasproti predponsko-predložni sklanjatvi tega zaimka izjemoma ne obračaja v predpone (Mukič 1997: 236):

	osebe	osebe
Ted	podse	magam alá
Ted	podse	magad alá
Ted	podse	maga alá
Tmn	podse	magunk alá
Tmn	podse	magatok alá
Tmn	podse	maguk alá
Oed	pod sabo	magam alatt
Oed	pod sabo	magad alatt
Oed	pod sabo	maga alatt
Omn	pod sabo	magunk alatt
Omn	pod sabo	magatok alatt
Omn	pod sabo	maguk alatt
Red	izpod sebe	magam alól
Red	izpod sebe	magad alól
Red	izpod sebe	maga alól
Rmn	izpod sebe	magunk alól
Rmn	izpod sebe	magatok alól
Rmn	izpod sebe	maguk alól

S slovensko sklanjatvijo se pri tem očitno prekrivata tako dana spregatev kakor štetje v snopih priložnih skladov. In zdi se, da ravno v zaporedju sprege, štetja in snopja tiči tudi razlaga za prekrivanje madžarskih končajevev s svojilno sprego:

Literatura

- Allières 2000 = Jacques Allières, *Les langues de l'Europe*, Paris: Presses Universitaires de France, 2000 (Que sais-je? 3559).
- Bernjak 2004 = Elizabeta Bernjak, *Slovenščina in madžarščina v stiku: sociolingvistične in kontrastivne študije*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2004 (Zora 29).
- Bezljaj 2003 = France Bezljaj, Doneski k poznavanju glagolskega aspekta, v: France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi II*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003 (*Linguistica et philologica* 6/II), 693–712.
- Deme 1984 = László Deme, *A beszéd és a nyelv*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1984.
- Erhart 1982 = Adolf Erhart, *Indoevropské jazyky*, Praha: Academia, 1982.
- Kortlandt 2002 = Frederik Kortlandt, The Indo-Uralic verb, v: *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: linguistic and literary contacts*, Maastricht: Shaker, 2002, 217–227.
- Mukič 1997 = Francek Mukič, *Slovenska slovnica*, Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem, 1997.
- Nartnik 1982 = Vlado Nartnik, Modalni romb in modalne pretvorbe, *Slavia* 51 (1982), št. 3–4, 353–357.
- Nartnik 1998/99 = Vlado Nartnik, Pregibanje spregalnoosebnihih zaimkov pogovorne slovenščine med nemščino in italijanščino, *Slava* 12 (1998/99), št. 2, 77–82.
- Nartnik 2006 = Vlado Nartnik, Prekrivnost slovenske in hrvaške sklanje samostalnih zaimkov, *Riječ: časopis za slavensku filologiju* (Rijeka) 12 (2006), št. 1, 90–102.
- Naumenko-Papp 1982 = Agneš Naumenko-Papp, *Praktičeskij kurs vengerskogo jazyka*, Moskva: Vysšaja škola, 1982.
- Skalička 1975 = Vladimír Skalička, K mađarské gramatice, v: *Lingvistické čítanky III: typologie 1*, sestavil Bohumil Palek, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, 5–48.
- Šal'ga 1984 = Attila Šal'ga, *Vengerskij jazyk v zerkale ruskogo jazyka*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1984.
- Tóth 1936 = Pál László Tóth, *A mondatok grafikai ábrázolása (Mondattan)*, Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936.
- Tutek 2010 = Nikola Tutek, Kratka poredba osobnih, pokaznih i povratnih zamjenica i njihove sklonidbe u hrvatskom i mađarskom jeziku, v: *Riječki filološki dani* (Rijeka) 8 (2010), 729–739.

Similarities and differences between Slovenian and Hungarian inflection

Summary

Slovenian and Hungarian are neighboring languages with very different inflection. They differ markedly in their verbal conjugation with regard to Slovenian imperfective versus perfective verbs, Hungarian differentiation in conjugation between the indefiniteness versus definiteness of the direct object in the accusative, Slovenian verbs of being and having, and Hungarian differentiation between the logical subject in the nominative or dative. Because Hungarian has no special form for the genitive, it has broadly developed the possessive inflection of substantival constructions of the type *a szomszédok kandúrjuk* (the neighbor-PL cat-POSS.PL) ‘the neighbors’ cat’, rather than with a possessive suffix on the possessor. The Slovenian locative and instrumental cases each correspond to three sets each of simple cases and constructions with postpositions with a three-way orientational distinction. As part of three sets—allative, essive, and ablative—the simple case endings are turned into affixes on the possessive inflection, and in postpositional constructions a word-final suffix belonging to any of the three is transferred to the postposition.

K problematiki palatalizacije velarov v stari frizijščini

Luka Repanšek

Cobiss 1.01

Opdroegen oan Rolf H. Bremmer, jr., myn learaar Aldfrysk

Osnovni namen članka je celostna predstavitev starofrizijske palatalizacije podedovanih velarov **k*, **g* in **ɣ*, pri čemer se posebna pozornost posveča problematičnim mestom, ki izkazujejo njen izostanek.

Ključne besede: stara frizijščina, stara angleščina, palatalizacija

Remarks on the palatalization of velars in Old Frisian

This paper provides a comprehensive account of Old Frisian palatalization of the inherited velars **k*, **g*, and **ɣ*. In addition, it addresses the specific problem of the frequent failure of velars to palatalize.

Key words: Old Frisian, Old English, palatalization

0 Uvod

Na podlagi posameznih narečij stare frizijščine in sodobne severne otoške frizijščine je na prafrizijsko obdobje mogoče projicirati obstoj vsaj treh palatalov: **c*, **ɟ* in **j*. Od teh sta prva dva najverjetneje že v starofrizijskem obdobju razpadla v dvofonemski zaporedji /*ts*/ ter /*ɽ*/, ki se v sodobni frizijščini odražata poenostavljeni v /*s*/ oz. /*z*/ ali /*d*/, v prvem primeru zahodna frizijščina ohranja tudi afrikato¹ (odvisno tudi od pozicije znotraj besede; prim. sat. *setel* 'kotel', zfriz. *tsjettel* 'isto' ~ stfriz. *tsetel*, zfriz. *brutsen* 'zlomljen' ~ stfriz. *britsen*, zfriz. *lizze* 'ležati', sfriz. *lade* 'isto' ~ stfriz. *lidza*). Zapisovalni uzus v starofrizijskih virih ni ustaljen: /*ts*/ dobimo zapisan kot ⟨*sz*, *ts*, *tz*, *z*, *st*, *sth*, *zt*, *th*, *thz*, *sk*⟩, /*ɽ*/ kot ⟨*dz*, *ds*, *dsz*, *z*, *zi*, *s*⟩, /*j*/ kot ⟨*i*, *j*⟩, v vzglasju ⟨*i*, *j*, *g*⟩.² Tako di- kot monografi so lahko opremljeni z najverjetneje le pisnim ⟨*i*⟩ (*thindz(i)a* 'zdeti se', *rēts(i)a* 'seči'). Pfriz. **c* in **ɟ* sta preko asibilacije palataliziranih **k*' in **g*' nastala iz pgerm. **k* ter **g*, pri čemer se je zveneči velar

¹ Refleks /*ts*/ v sodobni zahodni frizijščini, tj. /*tsj*/, je v slovnica obravnavan kot fonemsko zaporedje!

² V članku bodo uporabljeni standardizirani zapisi s ⟨*ts*⟩ za /*ts*/, ⟨*ɽ*⟩ za /*ɽ*/ ter ⟨*i*⟩ oz. ⟨*j*⟩ (na besednem vzglasju) za /*j*/.

(< pīde. *g^h, k) vsaj v stari frizijščini (ter stari angleščini)³ kot zapornik ohranil le v položaju za nazalom (*ŋg) in v geminati *gg < pgerm. *g pred *j. V ostalih položajih torej refleksa palataliziranega *g' v stari frizijščini ne pričakujemo, pač pa je na teh mestih pričakovan refleks palataliziranega zvenečega velarnega pripornika *γ, ki je že zgodaj sovpadel z /j/ < pgerm. *j (prim. zamenljiva grafema v stfriz. *gēr* ~ *jēr* 'leto' < *jē'ran, (nīge) za *nīje* (Ded k *nī* 'nov' < *nīui < *neujaz), *wiges* (Red k *wei* 'pot') = *weies* < *ueγæs).

Zanesljivih znakov o palatalizaciji nezvonečega velarnega pripornika /χ/ < pgerm. *χ v predkonzonantnem položaju in v izglasju ni. Glagolska oblika *siucht* 'vidi' (3. ed. sed.) < pgerm. *seχīpi (> *siχīpi), ki je iz podedovane oblike *siχīp po sinkopi nastala z lomitvijo sprednjega *i* v položaju pred pokritim velarnim pripornikom (*i* > *iu*, *io* / ___ χC), je lahko zavajajoča, saj je bil nezvoneči velarni pripornik po lenizaciji medglasnega *χ > pfriz. *h analoško restituiran.⁴ Njegova kvaliteta vsekakor ni bila palatalna, saj do lomljenja prihaja le v izrazito velarnem okolju (prim. stfriz. *kniucht* 'sluga' < *kneχtaz, *fiuchta* 'bojevati se' < *feχtanan). Ijevaska nomina abstracta *plicht* 'dolžnost' < *pleχtiz, *wicht* 'teža' < *ueχtiz, ki prav tako ne izkazujejo lomljenja (***pliucht*, ***wiucht*), sicer kažejo na palatalno kvaliteto soglasniške skupine, ki je lahko posledica sledečega sprednjega **i*, vendar gre v tem primeru najverjetneje za regresivno asimilacijo.⁵

Pri obravnavi starofrizijske in staroangleške palatalizacije velarov se ne upošteva terminološko razlikovanje med palatalizacijo in jotacijo,⁶ saj gre znotrajsistemsko v primerih, ko je povzročitelj palatalizacije sledeči **j*, za identičen proces kot v primerih, ko je povzročitelj sprednji samoglasnik. V primeru **j* namreč ne prihaja do absorpcije povzročitelja fonetične spremembe, temveč je **j* enako kot **i* pozneje podvržen sinkopi.

³ Enotnega mnenja o tem, ali je bil pgerm. zvoneči velar pripornik ali je prešel v zaporniško vrsto, ni. Na podlagi sodobne zahodne frizijščine, v kateri je distribucija zvonečega velarnega pripornika omejena na medglasje, se sklepa, da je bilo stanje v stari frizijščini enako in da gre za arhaizem. Vendar je pri tem treba upoštevati dejstvo, da tudi srednja angleščina (oz. že pozna stara angleščina) v vzglasju pozna le zaporniško artikulacijo, a je na staroangleško stanje vendarle treba projicirati priporniško. Glede na dejstvo, da je refleks palataliziranega vzglasnega zvonečega velara v stari frizijščini vselej **j*, je verjetneje, da je vsaj še za prafrizijsko obdobje treba predpostaviti priporniško artikulacijo *γ.

⁴ Lenizacijo medglasnega *χ je treba predpostaviti na podlagi kontrahiranih oblik tipa *siā* 'videti' < *se-an < *sehan < pgerm. *seχ^aanan.

⁵ Za raziskovanje uporabni pragermanski glagol **hlaxjanan* 'smejati se' se v frizijščini ne ohranja in torej obnašanja *χ pred **j* ni mogoče z gotovostjo predvideti. V stari angleščini je skupina vsaj v času lomljenja še velarna, stang. *hlehhān/hlihhan* 'smejati se' < (preglas) **hleχχ(j)an*/**hlieχχ(j)an* < (lomitev) **hlæaχχjan* < (prednjenje **a*) **hlæχχjan* (oblike za poševnico so zahodnosaske).

⁶ V primerjavi s slovanščino, kjer je to potrebno, saj jotacija in palatalizacija nista v neposredni povezavi, temveč je jotacijo treba razumeti v kontekstu zakona odprtega zloga (v slovanščini v primeru **j* namreč vedno pride do absorpcije).

1 Palatalizacija v vzglasju

Nezveneči velarni zapornik **k* je palataliziran pred vsemi sprednjimi samoglasniki (tudi če so prvi del diftongov), ki so v jeziku obstajali po procesu ustalitve pgerm. **ē* v poziciji sprednjega odprtega **æ* ter vzporednem prednjenju kratkega **a* > **æ*: stfriz. *tsīvia* 'prepirati se' < *kībōjanan*, *tsīve* 'prepir', *tserl* 'mož' < **k'erl*, **tsin*⁷ **'brada* < **k'innu* < **ken(n)uz*, *tsiāke* 'lice' < **k'eukæ*, *tsīze*⁸ 'sir' < **k'ǣsī* ← lat. *cāseus*, *tsetel* 'kotel' < **k'ætīl* < **katīlaz* ← lat. *catillus* (stang. *čytel*)⁹, *tser(e)ke*¹⁰ 'cerkev' < **k'irikæ* < **kirikōn* (stang. *čiriće*), *tselk* 'kelih, čaša' < **k'ælik* ← lat. *calicem* (stang. *čelč*). Vzporedna oblika *kiāsa* 'izbrati' k *tsiāza* 'isto' < **k'eusan* 'isto' ima refleks nepalataliziranega velara najverjetneje analoško uveden po oblikah, v katerih je **k* stal v okolju, kjer do palatalizacije ni prišlo, npr. 3. ed. pret. *kās* < **kaus*, mn. pret. *keren* ≤ **kurun*,¹¹ pret. del. **kurina*- > *keren* (AFG § 133). Podobno velja za stfriz. *kerva* (3. ed. sed. *kerft*) 'rezati' za pričakovano ***tserva*, ***tserft* (stang. *čeorfan*, *čearf*) < **kerbanan*, **karb* po mn. pret. **kurvun* in pret. del. *korven*, k čemur prim. identično stanje v srang. *kerven*, ang. *carve* ^lka:v/ ← stang. *curfon*, *ģecorfen*).

Ob možnosti, da je *i* v zapisu *tsiāza* grafični in gre pravzaprav za obliko [cāza], se pojavlja vprašanje, ali ni povzročitelj palatalizacije v tem primeru morda **j*, in s tem tudi vprašanje medsebojne relativnokronološke umestitve palatalizacije in internofrizijskega razvoja pgerm. diftonga **eu*. Vendar je prav na podlagi analoške oblike *kiāsa* mogoče sklepati, da je palatalizacija **k* še iz časa pred prehodom padajočega diftonga **eu* > **eo* v rastoči diftong **jā* (preko *io*, *ia* po naraščajoči disimilaciji), saj bi v nasprotnem primeru po analoški zamenjavi **c* s **k* pričakovali obliko ***kāsa*.¹²

Odsotnost palatalizacije v stfriz. *kī* (Imn h *kū* 'krava') < **kūiz*, *kētha* 'nanznani' < **kūþan* < smgerm. **kūþjan* < **kunþjanan*, *kening* 'kralj' < **kyning* < **kuningaz*,¹³ *kest* 'izbira' < **kustiz*, **kerf* 'rez' < **kurbiz*, **kenep* 'brki' < **kunipaz*, *kessa* 'poljubiti' < **kussjanan*, *kēla* '(o)hladiti' < **kōljanan*, *ken* 'rod, sorodstvo' <

⁷ V *tsinbaka* 'lice'.

⁸ Pričakovana oblika je sicer ***tsēze*, pri čemer zaprti refleks za pfriz. **ǣ* na tem mestu ni razločljiv po fonetični poti. Stang. *čise* < *čyse* je drugačnega nastanka, saj je zaprti monoftongični refleks sekundarno nastal iz preglašenege /æa/, tj. /ie/, < **ǣ* po procesu diftongizacije za palatalom (ang. »palatal diphthongization«). Stara frizijščina diftongizacije v položaju za palatalom ne pozna.

⁹ < (preglas) **čietel* < (diftongizacija v položaju za palatalom) **čætīl* < **k'ætīl*.

¹⁰ Oblika je riustrinško- in zahodnofrizijska, medtem ko je v emski frizijščini izpričana oblika *tsiurke* z lomljenim *i* (Stiles 1995: 214).

¹¹ Korenski vokalizem mn. pret. je v drugem krepkem razredu pogosto zamenjan z vokalizmom, prisotnim v preteklem deležniku (Bremmer 2009: § 132).

¹² Zfriz. oblika *kieze* [kiæze] je tako kot *biede* 'ponuditi' < stfriz. *biāda* nastala po absorpciji *j* v izhodiščni obliki **kjiæze* < **kjæze* < **kjāza* (Hoekstra 2001: 728).

¹³ Pfriz. **j̄* > /ē/ (v zahodni in emski vzhodni stari frizijščini) in **j̄* > /ī/ (v vezerski vzhodni in severni otoški frizijščini); pfriz. **ō̄* > /ē̄/.

**kunjan* kaže, da je bil proces zaključen že najpozneje do razokroženja samoglasnikov, ki so nastali po ijevskem preglasu, v sprednja *ē* oz. *ī*.

Prav tako je palatalizacija odsotna pred pfriz. **ǣ* < **ai*, **ai̯*, ki je po monoftongizaciji nastal po zaključenem delovanju ijevskega preglasa: *kēi* 'ključ' < *kǣju* < **kaijō* (stang. *cǣġ*).¹⁴

V primeru zvenečega velarnega pripornika je stanje identično: *jeft* 'dar, privilegij' < **γefti*, *jeld* 'denar' < **γeld*, *jelda* 'plačati', *jēn* 'proti' < **γæyn* (stang. *onġæġn*, *onġēn*), *jerne* 'vneto, željno' < **γerne*, *jeva* 'dati, podariti' < **γēban*, *jeve* 'dar, darilo' < **γēbu* < **gebō*, **jāta*¹⁵ 'liti, točiti' < **jiāta* < **γeutān*, *jest* 'gost' < **γæsti* < **gastiz*. Do regularnega izostanka ponovno prihaja pred preglašeni samoglasniki ter monoftongičnim refleksom **ai*, **ai̯*: stfriz. *gerdel* 'pas' < **gurdil*, *gēs* 'gosi' < **γǣs*/**γōs* < smgerm. **gōsi* < **gansiz*; *gēst* 'sveti duh', **gēstelik* 'duhoven' < **γǣst-* < **gaist-*, *gēia* 'pokoriti se' < **γǣija* < **gaigjanan*, **gēr*¹⁶ 'sulica' < **γǣr* < **gaizaz*. Na podlagi stfriz. *gers* 'trava' < **γræs* < pgerm. **grasan* (prim. stang. *gærs*) je mogoče nadalje sklepati, da je palatalizacija starejša tudi od metateze tipa *rV̄* > *V̄r* / ___n, s.

Do fonemizacije in s tem posledično asibilacije palatalov je v primeru **γ*' najverjetneje prišlo že zgodaj, in sicer preko sovpadu **γ*' s starim **j*, **k*' pa je bil fonemiziran, ko njegova alofonska distribucija ni bila več predvidljiva, tj. po monoftongizaciji **ai* (tip *kēi*). V času vstopa monoftongičnih refleksov **ai*, tj. /*ā*/ ter /*ǣ*/, v dolgovokalni sistem še lahko govorimo o prafrizijščini, čeprav je morala biti v tem času že rahlo notranje diferencirana, saj posledice pojavitve novih dolgih samoglasnikov za sprednjo samoglasniško vrsto niso več splošnofrizijske.

2 Palatalizacija v medglasju

Za primere s palatalizacijo v medglasnem položaju štejejo vse oblike, kjer velar prvotno ni stal v stiku s premorom (tj. v absolutnem izglasju), torej tudi oblike, nastale

¹⁴ Pri stfriz. *kind* 'otrok' gre za izposojenko iz stare visoke nemščine (verjetno preko stare saščine) po obdobju zaključene palatalizacije, saj bi se pgerm. **kenþan* < **g'[*]nH₁-to-* (vrddhirani pide. **g'ŋH₁-tó-*) razvilo v pfriz. ***cinþ* > stfriz. ***tsinth*, prim. stfriz. 3. ed. pret. *warth*: stvn. *ward* < **warō* < **warþ*. Domači podedovani leksem je sicer *bern* < **bærn* < **barnan* (stang. *bearn*, got., stisl., stsaš., stvn. *barn*).

¹⁵ Ohranjeno v *ūtjāta* 'prelivati, polivati' in *bijāta* 'zalivati' (AFW: 47, 558).

¹⁶ Ni mogoče predvideti, kolikšne odprtosti je bil pfriz. zadnji zaokroženi samoglasnik (nastal po sovpadu smgerm. **ā* < **ayχ*, **amf*, **ans*, **anþ* in **e̯* pred nazalom) v času ijevskega preglasa. Če je do časa slednje spremembe že popolnoma sovpadel s starim **ō* (< pgerm. **ō*), je bil preglašeni samoglasnik zaprti zaokroženi **ō̄*, ki je sovpadel z **ō̄* < **ō̄*, v primeru, da je bil **ō̄* v času, ko je nastopil ijevski preglas, ujet na pol poti, torej v fazi polodprtega zadnjega zaokroženega **ō̄*, pa je ustrežnejša rekonstrukcija preglašene samoglasnika **ǣ̄* (takšno je stanje v stari angleščini, prim. stang. *bræm(b)el* 'robida' ← (zgodnje skrajšanje) **brǣmblas* < **brǣmilas* < **brōmilas* (Hogg 1992: 126–127)). V obeh primerih v starofrizijskem obdobju pričakujemo razokroženje v /*ē*/, kar je možno zaključiti na podlagi **bauvijan* > **bǣjan* > stfriz. *bēia* 'upogibati'.

po poznem odpadu izglasnega elementa, ki je še povzročil preglas, saj se ti primeri razlikujejo od tipa stfriz. *dei* 'dan', kjer je bila apokopa izglasja zgodnja (zgerm.) in se je v prafrizijščino podedovana oblika glasila **day* (z nadaljnjim razvojem **dæy* > **dæj* > *dei*). Novi glasovni okolji, ki postaneta relevantni v obravnavanem položaju, sta velar v položaju pred **j* in zveneči velarni zapornik (vselej za nosnikom in v geminati) pred sprednjim samoglasnikom oz. **j*. V stiku s **k* oz. **g* z **j* v zahodni germanščini pride do podvojitve, s čimer se odpravi ambisilabičnost soglasnika v stiku z drsnikom (Hock 1991: 138). V primeru nastalega zaporedja **kk'* oz. **gg'* sicer po regresivni asimilaciji pričakujemo nastanek zaporedij **k'k'* oz. **g'g'*, prim. stang. ⟨cc⟩ [čč] oz. ⟨cg⟩ [čž]¹⁷ < **k'k'* < **kkj* oz. **g'g'* < **ggj*, vendar v frizijščini obstoj dolgih palatalov ni nikjer dokazljiv, to pa najverjetneje zato, ker so asibilirani palatali v obdobju stare frizijščine že razpadli v dvofonemska zaporedja (prim. *tiānspatze* 'ki ima deset bodic/špic' < **-spātsī* < **-spācī* < **-spaikija-*, s skrajšanjem pred sledečo *dvokonzonanco*).¹⁸

Do palatalizacije **k* in **g* regularno prihaja pred **i*, **ī* in **j*: stfriz. *bi-tetsa* 'polastiti se' < **-tukkjan* < **-tukjanan*, *lītsa* '(iz)ravnati' < **līkijanan*, *bletsa* 'pokazati' (za pričakovano ***blētsa*) < **blaikijanan*, *bretsa* 'zlom' < **brukiz*, *wītsing* ← stisl. *vīking*, *lētsa* 'zdravnik' < **lē'kijaz*, *thretsas* 'pritiskati, stiskati' < **prukkjan* < **prukjanan*, *hemmertse* 'občinsko zemljišče' < **-markijan*, *hlentsene* 'vdrtna, krivina po poškodbi' < **hlāenkīn*, *ētsen* 'hrastov' < **ēk'īn* < **aikīna-*, *letsen* < **lukina-* (pret. del. k *lūka* 'zakleniti'), *bretsen* < **brukina-* (pret. del. k *breka* 'zlomiti'), *riisen* < **rukina-* (pret. del. k *reka* 'prekriti s pepelom'), *spritsen* < **sprukina-* (pret. del. k *spreka* 'govoriti'), *stetsen* < **stukina-* (pret. del. k *steka* 'nabosti'), *batsen* < **bakina-* (pret. del. k *baka* 'peči'), *hwendzen* < **χangina-* (pret. del. k *hwā* 'viseti'),¹⁹ *ledza* 'položiti' < **laggjan* < **lagjanan*, *lidza* 'ležati' < **liggjan* < **ligjanan*, *sedza* 'reči' < **saggjan* < **sagjanan*, *swendza* 'zalučati, vreči' < **sūaŋ^uijanan*, *lendze* 'dolžina' < **lengīn*.

Do izostanka palatalizacije regularno prihaja pred preostalimi sprednjimi samoglasniki, kakor je nedvoumno razvidno iz optativnih oblik kot 3. ed. opt. sed. *blīke* (k *blīkan* 'biti viden'), *breke* (k *breka* 'zlomiti'), *brenge* (k *brendza* 'prinesti') < **-æ* < **-ai-*, imenovalniških edninskih oblik ženske nosniške sklanjatve, npr. *tunge* 'jezik' < **tunŋæ* < **tunŋa* < **tunŋōn*, *tsiurke* 'cerkev' < **k'irikæ* < **kirikōn*, adverbialnih izpeljank tipa *lange/longe* 'dolgo' (stang. *lange*) < **lŋŋē* < **lŋŋēd*, adverbialnega sufiksa *-līke* (stang. *-līce*) < *-līkēd* (npr. *riuchtlīke* 'zakonito') ipd. Iz naštetega sledi, da so morale dvojnične edninske dajalniške oblike *betse* ~ *beke* (Ded k *bek* 'hrbet' < **bakaz*), *thinge* ~ *thindze* (Ded k *thing* 'stvar; zborovanje; sodišče' < **þenŋaz*), *keninge* ~ *kenindze* (Ded h *kening* 'kralj' < **kuningaz*) nastati po sinkretizmu prvotnega dajalnika **bækæ* < **bækæ* < **bakai* < **-ōi* in mestnika **bæci* < **bæk'ī* < **bakī* < **-ei* oz. **þiŋzi* < **þiŋ'ī* (AFG § 139, 152).

Tudi v medglasju palatalizacija regularno izostaja pred razokroženimi sprednjimi samoglasniki, nastalimi po ijevskem preglasu, prim. *makia* 'narediti' <

¹⁷ V *etgēr* 'sulica'.

¹⁸ S fonetičnimi simboli sistema IPA točneje [cc] oz. [ʃʃ].

¹⁹ Prim. stfriz. *lat* 'vodil je' < **latt* < **lædp* < **lædip* < **laiðipi* (de Vaan 2011: 309).

**makija* < **makeja* < *makōja* < **makōjanan* (stang. *makian*), *frēgia* ‘spraševati’ < **frē'gōjan(an)* (= satsaš. *frāgon*), *folgja* ‘slediti’ < **fulgōjan(an)*.²⁰

V vzporednih preteklih deležnikih *breken* ‘zlomljen’, *bi-leken* ‘zaklenjen’ je bil velar restituiran po interparadigmatskih oblikah, kjer je bil regularen, npr. po infinitivu. Dvojnične oblike nekaterih preteklih deležnikov, ki izkazujejo tako odsotnost palatalizacije kakor tudi odsotnost preglašnega korenškega samoglasnika, pa so najverjetneje odraz vzporednih deležniških oblik s pgerm. sufiksom *-*an-a-* (stang. *-en*), ki je v frizijščini sicer večinoma izpodrinjen s konkurenčnim sufiksom *-*en-a-* > *-*in-a-*. Ob teh oblikah se pojavljajo tudi že znane z odsotnostjo palatalizacije, vendar s prisotnostjo preglasa, ki so nastale po interparadigmatskih izravnava korenškega konzonantizma. Tako *gendzen* < **gaŋgina-* (pret. del. k *gunga* ‘iti’) ob *gangen* < *-*ana-*, *gengen* (← 3. ed. pret. *gēng*), *fendzen* < **faŋgina-* (pret. del. k *fā* ‘ujeti’) ob *fangen*, *fengen* (← 3. ed. pret. *fēng*).

Nedoločniške oblike glagolov prve šibke vrste (sem večinoma spadajo kavzativi s strukturo pgerm. **CaC-ji/a-*²¹ oz. **CōC/CaCC-iji/a-*), kjer je palatalizacija **k* in **g* pričakovana, saj se vsakokrat pojavljata v položaju pred **j* oz. **i* (v *-*ij-*), se večinoma pojavljajo tako z odrazom palataliziranega kot nepalataliziranega korenškoizglasnega soglasnika: *rētsa* ~ *rēka* ‘seči’ (stang. *rēčān*) < **raikijanan*, *sentsa* ~ *senka* ‘potopiti’ (stang. *senčān*) < **saŋkijanan* (proti *sinka*, stang. *sincan* ‘potoniti’ < **siŋk-i/a-*), *thentsa* ~ *thenka* ‘misliti’ (stang. *penčān*) < **paŋkijanan*, *sētsa* ~ *sēka* ‘iskati’ (stang. *sēčān*) < **sōkijanan*, *brendza* ~ *brenga* ‘prinesti’ (stang. *brenčān*) < **braŋgijanan* (ob krepkem *bringa* < **breyg-i/a-*), *sindza* ~ *senga* ‘osmoditi’ (*senčān*) < **saŋgijanan*, *dītsa* ~ *dīka* ‘graditi nasipe’ < **dīkijanan*), *skentsa* ~ *skenka* ‘nalivati’ < **skaŋkijanan* (stang. *sčēnčān*), *wertsā* ~ *werka* ~ *wirtsā* ~ *werkia* < **wurkijanan* (stang. *wyrčān*).²² Podobno stanje je mogoče opazovati v srednji angleščini, kjer se *penchen* ‘misliti’ < stang. *penčān* pojavlja ob *penken*, *pinchen* ‘zdeti se’ ob *pinken* < stang. *pinčān*, *sēchen* ‘iskati’ < stang. *sēčān* ob *sēken*, *wirchen* ‘delati’ < stang. *wyrčān* ob *wirken* itd. (MEG § 282, 285). Kot pričajo srang. *bȳen* ‘kupiti’, *seien* ‘reči’, *leien* ‘položiti’ < stang. *byčān* (< **buggjan*), *sečān* (< **saggjan*), *lečān* (< **laggjan*), je do spremembe v konzonantizmu moralo priti preko naslonitve na interparadigmatske oblike, kjer takšna odstopanja pričakujemo po glasovnem razvoju. Izostanek podvojitve je v tem tipu pričakovan le v 2. in 3. ed. sed. ter 2. ed. imp., kjer je že zgodaj prišlo do absorpcije **j* v sledeči **i* (pide. *-*ie-* > pgerm. *-*ji-* > *-*i-*) oziroma do kontrakcije

²⁰ Za pričakovano ***hendzen* po nedoločniku *hwā* ‘viseti’ < **hūā* < **hōān* < **hōhan* (AFG § 274) < **χaŋχanan* (stang. *hōn*).

²¹ V sodobni zahodni frizijščini je pri podedovanih nedoločnikih druge šibke vrste prišlo do t. i. druge (zahodnofrizijske) palatalizacije, saj je po prehodu izglasnega *-ia* (> *-ie*) v *-je* nepalatalizirani velar spet prišel v stik *zj*, kar je sprožilo nastanek srednejzahodnofrizijskih oblik tipa *meitse* < **meikje* < stfriz. *makia*, ki se z analoško restituiranim *-j-* ohranjajo kot zfriz. *meitsje*, *laitsje* ‘smejati se’ < stfriz. *hlakkia* ‘isto’, *weitsje* ‘paziti’ < stfriz. *wakia* ‘bedeti; paziti’ ipd. (Hoekstra 2001: 729).

²² < **fūā* < **fōān* < **faŋχanan* (stang. *fōn*).

pgerm. *-iji- > *-i'i- > *-ī-, v primeru 2. ed. imp. pa je po zgodnji apokopi izglasnega *-e < pide. *-e korenskoizglasni soglasnik stal pred ozloženim *-i < *-j oz. pred kontrahiranim *-ī < *-ij, prim. 3. ed. sed. *byǵþ* < **buyiþ* < **bugjiþi* (2. ed. sed. *byǵst* < **buyist*), *seǵþ* < **sæyiþ* < **sagjiþi*, *leǵþ* < **læyiþ* < **lagjiþi*, 2. ed. imp. **bugje* > **buyj* > **buyi* > *byǵe* itn. Upravičeno je torej predpostaviti, da gre pri tipu *srang. wirchen* ~ *wirken* oz. stfriz. *werts* ~ *werka* za identičen analoški proces, vendar se pri tem postavlja vprašanje, zakaj v primeru, ko gre za zapornika **k* in **g*, v relevantnih oblikah ni prišlo do palatalizacije. Ob regularnem poteku razvoja 3. ed. sed. **uirkijibi* > **uirkīþ* > **uirk'īþ* bi po sinkopi²³ pričakovali asibilacijo palatala, torej *stang. (zsaš.) **wyrčþ* oz. stfriz. ***wertsþ*, vendar je očitno v takšnem primeru vselej prišlo do njenega izostanka, kar je razložljivo s pozicijsko fonetiko. Tu je na mestu van Heltnova pripomba, da do takšnega razvoja pride »[...] weil die Syncope des *i* der End.[ung] -*ith* älter ist als die Entwicklung der Assibilierung« (AFG § 134, podčrtal L. R.), saj je bilo pred sinkopo glasovno okolje še nedotaknjeno in do polarizacije še ni prišlo. V trenutku nastopa sinkope pa je palatalizirani velarni zapornik trčil s soglasnikom, kar je preprečilo njegovo nadaljnjo asibilacijo:²⁴ palatalizacija **uirk'īþ* > sinkopa **uirk'þ* > depalatalizacija **uirkþ* (*stang. (zsaš.)²⁵ wyrčþ*, enako *wyrčst* itd.). Dejansko izpričane starofrizijske oblike z zaporedji *-cþ/-kþ*, *-cht*, *-c*, *-keth* oz. *-xt* (= *-kst*) in *-gt*, *-g*, *-ck*, *-kth*, *-cht*, *-ch*, *-geth* oz. *-gest* takšno domnevo nedvomno potrjujejo: *sēkth*, *secht* oz. *sēxt*; *brencht*, *breng*, *brenck*, *branght*, *brengeth* oz. *brengeſt*; *scenc*; *wercth*. Kot kaže 3. ed. sed. *sprecht* 'govori' (ob *sprekth*), je do prehoda *-kþ* v *-χt* prišlo pozno, saj bi sicer pričakovali lomitev (***sprucht*).²⁶ Tematski samoglasnik v tipu *brengeth/st* je treba razumeti kot sekundaren, saj bi se oblika z ohranitvijo *-i*- glasila ***brendzeth/st*. V primeru velarnega zapornika so oblike s **k* in **g* (le v zaporedju *-*ŋg*-) možne le v 2./3. ed. sed., saj sta se velara pred *-*i* oz. *-*ī* < *-(*i*)*je* seveda lahko regularno palatalizirala. Prav tako niso relevantne preteritne oblike navedenih šibkih glagolov, pri katerih je sinkopa *i* v notranjem odprtem zlogu sicer pričakovana, saj v primeru zvenečega velara pred **i* ne bi prišlo do podvojitve (*-*γ-i-ðæ* > *-*j-ðe*), večina navedenih glagolov s korenskoizglasnim nezvenečim velarnim zapornikom pa preteritalne oblike tvori brez tematskega samoglasnika in je do prehoda velarnega zapornika v nezveneči velarni pripornik **χ* prišlo že pred razvojem palatalizacije (*rachte*, *thochte*, *sochte*, *brochte*, *wrochte* <

²³ Po sistemski odpravi tipa **CaC-iji/a-* < **Coc-éje/o-*, ki je že pragermanska.

²⁴ Stfriz. *wirts(i)a*, *stang. wyrčan*, *stsaš. wirkian*, *stvn. wurchen* (stfrank. *wirken*), got. *wairkjan* < **uirkjanan* (I. šibka vrsta), stfriz. *werkia* < **uirkōjanan* (II. šibka vrsta) (stsaš. *werkon*, *stvn. werkōn*). Oblike s korenskim *i* so zahodnofrizijske, prim. stzfriz. *wirda* < *wertha* 'postati', *wird* < *werd* 'beseda' itn. (Bremmer 2009: § 208).

²⁵ Stfriz. *rītsa/e* 'bogastvo' dokazuje, da je palatalizacija nedvomno starejša od sinkope, saj **rīk-ij-u* > palatalizacija **rīk'-ij-u* > sinkopa **rīk'-u* > *rīcu* (> stfriz. *rītse/a*) in ne ***rīk-ij-u* > ***rīku*.

²⁶ Dodatno se takšen pozicijski razvoj palatalov morda potrjuje v sinkopiranih oblikah *Imn fingrar* ter *anglar*, po katerih bi prišlo do analoškega vnosa neasibiliranega velara v nesinkopirani obliki *finger* 'prst' < **fengraz* ter *angel/engel* 'angel' < **angilaz* (AFG: 247) (prim. *stang. enǵel* (ang. /'eɪŋdʒl/) vendar ang. /'fɪŋgəl/ (*stang. finger* ?)).

*-χbæ- < *-k-ðæ).²⁷ Razlika med vedenjem *γ' ter *k' v položaju pred soglasnikom je razločljiva, če predpostavimo, da je *γ ob stiku s sprednjim samoglasnikom oz. *j takoj sovpadel z *j in tako ni bil več v (morfofonemsko tvornem) alofonskem razmerju z *γ.²⁸

Posebno problematiko predstavlja prisotnost oblik z neasibiliranimi velari v paradigmah samostalnikov, katerih sufiksalni del se je pričeval na *-j- (tj. pri *ja-* in *jō-*osnovah): *widze* ~ *wegk* 'konj' < **uegjan*, Ded *widze* ~ *wegke* (stang. *wičg*); *hreg* 'hrbet' < **hrugjaz*, Red *reggis* (stang. *hryčg*); *egg(e)* ~ *edze* 'rob; rezilo meča; meč' < **agjō*, Ded *egge*, Dmn *eggum* (stang. *ečg*); *bregge* (in ne ***bredze* kot npr. *edze*) 'most' < **brugjō* (stang. *bričg*). Van Heltnovo razlago, ki temelji na predpostavki, da je do podvojitve velara pred *-j- prišlo že pred zgodnjo apokopo (*-*K-jaz/n* > podvojitvev *-*KK-ja/ā* > apokopa *-*KKj*), je treba zavrniti, saj je iz stvn. *beti/peti* 'postelja' < **badjan*, *weti* 'zastavilo' < **uadjan* z negeminatnim zapisom (Braune 1987: § 201⁴) ob običajnem *betti* (kot *nezzi* < **natjan*, *kunni* < **kunjan* itd.) ter starofrizijskega arhaizma *fene* 'pašnik' < **fanja-* (= stsaš. *feni* 'močvirje' (Krogh 1996: 292–293)) razvidno, da je geminata (ta je lahko pozneje poenostavljena v izglasju) v I(T)ed. *ja-*osnov v posameznih zgerm. jezikih (tudi v stari frizijščini) naknadno vpeljana po stranskosklonskih oblikah (prim. stfriz. *net*, stsaš. *net*, stang. *nett* < **natjan* 'mreža'; *ken*, *kunni*, *cynn* < **kunjan* 'rod'; *bed*, *bed/beddi*, *bedd* < **badjan* 'postelja'). Dodatno podporo k takšni ugotovitvi prinaša stang. velelnik *freme* (k *fremman* 'podpirati') < **fremi* < **fremj* < apokopa **fremje* (in ne ***fremm!*). Razvoj je tako treba predvideti v tej smeri: *-*K-jaz/ā* > apokopa *-*K-j* > silabifikacija *-*K-i*. Glede na odsotnost oblik tipa ***bett* v stari visoki nemščini lahko ugotovljamo, da je bila geminata iz drugih sklonov v I(T)ed. uvedena že v končno razvojno stopnjo *beti*: zgerm. **badj* > **bati* > **beti* → stvn. *betti* (po Red *bettes*, Ded *bet-tie* ...), in sicer po delovanju apokope izglasnega *-i* za težko sekvenco. Stanje v stari angleščini, stari frizijščini in stari saščini nasprotno kaže, da je do analoške uvedbe geminate prišlo v času pred apokopo in da je bil nato *-i* (oz. **-i* > *-e*) v stari frizijščini in stari saščini lahko naknadno dodan na že apokopirane osnove (po tipu s težko korenko osnovo, npr. stfriz. *erve* 'dediščina' < **arb-ij-an*, *ende* 'konec' < **andijaz*): **badj* > **badi* → **baddi* (po stranskosklonski osnovi **baddj-*) > stang./stfriz./stsaš. *bedd/bed* > stsaš. *beddi*. Na velar izglasne lahke osnove v stari angleščini in stari frizijščini kažejo, da je moralo do zamenjave *γ z *gg priti že pred palatalizacijo, saj *j (= *γ') ni bil v tvornem morfofonemskem razmerju z *g in bi bila morfemska meja tako zabrisana, torej ITed **uegjā* > **uiyi*: Ded **uiggjæ* ... → ITed **uiggi*. Če upoštevamo relativnokronološko umestitev palatalizacije pred delovanje ijevskega preglasa, je treba apokopo *-i* za težko sekvenco umestiti v čas po zaključeni palatalizaciji, saj preglas logično nastopi pred apokopo/sinkopo. Po takšnem poteku vpletenih glasovnih sprememb pričakujemo razvoj ITed **uiggi* > **uig'g'i*

²⁷ Sinkopa *i* v notranjem zaprtem zlogu je znotraj stare angleščine značilna le za zahodno saščino (prim. angl. *sōēcēð* = zsaš. *sēcb*) (Hogg 1992: 269), medtem ko je v stari frizijščini splošna.

²⁸ Do identičnega procesa prihaja v pozni zahodni saščini, prim. *sēhp* (3. ed. sed. k *sēcan* 'iskati') (Campbell 1959: § 483).

> **uig'g'*, kar da stang. *wicġ* (kot **hruyj* → **hruggi* > palatalizacija **hrug'g'i* > preglas **hryg'g'i* > apokopa **hryg'g'* > asibilacija **hryžž* (hrycg) 'hrbet'). Vendar takšen potek dogodkov ne pojasnjuje starofrizijskega stanja.

Pri poskusu ustrezne razlage se je morda treba opreti na dejstvo, ki je pri preučevanju starofrizijskega gradiva najbolj vpadljivo, tj. popolna odsotnost oblik z asibiliranim velarom v izglasnem položaju. Pojav je širši, sistemski in zajema vse primere z etimološkim izglasnim *-ī, ki je bil podvržen apokopi, prim. še *benk* 'klop' < **baŋkiz* (stang. *benċ*), **skenk* v *skenkfet* 'posoda za točenje' < **skanċiz* (stang. *scenċ* 'časa'), *feng* 'prijem, prijemanje' < **faŋgiz* (stang. *feng*), *sweng* 'zalivanje' < **suŋŋiz*, *brĕk* (ITmn k *brōk* 'hlače') < **brōkiz* (stang. *brĕċ*), *wrĕk* ~ *wrĕtse* 'maščevanje' (stang. *wrĕċ*) < **urĕ^lkī*, *sprĕke* (za pričakovano ***sprĕk* kot *wrĕk*) ~ *sprĕtse* 'govor' (stang. *sp(r)ĕċ*) < **sprĕ^lkī*. Možni razlagi takšnega stanja (v nasprotju s stanjem v stari angleščini) sta pravzaprav dve. Kot priča proces depalatalizacije v tipu stfriz. *werkth*, je bil prehod palataliziranih velarov v palatale lahko fonetično moten, saj so bili le-ti nedvomno občutljivi na novo glasovno okolje, v katerem so se znašli po odpadu sledečega elementa. Na ta način lahko s splošno, tj. sistemsko restrikcijo asibilacije v popolnem izglasju pojasnimo vse zgornje primere: palatalizacija **eg'g'ju*, **uig'g'i* > apokopa *eg'g'(j)*, **uig'g'* > depalatalizacija **egg*, **uigg* (> stfriz. *egg*, *wegk*). Otrditev *(*k*')*k'*, *(*g*')*g'* v stiku z *θ*, tj. v premoru, je tipološko primerljiva z otrditvijo ob trku s soglasnikom. Depalatalizacije v primeru **γ*' = **j* ne pričakujemo, saj **j* ni nastopal v alofonski distribuciji z **γ* (ta se tudi ne potrjuje, prim. stfriz. *dei* 'dan' in ne ***dech* < **deγ*, kar je dodaten znak odsotnosti dejanske vmesne stopnje **γ*' v primeru palatalizacije **γ* < pgerm. **g*). Druga razlaga se opira na ne povsem gotovo medsebojno relativnokronološko umestitev palatalizacije in ijevskega preglasa v stari frizijščini. Na podlagi izpričanih primerov, kjer velar stoji v poziciji pred preglasnim samoglasnikom oziroma njegovim refleksom, lahko namreč sklepamo le na dejstvo, da je bila palatalizacija zaključena vsaj do časa razokroženja preglasenih pfriz. **ȳ* < **ī*, **ǣ* < **ō*, **æ* < **au*, (**ǣ*), **æ* < **ai* v sprednje samoglasnike, saj jasnih znakov o občutljivosti velarov na zaokrožene, tj. labializirane, sprednje samoglasnike (ta tipološko sicer ni izključena) ni.²⁹ Če nam to dovoljuje umestitev delovanja palatalizacije za proces ijevskega preglasa, jo lahko brez težav uvrstimo v čas med apokopo (ki logično sledi preglasu) in razokroženje sprednjih samoglasnikov, vendar zagotovo že v čas pred sinkopo,³⁰ s čimer bi prav tako uspešno pojasnili odsotnost palatalov v apokopiranem izglasju: po sosedju 1. preglas, 2. apokopa -i, 3. palatalizacija bi iz analoško preoblikovanega ITed. **uegg-i* dobili izpričano obliko **uegg*/**uigg* (stfriz. *wegk* = **wegg*), pri čemer je ITed *widze* prodril iz stranskosklonskih, Ded *wegke* = **wegge* pa iz krepkosklonskih oblik (enako Red *reggis* = **hregges* k *hreg* 'hrbet') oz. **ægg-ju* > preglas **eggju* > apokopa **egg*. Pomembno je izpostaviti, da je čas odpada medglasnega

²⁹ Preteritne oblike glagolov *dītsa*, *sētsa* niso ohranjene, vendar v teh primerih lahko pričakujemo razvoj relevantnih oblik tipa stang. *drencte* (**drænċ-i-ðæ*) k *drenċan* 'potopiti' < **drænċ-ij-anan* oz. stfriz. *skankte* (k *skentsa*), torej ***dīkte*, ***sēkte*.

³⁰ Takšnih znakov, ki govorijo v prid takojšnjemu prehodu **γ*' v **j* (saj *γ*' = *γ*^ʰ), je še več (gl. dalje spodaj).

-j- v Ied ženskih *jō*-osnov (= ITmn *jo*-osnov srednjega spola < *-j-eH₂ : *-j-e-H₂) težko določljiv, saj se nedvomno in brezizjemno potrjuje, a zanj pravzaprav ni bilo pogojev ne po zaključeni apokopi ne pred njo (sinkopa je mlajša od apokope!). Morda je po apokopi v tem tipu prišlo do absorpcije *-j ali pa je bil njegov odpad sistemsko neregularen in je do njega prišlo že pred njo. Vsekakor tudi tu pričakujemo medsebojni vpliv palataliziranih in nepalataliziranih oblik, prisotnih znotraj ene in iste paradigme, tako Ied *edze* za pričakovano *eg(g)* po stranskosklonski osnovi in Ded *egge*, Dmn *eggum* za pričakovano ***edze*, ***edzum* po Ied (enako je palatal v dvojničnih oblikah Ied *sprētse* in *wrētse* za pričakovano ***sprēk* in *wrēk* tako kot izglasni -e < *-jæ < *-jōm prodrli iz tožilnika ednine).

Občutljivost velarnega pripornika na sprednje samoglasnike v medglasju je nedvomno večja od občutljivosti obeh zapornikov, saj se *j = *γ' redno pojavlja tudi pred najnižjim sprednjim samoglasnikom: *deis*³¹ < **dejes* < **dæyæs* < **dagas* (Red k *dei*, riustr. *dī* 'dan') (stang. *dægēs*), *weis* < **uejes* < **ueyæs* (Red k *wei*, riustr. *wī* 'pot') (stang. *wegēs*) ob *hei* 'um' < **heie* < **χugiz* (stang. *hege*), *sī* 'zmaga' < **siyiz* < **segiz* (stang. *sigē*), *leine* 'laž' < **lein* < **lejen* < **lyyin* < **luginō* (stang. *lygen*), *dreith* < **dræyīþ* < **dragīþi* (3. ed. sed. k *draga* 'vleči'), riustr. *līth* < **lijþ* < **liyīþ* < **ligīþi* (stang. *liþ*, *liþ*) (3. ed. sed. k *lidza* 'ležati'), *leith* < **læyīþ* < **lagīþi* (3. ed. sed. k *ledza* 'položiti'), *weith* < **uæyīþ* < **uagīþi* (3. ed. sed. k *wega* 'teh-tati' za pričakovano ***wedza*, prim. stang. *wecġan* < **uagjanan*), *breith* < **breyīþ* < **bregīþi* (3. ed. sed. k riustr. *brīda* 'potegniti, vleči'), *slein* < **slejen* < **slæyina-* (stang. *slegēn* < *-ina- ob *slægēn* < *-ana-) (pret. del. k *slā* 'zaklati'), *drein* < **dre-jen* < **dræyina-* (pret. del. k *drega* 'nositi'), *tein* < **tejen* < **tøyin* < **togina-* (pret. del. k *tiā* 'vleči'), *leid* < **læyida-* < **lagīða-* (pret. del. k *ledza* 'položiti'), *leide* < **læyidæ* < **lagīðæ* (3. ed. pret. k *ledza*), *seid* < **sæyida-* (pret. del. k *sedza* 'reči'), *seide* < **sæyidæ* (3. ed. pret. k *sedza*).

3 Palatalizacija v izglasju

Palatalizacija v izglasju je lahko izključno progresivna, pri čemer gre torej za občutljivost velara na predhodnji sprednji samoglasnik. Kot nedvomno kaže primerjava stfriz. *dīk* 'jarek' < **dīkaz*, -*līk* < *-*līka-*, *tserke* < **k'erikæ*, *thing* < **þingaz*, *dei* < **dæy* < **dagaz*, Dmn *degum*³² < **dagomiz*, Imn *degar* < **dagōzes*, *wei* < **uey* < **uegaz* s stang. *dīc*, -*līc*, *čiriče*, *þing*, *dæg*, Dmn *dagum*, Imn *dagas*, je v stari frizijščini progresivni palatalizaciji podvržen le *γ, in sicer izključno, če mu neposredno ne sledi zadnji samoglasnik (stfriz. *degum*, stang. *dagum* toda *čiriče*).

³¹ V stari frizijščini redovito prihaja do sinkope/apokope medglasnega -e- oz. izglasnega -e- v položaju za *j = *γ', prim. *fleil* 'cepec (za žito)' < **flæjel* ← lat. *flagellum*, *hreil* 'obleka' < **hræjel* < **χragilan*, *ēin* 'lasten' < **ājen* < **aigana-* (stang. *āgen*), *hei* 'um' < **heje* < **hyji* < **χugi*.

³² Z analoško razširitvijo *æ > stfriz. *e* v vse sklone (prim. stang. Imn *dagas*, Ded *dagum* po pričakovani vokalnokvalitetni restituciji (ang. »restoration«) pred zadnjim samoglasnikom sledečega zloga).

Do palatalizacije * γ enako kot v stari angleščini prihaja tudi v položaju med sprednjim samoglasnikom in sledečim rezonantom, ki je po zgodnji apokopi stal v izglasju: *seil* 'jadro' < **seyl* < **seglan* (stang. *seġl*), *wein* 'voz' < **uæyn* < **uagnaz* (stang. *wæġn*), *neil* 'žebelj' < **næyl* < **naglaz* (stang. *næġl*), *brein* 'možgani' < **bræyn* < **bragnan* (stang. *bræġn*), *rein* 'dež' < **reyn* < **regnaz* (stang. *reġn*). Čeprav so z anaptikso oz. silabifikacijo nastale oblike tipa stang. *seġel*, *seġil*, *næġel*, *bræġen* v stari frizijščini popolnoma odsotne, moramo na podlagi stfriz. *fugel* [fuyəl/fuy] 'ptič' < **fuglaz* (stang. *fugol*, *fugel*)³³ sklepati, da so nekdanje bile prisotne, vendar so jih v celoti nadomestile enozložne oblike, ki so prodrle iz stranskih sklonov, kjer sta bila * γ in sledeči resonant v heterosilabičnem položaju. V primerjavi z **ækk(e)r* 'polje' < **akkraz*, kjer se je podedovana oblika **ækk* po zgodnji apokopi izglasja lahko realizirala le kot **ækker/ækkær* (preko anaptikse) ali **ækk̄* (preko ozloženja), je lahko resonant v tipu **næjl* (stfriz. *neil*, stang. *næġl*) ← **næjlæs*, **næjlæ* ... ostal v tautosilabičnem položaju s predhodnim **j*, saj je to dopuščala struktura zloga s stopničastim upadanjem zvočnosti v kodi: soglasnik + samoglasnik + polglasnik + resonant (**KVUR#*) proti **KVKR* (npr. **ækk*) > **KVKŠR#*. Jasen odgovor na vprašanje, ali je palatalizacijo * γ , ki se je v tem tipu nahajal v izglasju besednega zloga, povzročil prvotni sprednji anaptiktični samoglasnik in gre za medglasno regresivno palatalizacijo ali gre pravzaprav za izglasno progresivno palatalizacijo, podajo zgledi kot ruistr. *brīda* 'potegniti, vleči' < *brejda* < **breydan* < **bregðanan* (stang. *breġdan*), *leina* 'zavrniti veljavnost zaprisege' (= **lēina*) < **lējnan* < **laugnjanan* (stang. *līġnan* 'zanikati'), kjer do anaptikse ni nikdar prišlo.

4 Zaključek

Ker sufiksadni del pridevnikov na *-ich*³⁴ (*-ig-*) nikdar ne izkazuje palatalizacije, prim. *blōdich* 'krjav' < **blōdæγ* (stang. *blōdiġ* > srang. *blōdi*), *letheġes* < **lepæγæs* < **lipagas* (Red k *lethich* 'prazen'), prav tako pa je ta odsotna v *thritich* '30' < **-tiγ* (stang. *brītiġ* > srang. *britti*) in *hunige* < **hunæγæ* < **χunagai* (Ded k *hunich* 'med', stang. *hunæġ*), kar je pravzaprav presenetljivo, moramo sklepati, da je palatalizacija pogojeval dodaten dejavnik, in sicer oddaljenost kombinacije velara in sprednjega samoglasnika od naglašene zloga. Glede na razporeditev palataliziranih in nepalataliziranih oblik z upoštevanjem vseh opisanih analoških procesov, ki so prvotno stanje deloma ali v celoti zameglili, lahko torej ugotavljamo, da prafrizijska palatalizacija velarov nikakor ni bila enovit proces ne po času niti po obsegu delovanja, temveč se je začela na besednem vzglasju, kjer je bil njen obseg največji, saj je do palatalizacije prišlo v vseh relevantnih pozicijah (tj. **k*, **g* / ___ *ī*, *i*, *ē*, *e*, *æ*, *æ*)

³³ Prav slednja oblika, v kateri je zvoneči velarni pripornik ohranjen, ne dopušča razlage pojava z lenzacijo $\gamma > j$ (v tem primeru bi namreč pričakovali stfriz. ***fuil*, stang. ***fūġ(e)l*), kar bi bilo tipološko sicer mogoče, prim. pkelt. **brugnos* > **bruyñ* > **brujñ* > kimr. *brwyn* 'žalost'.

³⁴ Z izglasnim onezvenečenjem * $-\gamma$ > * $-\chi$ (ch).

in se je nato širila proti medglasju, tako da je zajela izglasje prvega naglašeneega zloga in vzglasje drugega zloga³⁵ (morda šele v času po zaključeni apokopi?), vendar v že zmanjšanem obsegu v primeru **k* in **g*, pri čemer je občutljivost na predhodni sprednji samoglasnik, tj. palatalizacija po progresivni asimilaciji, prizadela le **γ* (v primeru **γ* tudi ni spremembe v obsegu medglasne palatalizacije, kar je razložljivo z večjo občutljivostjo **γ* na sosednji sprednji samoglasnik). Dalje od vzglasja drugega zloga proces očitno ni segel. Iz opisanega sistema odstopa le Ded (< Med) *kenindze* < **kuniŋgī*, kjer je palatalizacija izpričana na vzglasju tretjega zloga. V luči podanih ugotovitev je oblika najverjetneje analoškega nastanka po preostalih dvo-zložnih dajalnikih (tj. prvotnih mestnikih) ednine tipa *thindze*.³⁶

Krajšave

ang. = sodobno angleško; angl. = angleško; got. = gotsko; kimr. = kimrijsko; lat. = latinsko; nth. = northumbrijsko; pfriz. = prafrizijsko; pgerm. = pragermansko; pkelt. = prakeltsko; riustr. = riustrinškofrizijsko; sat. = saterlandsko; sfriz. = severnofrizijsko; smger. = severnomorskogermansko; srang. = srednjeangleško; stang. = staro-angleško; stfrank. = starofrankovsko; stfriz. = starofrizijsko; stisl. = staroislandsko; stsaš. = starosaško; stvn. = starovisokonemško; zfriz. = sodobno zahodnofrizijsko; zgerm. = zahodnogermansko; zsaš. = zahodnosaaško.

Viri in literatura

- AFG = Willem Lodewijk van Helten, *Altostfriesische Grammatik*, Leeuwarden, 1890. (<http://www.wumkes.nl>, dostop 23. 9. 2011.)
 AFW = Dietrich Hofmann – Anne Tjerk Popkema, *Altfrisisches Handwörterbuch*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2008.
 Braune 1987 = Wilhelm Braune – Hans Eggers, *Althochdeutsche Grammatik*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, ⁴1987 (¹1886).
 Bremmer 2009 = Rolf Hendrik Bremmer Jr., *An Introduction to Old Frisian*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009.

³⁵ Medglasna palatalizacija je nedvomno povezana s splošno šibitvijo samoglasnikov v nenaglašanih zlogih, ki se kot najvidnejša odraža v sinkopi. Tipološko primerljivo je staroirsko stanje, kjer do t. i. tretje palatalizacije prihaja izključno pred reduciranim sprednjim polglasnikom, ki je bil nato sinkopiran (npr. stirs. *Coithirche* [koθ'r'χ'e] 'Patrik' < **koθ'r'χ'e* < **koθr.^{sink}χ'e* < **koθriχ'e*).

³⁶ Odsotnost palatalizacije v *rīke* 'kraljestvo' < **rīkijan* (stang. *rīce*) in Ded *rīke* < **rīkijæ* ni pričakovana, saj v tem tipu ni nikdar prišlo do apokope izglasnega **-ī* < **ij* (kot *ende* 'konec' < **ændī* < **and-ij-az*) in je bil v času nastopa palatalizacije **k* zagotovo palataliziran (prim. ITmn *rītsa*, *rītse* < **rīk'iju* < **rīkijō*). Morda je bil **c* s **k* zamenjan po analogiji z oblikami, kjer se je samostalnik **rīkijan* pojavljal kot drugi del kompozita, npr. v pogostem *keningrīke* 'kraljestvo'.

- Campbell 1959 = Alistair Campbell, *Old English Grammar*, Oxford: Clarendon Press, 1959.
- de Vaan 2011 = Michiel de Vaan, West-Germanic **ai* in Frisian, v: *Thi timit lof: Festschrift für Arend Quak zum 65. Geburtstag*, ur. Guus Kroonen idr., Amsterdam – New York: Rodopi, 2011 (Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 67), 301–314.
- Hock 1991 = Hans Henrich Hock, *Principles of Historical Linguistics*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, ²1991 (¹1986).
- Hoekstra 2001 = Jarich Freark Hoekstra, An Outline History of West Frisian, v: *Handbuch des Friesischen = Handbook of Frisian Studies*, ur. Horst Heider Munske, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2001, 722–734.
- Hogg 1979 = Richard Milne Hogg, Old English Palatalization, *Transactions of the Philological Society* (1979), 89–113.
- Hogg 1992 = Richard Milne Hogg, *A Grammar of Old English I: Phonology*, Oxford – Cambridge (USA): Blackwell, 1992.
- Krogh 1996 = Steffen Krogh, *Die Stellung des Altsächsischen im Rahmen der germanischen Sprachen*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1996 (Studien zum Althochdeutschen 29).
- MEG = Joseph Wright – Elizabeth Mary Wright, *An Elementary Middle English Grammar*, Oxford: Oxford University Press, ²1928 (¹1923).
- Stiles 1995 = Patrick Stiles, Remarks on the ‘Anglo-Frisian’ thesis, v: *Friesische Studien II*, ur. V. F. Faltings – A. G. H. Walker – O. Wilts, Odense: Odense University Press, 1995, 177–220.

Remarks on the palatalization of velars in Old Frisian

Summary

Early Proto-Frisian **k* (< Proto-Germanic **k*), **g* (< PGmc. **g* after nasal, West Germanic geminated **gg* < PGmc. **g* / ___ **j*) and **ɣ* (< PGmc. **g*) were subject to palatalization, the result of which were palatal **c*, **ɟ* respectively (with further development into the biphonemic sequences /tʃ/ and /dʒ/) and merger with old **j* < PGmc. **j* in the case of palatalized **ɣ*. Based on the evidence of Old Frisian *dei* ‘day’ < **dæɣ* vs. *wegk* ‘horse’ < **uig* ‘g’ < **uig* ‘g’i and *werkth* ‘works’ < synco-pated **uɣrkþ* < **uɣrk* ‘iþ’ vs. *breith* ‘draws’ < sync. **brejþ* < **brejɪþ* < **breyɪþ*, this merger must have been simultaneous, so that **ɣ* = **j*.

From the distributional pattern of forms with palatalized and unpalatalized reflexes, it must be inferred that PFris. palatalization was a gradual process, which began in anlaut, where it occurred in front of all front vowels as they existed after PGmc. **ē* > PFris. **ē* and the subsequent fronting of PGmc. **a* > PFris. **æ*, but before the unrounding of umlauted vowels (OFris. *tserl* ‘man’, *tsetel* ‘cauldron’, *tsīvia* ‘to fight’, *jewe* ‘gift’ < **ɣebu* but *gēs* ‘geese’ < **gǣs*/**gō̄s*, *kening* ‘king’ < **kyning*). From there it progressed towards the anlaut of the second syllable, where its effect was weakened so that it only affected **k* and **g* if followed by **j* or **ī* (i.e., the most

conducive environments to palatalization). In the case of * γ , however, there is no similar restriction (cf. *deies* < * $dæ\gammaæs$); furthermore, due to the extreme sensitivity of the voiced velar fricative to the adjacent front segment it is additionally affected by progressive palatalization in auslaut of the first syllable (OFris. *dei* < * $dæ\gamma$, *neil* ‘nail’ < **naglaz* ← with the consonantal value of the resonant introduced from the oblique cases, *breida* ‘to draw’ < **breydan*). On the evidence of *blōdich* ‘bloody’, *lethe ges* (Gsg of *lethich* ‘empty’), etc., it must be concluded that the process of palatalization did not reach beyond the immediate inlaut.

This state of affairs is partly blurred by analogical (mostly interparadigmatically motivated) processes of the type *kerva* ‘to carve’ for ***tserva* < **kerbanan* ← past ptcp. *korven*, past ptcp. *breken* ‘broken’ (alongside *bretsen*) ← inf. *breka*, or allomorphy; e.g., past ptcp. *gendzen* ‘gone’ < **ganġina*- alongside *gangen* < **-ana*-. The coexistence of palatalized and unpalatalized forms such as *rētsa* ~ *rēka* ‘reach’, *brendza* ~ *brenga* ‘bring’, etc. must be due to analogical reintroduction of the unpalatalized velar into the infinitive from the 2nd and 3rd person singular of the present indicative, where depalatalization was regular in front of a consonant (palatalization * $\underline{u}yrk'ip$ ‘works’ > syncope * $\underline{u}yrk'p$ > depalatalization * $\underline{u}yrk\beta$). The complete absence of palatals in absolute auslaut (*wegk* ‘horse’, *egg* ‘edge’, *benk* ‘bench’, *brēk* ‘breeches’) can be accounted for either on grounds of relative chronology, so that apocope antedates palatalization (**eggju*, * $\underline{u}igg$ > apocope **egg*, * $\underline{u}igg$ > OFris. *egg*, *wegk*; in this case it must be assumed that velars would not have been sensitive to front rounded vowels that emerged as a result of *i*-umlaut), or by a general tendency to depalatalize all palatals that stood in absolute auslaut after the operation of apocope (* $\underline{a}g\ddot{o}$ ‘edge’, * $\underline{u}egjan$ ‘horse’ > palatalization * $\underline{e}g'g'ju$, * $\underline{u}ig'g'i$ > apocope *eg'g'(j)*, * $\underline{u}ig'g'$ > depalatalization **egg*, * $\underline{u}igg$ > OFris. *egg*, *wegk*).

Slovenščina kot neposlednji jezik: revitalizacija pojma 'J2'*

Velemir Gjurin

Cobiss: 1.03

Drugi jezik je govorcu ali tuj jezik, ki ga nekaj že zna, ali, manj tipično, prvi jezik, ki ga nekaj še zna, ko se je z vsaj delom vsakdanjega okolja primoran sporazumevati v njem.

Ključne besede: večjezičnost, definicija drugega jezika, jezikovno priučevanje šoloobveznih priseljencev, gojenje domicilnega jezika, slovenščina kot drugi jezik, jezikovna politika v Sloveniji

Slovenian as a non-last language: the 'L2' concept revisited

One's second language is either a foreign language one has some fluency in or, less typically, one's first language affected by attrition, when one cannot but use it as a daily means of exchange with parts of one's environment.

Keywords: plurilingualism, second language definition, L2 acquisition in migrant education, national language maintenance, Slovene as a second language, language policy in Slovenia, language politics in Slovenia

SLOVENŠČINA KOT PRVI JEZIK – slovenščina kot jezik tistih, ki so jo v destinstvu v procesih primarne socializacije usvojili spontano (»naravno«, tako rekoč nezavedno in nehote) in ostali njeni nosilci, tako da se po njih kot jezikovni skupnosti lahko kot vrsta kulturne dediščine prenaša v nove generacije, ali ki so se je enako dobro (in ponotranjeno) naučili pozneje in po drugačni poti. Ob ustreznih okoliščinah je ljudem mogoče postati imetnik po več prvih jezikov ali katerega izmed njih, tudi tistega, ki je bil sprva edini prvi, pozabiti. Tipični glavni učitelj prvega jezika (J1) je otroku družinsko-rodbinski krog, od tod starejši blizupomenki izraza J1, *materinščina* in *materni jezik* (v nasprotju z *materin jezik*, ki je J2 določene matere ali povprečka neke množice mater, in z *materinski jezik*, ki je način rabe jezika,

* Junija 2010 sem bil kot vodja Sektorja za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo RS povabljen k sooblikovanju razlag – podobne naj bi bile leksikonskim geslom – za dobrega pol ducata izrazov, ki jih je želela poenotiti pri Ministrstvu za šolstvo in šport RS delujoča Delovna skupina za področje integracije migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v RS. Tu sta, nespremenjena, objavljena opisa, kakršna sem v DSIM prispeval, ko sem bil februarja 2011 zaprosen za lastno pisno zasnovo očitno najteže uskladjivega gesla: tistega z definicijo slovenščine kot drugega jezika. Angleški povzetek je ubeseden za to objavo in tako, da opisa dodatno osvetljuje.

kakršen se pripisuje materam). Čeprav človekova materinščina ni nujno jezik njegove biološke matere, in celo lahko ni jezik nikakršne njegove matere, je namesto o materinščinah pravega večjezičnika z nekaterih vidikov pripravneje govoriti o njegovih J1, od katerih nemara sam šteje za materinščino le enega, nemalokrat tistega, ki je kronološko prvi J1. Pravi dvo- in večjezičniki se svojih dveh ali več J1 mnogi naučijo spontano (»iz življenja«) v predpubertetnem otroštvu (detinstvu – en J1 npr. poberejo doma, drugega na ulici); bolj redki, dasi spet ne ravno bele vrane, si zmorejo nov J1 usvojiti starejši, ko večina ljudi tolikšnega ponotranjenja ni več zmožna (pač pa je zmožna priučitve, tudi visoko kakovostne, tujemu ali drugemu jeziku). Enojezičnikov J1 je v prototipskem zgledu njegov edini jezik, toda enojezični so tudi ljudje, ki se le nekaj malega naučijo kakega tujega jezika. Od tod dalje (J1+TJ, tj. obvladanje svojega jezika plus nezanemarljivo znanje kakega tujega jezika) do prave dvojezičnosti (dva J1) se razprostira neznanska paleta konkretnih pojavnih oblik delne (tj. neprave) dvojezičnosti, med katerimi znaten delež zavzema notranje heterogeni tip J1+J2 (več gl. v geslu *slovenščina kot drugi jezik*).

SLOVENŠČINA KOT DRUGI JEZIK – slovenščina, kakor obstaja in se razumeva (dojema, proučuje, poučuje ...) v razmerju do tistih njenih govorcev, katerim ni (vštevši pomenski možnosti 'ni več' in 'še ni') prvi jezik, a jim je v vsakdanjem življenju zavoljo rednega stika s slovensko govorečim okoljem neizogibno sredstvo za sporazumevanje. Tipično je okolje fizično neposredno in večinsko govori slovenščino kot prvi jezik (J1); to dobro ponazarja primer priseljence za stalno v Slovenijo, čigar prvega jezika ne zna v Sloveniji razen njega nihče. Primer z drugačne skrajnosti je redno sporazumevanje na daljavo med neslovenskima, a svoječasno v Sloveniji bivajočima družinama različnih prvih jezikov, ki zdaj živita ena sredi Južne Amerike, druga sredi Azije, in ki je slovenščina vsem njunim članom J2, a hkrati najpripravnejši skupni jezik (*lingua franca*). Podobno široko je treba razumeti preostale sestavine definicije, vštevši zgolj implicirane, kakršna je vzrok neizogibnosti. Za Egipčana z zasebno zobozdravniško ambulanto v Ljubljani vsakdanje življenje zaobjema zakonsko predpisano občevanje v slovenščini s slovenskimi pacienti, in tak primer ima s primeri v Slovenijo priseljenih šoloobveznikov skupnega več kakor s primerom slovenskega izseljenca v Avstralijo, ki mu je slovenščina, v detinstvu njegov materni, prvi in edini jezik, s časom atrofirala v drugi jezik, neizogibnost njegove rabe slovenščine v vsakdanjem življenju pa je omejena na nravno in čustveno nujno pogovarjanja z onemoglim očetom v domači negi, govorečim v senilni starosti (spet) samo slovensko. Kar bistveno določa J2 nasproti J1, ni naposled niti njegova kronološka drugotnost, temveč objektivna in/ali subjektivna rangiranost J2 na mesto pod J1 zaradi manj suverena obvladovanja J2 (»in/ali« zato, ker je včasih subjektivna zaznava ali hotenje v navzkrižju z objektivno dejstvenostjo, npr. ko izseljenec šteje svoj materni jezik za svoj prvi jezik, daravno ga komaj še lomi, ali pa ko upravna birokracija socioinženirsko vpisuje potujčevanemu prebivalstvu v dokumente njegov J2 kot J1). Pravni položaj J1 in J2 prispeva h kompleksnosti konkretnega primera, ni pa bistven za definicijo J2, in slovenščina kot J2 v dvojezičnih občinah Istre in Prekmurja je zgolj specifična oblika širšega pojava. Vpričo pravne reguliranosti sta v teh občinah tako avtohtoni manjšinec kakor pripadnik

slovenske večine še teže sploh lahko brez J2 (tj. slednji brez znanja madžarščine oz. italijanščine, prvi pa brez znanja slovenščine). Priseljenec lahko shaja brez jezika okolja – torej brez J2, zgolj s svojim(i) J1 in morebitnim(i) J2, prinesenim(i) iz prejšnjih okolj – v dveh dokaj različnih primerih. Prvi je družbena anomalija, da priseljenec živi v getu (in getoiziran tudi dela), pri čemer je manj uzaveščena varianta getoiziranosti bivalna, delovna, družabna in sploh vsakršna jezikovnoobčevalna vključenost zgolj v vladajoči sloj z nedomicilnim, a dominantnim jezikom (ponazarjalno čist primer: pripadnik kolonizatorske uprave na podjarmljenem drugojezičnem ozemlju, če mu komunikacija z domačim prebivalstvom ni potrebna ali jo lahko opravi v svojem jeziku, po potrebi s pribočnim prevajalcem). Drugi je družbotvorno idealen, ko namreč priseljenec jezik priseliščnega okolja bodisi usvoji po spontani naravni poti v detinstvu ali pa se mu do kakovosti, značilne za odrojstvene govorce, priuči pozneje, tako da postane pravi dvojezičnik, tj. govorec dveh J1 (materni jezik mu je tedaj lahko kot kronološko in identitetno prvi »prvi prvi jezik«). Obe ti obliki brezdrugojezičnosti sta obilo izpričani v slovenski zgodovini in sedanosti, še bolj pa so izpričane njune posamezne značilnosti kot sestavinski transfer v sicer bolj zamotane sociolingvistične situacije. Te so recimo lahko preoblike „getovske brezdrugojezičnosti“, ki jih zaznamuje dvoje vektorjev, namreč da je konkretni priseljski J1 slovenščini dominanten in zato dosti Slovincem J2 (npr. v preteklosti nemščina, danes angleščina, prim. tudi italijanske priseljence v zaledje slovensko-italijansko dvojezičnih občin) ali da je priseljski J1 slovenščini najbližje soroden in s tem do določene stopnje razumljivosti podoben (v primeru priseljenec v s. i. srbohrvaškega makrojezičnega ozemlja sta za nameček vektorja kumulativna); ob navzočnosti enega ali obeh teh vektorjev se utegne priseljenec zadovoljiti z zasilnim razumevanjem na podlagi jezikovne blizkosti ali s tem, da izsili jezikovni preklap pri slovensko govorečih, ti pa utegnejo preklapiti tudi mimo priseljenčeve želje in celo kontra njej (zabaven pojav so prevajalsko uslužni nepozvani vtikljivci v pogovor). Vse to in še marsikaj vpliva na priučevanje slovenščini kot J2 zunaj šole in s tem na njeno vlogo v šolstvu. V eni skrajnosti je slovenščina kot J2 namreč praktično isto kot TJ (tuj jezik). Izraz J2, zaletelo že zgodaj privzet v poučevanje angleščine po vsem svetu (iz bolj ali manj istih angleških učbenikov, uporabljajočih samo angleščino in namenjenih med drugim poučevanju v državah kot Indija in ZDA, kjer je angleščina mnogim domačinom oziroma priseljencem res J2), pravzaprav po svojem nastanku v angleščini ni nič drugega kakor TJ, nato šele so pojem, na katerega naj se izraz J2 natančneje omeji, različne vede, šole in znanstveniki iskali in ga še iščejo; medtem pa je izraz posvojila tudi politika, predvsem kot prvino modnega politično neoporečnega besednjaka, in dobro bi se bilo splošno zavedeti tudi tega, da je izraz J2 danes že krepko v službi preračunljivo ali naivno hotenega delanja angleščine za samoumevni globalizacijski J2 (tudi skozi šolski sistem: v Sloveniji, na primer, je z zakonom o maturi toliko kot odpravljena pravica do visokošolskega izobraževanja slovenskim državljanom, če niso na državnem izpitu izkazali znanja angleščine kot J2). Kljub svojim slabostim je termin *slovenščina kot J2* zlasti glotodidaktično lahko koristen – med drugim ob zavedanju, da niti približno ni vsakemu dejanskemu priseljencu v Slovenijo, še manj vsakemu njegovemu potomcu, njegova slovenščina kot J2 tako oddaljena od slovenščine kot »drugega

(ali tretjega itd.) J1«, da bi bil zanj potreben poseben pouk. V mnogih primerih je namreč pri pouku šoloobveznikov, ki se pravim dvojezičnikom šele približujejo, smiselno upoštevati zgolj isto, kar je treba tudi pri govoricah slovenskih narečij in mestnih govoric: spoštovati njihov identitetno prvi jezik oz. narečje – vštévši strpno razumeti morebitne negativne interference v (knjižno) slovenščino – in ga po možnosti znati ad hoc primerjalno vključevati v poučevanje slovenskega (knjižnega) jezika, seveda ne le pri urah slovenščine, temveč vseh predmetov (strokovno izrazje je zgolj najbolj samorazvidni prispevek k poučevanju slovenščine zunaj predmeta samega).

Slovenian as a non-last language: the ‘L2’ concept revisited*

Summary

‘Second language’ (L2) is a particular language L {say, Slovenian} considered in relation to those of its speakers **(1a)** who did not {e.g. most first-generation (1G) immigrants to Slovenia}, or **(1b)** who did not sufficiently well {e.g. some 2G immigrants to Slovenia}, learn it “unawares” during (the “critical period” in) their infancy and childhood (as the typical L1-speaker does), or **(1c)** who have through language attrition ceased to be its fluent L1-speakers {e.g. a Slovenian who emigrated overseas during pubescence and remigrated to Slovenia as a senior citizen}—the three groups can be thought of as being on their (“interlingual”) way to achieving (1c: recovering) native-like fluency and thereby joining the L1-speakers, possibly carrying over a slight accent, just as some native speakers retain features of their L-dialect {in Slovenia, like *mutatis mutandis* elsewhere, numerous 1G immigrants never come close to near-native-like competence in Slovenian, but there is also a substantial percentage of complete (am)bi- or plurilinguals and -culturals, largely from the ranks of 1.5G, fewer from among those who had to cope with L2 acquisition in adulthood}—**(2)** yet who are somehow (the reasons include attitudinal and emotional urges and are not always extraneous) pressed (not necessarily coerced) into using it as they are regularly in contact with, typically because they live and/or work amidst or with, people (in borderline cases just one person) for whom the L is an L1 or with whom they share it as a lingua franca. Criterion (1) primarily distinguishes ‘L2’ from the ‘L1’ concept, and (2) from ‘FL’ (‘foreign language’). Both criteria, (2) in particular, require many explanatory footnotes (and possibly an occasional arbitrary decision: whereas having to use an FL regularly (namely during lessons) because it is a school subject does not per se [sic] constitute it the learner’s L2, an FL used by an inferior career interpreter at work perhaps does constitute it their L2 inasmuch as they are expected to wield it with an L1-fluency, nor can they avoid using it). For an L actually to be a speaker’s L2, a degree of functional fluency is a prerequisite, or else the L must, at best, be their FL, no matter how hemmed-in by the L the speaker may be at that stage (and if the speaker is an immigrant school-goer, they should be taught it as an FL). Two people who share no L1 may find the L2 they do share their most comfortable lingua franca and hence

be “internally pressured” to use it (sending each other e-mail, for instance) although residing in countries where the L is otherwise nonexistent (when the L happens to be a ‘world language’, then it *is* usually present in the “wider community”, but as long as being the two communicators’ lingua franca does not stop English from simultaneously being their L2 (cf. ESL), the same double character must hold true of a minor language {say, Slovenian}). Such overlappings need to be understood by politicians, civil/public servants, linguists and others who play with the term *L2* as policy and opinion makers. Being ‘not-L1 and not-FL’, the ‘L2’ concept can **NOT** in its manifestations be defined automatically by: **(i)** its being chronologically acquired second (witness Józef Korzeniowski’s perfectly L1 English {a Slovenian parallel: Louis Adamič}); **(ii)** its being subjectively (wishfully, willfully, naïvely, manipulatively ..., whether by the speaker or by someone else) declared L2 (without, or at variance with the findings of, proper case-to-case linguistic testing that includes screening for the speaker’s FLs and L1s {hence the absurdity of the idea that the Slovenian administration should extend its support measures generally across the school-aged population of 3G immigrants}); **(iii)** its having a particular legal status {thus, neither Slovenian nor Hungarian/Italian is automatically an L2 of either majority or minority speakers in the officially bilingual municipalities in Slovenia, no more than any L, e. g. Slovenian in Slovenia, is its native speakers’ L1 purely because it is constitutionally proclaimed official in the country of their domicile—yet such beliefs are maintained by some Slovenian linguists}; **(iv)** its speakers’ linguistically accidental properties, such as citizenship, domicile, (social) standing (including migrancy), ethnic origin ...; **(v)** its also being the L1 of a noticeable number (or any number, zero included) of speakers physically present in the geographic area {there are few native or L1-speakers of English in Slovenia, nonetheless Slovenia is comparable to countries like the Netherlands and Denmark as far as exposure to English outside school and internal functions of English in Slovenia go, making English all but *the* L2 of the country}. Features such as i–v add to the complexity of situations that policy makers want to solve through social engineering; however, they are not distinctive features of L2 as a valid (socio)linguistic concept. {In Slovenia, their misunderstanding has contributed to the costly and counterproductive (but trendily newspeakish) administrative language policies whose single “success” seems to be a statutory, though very likely unconstitutional, inauguration of English “as a global L2”: Slovenian citizens cannot enroll at a Slovenian university unless they have passed a state-controlled but untested test in a foreign language, while the entire system of education is geared so that the foreign language chosen by the examinees is almost exclusively English and so as to further anglicize tertiary education.}

OCENE IN POROČILA

Model zgodovinskega slovarja

Jožica Narat

Cobiss: 1.19

Natalija Ulčnik, *Začetki prekmurskega časopisja: besedje Agustičevega časopisa Prijatelj*, Bielsko-Biala idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 2009 (Zora 67), 410 str.

V knjigi je predstavljeno Agustičevo življenje in delo, s poudarkom na njegovem časopisnem jeziku, ki pomeni v okviru stare knjižne prekmurščine novost. Osrednji del knjige je model zgodovinskega slovarja s teoretičnim uvodom in jezikoslovnim komentarjem. Model bi bil z določenimi popravki sprejemljiv, pomanjkljive pa so pomensko-oblikoslovne informacije o besedah, saj jih je v slovarju kar polovica takih, ki se v izvorniku pojavijo samo enkrat.

Ključne besede: stara knjižna prekmurščina, zgodovinsko slovaropisje, časopisni jezik

A model for a historical dictionary

This volume presents the life and work of Imre Agustič with an emphasis on his journalistic language, which represented an innovation in the old standard Prekmurje Slovenian. The central part of the book is a model of a historical dictionary with a theoretical introduction and linguistic commentary. The model would be acceptable with certain corrections; semantic and morphological information about the lexemes is deficient because half of the lexemes in the dictionary appear only once in the original material.

Key words: old standard Prekmurje Slovenian, historical lexicography, journalistic language

Obsežna monografija mlade mariborske slovenistke Natalije Ulčnik z naslovom *Začetki prekmurskega časopisja* je razdeljena na štiri dele. V prvem delu nam predstavlja življenjsko in delovno pot Imreja Agustiča, prvega prekmurskega publicista, in njegov časopis *Prijatelj* z znanimi podatki ter vsebinskimi in jezikovnimi značilnostmi. V drugem nas seznanja z zgodovino prekmurskega slovaropisja, pri čemer upošteva tudi vse tiste slovarje iz osrednjeslovenskega jezikovnega prostora, ki vključujejo prekmurščino. Pri tem posebno pozornost posveča umeščenosti Agustičevega časopisnega jezika v slovarje.

V pregledu se posvečam zlasti tretjemu in četrtemu delu knjige, tj. slovarju jezika Agustičevega časopisa *Prijatelj*. Uvod v slovar, ki predstavlja zasnovo slo-

varja in jezikoslovne značilnosti izpisanega gradiva, obsega 36 strani, slovar pa okroglih 200 strani.

Na platnicah nas z vrednostjo knjige seznanja Marko Jesenšek, mentor avtoričinega doktorskega dela, na osnovi katerega je nastala pričujoča monografija: »Izdelana je posebna slovaropisna metodologija, ki vključuje opozarjanje na jezikovno-stilne prvine prekmurskega besedja, izhajajoče iz nove jezikovne funkcije in poimenovalne potrebe, pri tem pa sta izpostavljena funkcijskozvrstni in besedoslovni vidik [...] Slovenistika [...] dobiva z monografijo Natalije Ulčnik [...] premišljen teoretični model za sestavljanje zgodovinskega slovarja – delo je torej pomembno tudi z vidika aktualizacije zgodovinskega slovaropisja na Slovenskem.«

Domači slovarski zgledi. Avtorica izpostavlja štiri domače slovarske zglede: Slovar stare knjižne prekmurščine (SSKP) Vilka Novaka iz leta 2006 (njegov poskusni snopič iz leta 1988 je vzela za osnovo, sam SSKP pa za primerjavo), poskusni snopič Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja Majde Merše, Franceta Novaka in Francke Premk iz leta 2001 (terminološki in frazeološki razdelek, opozarjanje na tiskarske napake, število pojavitev, sočasne sopomenke in protipomenke), poskusni zvezek Slovarja govorov Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami Petra Weissa iz leta 1998 (uvodne oblikoslovne preglednice in dokumentarni razdelek) in Slovar jezika Janeza Svetokriškega Marka Snoja iz leta 2006 (poudarek na prikazu oblikoslovja besede). V veliko pomoč pri pomenskem določanju besed ji je bil Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), pri prepoznavanju temeljnih pomenskih zakonov pa si je pomagala z monografijo Franceta Novaka o samostalniški večpomenskosti. Od tujih zgodovinskih slovarjev so v seznamu literature navedeni prvi zvezki slovaškega in kajkavskega slovarja ter članek o digitaliziranih poljskih slovarjih.

Obseg. Slovar Natalije Ulčnik obsega skoraj 200 strani (168–366), kar je za samo šest popolno izpisanih strani poskusne številke časopisa Prijatelj formata A4 zelo veliko. Ta številka sicer obsega 8 strani, a na dveh sta celostranski sliki. V slovarju je kar 1254 iztočnic, od tega 25 lastnoimenskih – kar je za časopis malo – in 75 podiztočnic. Kar nekaj zemljepisnih lastnih imen najdemo med občnoimenskimi iztočnicami v obliki besednih zvez: *horvački orsag* ipd. Med iztočnice so vključene tudi krajšave (npr. *cm.*, *m.*, *frt*, *kr*), kar je dobra rešitev.

Iztočnice so prečrkovane iz madžarskega pisnega sistema v današnjega slovenskega. Praviloma so enobesedne tudi v primerih, ko so v besedilu pisane narazen: *nagoustom*, *nahitroma*, *gorivzeti*, *dolipovehnjen*, *potakšem*, *vsegaveč* itd. V tovrstnih primerih – zanje bi lahko rekli, da pomenijo prehod iz besedne zveze v besedo, nanje pa naletevamo v vseh zgodovinskih obdobjih in tudi danes v naj sodobnejših slovarjih, in to ravno zaradi njihove zelo izrazite motivacije (prim. različne, celo nasprotujoče si rešitve v SSKJ in SP 2001) – bi pričakovali vsaj kazalko ali pa opozorilo na pisanje narazen v oklepaju takoj za iztočnico. Izjema v pisanju iztočnic so primeri *malo ništeri* 'malokateri', *kak koli* 'kakor koli' in *kakši koli* 'kakršen koli', pa še ti bi lahko bili zapisani skupaj. Redki so tudi iztočniški zapisi z vezajem:

Franklin-tivarištvo 'Franklinova družba', *meter-mertük* 'meter', *pravde-podstava* 'zakonski predlog'. Če je zapis varianten, je v iztočnici navedena pisna dvojnica (*pravdepodstava*). Spodaj so navedeni primeri z vezajem, obravnavani kot besedne zveze.

Kakih 50 iztočnic je dvojničnih: na prvem mestu je pogostejša beseda, na drugem manj pogosta, ki na svojem pravem abecednem mestu praviloma s kazalko opozarja na mesto obravnave. V sedmih tovrstnih primerih kazalke ni. Nekaj dvojničnih iztočnic pa ni pravih, npr. *boug, bog*: obe pojavitvi – ed. daj. *bôgi*, tož. *bogá* – sta vezani na *boug*, torej dvojnica *bog* ni dokumentirana. Napačna je tudi kazalka *bog gl. boug* – pravilna bi bila *bogá gl. boug*, a je vprašanje, če je potrebna. Podobno je še pri *rejč, reč* in *rouka, roka*.

Če imajo homonimne iztočnice različno oblikoslovje, niso oštevilčene, bi pa bilo to bolj pregledno; tako se ločujejo samo po oblikoslovnem podatku in besednovrstni oznaki (npr. *ka koga* vpraš. zaim.; *ka koga* ozir. zaim.; *ka vez.*). Homonima sta tudi *močti*¹ 'moči' in *močti*² 'morati', saj med njima ni pomenske povezave, čeprav bežni pregled slovenskih narečij kaže, da na Dolenjskem, Notranjskem, Štajerskem in v Prekmurju *mogel* pomeni 'lahko' in 'morati', kar sili na misel, da *moči* in *morati* izhaja iz iste besede, torej da gre za zgodovinsko večpomenskost (prim. Snój 2003: *morati*). Kot dve besedi (*moči* in *morati*) ju predstavlja tudi Snójev Slovar jezika Janeza Svetokriškega, čeprav nedoločniški obliki nista izpričani, druge oblike pa so prekrivne. O merilih za razmejevanje enakopisnosti in večpomenskosti avtorica ne govori.

Abecedni red gesel ne drži vedno: gesla *več, večer, večerni* in *večevnost* spadajo pred *večina, večkrat* pa pred *vedeti*.

Prečkovanje glasov stare knjižne prekmurščine. Agustič je večino svojih del napisal z madžarskim črkopisom, zato je koristna preglednica glasov stare knjižne prekmurščine (str. 145–146), ki se v glavnem prekriva s preglednico, objavljeno v poskusnem snopiču Slovarja stare knjižne prekmurščine leta 1988, kar pomeni avtoričin trezni uvid v delo predhodnikov. Avtorica dosledno prepisuje *ê* z *ej* in *ô* z *ou* in na to v točki 5.4 tudi izrecno opozarja. V Slovarju stare knjižne prekmurščine prečkovanje ni bilo dosledno izpeljano.

Pregibnostni vzorec. Pri pregibnih besednih vrstah je tako kot v večini slovarjev takoj za iztočnico naveden podatek o pregibnostnem vzorcu: za samostalnik roditeljska oblika, za pridevnik končnica za ženski in srednji spol v imenovalniku ednine, za glagol 1. oseba ednine sedanjika. Kdaj se je kak podatek izmuznil, npr. pri iztočnici *klafter*, kjer je navedena roditeljska oblika *-tra*, manjka pa manj pogosta oblika *-a*.

Naglas. Iztočnice niso onaglašene, informacijo o naglasu pa dobimo v dokumentarnem razdelku na koncu slovarskega sestavka, tj. iz drugih slovarjev. S tem avtorica posredno pove, da se sama z naglasom ni ukvarjala, do podatkov drugih slovarjev (SSKP, Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja, Fliszárjevih madžarsko-ogrskoslovenskih slovarjev in ogrskoslovensko-madžarskega, Novakovega Slo-

varja beltinskega prekmurskega govora, Mukičevega Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskega slovarja, Slovarja slovenskega knjižnega jezika) pa s tem ohranja kritično distanco, kar je strokovno korektno.

Število pojavitev. Podatek je naveden za besednovrstno oznako, manjka le pri zamku in morfemu *se*. Veliko je iztočnic z eno samo gradivsko pojavitvijo besede – naštela sem jih 628, kar je polovica od skupno 1254 –, zato ni nič nenavadnega, da pričakovana pomenska zgradba ni popolnjena, da velikokrat manjkajo izhodiščni pomeni in so izpričani le posamezni drugotni. Iztočnic z več kot 10 pojavitvami je 86, od tega samo tri z več kot sto pojavitvami (*bidti* – 199; *i*, vez. – 138; *v* – 102). Številčno močnejše so nepolnopomenske besede: vezniki, predlogi, zaimki, členki. Najpogostejše polnopomenske besede so *eden*, štev. (55), *poslavec* in *spravišče* (po 30), *orsag* (24), *orsacki* in *den*, m (po 20), *pravda* in *kral* (po 18), *mesto* (17), *mer-tük* (16) itd. O pomenski strukturi večine besed torej ne moremo izvedeti veliko, saj je njihovih pojavitev preprosto premalo.

Oblikoslovje. V uvodu k slovarju so popisani paradigmatski vzorci, pri tem je veliko oblik pokomentiranih. Avtorica to utemeljuje: »Oblikoslovne preglednice so nastale kot dopolnilo oblikoslovnega zaglavja in so namenjene tvorbi v časopisu nerabljenih oblik« (str. 147). Slovarski sestavek ima v zaglavju oblikoslovni popis zajetih oblik, ki so v uvodnih preglednicah natisnjene krepko, »kot dopolnilo« pa so v navadnem tisku iz preostalih številok Prijatela navedene manjkajoče oblike. Z enakim (pokončnim) tiskom so navedene dopolnilne oblike tudi iz Pavlove rokopisne prekmurske slovnice (Vend nyelvtan, 1942), kar pa je sporno, ker je slovar avtorski, ne sistemski. V oblikoslovnem zaglavju so navedena tudi mesta vseh oblik, kar bi bilo smiselno pri neregularnih pojavitvah – to načelo upošteva poskusni snopič Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja –, natančno navajanje mest prav vseh oblik pa bo pri obsežnejšem gradivu zelo zamudno oz. negospodarno.

Med besednimi vrstami izstopa samostalnik, kar avtorica povezuje z Agustičevo težnjo po zgoščenem izražanju, vendar moramo ob tem pripomniti, da je za samostalnik značilno, da je najbolj pogosta besedna vrsta. V primerjavi s tradicijo ima osebni zaimek v tem slovarju za 3. osebo posebno iztočnico za ednino (*on*, *ona*, *ono*) in posebno za množino (*oni*), kar z vidika sistema ni upravičeno, res pa je prikaz preglednejši. Krajšava *drug. zaim.* (npr. *ov*, *ova*, *ovo*) ni nikjer razvezana.

Če se besedi v zvezi spremeni besedna vrsta, je na to spremembo opozorjeno: *glj*h prisl., v zvezi *či glj*h: v vezniški rabi.

Vežljivost. Izrecnih podatkov o vežljivosti ni, kar je velika pomanjkljivost. V poskusnem snopiču Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in v Weissovem slovarju govorov Zadrebčke doline so vežljivostni podatki predstavljeni pri vsaki pomenski enoti posebej. Sicer pa je pravkar izšla že druga, skrajšana izdaja vežljivostnega slovarja slovenskega knjižnega jezika avtorice Andreje Žele, tako da modelov za prikaz vežljivosti tudi pri nas ne manjka.

Sodobne knjižne ustreznice. Praviloma jih slovar navaja na začetku razlagalno-ponazarjalnega dela. Če je pomenskih enot več in jih pokriva ista sodobna ustreznica, je ta navedena kot posebej izpostavljena pred pomensko členitvijo. Izpeljava ni vedno dosledna: pri iztočnici *dugovanje* je ustreznica *zadeva* izpostavljena v posebni vrstici, prvi oštevilčeni pomen je razložen kot ‘kar je, se dogaja in je predmet določene obravnave, zlasti uradne’, medtem ko ima drugi oštevilčeni pomen najprej razlago ‘kar je v zvezi s predmetom, kot ga določa prilastek’, za podpičjem pa je sodobna ustreznica *dogodek*. Ker ustreznica *zadeva* ne pokriva obeh pomenskih enot, bi morala biti zapisana za številko 1 in pred pomensko razlago, ustreznica *dogodek* pa za številko 2 in pred pomensko razlago.

Med sodobno knjižno ustreznico in slovarsko razlago je podpičje, a ne vedno; ni ga npr. pri glagolu *nameniti* in še kje.

Pomenske razlage. Večinoma so povzete po SSKJ, včasih nekoliko okrajšane ali spremenjene, nekajkrat pa tudi zgrešene. Izhodišče pomenske analize glagola *bidti* je SSKJ, vendar je njegovih pet (V) pomenskorazvrščevalnih skupin močno zreduciranih. Upravičeno sta ukinjeni enoti II (brezosebno) in III (osebno ali brezosebno), ker pomensko spadata v skupini I in V, ki sta ohranjeni, a je njuna notranja razčlenitev problematična oz. slaba. Razlaga prve pomenske enote se prekriva z razlago v SSKJ: ‘izraža materialno in duhovno navzočnost v stvarnosti’, ki bi jo bilo primerneje nadomestiti z glagolom *obstajati*, vendar niti eden od enajstih zgledov ne spada v to skupino. Druga pomenska enota se nanaša na zvezo *to je* in v SSKJ ni posebej izpostavljena, spada pa v pomen ‘izraža istost, enakost’. Tretja, najboljšejejša pomenska enota je slovnična, obravnava *bidti* kot morfem za tvorbo časov, naklonov, načinov: *je napravil, je napravljeni, bi napravil*. Med navedenimi zgledi (zasedajo kar tri četrtine slovarskega sestavka) jih je sedem pomensko neustreznih, npr.: *ti szi tat*; *Cslovek je mládi i biszter bio* (oboje pomen vezi); *da bi nyéno szrcé prédnyov v-zibeli bilo* (‘nahajati se’). Tako razdrobljen slovnični (oblikoslovnji) prikaz ni značilen za dosedanjo slovaropisno prakso. Členitev po časih, naprej pa po naklonih in načinih je sicer povedna in zanimiva, z izključno oblikoslovnimi informacijami pa obremenjuje osnovno pomensko strukturo glagola. Popolna in pravilna pomenska členitev bi bila: 1. ‘izraža materialno ali duhovno navzočnost v stvarnosti’; *obstajati*: *Itak vnogo zmeslingarov bilo i ország mira në mogo nájti*; 2. ‘izraža navzočnost v prostoru ali času’; *nahajati se*: *na trsztovej korenyé máli sztvári szojo*; 3. ‘izraža obstoj, potek v prostoru ali času’; *dogajati se*: *Stiri léta minolo, ka blizi nász në bojna bila*; 4. ‘izraža lastnost ali stanje osebká’; glagolska vez: *Rodíteljé [...] moro szkrblivi bidti*; 5. ‘za tvorbo časov, naklonov ali načinov’; morfem: *ono dugoványe nede v-právdó vzeto; edno táblo szam vkúpposztavo*. Slovar stare knjižne prekmurščine Nataliji Ulčnik pri tej analizi ni mogel pomagati, ker glagola *bidti* v njem ni: iz takega ali drugačnega razloga je umanjkal. Je pa Jože Toporišič leta 1980 v *Linguistici* (ponatis v njegovih *Besedjeslovnih razpravah* leta 2006) analiziral pomenskost glagola *biti* v SSKJ in jo kritično ovrednotil ter preuredil. Razpravo bi morali vsi, ki se slovarsko lotevajo glagola *biti*, dobro poznati in o njej premisliti.

Pri besedi *metül* je sodobna ustreznica *metulj*, na mestu razlage pa je 'žuželka', kar ne zadošča. V SSKJ je razlaga 'žuželka z dvema paroma velikih, navadno živo, pisano obarvanih kril in s tipalnicama' resda malo dolga, morda pa se jo da kako pokrajšati ali spremeniti.

Pri besedi *kalpag* bi zaradi njene slabe poznanosti pričakovali pomensko razlago, ne le sodobni zapis *kalpak*. Slovar stare knjižne prekmurščine (2006) jo razlaga s 'čepica s kožuhočinastim robom', SSKJ pa z dvema pomenskima enotama: 1. v tatarskem okolju 'krzveno pokrivalo, kučma'; 2. v nekaterih deželah, nekdanj 'okrašena kučma pri narodni noši ali uniformi'.

Ponazoritve. Preveč ponazoritev je bilo omenjenih že pri glagolu *bidti*, prim. še osebno ime *Jožef*: od 19 pojavitev jih je v slovarju navedenih osem, od tega kar pet v imenovalniku (in od tega en primer v zvalniku, a neoznačen), in frazem *na znanje dati* 'naznaniti, sporočiti' s petimi navedbami. Krajšava *kr* ima od desetih izpričanih primerov navedena samo dva, kar je ustrežneje.

Enciklopedični podatki. Imena znanih osebnosti so opremljena z osnovnimi enciklopedičnimi podatki: celotno ime, rojstvo, smrt, poklic, položaj, npr. *Hajnald*; do neke mere tudi krajevna imena: *Kaloča* (Kalocsa, kraj na Madžarskem), kar je za uporabnika informativno in koristno.

Frazemi niso navedeni le kot ponazarjalno gradivo, ampak tudi v slovarki obliki. S terminološko oznako voj. (= vojaško) je označen uslovarjeni frazem *bitje tečiti*, razložen neslovarsko z 'ljudje se bojujejo', kar skladenjsko ustreza prvemu zgledu, ki se glasi: *Nistera leta 'ze bitje tecsé*, ne pa uslovarjenemu frazemu.

Od skupno sedmih pojavitev se beseda *glava* kar trikrat pojavlja kot sestavina različnih frazemov: v *glavi držati* 'pomniti', *glavou trejti* 'razmišljati' in z *glave (doprnesti)* '(narediti) na pamet'; zadnji je obravnavan kot navadna pomenska enota.

Pri glagolu *dobiti* je 5. pomenska enota razložena s sodobno sopomenko *izvedeti kaj*, za poročevalsko oznako pa je navedena zveza *na glas dobiti* 'biti sporočeno'.

Uslovarjeni frazem *koga na nikoj spraviti* je npr. izpričan na treh mestih: v slovarkih sestavkih *na, nikoj* in *spraviti* in razložen kot 'povzročiti obubožanje'. Zadoščala bi obravnava na enem samem mestu – ker je frazem glagolski, pri glagolu *spraviti* –, na koncu slovarkih sestavkov *na* in *nikoj* pa naj bi bilo s kazalko opozorjeno na mesto obravnave.

Termini. Strokovna besednozvezna poimenovanja so obravnavana tako kot frazemi pri vseh členih besedne zveze, npr. *pejnez dugovanj minister* 'finančni minister' s terminološko oznako polit. (= politično) pod *pejnez, dugovanje* in *minister*; boljše bi bilo, da bi bila zveza razložena le na enem mestu, na drugih dveh pa bi bilo na mesto razlage opozorjeno.

Razlage bi lahko bile včasih krajše: s terminološko oznako *obl.* (= oblačilno) so označene zveze tipa *horvački gvant*, razlaga je 'značilna obleka hrvaških poslancev v državnem zboru'; boljša bi bila 'značilna hrvaška noša'.

Časopisna raba je s posebno oznako izpostavljena poleg frazeološke in terminološke rabe besed: v posebej izpostavljenem časopisnem razdelku opozarja »na značilne pomene ali besedne zveze ter na ugotovljene zametke časopisnega stila«. V tej rubriki so besede tudi, če se pojavljajo v časopisni glavi, kolofonu, naslovu. Uvedba rubrike se mi zdi zanimiva, je pa vprašanje, ali spada vanjo vsaka besedica iz naslova, kolofona itd.

Na ustrezen način bi bilo dobro opozoriti tudi na pogoste primere elipse: *Stiri léta minolo, ka blizi nász nê bojna bila*.

Dokumentarni razdelek. V njem se navajajo posamezne besede, kakor so izpričane v predhodnih prekmurskih slovarjih (SSKP, Fliszár, Mukič, Franc Novak), v Pleteršniku in SSKJ, opozorjeno je tudi na morebitno pomensko neujemalnost. Iztočnice iz SSKP so tudi v primeru, če se popolnoma prekrivajo z obravnavanimi v Agustičevem slovarju, v oklepaju navedene z naglasom, ki ga je določil Vilko Novak. Med označevalniki je zanimiv zlasti časovni označevalnik *nov.*, ki opozarja na nove besede v Prijatelju glede na predhodna besedila v stari knjižni prekmurščini.

Sopomenke. V zadnjem delu slovarskega sestavka so navedene v besedilu izpričane sopomenke: pri *čas* so npr. *cajt*, *vrejmen*, *vremen* 1; pri *bitje* sta *boj* in *praska*; pri *držela* sta *orsag* in *zemla* itd.

Kazalke. Praviloma je s kazalkami prikazana ločena obravnava besed iz zvez tipa *poslanikov-kuča* gl. *kuča*, *poslanik*, in to zaradi pisave z vezajem v besedilu. Prim. še kazalko *poslavcov-kuča* gl. *kuča*, *poslavec*, medtem ko manjka kazalka *poslavcova-kuča* gl. *kuča*, *poslavcov*. Podobno je izpričana kazalka *potrebčina* gl. *potrejbčina*, manjka pa *potrebno* gl. *potrejbno*. Manjkajo še npr. *prišestni* gl. *prišesni*, *pripovati* gl. *pripouvati*, *slišajouči* gl. *slišejouči* itd. Menim, da bi morali biti kazalki tudi *trstna(-)vüš* gl. *trstni*, *vüš* in *goric(-)vert* gl. *gorice*, *vert* – tako kot pri *velikašova-kuča* gl. *kuča*, *velikašov* –, ki ju avtorica z iztočničnim zapisom *trstna(-)vüš* in *goric(-)vert* podaja kot zloženki. Za zapis z oklepaji se je avtorica očitno odločila, ker se na tem mestu v izvirmiku besedi delita na koncu vrstice in ni zanesljivo, ali ima ločilo funkcijo vezaja ali deljaja.

Rekonstruirane so osnovne oblike, npr. *kebeo*, čeprav je izpričana le odvisna oblika *kebli*; *okou*, rod. *oka*, čeprav sta potrjeni samo dve orodniški množinski obliki; enakopisnici *močti* za 'moči' in 'morati', čeprav nedoločnik ni izpričan, odvisne oblike pa so vse prekrivne.

Poseben tip kazalk so t. i. usmerjevalna gesla, ki s sodobnega knjižnega besedja kažejo na Agustičevo: *ajda* ⇒ *hajdina*; *avgust* ⇒ *mešnjek*, *mešnjak*; *banka* ⇒ *bank*; *dojilja* ⇒ *dojka*; *dokler* ⇒ *dokeč*; *pokeč*; *pokedob*, *pokedop*; *Dunaj* ⇒ *Beč*; *greda* ⇒ *drevje* 2; *ker* ⇒ *ar*; *kljub temu* ⇒ *li*;¹ *november* ⇒ *andrejček*, *andrejšček*; *odstopiti* ⇒ *dolipovedati*; *vseeno* ⇒ *dönök*; *znižati* ⇒ *dolivdariti*; *znižati se* ⇒ *dolispa-*

¹ Glede na to da ima iztočnica *dönök* dodani sodobni knjižni ustreznici *vseeno* in *kljub temu*, bi pri *kljub temu* pričakovali usmeritev tudi na *dönök* in ne samo na *li*.

dnoti. Ni jasno merilo zanje, ker niso enako prikazani tudi primeri *dojti* ‘pridobiti’, *dokončati* ‘odločiti’ (je pa *dokončanje 2* ‘odločitev’), *odevčiti* ‘odvaditi’, *odgoniti* ‘pregnati’, *pojbec* ‘deček, fant’, *pogübevši* ‘izgubivši’. Na str. 368 je posebej opozorjeno na *kazajouči* ‘poskusen’, kot usmerjevalno geslo pa ni navedeno; podobno tudi *dugovanje* ‘dogodek’ (navedeno je samo v pomenu ‘zadeva’).

Sklep. Natalija Ulčnik piše pregledno in sistematično, vidi se, da dobro pozna tematiko, ki jo predstavlja. Vsako poglavje je končala s sklepnimi ugotovitvami, kar preglednost še povečuje. Njen koncept zgodovinskega slovarja je nastajal ob spoznavanju in upoštevanju domačih slovarjev in odličnem poznavanju jezika, ki ga opisuje. Njen slovar je z optimalno izrabo grafičnih možnosti in oblikovanja bralcu prijazen slovar, kar ni malo pomembno. Prijazna je tudi redna uporaba sodobnih sopomenk, saj si z njihovo pomočjo vsebino velikokrat predstavljamo boljše kot samo z abstraktnimi pomenskimi razlagami. Da bi bilo njeno delo res »premišljen teoretični model za sestavljanje slovarja« in »pomembno tudi z vidika aktualizacije zgodovinskega slovaropisja na Slovenskem«, pa bi bilo potrebnih nekaj večjih posegov: natančno navesti mesta le neregularnih in posameznih oblik, dodati vezljivostne podatke, predvsem pa na novo premisliti, kako besede pomensko analizirati. Ostalo so podrobnosti, ki bi se jih dalo odpraviti brez večjih težav.

»Pušti niz vodu, čekaj uz vodu«

Sofija Miloradović

Cobiss: 1.19

Prvoslav Radić, Kopaonički govor: etnogeografski i kulturološki pristup, Beograd: SANU, Etnografski institut, 2010 (Posebna izdanja 70), 365 str. (cirilica)

»Puščaj po vodi, čakaj ob vodi«

Predstavljena je knjiga *Govor Kopaonika: etnogeografski in kulturološki pristop* Prvoslava Radića, ki jo je leta 2010 izdal Etnografski inštitut Srbske akademije znanosti in umetnosti v Beogradu. To je interdisciplinarna monografija področja Kopaonika v Srbiji in o njegovem prebivalstvu, ki jo odlikujejo dialektološki, pa tudi etnoantropološki in folkloristični podatki in ki vsebuje tudi štirideset strani narečnih besedil.

Ključne besede: srbščina, narečje, področje Kopaonika, arhaizmi in inovacije, etnogeografija, kulturologija

“What goes around comes around”

This article presents Prvoslav Radić's book *Govor Kopaonika: etnogeografski in kulturološki pristop* (The Local Dialect of Kopaonik: An Ethnogeographical and Cultural Studies Approach), published in 2010 by the Institute of Ethnography at the Serbian Academy of Arts and Sciences in Belgrade. This is an interdisciplinary volume covering the Kopaonik area in Serbia and the people living there. The volume contains information on the dialect, as well as ethnic anthropology and folklore, and also contains forty pages of dialect texts.

Key words: Serbian language, dialect, Kopaonik area, archaisms and innovations, ethnogeography, cultural studies

Pre nego što napišem nekolike rečenice o monografiji *Kopaonički govor*, autora Prvoslava Radića, u obavezi sam da objasnim naslov ovoga prikaza. Reč je, naime, o jednoj izreci zabeleženoj u paraćinskoj opštini, u selu Skorica, od strane profesora Tomislava Đokića. Ova izreka poručuje da dobro delo ne ostaje neuzvraćeno, a ja sam njome želela da čitaocima poručim da je objavljivanje ove monografije samo prirodan rezultat višegodišnjeg predanog rada, velike erudicije, ali nadasve strasti sa kojom se na terenu slušala svaka izgovorena narodna reč.

Knjiga *Kopaonički govor: etnogeografski i kulturološki pristup* predstavlja istinsku interdisciplinarnu monografiju o kopaoničkoj oblasti i njenom stanovništvu, bogatu istoriografskim, dijalektološkim, etnoantropološkim, folklorističkim

podacima. Izdavač knjige je značajna nacionalna institucija – Etnografski institut SANU, koja je knjigu objavila u okviru svoje edicije *Posebna izdanja* (može se preuzeti na adresi <http://www.etno-institut.co.rs/Monografije/70.asp>), a njeno je štampanje finansirano iz sredstava Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Važno je napomenuti i to da se autor ove monografije već ranije potvrdio kao vrstan poznavalac prilika u govoru stanovnika gornjotopličkih naselja.¹ Takođe, podsećanja radi i ukazivanja na jedan važan element naučnog profila kolege Radića, pomenuću i njegovu monografiju *Turski sufiksi u srpskom jeziku (sa osvrtom na stanje u makedonskom i bugarskom)*, koju je 2001. godine u Beogradu objavio Institut za srpski jezik SANU, u okviru *Biblioteke Južnoslovenskog filologa*, nova serija, knjiga 17.

Monografija koju predstavljam, pored *Predgovora*, te *Literature*, izvora i *skraćena*, rezimea na engleskom jeziku i *Indeksa citiranih autora*, sadrži sledeća poglavlja: I. *Uvod*, II. *Pogled na kopaoničku oblast*, III. *Osnovne odlike kopaoničkog govora*, IV. *Stanje na kopaoničkim obodima*, V. *Kopaonički govor i susedni dijalekti*, VI. *Kopaonički govor između arhaizama i inovacija*, VII. *O etno-lingvističkim supstratima i kulturološkim slojevima*, VIII. *Kopaonik u kulturološkom ogledalu srpskog naroda*, IX. *Dijalekatski tekstovi*, X. *Zaključak*. Autor se opredelio za nedovoljno istraženu srpsku etničku i jezičku oblast – Kopaonik. Stoga, značaj ove monografije je pre svega u samoj ideji da se pristupi deskripciji i analizi sistema kopaoničkog govornog tipa, budući da taj govor, koji pripada kosovsko-resavskom dijalekatskom masivu, predstavlja važnu kockicu u veoma komplikovanom etnomicracionom i dijalekatskom mozaiku Srbije.

Autor svoje zaključke zasniva na rezultatima sopstvenih terenskih istraživanja, kao i na materijalu predstavljenom u relevantnim bibliografskim jedinicama i korišćenim dijalektološkim izvorima. Tako se kao posebno značajno za jezičku nauku pokazuje ustanovljenje činjenica koje pomažu boljem razumevanju međudijalekatskih procesa na istraživanom terenu, idući tragom precizno utvrđenih odnosa između arhaičnih i inovativnih crta. Autor beleži niz arhaizama na jezičkom, ali i na etnografskom i folklorističkom planu.²

Izdvajajući neke relevantne pojedinosti, najpre ću pomenuti doprinos kolege Radića *otvaranju novih vidika istorijskoj dijalektologiji*,³ tačnije – istorijskoj akcentologiji, ukazujući na jednu od izuzetno značajnih i naročito zanimljivih osobina kopaoničkog govora, »najavljenju« još 1990. godine u pomenutom opisu govora sela Mrče, a to je čuvanje tragova metatonijskog akuta, tj. praslovenskog neoakuta

¹ Videti, na primer, Radićevu studiju *Crtice o govoru sela Mrče u kuršumlijskom kraju*, objavljenu u knjizi XXXVI *Srpskog dijalektološkog zbornika*, u Beogradu 1990. godine.

² »Da je središnja kopaonička oblast u osnovi sačuvala svoj stariji dijalekatski profil, svedoči danas njena prilično izražena jezička kompaktnost, kao i zastupljenost niza tipičnih, neretko arhaičnih jezičkih crta koje su ovde, u odnosu na druge kosovsko-resavske dijalekatske zone, najrazritije« (str. 39).

³ Karakteristike metatonijskog akuta u srbijanskim govorima, pozicije u kojima se on beleži i sveden pregled istorijata ovoga problema dao je Pavle Ivić u radu *Neoakut na padinama Kopaonika*, objavljenom 1994. godine u *Zborniku Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XXXVII, Novi Sad, 239–246.

koji je nastao metatonijskim procesima. »Ovaj akcenat se obično javlja u višesložnim rečima, retko na poslednjem slogu i još ređe na otvorenoj ultimi« (str. 45), uklapajući se u inače stabilan troakcenatski sistem, koji čine dva kratka i jedan dugi akcenat uzlazne prirode.

Treba reći da su od naročito značajna Radićeva istraživanja sintaksičkog plana, budući da je sintaksa narodnih govora, kao što je poznato, nedovoljno istražena i opisana; sintaksički podaci uglavnom se daju uzgredno, samo kao dodatak u studijama koje obrađuju morfološke sisteme određenih govora. Na ovome planu autor beleži, na primer, znatniju upotrebu dativskog oblika u posesivnoj funkciji, neutralizaciju gramatičkog odnosa između akuzativa kao padeža pravca i lokativa (i instrumentala) kao padeža lokacije, pojačanu upotrebu povratnih glagola u različitim ulogama, posebno u pasivnim konstrukcijama, i drugo.

Pored konstatovane i potvrđama potkrepljene razvedenosti na kopaoničkim obodima, tj. u perifernim kopaoničkim predelima, koja biva rezultat različitih migracionih nanosa – u osnovi, onih sa zapada i onih sa jugoistoka, a koja predstavlja prelaz prema susednim govovima, tragovi procesa jezičkog ujednačavanja očigledni su u središnjoj kopaoničkoj oblasti, a oni su rezultat nekoliko činilaca, među kojima su ključni – geografski faktor i jednovrsna privredna delatnost življa na visinskim terenima. I dok su rezultat dijalekatskih migracionih nanosa sa zapada, na primer, ijekavizmi i jekavsko jotovanje, jezičke inovacije u kopaoničkom govoru posledica su interdijalekatskih procesa »u delu južne, i posebno jugoistočne kopaoničke oblasti, u blizini prizrensko-južnomoravskog dijalekatskog koridora«, a te inovacije su zapravo »analitički strukturni modeli koji se u najvećem broju mogu podvesti pod tzv. balkanizme« (str. 333), ali i brojne druge analoške pojave. »Širok raspon balkanističkih jezičkih crta ukazuje i na nekadašnje prisustvo drugih balkanskih naroda i njihovih jezika u ovoj oblasti, odnosno na elemente svojejevsne lingvističke i kulturološke simbioze« (str. 334).

Kada je reč o kopaoničkoj leksici, u dijahronom preseku se očituje leksička troslojnost koja se vezuje za određene civilizacijske slojeve: slovenska leksika, stara neslovenska leksika (grcizmi, romanizmi, relikti starobalkanskog supstrata), turcizmi.

Veoma je važno istaći i još jedan aspekt koji je Prvoslav Radić imao u vidu prilikom pisanja ove monografije, a u pitanju je kulturološki aspekt, dosad najčešće prenebregavan u dijalektološkim monografijama. Analizirajući kulturološku dimenziju govora kopaoničke oblasti, u poglavlju pod naslovom *Kopaonik u kulturološkom ogledalu srpskog naroda*, autor prati jezička svedočanstva o životu srpskog naroda na ovim prostorima. Na etnopsihološkom planu Prvoslav Radić ističe i danas visok stepen patrijarhalnosti ovog stanovništva koje čuva uspomenu na nekadašnje mnogoljudne srpske zadruge. Osnovni materijal za ovakve analize ponovo mu daje govor ovdašnjeg stanovništva – na primer, oslovljavanja i oca i strica sa *čika* ili *čiča*, a pre svega veliki broj imena koje mlada, dovedena žena daje ukućanima: *deverzava, dikozava, dikocveće, lepodika, lepozava, milozava, ranodika, ranomilje, brale, golubak, sokolak, šećerak*, itd.

I jeziku ovdašnje narodne poezije autor je posvetio posebnu pažnju. Konstatujući da je i svojom poetskom strukturom i svojim jezikom ova poezija deo srpskog

(vukovskog) folklorističkog korpusa, on se posebno zadržava na pojavama koje u našoj folkloristici nisu šire poznate, kao što je, na primer, tzv. prošireni deseterac. Prateći moguće balkanske folklorističke paralele (npr. motiv uzidiivanja neveste u građevinu, motiv odmazde nad taocem, i slično), autor ukazuje i na pojedine balkanske podudarnosti na folklorističko-stilističkom planu. »Reč je o objedinjujućim, naddijalekatskim jezičkim elementima koji učestvuju u formiranju svojevrsnog poetskog jezika (gr. *koinē*), poznatog Balkanu od antičkih vremena« (str. 337).

Kao naročite vrednosti ovde prikazane monografije, želim da istaknem uspešno izlučivanje najbitnijih elemenata u okviru svih jezičkih nivoa kada je reč o kopaoničkom govoru, te definitivno utvrđivanje dijalekatskog profila toga govora, kao i oertane važne momente u okviru etnomigracione strukture, kulturoloških slojeva i folklorističkih zapisa. U prikazanoj knjizi dosledno su uvažene činjenice dobijene prilikom – posve očigledno – opsežnih i odlično usmerenih terenskih istraživanja, te ona stoga pruža vanredno solidnu osnovu za neka buduća razmatranja jezičkih, no i ne samo jezičkih problema, kao i za izvlačenje zaključaka različite vrste u mnogim naučnim oblastima i disciplinama.

I na kraju, nakon prelistavanja po više osnova znalački izabranih, te priloženih dijalekatskih tekstova u predstavljenoj monografiji Prvoslava Radića, zaključujem da je ono što se otvara kao privlačna mogućnost ili, ispravnije rečeno, ono što predstoji kao obaveza koju ne treba predugo odlagati, objavljivanje integralne dijalekatske građe sakupljene na kopaoničkom terenu. To bi, verujem, podjednako obradovalo i stručnjake i ljubitelje narodne reči – i zbog nje same i zbog mudrosti u njoj pohranjene.

JUBILEJI

Ob 70. rojstnem dnevu doc. dr. Vlada Nartnika

Cobiss: 1.04

Osemindvajsetega aprila 2011 je svoj 70. rojstni dan v družbi sodelavcev Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU praznoval doc. dr. Vlado Nartnik.

Rodil se je v Vnanjih Goricah (kot rad pove, je le nekaj ur mlajši od Osvobodilne fronte), kjer je preživel otroštvo; tudi osnovno šolo je najprej štiri leta obiskoval na bližnji Brezovici, naprej pa se je šolal na VI. (danes Plečnikovi) gimnaziji v Ljubljani. Po maturi na tedanji IV. gimnaziji se je leta 1959 vpisal na Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Po uspešni predavitvi diplomske naloge z naslovom *Pomenska kategorija »kruh«* pri profesorju Francetu Bezlaju in opravljenih izpitih iz slovenskega in ruskega jezika in književnosti leta 1965 mu je Filozofska fakulteta tedaj 24-letnemu podelila naslov profesorja slovenščine in ruščine. Za raziskavo *Slovensko-ruske stilistične paralele v ljudski in umetni poeziji* pa je leta 1966 prejel nagrado Prešernovega sklada za študente.

Po odsluženi vojaščini se je leta 1967 zaposlil v dokumentacijskem oddelku Zavoda za varjenje SRS v Ljubljani in se tam ukvarjal zlasti s tehnično terminologijo. Leta 1968 mu je Unescova štipendija omogočila enoletno študijsko bivanje na Jagelonski univerzi v Krakovu, Poznanju in Varšavi na Poljskem. Nato je bil tri leta univerzitetni lektor slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Zagrebu (1970–1973), dve leti v Moskvi (1973–1975), šest let v Pragi (1975–1981) in pet let v Budimpešti (1981–1986) – vmes je bil leta 1984 na Filozofski fakulteti v Ljubljani

izvoljen v naziv višjega predavatelja za slovenski jezik. Tudi pozneje je še večkrat bival v tujini, med drugim v letih 1993–1994 kot predavatelj slovenskega jezika v Katovicah na Poljskem, spomladi leta 1999 pa je v okviru programa Ceepus raziskovalno in pedagoško deloval še na Karlovi univerzi v Pragi. Dvajset let življenja (strokovnega in čisto osebnega) v tujini si mlajši kar težko predstavljamo – in vemo, da so našega sodelavca zaznamovale za vedno, tako osebno kot strokovno. Zato pa v njem vedno znova najdemo odličnega sogovorca in mentorja, tudi neverjetnega poliglota, jezikoslovca širokih obzorij in neukalupljenih pogledov na jezik.

Po vrnitvi iz Budimpešte je jeseni 1986 postal višji raziskovalni sodelavec na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani in tu delal kot član komisije za pravopis, pravorečje, oblikoslovje in intonacijo glavnega uredniškega odbora pete knjige Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) (1991) in Slovenskega pravopisa (SP) (2001, 2003, 2007). Za akademikom prof. dr. Francem Jakopinom, ki je leta 1989 odšel v pokoj, je prevzel vodenje inštituta in bil njegov upravnik do začetka 1992. Po nenadni smrti doc. dr. Toneta Pretnarja je bil leta 1993 povabljen za višjega predavatelja slovenskega jezika na Šlezijski univerzi v Katovicah, kjer mu je bil na podlagi končanega študija v Ljubljani in znanstvenih objav priznan naslov magistra filologije, na podlagi opravljenih predpisanih izpitov in uspešnega zagovora doktorske teze *Alternativno iskanje slovnških modelov v slovenskem knjižnem jeziku*, ki jo je napisal pod mentorstvom prof. dr. Emila Tokarza, pa je bil spomladi 1994 promoviran za doktorja humanističnih znanosti.

Po vrnitvi na inštitut je kot naglasoslovec prevzel delo za tonematiko v slovarskem delu novega slovenskega pravopisa. Ves čas je bil tudi sodelavec dialektološke sekcije in kot narečjeslovec je leta 1994 postal član uredništva Evropskega jezikovnega atlasa (ALE). Njegov prispevek, tj. komentar in jezikovna karta ALE 462 – jumeaux (dvojčka), je v tisku v 8. zvezku ALE. Zadnja leta se skupaj s sodelavci dialektološke sekcije razdaja pri delu za Slovenski lingvistični atlas (SLA) – zanj je med drugim prispeval fonološki opis govora Plešivice in več zapisov po vprašalnici za SLA (T229 Vnanje Gorice leta 1965, T251 Janče leta 1966, T250 Studenec (Ljubljana) leta 1966 in T275 Gabrje leta 2011) ter pripravil komentarje in karte za 26 vprašanj iz pomenskih polj človek in boleznj za prvo knjigo SLA. Znanstveni svet ZRC SAZU ga je leta 2004 (in leta 2009 ponovno) izvolil v naziv znanstvenega sodelavca. Čeprav se je leta 2010 upokojil, kot zunanji sodelavec še vedno pomaga pri delu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ne le v njegovi dialektološki sekciji, ampak kot naglasoslovec tudi pri drugih projektih inštituta.

V letih 1996–2010 je bil predavatelj na Pedagoški (pozneje Filozofski) fakulteti Univerze v Mariboru, kjer je predaval predmete Uvod v slovansko jezikoslovje, Indoevropska, praslovanska in starocerkvenoslovanska dediščina, Stara cerkvena slovanščina ter Slovenščina in južnoslovanski jeziki ter bil trikrat (leta 2000, 2005 in 2010) izvoljen v naziv docenta za slovenski jezik.

Jezikoslovno raziskovanje doc. dr. Vlada Nartnika je ob dialektologiji, naglasoslovju, slovaropisju (tu imamo v mislih predvsem njegovo sodelovanje pri SSKJ in SP) in semiotiki pogosto osredotočeno na kontrastivne prikaze nekaterih skladenskih in oblikoslovnih kategorij v slovenščini in drugih jezikih (npr. v hrvaščini, italijanščini, španščini, madžarščini in arabščini). V svojih člankih jezikoslovno

razmišljanje v izrazito osebnem slogu (tvoren je tudi pri oblikovanju jezikoslovne terminologije) pogosto ponazarja z navedki iz slovenske umetne in ljudske poezije. Ob jeziku in književnosti ga je namreč že kot lektorja na tujih univerzah zanimal tudi slovenski duhovni in zgodovinski spomin, zato ne preseneča, da je že od leta 1997 član uredništva mednarodne revije *Studia mythologica Slavica*. Ob tem velja izpostaviti še njegova razmišljanja o zvezdah, številih in mitologiji, skritih v slovenski slovstveni folklori, zlasti pesmih, pa tudi v naši umetni poeziji. Vedno znova preseneča s svojim briljantnim spominom (marsikomu se zdi, da zna Štrekljevo zbirko Slovenske narodne pesmi in Prešernovo poezijo ter Cankarjeva dela na pamet) ter s sposobnostjo za nenavadne asociacije in povezovanje dogodkov, ljudi, lastnih in tujih zapisov ter strokovne literature. Njegove izvirne raziskovalne metode in zanj značilen jedrnat jezikovni slog z mnogo informacijami so opazni v vseh prispevkih, napisanih za domača in mednarodna strokovna in znanstvena srečanja, in seveda tudi v strokovni monografiji *Zvezdne poti: poskusi novega branja slovenskih ljudskih pesmi* iz leta 1991.

Svoje raziskovalno delo je doc. dr. Vlado Nartnik vedno znal usklajevati in bogatiti z odličnim raziskovalnim mentorstvom svojim mlajšim kolegom – med drugimi se je leta 2004 uspešno končalo njegovo somentorstvo pri nastajanju doktorske disertacije mlade raziskovalke Tjaše Jakop. Bolj ali manj neformalno pa jezikoslovno in človeško bogati vse svoje (tudi mlajše) sodelavce, ki jih spodbuja k širokemu razgledovanju po slovenski in tuji, zlasti slovanski (strokovni) literaturi, jim svetuje in jih podpira pri inovativnem razmišljanju in samostojnem (čeprav skupinskem) raziskovalnem delu. Ob strokovni plati pa je treba poudariti zlasti slavljencevo človeško stran – je zanimiv pripovedovalec in iskrih razpravljalec ter tankočuten poslušalec in opazovalec ljudi in dogajanja v svoji najožji okolici in širnem svetu. Želimo si, da tak tudi ostane, in mu (pri)voščimo še nekaj življenjskih sedmic.

Jožica Škofic
Foto Marko Zaplatil

Vlado Nartnik: bibliografija 1967–2011

Cobiss: 1.24

Bibliografija Vlada (Vladimirja) Nartnika za čas do leta 1995 je bila objavljena v knjigi *Biografije in bibliografije raziskovalcev Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU 3: 1986–1995* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998, 48–53). Tukajšnja bibliografija zajema njegovo objavljeno delo in objave o njem. Objavljeni povzetki niso upoštevani, če je delo, na katero se nanašajo, izšlo, predavanje kot govorni nastop pa je upoštevano le, če ni bilo objavljeno ali predstavljeno v objavljenem povzetku. Elektronske objave prvotno natisnjenih del tu niso navedene, lahko pa so dosegljive v vedno znova osveženi bibliografiji na spletnem naslovu <http://splet02.izum.si/cobiss/bibliography?code=06331>. – Za osnovo so bili uporabljeni podatki iz Cobissa, ki jih je pripravila naša sodelavka Mojca Uran iz Biblioteke SAZU v Ljubljani.

- A **knjige**, študije, razprave, znanstveni prispevki
- B strokovni članki, polemike, ocene, krajši prispevki
- C uredniško delo
- Č predavanja in drugi govorni nastopi
- D mentorstva
- E o avtorju in njegovem delu

1967

B
O pisavi tujih lastnih imen, *Gospodarski vestnik* 16 (1967), št. 99, 4. **1**

1968

A
Pomenska kategorija »kruh«, *Jezik in slovnostvo* 13 (1967/68), št. 1, 24–29; št. 2, 55–61. **2**

B
Transkripcija cirilskih lastnih imen, *Gospodarski vestnik* 17 (1968), št. 30, 4. **3**

Transkripcija lastnih imen iz jezikov z arabsko grafiko, *Gospodarski vestnik* 17 (1968), št. 54, 4. **4**

1971

B
Eristika in eristični prijemi, *Jezik in slovnostvo* 17 (1971/72), št. 1–2, 45–47. **5**

1972

A
Poskus nove obravnave slovenskega fonološkega sistema, *Jezik in slovnostvo* 18 (1972/73), št. 3, 81–91. **6**

1977

B
Kako rabiti naglase v slovenščini?, *Jezik in slovnostvo* 23 (1977/78), št. 2, 65–66. **7**

1978**E**

Dragoceno kulturno poslanstvo: o slovenskih lektoratih na tujih univerzah govori lektor na Karlovi univerzi v Pragi, Vlado Nartnik, *Naši razgledi* (29. 9. 1978), 528. **8**
Intervju.

1979**A**

Klasifikacija slovenskih glagolov in namenilnik, *Slavia* 48 (1979), št. 2–3, 135–140. **9**

B

Prešernovi anagrami, *Naši razgledi* 28 (1979), 412. **10**

H. Megiser: Thesaurus Polyglottus, *Slavia* 48 (1979), št. 1, 62–64. **11**

1980**A**

Poskus nove obravnave slovenske sklanje, *Slavia* 49 (1980), št. 4, 305–313. **12**

Poskus postopne obravnave slovenske sprege, *Jezik in slovstvo* 26 (1980/81), št. 1, 27–33. **13**

1981**B**

Klitike in vezanje stavkov, *Slavia* 50 (1981), št. 2, 141–145. **14**

1982**A**

K oblikoslovju štetja do deset v slovenščini, v: *Nemzetközi szlavisztikai napok I*, ur. Károly Gadányi, Szombathely: Berzsényi Daniel Tanárképző Főiskola, 1982, 121–127. **15**

Ob prvem prevodu Slova o polku Igořevě v slovenščino, v: *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu: mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1981*, ur. Boris Paternu – Franc Jakopin – Jože Koruza, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1982 (Obdobja 3), 261–269. **16**

B

Modalni romb in modalne pretvorbe, *Slavia* 51 (1982), št. 3–4, 353–357. **17**

P. Scherber: Slovar Prešernovega pesniškega jezika, *Slavia* 51 (1982), št. 3–4, 413–415. **18**

1983**A**

Spremni deli besedila v Cankarjevem Hlapcu Jerneju, v: *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu: mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 4. julija 1982*, ur. Franc Zadavec – Franc Jakopin – France Bernik, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1983 (Obdobja 4), 363–368. **19**

1984**A**

Od podmetov do simbolov Matkove Tine, v: *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu: mednarodni simpozij v Ljubljani od 30. junija do 2. julija 1983*, ur. Franc Zadavec – Helga Glušič – Franc Jakopin, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1984 (Obdobja 5), 489–503. **20**

Od Povodnega moža do Turjaške Rozamunde, *Jezik in slovstvo* 30 (1984/85), št. 1–2, 29–31. **21**

B

Poskus nove delitve samostalniških zaimkov, *Jezik in slovstvo* 29 (1983/84), št. 7, 260–265. **22**

Slovniška delitev samostalnikov, *Slavia* 53 (1984), št. 2, 160–163. **23**

1985**A**

K rabi in smislu barvnih izrazov v Cankarjevem Kurentu, *Jezik in slovstvo* 30 (1984/85), št. 6, 194–199. **24**

1986**A**

K izvoru in razvoju povedke »Zlatorog«, v: *Nemzetközi szlavisztikai napok II*, ur. Károly Gadányi, Szombathely: Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya, 1986, 77–83. **25**

1987**A**

K izvoru in razvoju povedke Zlatorog, *Slava: debatni list 1* (1987), št. 2, 93–109. **26**

K razmerju med glagolico, virgilico in vulfílico, v: *Szlavisztikai tanulmányok: emlékkönyv Király Péter 70. születésnapjára*, ur. Ferenc Gregor – István Nyomárkay, Budapest: ELTE Szláv Filológiai Tanszék, 1987, 293–299. **27**

Smisel napisa v prvem sonetu po Sonetnem vencu, *Slava: debatni list 1* (1987), št. 2, 75–84. **28**

B

H govorni gradnji Cankarjevega Ponesrečenega feljtona, *Slava: debatni list 1* (1987), št. 1, 25–26. **29**

Herman de Carinthia, *Slava: debatni list 1* (1987), št. 1, 38–48. **30**

K razlagi rim v Prešernovem Pevcu, *Slava: debatni list 1* (1987), št. 2, 85–92. **31**

Med fonemi in sindemi, *Slava: debatni list 2* (1987/88), št. 1, 79–86. **32**

Od oosebitev do pookolitev, *Slava: debatni list 2* (1987/88), št. 1, 71–78. **33**

Slovarček manj znanih terminov, *Slava: debatni list 2* (1987/88), št. 1, 87–88. **34**

Stava zaimkov v klitičnih nizih, *Slava: debatni list 2* (1987/88), št. 1, 67–70. **35**

Še nekaj o Hermanu s Koroškega, *Slava: debatni list 1* (1987), št. 2, 110–114. **36**

1988**A**

Ivan Cankar med Solovjovom in Orwellom,

Slava: debatni list 2 (1987/88), št. 2 (apr. 1988), 175–185. **37**

K obravnavi dvojine v povojnih slovenskih slovnica, v: *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij, v Ljubljani od 1. do 3. julija 1986*, ur. Boris Paternu – Franc Jakopin – Peter Weiss, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988 (Obdobja 8), 375–382. **38**

Semantika jezera v Prešernovem Kerstu, v: *Nemzetközi szlavisztikai napok III*, ur. Károly Gadányi, Szombathely – Budapest: Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya, 1988, 107–113. **39**

Šest ljudskih legend ob eni romanci, *Slava: debatni list 3* (1988/89), št. 1, 59–69. **40**

Začetna motivika ustnega slovstva, *Slava: debatni list 3* (1988/89), št. 1, 70–83. **41**

B

H knjižnim in neknjižnim besednim oblikam Prešernovih pesmi, *Slava: debatni list 2* (1987/88), št. 2 (apr. 1988), 163–170. **42**

Hermanova Vera, *Slava: debatni list 2* (1987/88), št. 2 (apr. 1988), 138–142. **43**

Poskus branja, *Slava: debatni list 2* (1987/88), posebna številka (apr. 1988), 13–14. **44**

Namreč pesmi Ljubezen Nika Grafenauerja (str. 12).

1989**A**

Problemi določanja tonemskih naglasov v slovarju slovenskega knjižnega jezika, v: *Deseta konferenca mednarodne komisije za fonetiku i fonologiju slovenskih jezika: zbornik referata*, ur. Asim Peco, Sarajevo: ANUBiH, 1989 (Posebna izdanja LXXXVII, Odjeljenje društvenih nauka 22), 77–82. **45**

Še nekaj o zvezdnih imenih med Slovenci, v: *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – ZRC

- SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1989, 191–202. **46**
- Šolski razbor in členitev glagolskega stavka, *Slava: debatni list* 4 (1989/90), št. 1, 54–73. **47**
- B**
- Ivan Cankar med Solovjovom in Orwellom, *Dialogi* 25 (1989), št. 3–4, 81–84. **48**
Prim. enoto 37.
- K izvoru koroških letečih procesij, *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu* 1989, 64–70. **49**
- K narečnim prislovom ponjer in tenčas, *Slava: debatni list* 4 (1989/90), št. 1, 27–29. **50**
- Od ribe Faronike do Tomaževe Indije, *Dialogi* 25 (1989), št. 7–9, 72–77. **51**
- Pravlјice in uganke, *Slava: debatni list* 4 (1989/90), št. 1, 25–26. **52**
- Predjezikovne in jezikovne prvine vednosti v duhovni prazgodovini, *Slava: debatni list* 3 (1988/89), št. 2 (jan. 1989), 111–120. **53**
- Smisel napisa v prvem sonetu po Sonetnem vencu, *Dialogi* 25 (1989), št. 7–9, 69–71. **54**
Prim. enoto 28.
- 1990**
- B**
- Brskanje po zgodovini in iskanje slovenskih simbolov, *Delo* 32 (1990), št. 130 (6. 6.), 3. **55**
V diskusiji so sodelovali še Veso Stojanov, Marko Pečauer, Gojko Zupan, Marjan Štempihar, Peter Štih, Franci Štrle, Albert Verdnik, Jožko Šavli, Vilko Zupančič in Lev Detela.
- Herman s Koroškega – Slovenec!, *Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu* 1990, 77–82. **56**
- Lipa in vinar?, *Demokracija* 2 (1990), št. 18, 11. **57**
- Od Lepe Vide do Zarike in Sončice, *Dialogi* 26 (1990), št. 4–6, 85–90. **58**
- Tri slovenske ljudske legende, *Celovski zvon* 8 (1990), št. 28, 66–69. **59**
- Zemeljska leta Jezusa Kristusa, *Literatura* 2 (1990), št. 10, 116–123. **60**
Soavtorica Francka Premk.
- 1991**
- A**
- Da ta tri imena edin Bog, *Jezikoslovni zapiski* 1 (1991), 41–45. **61**
- Ivan Cankar in Ilirija, v: *Obdobje slovenskega narodnega preporoda: ob 70-letnici ljubljanske slavistike: mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1989*, ur. Matjaž Kmecl, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1991 (Obdobja 11), 285–290. **62**
- K izvoru in razvoju povedke Zlatorog, *Nova revija* 10 (1991), št. 105–106, 151–158. **63**
- Oblikovne posebnosti hišnih imen v Vnanjih Goricah, *Jezik in slovstvo* 37 (1991/92), št. 6, 157–160. **64**
- Povedna členitev II. Brižinskega besedila, *Razprave razreda za filološke in literarne vede SAZU* 13 (1991), 275–282. **65**
- Slovar slovenskega knjižnega jezika 5: T–Ž, dodatki A–Š*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1991, 1056 str. **66**
Soavtor, član komisije za pravopis, pravorečje, oblikoslovje in intonacijo.
- Zvezdne poti: poskusi novega branja slovenskih ljudskih pesmi*, Kranj: samozaložba, 1991 (Zbirka Fondi Oryja Pála), 67 str. **67**
Spremna beseda O zvezdnih poteh: Tone Pretnar (str. 65), Miran Hladnik (str. 66–67).
- Ženski liki v slovenskem ljudskem izročilu o kralju Matjažu, v: *Corvin Mátyás-konferencia: Tudományos tanácskozás Mátyás király halálának 500. évfordulóján, Maribor, 1990. november 8–9.* = *Posvetovanje Matjaža Korvina: znanstveno posvetovanje ob 500-letnici smrti kralja Matjaža, Maribor, 8.–9. 11. 1990*, ur. József Varga – Zoltán Molnar, Szombathely, 1991, 30–34. **68**

B

Dvolična Evropa, *Delo – Sobotna priloga* 33 (1991), št. 275 (23. 11.), 29. **69**

Glagol *biti* v Brižinskih besedilih, *Slava: debatni list* 5 (1990/91), št. 1 (mar. 1991), 52–57. **70**

Kje so začetki slovenskega Korotana?, *Slava: debatni list* 5 (1990/91), št. 1 (mar. 1991), 41–45. **71**

Koledarsko zaledje nekdanje lipe v Ljubljani, *Slava: debatni list* 5 (1990/91), št. 1 (mar. 1991), 46–51. **72**

Ob sedemdesetletnici akademika Franca Jakopina, *Jezik in slovstvo* 37 (1991), št. 3–4, 83–85. **73**

Od desete hčere do kralja Matjaža, *Slava: debatni list* 5 (1990/91), št. 2 (dec. 1991), 123–129. **74**

Perečenje priimkov in imen v ljudskih pesmih o Lambergarju, *Slava: debatni list* 5 (1990/91), št. 2 (dec. 1991), 118–122. **75**

Podlaga in razsežnosti ponavljanja predlogov, *Slava: debatni list* 5 (1990/91), št. 2 (dec. 1991), 95–102. **76**

Poskus medmetne izpeljave naklonov in načinov, *Slava: debatni list* 5 (1990/91), št. 2 (dec. 1991), 89–94. **77**

Republika zavrnila pritožbo, *Delo* 33 (1991), št. 138 (15. 6.), 29. **78**

Č

Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ, Lingvistični krožek Filozofske fakultete, Ljubljana, 9. 12. 1991. **79**

E

»Vremena zmeraj bolj se nam jasnijo ...«, *Slava: debatni list* 5 (1990/91), št. 1 (mar. 1991), 6. **80**

Sonet Toneta Pretnarja »slavljenju za pet križev« (str. 1) z akrostihom *Vladku Nartniku*. – Ponatis: Tone Pretnar, *Stikal sem ga iz štirih norih rim*, ur. Miran Hladnik, Ljubljana: Slava, 1993, 84. **81**

1992**A**

Osamosvajanje Slovenije in jezikoslovna slovenistika, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 28, ur. Darinka Počaj-Rus – Miran Hladnik, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1992, 5–12. **81**

B

Eke bi dād našь ne sьgrāšilь, *Slava: debatni list* 6 (1992/93), št. 1, 50–55. **82**

Iskoni bā slovo, *Slava: debatni list* 6 (1992/93), št. 1, 44–49. **83**

Madžarščina, v: *Enciklopedija Slovenije* 6, ur. Marjan Javornik – Dušan Voglar – Alenka Dermastia, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992, 361. **84**

Soavtorica Albina Nečak Lük.

Poskus glagolično-latiničnega prepisa Brižinskih besedil, *Slava: debatni list* 6 (1992/93), št. 1, 32–43. **85**

Slovenistika na tujih univerzah, v: *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi: zborovanje slavistov ob stoletnici smrti Frana Miklošiča: Maribor – Ljutomer; 1991*, ur. Mateja Hočevar – Stanislav Hafner – Martina Orožen, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1992 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 2), 191–197. **86**

Tiha sporočila Slovenije: državni grb, *Delo* 34 (1992), št. 294 (19. 12.), 29. **87**

V diskusiji sta sodelovala še Marko Pogačnik in Franc Furland.

1993**A**

Alternativno iskanje slovniških modelov v slovenskem knjižnem jeziku: disertacija, Katowice, 1993, 106 str. (razmnoženo). **88**

Govorna slovenščina med knjižnostjo in neknjižnostjo, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 29, ur. Miran Hladnik, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1993, 61–67. **89**

- Obravnava naglasnih dvojnic v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, v: *Rječnik i društvo: zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993 (Znanstveni skupovi razreda za filološke znanosti 2), 271–274. **90**
- B**
- Poskus razbora Tonetove grafomanije, *Slava: debatni list* 6 (1992/93), št. 2 (jan. 1992 (prav: 1993)), 6–8. **91**
- O grafomanijah Toneta Pretnarja.
- Siška zmaga leta 1593 in njen odmev v hrvaški književnosti: ob štiristoletnici bitke s Turki, *Delo* 35 (1993), št. 161 (15. 7.), 14. **92**
- Vnanje Gorice: [zapis besedila v krajevnem govoru], v: *Slovenska narečja*, ur. Tine Logar, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993 (Cicero), 36. **93**
- 1994**
- A**
- Časovna odprtost oblikovanja lika Lepe Vide, v: *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: ob 10-letnici smrti Marje Boršnikove: mednarodni simpozij v Ljubljani od 24. do 26. junija 1992 pod vodstvom Toneta Pretnarja*, ur. Marko Juvan – Tomaž Sajovic – Tone Pretnar, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994 (Obdobja 14), 193–202. **94**
- K variiranju imen panonskih knezov v Košičevih starinah, v: *Košič in njegov čas: zbornik razprav o Jožefu Košiču*, ur. Zinka Zorko – Marija Lukač Bajzek – Stjepan Lukač, Budimpešta: Košičev sklad, 1994, 84–88. **95**
- Naglasna podoba osnovnih glagolnikov v knjižni slovenščini, *Slava: debatni list* 7 (1993/94), št. 1 (mar. 1994), 41–45. **96**
- Oblikovje slovenske dvojine v Jezikovnem atlasu L. Tesnierja, *Ramovšev zbornik: Obdobja 12 = Slavistična revija* 42 (1994), št. 2–3, 191–194. **97**
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1994, 1714 str. **98**
- Soavtor.
- B**
- Eće bi ded naš ne segrešil, *Nova Atlantida* 1 (1994), št. I–II, 174–178. **99**
- Prim. enoto 82.
- Iskoni bā slovo, *Nova Atlantida* 1 (1994), št. I–II, 179–184. **100**
- Prim. enoto 83.
- Kocka je vržena, *Slava: debatni list* 7 (1993/94), št. 1 (mar. 1994), 47–57. **101**
- Ponatis: *Kocka je vržena! Nova Atlantida* 1 (1994), št. III–IV, 111–119.
- Navezovanje rim v Tržiških oktavah Toneta Pretnarja, *Jezik in slovstvo* 39 (1993/94), št. 4, 161–164. **102**
- C**
- Atlas linguarum Europae*, ur. Mario Alinei, Assen: Van Gorcum, 1983–. **103**
- Član uredniškega odbora od leta 1994 naprej.
- 1995**
- A**
- Dinamika oblikoslovnega naglasa v slovenskem knjižnem jeziku, v: *Języki słowiańskie 1945–1995: gramatyka – leksyka – odmiany: materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Opole, 20.–22. 9. 1995*, ur. Stanisław Gajda, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii polskiej, 1995, 167–171. **104**
- K razmejevanju legend in nelegend pri slovenskih ljudskih pesmih, v: *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj: zbornik prispevkov s kongresa, Ljubljana, Cankarjev dom, 24.–27. oktober 1995*, ur. Rajko Muršič – Mojca Ramšak – Monika Kropelj, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995 (Knjižnica

- Glasnika Slovenskega etnološkega društva 23), 91–93. **105**
- Lambergarjev lik in ime v slovenski ljudski pesmi, *Radovljiski zbornik* 1995, 132–140. **106**
- Naglasna podoba glagolskega pregibanja v zborni slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 2 (1995), 187–194. **107**
- Oblikoslovni vidiki Škrabčevih razlag svojilnih zaimkov, v: *Škrabčeva misel I: zbornik s simpozija '94*, ur. Jože Toporišič – Zoltan Jan, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1995, 103–106. **108**
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1997, 1714 str. **109**
Soavtor.
- Sveti Jurij in začetki glagolice, *Riječ* (Rijeka) 1 (1995), št. 1–2, 27–32. **110**
- B**
- Božanska komedija v luči slovenske ljudske legende, *Slava: debatni list* 8 (1994/95), št. 1–2, 51–52. **111**
- Jajce več od pute ve, *Slava: debatni list* 9 (1995/96), št. 1, 31–32. **112**
- K razlagi rim v Prešernovem »Pevcu«, *Nova Atlantida* 2 (1995), št. 6, 171–175. **113**
- Ljubljanski potres v luči let, ki so sledila, *Nova Atlantida* 2 (1995), št. 6, 176. **114**
- Od Alfe in Omege do Zarike in Sončice, *Nova Atlantida* 2 (1995), št. 5, 135–141. **115**
- Od bitke pri Frigidu do soške fronte, *Slava: debatni list* 8 (1994/95), št. 1–2, 53–57. **116**
- Slovniško-slovarska delitev samostalnikov, *Slava: debatni list* 9 (1995/96), št. 1, 26–30. **117**
- Č**
- Jezikovni pogovori: V imenu slovenščine: govorna slovenščina med knjižnostjo in neknjižnostjo, Radio Slovenija, tretji program, 20. 4. 1995. **118**
- 1996**
- A**
- Dinamika oblikoslovnega naglasa v povojnih priročnikih za knjižno slovenščino, v: *Jezik in čas: zbornik*, ur. Ada Vidovič-Muha, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996 (Razprave Filozofske fakultete), 319–325. **119**
- Nekaj o sklapljanju osnovnih števnikov v slovenščini, *Slava: debatni list* 9 (1995/96), št. 2, 107–110. **120**
- Od kvarnerskega zmaja Negotina do koroškega kralja Matjaža, *Riječ* (Rijeka) 2 (1996), št. 2, 150–156. **121**
- Zvalno-nezvalna dinamika imen v Brižinskih besedilih, v: *Zbornik Brižinski spomeniki*, ur. Janko Kos idr., Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede – Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1996 (Dela razreda za filološke in literarne vede 45), 225–228. **122**
- B**
- Etnogeneza Slovencev, *Delo* 38 (1996), št. 107 (11. 5.), 46. **123**
- Na sredi našega življenja pota, *Slava: debatni list* 9 (1995/96), št. 2, 120–123. **124**
- Odsevi Pesnitve o vojski Igorjevi v slovenskem slovstvu od Vodnika do Prešerna, *Nova Atlantida* 3 (1996), št. 9–10, 219–227. **125**
- Slovniško-slovarska delitev samostalnikov, *Slava: debatni list* 9 (1995/96), št. 1, 26–30. **126**
- Smisel napisov na koroškem Vojvodskem prestolu, *Nova Atlantida* 3 (1996), št. 11, 134–139. **127**
- Svetniki na Slovenskem, *Delo* 38 (1996), št. 16 (20. 1.), 42. **128**

Še nekaj o mitologiji pri Slovencih: ugovori in pripombe, *Delo* 38 (1996), št. 79 (4. 4.), 14. **129**

1997

A

Časovno-jezikovni vidiki odmevov Morove Utopije v slovenski književnosti od Prešerna do Cankarja, v: *Utopia w językach, literaturach i kulturach Słowian: ze świadomości utopijnej w refleksji językowej* 1, ur. Emil Tokarz, Katowice: Uniwersytet Śląski, 1997, 115–120. **130**

Naglasna podoba privezno-pridevnega pregibanja v knjižni slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 3 (1997), 137–141. **131**

Od lika desetega brata do lika hlapca Jerneja, v: *Stodvajsetletnica Ivana Cankarja in Dragotina Ketteja: strokovno posvetovanje slavistov, Vrhnika, 1996*, ur. Zoltan Jan, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 1997 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 7), 86–93. **132**

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1997, 1714 str. – Izšel tudi v elektronski obliki (11 računalniških disket). **133**
Soavtor.

Slovniško-slovarski vidiki štetja in sklanje v slovenščini, *Riječ* (Rijeka) 3 (1997), št. 1, 83–87. **134**

Škrabec o razmerju obeh nedoločnikov in namenilnika, v: *Škrabčeva misel II: zbornik s simpozija '96*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1997, 143–147. **135**

B

Opozicija za tretje tisočletje, *Mag* 3 (1997), št. 7 (12. 2.), 96. **136**

Sveta gora in Gorica med Cahami in Brezjami, *Slava: debatni list* 10 (1996/97), št. 2, 155–164. **137**

Vladimir Sergejevič Solovjov – prerok

naše dobe, *Slava: debatni list* 10 (1996/97), št. 1, 30–44. **138**

1998

A

Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki: A–Ž: po gradivu za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998 (Slovarji), 1009 str. **139**
Soavtor.

Naglasne posebnosti rojstnih imen pri Slovencih, *Riječ* (Rijeka) 4 (1998), št. 1, 57–61. **140**

Női alakok a Mátyás királyról szóló szlovén néphagyományban = Ženski liki v slovenskem ljudskem izročilu o kralju Matjažu, v: *Hasonlóságok és különbözőségek: tanulmányok a magyar-szlovén irodalmi kapcsolatok köréből = Ujemanja in razhajanja: študije o slovensko-madžarskih literarnih stikih*, ur. István Fried – István Lukács, Budapest: Kossics alapítvány = Budimpešta: Košičev sklad, 1998, 143–147 (madžarsko), 310–313 (slovensko). **141**

Pogansko bogovje slovanskega vzhoda in zahoda v luči slovenskih ljudskih pesmi, *Studia mythologica Slavica* 1 (1998), 61–73. **142**

Pogledi na Pavlove raziskave tematike Orfeja, v: *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes: zbornik razprav*, ur. István Nyomárkay – Stjepan Lukač, Budimpešta: Košičev sklad, 1998, 205–210. **143**

Raba krajevnih prislovov gori – doli v slovenskih ljudskih pesmih, v: *VI. medunarodni slavistički dani = VI. nemzetközi szlavisztikai napok* 1, ur. Károly Gádanyi, Sambotel – Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod = Horvát tudományos kutatók egyesülete – Visoka nastavníčka škola »Berzsenyi Dániel« = Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 1998 (Bibliotheca Croatica Hungariae 3/1), 43–62. **144**

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 3. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1998, 1714 str. – Izšel tudi v elektronski obliki (CD-ROM) z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. **145**
Soavtor.

B

Božična zvezda v luči dveh slovenskih ljudskih pesmi, *Slava: debatni list* 12 (1998/99), št. 1, 13–19. **146**

Časovni vidiki dveh posvetilnih sonetov Franceta Prešerna, *Slava: debatni list* 11 (1997/98), št. 2, 158–161. **147**

K vlogi časa v besedilni gradnji Pregljeve novele Runje, *Slava: debatni list* 12 (1998/99), št. 1, 30–33. **148**

Merkurjevo leto 1998, *Jutranjik* 1 (1998), št. 7 (11. 6.), 11. **149**

Od devojke do svete Nedelje in narobe, *Slava: debatni list* 11 (1997/98), št. 2, 166–171. **150**

Pet zvezkov ALE, *Jezikoslovni zapiski* 4 (1998), 181–185. **151**

ALE = Atlas linguarum Europae 'Evropski jezikovni atlas'.

Prešernova Zdravljica kot igra števil, *Slava: debatni list* 12 (1998/99), št. 1, 23–29. **152**

Slovanski svetniki v odsevu štirih slovenskih ljudskih pesmi, *Slava: debatni list* 12 (1998/99), št. 1, 20–22. **153**

C

Studia mythologica Slavica (Ljubljana – Pisa, od 2. zvezka naprej Udine), 1–(1998–). **154**

Član uredniškega odbora.

E

Dr. Vladimir Nartnik – samostojni raziskovalec z magisterijem (Dialektološka sekcija), *Biografije in bibliografije raziskovalcev Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU 3: 1986–1995*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998, 48–53. **155**

1999**A**

Fonološki opis govora Vnanjih Goric (SLA 226), *Jezikoslovni zapiski* 5 (1999), 197–205. **156**

Imja Samo v svete slovenskih narodnih pesen, v: *Jerusalem in Slavic culture*, ur. Wolf Moskovich – Oto Luthar – Samuel Schwarzbard, Ljubljana: Scientific Research Center of the Slovenian Academy of Sciences and Arts – Jerusalem: Center for Slavic Languages and Literatures of the Hebrew University, 1999 (Jews and Slavs 6), 127–135. **157**

K obravnavi samostalnih zaimkov v Dajnkovi, Metelkovi in Murkovi slovnici, v: *Murkov zbornik: referati s simpozija Anton Murko in njegov čas*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 9), 97–102. **158**

Letonsko-slovensko prekrivanje v rabi roditeljskega, *Riječ* (Rijeka) 5 (1999), št. 2, 59–64. **159**

Oblikovne posebnosti ledinskih imen v Vnanjih Goricah, v: *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Kolečnik, Maribor: Slavistično društvo, 1999 (Zora 8), 249–251. **160**

Večbesedni termini v Pomorski slovenščini, *Riječ* (Rijeka) 5 (1999), št. 1, 69–73. **161**

Janez Gradišnik – Ernest Kopriva – Vladimir Naglič, *Pomorska slovenščina*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1961 (Priroda in ljudje).

B

Pregibanje spregalnoosebni zaimkov pogovorne slovenščine med nemščino in italijanščino, *Slava: debatni list* 12 (1998/99), št. 2, 77–82. **162**

2000**A**

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 4. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 2000, 1714 str. – Izšel

- tudi v elektronski obliki (CD-ROM) z Od-
zadnjim slovarjem slovenskega jezika in
Besediščem slovenskega jezika z obliko-
slovnimi podatki. **163**
Soavtor.
- B**
Pripis k besedilnemu razboru Preglje-
ve novele Runje, *Slava: debatni list* 13
(1999/2000), št. 1–2, 10–12. **164**
- Prvi zvezek Atlasa narečij letonskega jezika
(Latviešu valodas dialektu atlants – Leksika,
Rīga: Zinātne, 1999), *Jezikoslovni zapiski* 6
(2000), 199–204. **165**
- Tedni in meseci dni starih Slovanov, *Slava: de-
batni list* 13 (1999/2000), št. 1–2, 6–9. **166**
- E**
Vladu Nartniku za šestdesetletnico, *Slava: de-
batni list* 13 (1999/2000), št. 1–2, 5. **167**
Avtor soneta »Veliko zvezd je, ki jih pesem hrani
...« z akrostihom *Vladku Nartniku* je Peter Sve-
tina.
- 2001**
A
K imenom adventne svetnice in svetnika na
Baščanski plošči, *Riječ* (Rijeka) 7 (2001), št.
2, 45–51. **168**
- Slovenski pravopis*, ur. Jože Toporišič idr.,
Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001,
1805 str. **169**
Soavtor.
- B**
K osnovnim mehanizmom glagolsko-imen-
skega pregibanja v italijanščini in sloven-
ščini, *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2,
395–401. **170**
- 2002**
A
Prislovna raba brezpredložnega tožilni-
ka v Poezijah Franceta Prešerna, v: *Med
dialektologijo in zgodovino slovenskega
jezika: ob življenjskem in strokovnem ju-
bileju prof. dr. Martine Orožen*, ur. Marko
Jesenšek – Bernard Rajh – Zinka Zorko,
Maribor: Slavistično društvo, 2002 (Zora
18), 381–389. **171**
- Simbolika števil v Kerstu per Savici, v:
*Romantična pesnitev: ob 200. obletnici roj-
stva Franceta Prešerna*, ur. Marko Juvan,
Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/
tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in
književnosti Filozofske fakultete, 2002 (Ob-
dobja 19), 251–257. **172**
- Žlahtni sanskrit in estetska slovenščina, v:
*Evropsko leto jezikov – Sodobna slovenska
književnost – Matija Murko*, ur. Marko Je-
senšek, Ljubljana: Slavistično društvo Slo-
venije, 2002 (Zbornik Slavističnega društva
Slovenije 12), 138–142. **173**
- B**
35. zasedanje Uredniškega odbora ALE
v Ljubljani 2002, *Jezikoslovni zapiski* 8
(2002), št. 1, 247–250. **174**
- Iz dnevnika, *Slava: debatni list* 15 (2001/02),
št. 1–2, 7–8. **175**
- K razmerju med *Ostrevice nepremagano*
Urbana Jarnika in Prešernovim prevodom
Bürgerjeve *Lenore*, *Slava: debatni list* 15
(2001/02), št. 1–2, 72–82. **176**
- Prešernova podoknica kot igra števil,
Slava: debatni list 15 (2001/02), št. 1–2,
62–65. **177**
- Svetnik in grešnik, *Slava: debatni list* 15
(2001/02), št. 1–2, 67–71. **178**
- Č**
Tonetov delež pri protistavljanju slovenšči-
ne s poljščino: Simpozij dr. Toneta Pretnar-
ja, Ljubljana, 23. 11. 2002. **179**
- E**
Nartnik, Vladimir, v: *Enciklopedija Slovenije
16: dodatek A–Ž, kazalo*, ur. Marjan Javornik
– Dušan Voglar – Alenka Dermastia, Ljublja-
na: Mladinska knjiga, 2002, 141. **180**
Avtor Peter Weiss.
- 2003**
A
Besedotvorne posebnosti ledinskih in hišnih
imen Vnanjih Goric, v: *Glasoslovje, bese-
doslovje in besedotvorje v delih Jakoba Ri-
glerja*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik,

- Maribor: Slavistično društvo, 2003 (Zora 25), 143–147. **181**
- K osnovnim načelom pregibanja v slovenščini in nemščini, *Riječ* (Rijeka) 9 (2003), št. 1, 39–47. **182**
- Slovenski pravopis**, ur. Jože Toporišič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana: Delo, 2003, 1805 str. – Izšel tudi v elektronski obliki na cedeju. **183**
Soavtor.
- Tržiškimi oktavami Toneta Pretnarja na rob, v: *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2003 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 14), 330–332. **184**
- K liku desetega brata od Levstika do Cankarja, v: *Slovenski roman*, ur. Miran Hladnik – Gregor Kocijan, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003 (Obdobja 21), 19–27. **185**
- 2004**
- A**
- Jezikoslovno izrazje in osnovne krajšave, v: *Terminologija v času globalizacije: zbornik prispevkov s simpozija Terminologija v času globalizacije, Ljubljana, 5.–6. junij 2003 = collected papers from the Scientific Conference Terminology at the Time of Globalization, Ljubljana, 5th–6th June 2003*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004, 265–268. **186**
- K osnovnim načelom pregibanja v slovenščini in španščini, *Riječ* (Rijeka) 10 (2004), št. 2, 60–68. **187**
- Sporočilnost imena in priimka jezikoslovca Frana Miklošiča, v: *Besedoslovje v delih Frana Miklošiča*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo, 2004 (Zora 31), 105–111. **188**
- B**
- Hostnikovi polemiki s Stanislavom Škrabcem na rob, v: *Davorin Hostnik med Slo-*
- venijo in Rusijo: simpozij ob 150-letnici rojstva (1853–1929), Šmartno pri Litiji, 3. september 2003: zbornik*, ur. Irena Gantar Godina – Magda Breznikar, Šmartno pri Litiji: Ustvarjalno središče Breznikar, 2004, 60–64. **189**
- Tat'jana Ivanovna Vendina, Srednevekovjy človek v zerkale staroslavjanskoga jazyka (Moskva 2002), *Jezikoslovni zapiski* 10 (2004), št. 2, 171–178. **190**
- D**
- Tjaša Jakop, *Dvojina v slovenskih narečjih: doktorska disertacija*, Ljubljana, 2004, 213 str. **191**
Somentor.
- 2005**
- A**
- Petelinja motivika v Trdinovih zapisih verskih bajk, v: *Zastavil sem svoje življenje: monografija o življenju in delu Janeza Trdine* 1, ur. Aleksander Bjelčevič, Mengeš: Muzej, 2005, 113–117. **192**
- Slovar slovenskega knjižnega jezika**, 5. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 2005, 1714 str. – Izšel tudi v elektronski obliki (CD-ROM) z Oddajnim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. **193**
Soavtor.
- B**
- Letonski narečni (= sinolski) slovar primer (Riga 2001), *Jezikoslovni zapiski* 11 (2005), št. 1, 135–137. **194**
- Poljska slovnica za tujce (Krakov 1995): Zofia Kaleta, Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców, Kraków 1995, Uniwersytet Jagielloński, 488 s., *Jezikoslovni zapiski* 11 (2005), št. 2, 167–172. **195**
- Č**
- Škrabec o Bežkovem gledanju na zložni zvočnik r, v: *Peti simpozij o delu p. Stanislava Škrabca: Jezikoslovci in njihova dela v Škrab-*

čevih očeh, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 19.–20. 5. 2005. **196**

2006

A

Besedotvorne posebnosti privezno-prirednih besed v črnovrškem dialektu Ivana Tomınca, v: *Diachronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo, 2006 (Zora 41), 385–388. **197**

Po knjigi Ivana Tomınca *Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar*, Ljubljana: SAZU, 1964 (Dela razreda za filološke in literarne vede 20).

K vprašanju zahodne meje balkanske jezikovne zveze, *Annales: series historia et sociologia* 16 (2006), št. 2, 369–372. **198**

Fonološki opis govora Plešivice (SLA 228), *Jezikoslovni zapiski* 12 (2006), št. 2, 23–32. **199**

Prekrivnost slovenske in hrvaške sklanje samostalnih zaimkov, *Riječ* (Rijeka) 12 (2006), št. 1, 90–102. **200**

Sonetne prvine v pesmih Simona Gregorčiča, v: *Pogledi na Simona Gregorčiča*, ur. Barbara Pregelj – Zoran Božič, Nova Gorica: Univerza, 2006, 98–106. **201**

B

1. slovenska mednarodna konferenca SloFon v Ljubljani, *Jezikoslovni zapiski* 12 (2006), št. 1, 159–163. **202**

Da le ne bomo vedno Slovaki, *Delo* 48 (2006), št. 212 (13. 9.), 5. **203**

K razmejivni kontoidov in vokoidov v slovenskih slovnicaх = On the delimitation of contoids and vocoids in the Slovenian grammars, v: *SloFon1: 1. slovenska mednarodna fonetična konferenca: zbornik povzetkov = 1st Slovene International Phonetic Conference: book of abstracts*, ur. Peter Jurgec, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, 2006, 50–51. **204**

Poskus branja spominskega znamenja na Glavnem trgu v Novem mestu, v: *Zbornik*

Marjana Mušiča: ob stoletnici rojstva in dvajsetletnici smrti akademika Marjana Mušiča: SAZU, 2004, ur. Marko Mušič, Ljubljana: SAZU, 2006, 93–94. **205**

Vladimir Nikolajevič Toporov, 5. 7. 1928 – 12. 12. 2005: in memoriam, *Studia mythologica Slavica* 9 (2006), 7–9. **206**

2007

A

Slovenski pravopis, ur. Jože Toporišič idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007, 1805 str. **207**
Soavtor.

Slovniška razvrstljivost samostalnikov v Slovenščini za tujce, v: *Besedje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2007 (Zora 50), 21–25. **208**

Učbenik *Slovenščina za tujce* je napisala Hermina Jug-Kranjec.

B

Umreti in smrt v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA): [povzetek], *Glasnik Znanstveno-raziskovalnega središča Koper* 12 (2007), št. 3, 31. **209**

2008

A

K obravnavi predložnih zvez v Pleteršnikovem slovarju in Toporišičevem pravopisu, v: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2008 (Zora 56), 36–41. **210**

Poskus razvrstitve in razbora Križnikovih ugank, v: *Gašper Križnik (1848–1904) in njegov čas*, ur. Marija Stanonik idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008, 214–217. **211**

Slovanska in semitska dvojina, *Riječ* (Rijeka) 14 (2008), št. 2, 57–62. **212**

2009

A

K iskalnim vprašalnicam slovanskega ju-

- gozahoda, *Riječ* (Rijeka) 15 (2009), št. 3, 68–74. **213**
- K variiranju in alterniranju predlogov v Črnovrškem dialektu Ivana Tominca, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 26), 183–186. **214**
- Svetniki in galjot v ljudski pesmi, *Studia mythologica Slavica* 12 (2009), 337–342. **215**
- Uvod v slovansko jezikoslovje: zapiski predavanj z literaturo o predmetu**, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2009, 58 listov (razmnoženo). **216**
- B**
- K oblikovanju izbiralnega člena *ta* v slovenskih narečjih = Development of the selective article *ta* in Slovene dialects: [povzetek], v: *6. kongres SIDG = 6th SIDG Congress: 14.–18. 9. 2009, Maribor, Slovenija: [zbornik povzetkov]*, ur. Mihaela Koletnik – Alenka Valh Lopert – Melita Zemljak Jontes, Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2009, 73. **217**
- Č**
- Madžarsko pregibanje v luči slovenske sklanje: 14. mednarodni skup slavista (MSS 14), Opatija, 22.–25. 6. 2009. **218**
- E**
- Vladimir Nartnik (http://sl.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Nartnik) (dosegljivo 29. 11. 2011). **219**
- 2010**
- A**
- Hermanovo iskanje med iranico in glagolico, *Riječ* (Rijeka) 16 (2010), št. 2, 124–132. **220**
- Petrov stol pomlad izgane, v: *Reformacija na Slovenskem: ob 500-letnici Trubarjevega rojstva*, ur. Aleksander Bjelčevič, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010 (Obdobja 27), 123–127. **221**
- Č**
- Fonetični zapis soglasnikov v nacionalni transkripciji v SLA: Slovenski dialektološki posvet (pred izidom 1. zvezka Slovenskega lingvističnega atlasa), Ljubljana, ZRC SAZU, 18. 6. 2010. **222**
- 2011**
- A**
- K podobnostim in različnostim slovenskega in madžarskega pregibanja, *Jezikoslovni zapiski* 17 (2011), št. 2, 143–157. **223**
- Leksem *stegniti se* v slovenskih narečjih, v: *Narečna prepletanja*, ur. Goran Filipi, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales, 2011, 155–160. **224**
- B**
- K oblikoskladnim posebnostim slovenščine v krogu slovanskih jezikov: [povzetek], *Mednarodni znanstveni sestanek Slovenski dialekti v stiku 5, Koper, 13.–14. maja 2011 = Glasnik Univerze na Primorskem, Znanstveno-raziskovalnega središča Koper*, ur. Goran Filipi, Koper: Univerza, Znanstveno-raziskovalno središče, 2011, 49–50. **225**
- E**
- Ob 70. rojstnem dnevu dr. Vlada Nartnika, *Jezikoslovni zapiski* 17 (2011), št. 2, 195–197. **226**
- Avtorica Jožica Škofic.

Peter Weiss – Alenka Porenta

Seznam sodelujočih

Polona Gantar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Apolonija.Gantar@zrc-sazu.si

Velemir Gjurin

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana

Robert Grošelj

Oddelek za prevajalstvo
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Robert.Groselj@ff.uni-lj.si

Mojca Kompara

Oddelek za slovenistiko
Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem
Titov trg 5, 6000 Koper
mojca.kompara@fhs.upr.si

Sofija Miloradović

Institut za srpski jezik
Đure Jakšića 9, 11000 Beograd, Srbija
nesoni2@open.telekom.rs

Jožica Narat

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Jozica.Narat@zrc-sazu.si

Vlado Nartnik

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Vladimir.Nartnik@zrc-sazu.si

Alenka Porenta

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Alenka.Porenta@zrc-sazu.si

Luka Repanšek

Homec, Bolkova 40, 1235 Radomlje
Luka.Repansek@siol.net

Jerica Snoj

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Jerica.Snoj@zrc-sazu.si

Irena Stramljič Breznik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Irena.Stramljic@uni-mb.si

Matej Šekli

Oddelek za slavistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Matej.Sekli@guest.arnes.si

Jožica Škofic

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
guzej@zrc-sazu.si

Elena Šverko

Ulica IX. korpusa 17
6310 Izola
Elena.Sverko@gmail.com

Silvo Torkar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Silvo.Torkar@zrc-sazu.si

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Peter.Weiss@guest.arnes.si

Navodila avtorjem

Jezikoslovnji zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si>. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku Odmevi.

Nekaj besedil je bilo pripravljenih z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

Jezikoslovni zapiski 17 • 2011 • 2

RAZPRAVE IN ČLANKI

Matej Šekli, Predzgodovina praslovanskega naglasnega sistema
v luči moskovske naglasoslovne šole

Robert Grošelj, Vezljivost odrazov praslovanskega glagola
*mysliti v zgodovini izbranih slovanskih jezikov

Silvo Torkar, Priimki *Košmelj*, *Košmrlj* in *Minodraš*

Polona Gantar, Leksikalna baza za slovenščino: komu, zakaj
in kako (naprej)?

Jerica Snoj, Metaforična pomenotvornost z vidika sintagmatike

Mojca Kompara, Razvoj algoritma za samodejno prepoznavanje
krajšav in krajšavnih razvezav v elektronskih besedilih

Irena Stramljič Breznik, Različni tipi besedotvornih morfemov
pri današnjih slovenskih tvorjenkah

Elena Šverko, Prvi slovenski razlagalni terminološki slovar turizma

Vlado Nartnik, K podobnostim in različnostim slovenskega
in madžarskega pregibanja

Luka Repanšek, K problematiki palatalizacije velarov v stari frizijščini

Velemir Gjurin, Slovenščina kot neposlednji jezik:
revitalizacija pojma 'J2'

OCENE IN POROČILA

Jožica Narat, Model zgodovinskega slovarja

Sofija Miloradović, »Pušti niz vodu, čakaj uz vodu«

JUBILEJI

Ob 70. rojstnem dnevu doc. dr. Vlada Nartnika (*Jožica Škofic*)

Vlado Nartnik: bibliografija 1967–2011 (*Peter Weiss – Alenka Porenta*)

ISSN 0354-0448

9 770354 044012